

KUDÜS ÖZEL SAYISI

Mescid-i Aksa'yı Bekleyen Son Osmanlı Askeri Öldüğünde Kudüs'ü Zaten Kaybetmiştik
Mesut MEZKİT

Hazreti Ömer zamanında Müslümanların Kudüs'ü Fethi
The Conquest of Jerusalem in the Era of Hz.Omar
Fatih ORTA

Filistin Direnişinde Aşiltendonu: Hamas-Fetih Çatışması
Achilles Heels of the Palestinian Resistance: The Conflict between Hamas and Fatah
Buğra SARI

Kudüs Mutasarrıflarından Kamil Paşa'nın Hayatı
The Life of Kamil Pasha the Governor of Al-Quds
Hüseyin Sefa DÜNDAR

Kudüs-Selahâddin Eyyûbî ve Cemal Paşa
Jarusalem:Saladin and Cemal Pasha
Kenan Ziya TAŞ

VII.Yüzyılda Bizans-Sasani Hâkimiyet Mücadelesi Arasında Kalan
Mukaddes Bir Şehir : Kudüs
*A Holy City Within the Struggle of Sovereignty Between
the Byzantine Empire and the Sasanids:Jarusalem*

Muhittin ÇEKEN
Selahâddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi
Saladin Eyyubi and The Conquest of Jerusalem
Cemal ÜSTÜN

Türkiye'nin Arap Devletleri Politikasında İsrail Faktörü
The Role of Israel in Turkey's Relations with The Arab States
Emre KURT

Yom Kippur'dan İkinci Lübnan Savaşı'na:İsrail'de Devlet-Toplum İlişkisi ve Savaş'a Bakış
From Yom Kippur to Second Lebanon War:State-Society Complex and Approach to War in Israel
Hikmet MENGÜASLAN

Kudüs-i Şerif'ten Şam-ı Şerif'e Kolera ile Mücadele 1902-1903:Bir Raporun Anlattıkları
Struggle Against Cholera 1902-1903 From Jerusalem the Sherif: A Reports Narrative
Musa GÜMÜŞ

I.TBMM'de Mentеше (Muğla) Mebusları ve Meclisteki Faaliyetleri (1920-1923)
*Menteşe(Muğla) Deputies in The First Grand National Assembly and
Their Services in The Parliament (1920-1923)*
Filiz ÇOLAK

Sempozyum Değerlendirmesi- I.Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Sempozyumu,19-21 Ekim 2018 Kuşadası
Kemal Ramazan HAYKIRAN

Gölge / Shadow
Orhan KAÇAR

Saklambaç / Hid and Seek
İpek YÜKSEL

Biz miydik? / Were we?
Mehmet Akif DAMAR

EĞİTİM DANIŞMANLIĞI AİLE BİRLEŞİMİ

Almanca - İngilizce
Fransızca - Rusça
İtalyanca - Çince
İspanyolca - Arapça
Yeminli Tercümanlık

ve

Konsolosluk Vize Takip İşlemleri

MATEMATİK - FEN - KİMYA VE DİĞER DERSLERDE DANIŞMANLIK

0256 214 48 21 - 0541 354 55 07

HASANEFENDİ-RAMAZANPAŞA MH.23 SK. NO:12 D:2 K:2 AYDIN

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
International Journal of Academic Research and Studies

Yıl/Year:9 Sayı/ Issue: 21 Temmuz – Aralık 2018/ July - December 2018
ISSN:1308-9412 www.yenifikirdergisi.com

KURULUŞ TARİHİ : 26 NİSAN 2009
THE DATE of FOUNDATION: 26 APRIL 2009

Yılda İki defa; 28 Aralık -28 Temmuz aylarında yayınlanır.
Publishing twice a year : 28th December-28th July

SAHİBİ/YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/OWNER	EDITOR / EDITÖR VE YAYIN KURULU BAŞKANI/ HEAD OF EDITORIAL BOARD
Gönül ŞAHİN MEZKİT	Mesut MEZKİT
GENEL YAYIN YÖNETMENİ/EXECUTIVE EDITOR	EDITÖR KURULU- YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD – PUBLICATION BOARD
Mesut MEZKİT	Prof. Dr.Celaleddin SERİNKAN Gönül ŞAHİN MEZKİT
EDITÖR/EDITOR	Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU Dr. Ahmet ÜNLÜ Dr. İsa ÇELİK
Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU	Dr. Nezahat BELEN Dr. Kemal Ramazan HAYKIRAN Doç.Dr. Aysun SARİBEY HAYKIRAN
GRAFİK-TASARIM/GRAPH DESIGN BY	
Rabia ÇAKI	

BASKI/PRESSED BY: Detay Fotokopi Cuma Mahallesi, Eğemenlik Bulvarı Efeler-AYDIN Telefon : 0 256 215 37 30

REKLAM VE İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION

AYDIN: Ramazanpaşa-Hasanefendi Mahallesi 23 sk.No:12 K:2 Efeler AYDIN TLF.: 0256 214 48 21
İSTANBUL: Otağtepe Caddesi Timuçin Sokak Ekmekçioglu Residence No:1D: Anadoluhisari/BEYKOZ/İSTANBUL
www.yenifikirdergisi.com www.kulturtarihi.org El-mek(e-Mail): yenifikir@hotmail.com
info@yenifikirdergisi.com ISSN:1308-9412

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU

BOARD OF RIVIEWERS

Prof. Dr. Abdullah İLGAZİ.....	Dumlupınar Üniversitesi/ University
Prof. Dr. Ahmet NAHMEDOV	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Prof Dr. Ali Taş	Kırıkkale Üniversitesi/University
Prof. Dr.Akif FARZALİYEV	St.Petersburg Devlet Üniversitesi/ University
Prof. Dr. Ayşe İrmış	Pamukkale Üniversitesi/University
Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN	Sakarya Ünversitesi /University
Prof. Dr .Celaeddin SERİNKAN	Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi/University
Prof. Dr. Duran NEMUTLU	Emekli Öğretim Görevlisi/ Retired Lecturer
Prof. Dr. Fatima MATOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
Prof. Dr. Fatima OUTEIRINHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/ Universty
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU	Pamukkale Üniversitesi/University
Prof. Dr.Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi/University
Prof. Dr . Hüsamettin İNAÇ	Dumlupınar Üniversitesi/University
Prof. Dr. Maria DE FATIMA MORINHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/University
Prof. Dr.Maria DO NOSCIMENTO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
Prof. Dr .Mehmet MARANGOZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/University
Prof. Dr . Mesiağa Mehemedi Ahmed	Azerbaycan Bilimler Akademisi/ Academy
Prof. Dr.Salih TUĞ	Emekli Öğretim Görevlisi/ Retired Lecturer
Prof.Dr. Sebhat KÖK.....	Pamukkale Üniversitesi/University
Prof Dr. Süleyman İnan.....	Pamukkale Üniversitesi/University
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv./University
Prof. Dr. Zulmira SAUTOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/ University
Doç. Dr. Cihan Özgün	Ege Üniversitesi/ University
Doç. Dr. Ercan Uyanık.....	Dokuz Eylül Üniversitesi/ University
Doç. Dr.Hüseyin ÜRETEN	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Doç. Dr. İsmail TOSUN	Süleyman Demirel Üniversitesi/University
Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI	Dumlupınar Üniversitesi/University
Doç. Dr.Şaban ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU

BOARD OF RIVIEWERS

Doç. Dr.Turgay UZUN	Muğla Ünversitesi/University
Dr. Ahmet ÜNLÜ.....	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Dr. Arzu GÜRDOĞAN	Muğla Üniversitesi/ University
Dr. Halil İbrahim HAKSEVER	Uşak Üniversitesi/University
Dr.Hans WERNER SCHMDDT	Goethe Enstitüsü/Institute
Dr.Hicabi ARSLAN	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Dr.İsa ÇELİK	Muğla Üniversitesi/University
Dr. Mustafa ASLAN	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Dr. Mustafa BAYHAN	Pamukkale Üniversitesi/University
Dr. Nezahat Belen	Pamukkale Üniversitesi/University
Dr.Ozan KAYA	Muğla Üniversitesi/University
Dr.Ramazan Kemal HAYKIRAN.....	Adnan Menderes Üniversitesi/University
Dr. Şeyma Gün EROĞLU	Muğla Üniversitesi/University

(ünvan ve isim sırasına göre yazılmıştır./by academic title the names listed and alphabetically)

tarafından taranmaktadır.

MAKALE YAYIM VE YAZIM KURALLARI

- *Yeni Fikir dergisi iki dilde yayın yapan uluslararası sosyal bilimler bir dergidir.
- *Yeni Fikir dergisinin akademik yazıları hakemlidir.
- *Akademik tarzda yazılan araştırma ve inceleme yazıları ilgili hey'etlerin tetkikinden sonra yayımlanabilir.
- *Hakem Kurulu yayım düzeni www.yenifikirdergisi.com adresinden incelenebilir.
- *Yeni Fikir dergisi gizli hakemlik prensibini esas almıştır.
- *Hakem heyetine gönderilen yazının yazarının ismi gönderilmez.
- *Hakemler, birbirinden bağımsız olarak yazıyı inceler ve raporlarını ona göre verirler.
- *Dergiye gönderilen makalelerin metni Palatino Linotype 10 punto, tek aralıklı olarak, iki yana yaslı, paragraf öncesi ve sonrası 6 nk boşluk bırakılmalı ve makale başlığı ilk harfleri büyük ve ortalanmalıdır.
- *Yazar/yazarların isim ve soy isimleri,e-posta adresleri başlığın altında ortalanmış olarak yazılmalıdır. Unvan, kurum ve e-posta adresleri için özel dipnot için yıldız "*" işareti eklenmeli ve sayfanın altına bilgiler yazılmalıdır.
- *Öz , Abstract ve Kaynakça kısmı (ilk harfler büyük) Palatino Linotype 11 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Türkçe Başlık (İlk harfler büyük diğerleri küçük harf-italik) Palatino Linotype 18, İngilizce Başlık (İlk harfler büyük diğerleri küçük harf-italik) Palatino Linotype 16, Şekiller ve tablolar, 10-9 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Bunlarda 6 nk boşluk bırakılmayacaktır. Bölüm ve Alt Bölümler, normal rakamlarla numaralandırılır. Bu düzenlemede, bölümler sırasıyla 1, 2, 3, .. (Kalın yazı tipi, Büyük harflerle, 12 punto). şeklinde numaralandırılırken, alt bölümler ve onların da altındakiler için normal rakamlar 1.1., 1.2., 1.3 (Kalın yazı tipi, ilk harfler büyük, 11 punto),,, ..., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.3 (Kalın yazı tipi ,ilk harfler büyük, 10 punto),,, ..., 1.1.1.1., 1.1.1.2., 1.1.1.3. (Kalın yazı tipi , ilk harfler büyük, 10 punto), ... gibi birden çok haneli olacak şekilde verilir.*Kaynak gösterimi metin içinde olmalıdır. Eğer dipnotta kaynak verilecekse Palatino Linotype 9 punto ve tek aralıklı, boşluk bırakılmadan verilmelidir. Kaynakçada makaleler: soyisim(büyük harflerle), isim, (yıl), başlık şeklinde devam etmelidir.* Gönderilecek yazılarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilebilir kaynak gösterme usullerinde (MFL, Harward , Chicago, APA gibi) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak şartıyla kullanılabilir
- * Yeni fikir Dergisine gönderilecek yazılar , A4 boyutunda 15 sayfayı geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- *Yayımlanmak üzere gönderilen yazının aynısı veya benzerinin başka bir yerde yayınlanmamış olması gerekir. Özgün çalışmalarda yazarların, yazının uluslararası bir yerde (Türkiye dahil) yayınlanmadığına dair imzalı beyanını içeren bir belge başvuruya eklenmelidir.*Yazılar belirlenen yazı ölçülerinde 80 gramlık A4 boyutunda beyaz kâğıda çıktısı dergi adresine, ayrıca e-posta adresine de gönderilmelidir.
- *Dergi, Türkçe-İngilizce olmak üzere iki dilde yayın yapacaktır
- *Akademik yazılar, komisyonlarımız tarafından tercüme edilecektir.
- *Çeviri ve inceleme yükümlülükleri ile hakem heyetine gönderilecek yazıların yükümlülükleri yazara aittir..
- *Çeviri, inceleme ve hakem heyetine gönderilecek yazıların kargo yükümlülükleri yazara aittir.
- *Yazarın talebi doğrultusunda ayrıca farklı dillerde de yayımlanabilecektir.(Rusça-Fransızca-Arapça-İspanyolca-İtalyanca gibi)
- *Akademik yazıların dışında seviyeli yorum, görüş, tartışmalara da yer verilecektir.
- *Yazıların sorumluluğu yazarlarına, reklamların sorumluluğu da reklam verenlere aittir.*Gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın iade edilmez.
- *Derginin ve yazarın ismi kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- *Yeni Fikir dergisinde yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalamasında yazarın tercihi geçerli olmakla birlikte gerekli görüldüğü takdirde TDK 'nın kurallarına göre düzeltmeler yapılacaktır.
- * Yeni Fikir dergisine gönderilen çalışmaların cevaplanma süresi 30 gündür. Bu zaman içerisinde cevap verilmeyen çalışmalar ulaşmamış demektir. Akademik çalışmalarla ilgili, hakemlerin verdiği olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenebilir.
- * Yeni Fikir dergisinde yayımlanacak polemik konusu olan çalışmalarda en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
- *Yeni Fikir dergisinin bütün yayın hakları Gönül Şahin MEZKİT'e aittir.Yenifikir Dergisi, www.yenifikirdergisi.com adresinde de yayınlanmaktadır.

INFORMATION FOR AUTHORS/and EDITORIAL RULES FOR SUBMITTING MANUSCRIPTS

- *Yeni fikir is an international bilingual social science journal.
- *Academical Writings in the Yeni Fikir are refereed.
- *The Academical research writings only can be published after the committee accepts the writings to be published.*The Committee Issue Regulation Can be Learned at: www.yenifikirdergisi.com*Yeni Fikir dergisi is based on the secret arbitration principal.
- *The Writing that sent to the arbitration board does not include its writer's name.
- *The arbitrators evaluate the writings independent from each other.
- *Articles sent to the journal must be in Palatino Linotype 10 with single spaced. Both before and after the paragraph must be 6nk spaced. And the first letter of the article's title must be upper case letter.
- Author's/authors' names and surnames, e-mail addresses should be written centered under the title. For titles, organizations, and e-mail addresses, the special footnote "*" should be added and the informations should be written under the page.
- *Abstract, and Reference parts (first letters uppercase) must be in Palatino Linotype 11 punto and must be single spaced. The Title in Turkish (First letters uppercase others lower case and italic) must be in Palatino Linotype 18. The Title in English (First letters uppercase others lower case and italic) must be in Palatino Linotype 16 and Shapes and Tables must be in 10 punto and single spaced. These won't include 6nk spaces. Sections and sub sections must be numbered with normal numbers. In this editing, while the sections are numbered in the order 1,2,3... (in italics upper case and 12 punto) for the sub sections and under them, normal numbers such as 1.1,1.2.,1.3 (bold font, initial letters uppercase, 11 punto)1.1.1.,1.1.2.,1.1.3 (bold font, initial letters uppercase, 10 punto)1.1.1.1., 1.1.1.2., 1.1.1.3. (bold font, initial letters uppercase, 10 punto) must be provided as multiple digit.
- *Referencing must be in the articles themselves. If the writer wants to reference in footnote, it must be in palatino linotype 9 punto single spaced and without spaces. The articles in the reference must follow this order: Surname (uppercase) Name (year) Title.
- *The writings to be sent to the journal may include one of the referencing methods (MFL, Harvard, Chicago) provided that it is consistent with itself.
- *The writings to be sent to Yenifikir journal should be in A4 size and must not be more than 15 pages.
- *The writings sent to be published must not have been written or published in any other source. In individual writings, authors should include a paper with their sign on it proving that the writing was not published in any other journal.
- *Writings typed on A4 paper with 80g, its hard copy should be posted both to the address of the journal, and to the e-mail address.
- *The journal is published in English-Turkish. (Bilingual)
- *The academical writings will be translated by our commissions.
- *The shipment responsibilities belong to the writer itself.
- *If the author desires, the writings can be published in another language. (such as Russian, French, Arabic, Spanish, Italian)
- *Besides the academical writings, comments, arguments will be included in the journal as well.
- *The responsibilities of articles belong to its authors, and the responsibilities of advertisement belong to the ad givers.
- *The writings sent will not be given back to its author even if it's published or not.The name of the journal and author can be quoted if referenced.
- *The spelling and the punctuation of the writings will be dependent on the writer but if it's required, certain editions can be done.
- *The writings that sent to the Yeni Fikir journal will be answered in 30 days. If not, it means your work did not reach us. The positive or negative answers will be given to its author's. Some changes may be necessary.
- *The polemical writings published on the journal can be answered twice at most.
- *All rights of the Yeni Fikir belong to Gönül Şahin Mezkit. The journal is also published on www.yenifikirdergisi.com.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- (8-14) MESCİD-İ AKSA'YI BEKLEYEN SON OSMANLI ASKERİ ÖLDÜĞÜNDE
KUDÜS'Ü ZATEN KAYBETMİŞTİK
Mesut MEZKİT
- (16-22) HZ. ÖMER ZAMANINDA MÜSLÜMANLARIN KUDÜS'Ü FETHİ
The Conquest of Jarusalem in the Era of Hz. Omar
Fatih ORTA
- (23-39) FİLİSTİN DİRENİŞİNDE AŞİLTENDONU: HAMAS-FETİH ÇATIŞMASI
*Achilles Heels of the Palestinian Resistance: The Conflict
Between Hamas and Fatah*
Buğra SARI
- (40-48) KUDÜS MUTASARRIFLARINDAN KAMİL PAŞA'NIN HAYATI
The Life of Kamil Pasha The Governor Of Al-Quds
Hüseyin Sefa DÜNDAR
- (49-53) KUDÜS-SELAHÂDDİN EYYÛBÎ ve CEMAL PAŞA
Jarusalem: Saladin And Cemal Pasha
Kenan Ziya TAŞ
- (54-71) VII. YÜZYILDA BİZANS-SASANI HÂKİMİYET MÜCADELESİ ARASINDA
KALAN MUKADDES BİR ŞEHİR: KUDÜS
*A Holy City Within the Struggle of Sovereignty Between
The Byzantine Empire and The Sasanids: Jarusalem*
Muhittin ÇEKEN
- (72-85) SELAHADDİN EYYÛBÎ VE KUDÜS'ÜN FETHİ
Saladin Eyyubi and The Conquest Of Jarusalem
Cemal ÜSTÜN

- (86-101) TÜRKİYE’NİN ARAP DEVLETLERİ POLİTİKASINDA İSRAİL FAKTÖRÜ
The Role of Israel in Turkey’s Relations With The Arab States
Emre KURT
- (102-114) YOM KİPPUR’DAN İKİNCİ LÜBNAN SAVAŞI’NA: İSRAİL’DE DEVLET –
TOPLUM İLİŞKİSİ VE SAVAŞ’A BAKIŞ
From Yom Kippur to Second Lebanon War: State-Society Complex and Approach to War in Israel
Hikmet MENGÜASLAN
- (115-132) KUDS-İ ŞERİF’TEN ŞAM-I ŞERİF’E KOLERA İLE MÜCADELE 1902-1903:
BİR RAPORUN ANLATTIKLARI
Struggle Against Cholera 1902-1903 From Jarusalem the Sherif to Damascus the Sherif: a Reports Narrative
Musa GMŞ
- (133-156) I.TBMM’DE MENTEŞE(MUĞLA) MEBUSLARI VE MECLİSTEKİ
FAALİYETLERİ(1920-1923)
Menteşe (Muğla) Deputies in The First Grand National Assembly and Their Services in The Parliament (1920–1923)
Filiz ÇOLAK
- (157-160) SEMPOZYUM DEĞERLENDİRMESİ I.ULUSLARARASI TÜRK-İSLAM
MEZAR TAŞLARI SEMPOZYUMU, 19-21 EKİM 2018 KUŞADASI
Kemal Ramazan HAYKIRAN
- (162-185) GÖLGE
Shadow
Orhan KAÇAR
- (186-210) SAKLAMBAÇ
Hide And Seek
İpek YÜKSEL
- (211-234) BİZ MİYDİK?
Were we?
Mehmet Akif DAMAR

İnsanlık tarihinin pek çok bakımdan en büyük önem taşıyan siyasal coğrafyalarından bir tanesi hiç şüphe yok ki Kudüs'tür. Tek tanrılı üç semavi dinin doğuş yeri olmasının meydana getirdiği sosyal, antropolojik ve kültürel öneminin yanı sıra, dünya tarihin modern öncesi dönem de dâhil olmak üzere en önemli siyasal çatışma alanlarından birisi olması sebebiyle Kudüs her daim üzerinde çokça fikir serdedilen, hakkında çok yazılıp, çizilen, tartışılan bir mekân olagelmıştır. Uluslararası toplumun ve insanlığın kolektif hafızasının hassasiyetle yaklaştığı bir mesele olan Kudüs, evrensel akademyanın siyaset biliminden tarihe, ilahiyattan antropolojiye, uluslararası ilişkilerden iktisata uzanan çok geniş bir skalada ele aldığı konulardan bir tanesidir.

Hem kutsal bir mekân hem de politik bir alan olarak Kudüs günümüzde de aktüel anlamda önemini korumakta; modern zamanların Ortadoğu coğrafyasına kazandırdığı Arap-İsrail çatışması gibi temel siyasal ve askeri çatışmaların merkezinde bulunması sebebiyle küresel anlamda hem akademik hem de güncel politik tartışmaların öznelerinden bir tanesi olmaya devam etmektedir. Bilhassa Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald Trump tarafından alınan İsrail'deki Amerikan Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması kararını

müteakip gerek Müslüman toplumlardan söz konusu karara yükselen tepkiler, gerekse Washington'un mezkûr inisiyatifini reel politik icabı kabul ederek, elçiliklerini Kudüs'e taşıma kararı almaya başlayan devletlerin varlığı da hesaba katıldığında Kudüs'ün güncel ehemmiyeti bir kez daha karşımıza çıkmaktadır.

Yeni Fikir Stratejik Araştırmalar Merkezi (Yeni Fikir SAM) tarafından desteklenen Yeni Fikir Dergisi olarak hazırladığımız bu özel sayıda sosyal bilimler disiplinleri çerçevesinde, tarih ve uluslararası ilişkiler bağlamında Kudüs meselesini akademik bağlamda son veriler ışığında bir kez daha değerlendirmeyi amaçladık. Bu kapsamda modernite öncesi dönemden başlayarak, 20.yy sonunda dek Ortadoğu siyaseti, kültürü ve tarihi içerisinde Kudüs'ü yeniden tartışmaya açmış bulunuyoruz. Bu özel sayıda yer alan birbirinden değerli akademik çalışmaların Ortadoğu siyaseti ve tarihi çalışmalarına katkıda bulunması, Türk akademyasına ufuk açıcı olması en büyük dileğimizdir.

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Kemal
HAYKIRAN
Dr. Öğr. Üyesi Ali BİLGENOĞLU

21.Sayı Editörleri

Mescid-i Aksa'yı Bekleyen Son Osmanlı Askeri Öldüğünde Kudüs'ü Zaten Kaybetmiştik

Mesut MEZKİT*

mesutmezkit@gmail.com

Dört asır idaremiz altında bulunan Kudüs'ü 9 Kasım 1917'de İngilizler'e terketmek zorunda kalmıştık ama aslında biz, Mescid-i Aksa'yı bekleyen son Osmanlı askeri Dâr-ı Bekaya göçtüğünde Kudüs'ü zaten kaybetmiştik. Kudüs, yani Mescid'ül Aksa, Müslümanların namusudur. Bu namusu korumak ve kollamak Müslüman Türk Milleti'nin en son neferine nasip oldu. Ve bu vazifeyi üstlenecek bir babayiğit daha gelmedi. İslam âleminin namusunu kurtaran son Türk askerinin hatırasını, merhum gazeteci İlhan Bardakçı hadiseyi bize naklediyor. Aslında geleceğe aktarıyor. Acı ama bir o kadar da ibretlik bu hatırayı yeni nesle belletmek ve ders çıkartmak boynumuzun borcudur. İğdirli Onbaşı Hasan, Türk geçliğine tekrar tekrar anlatılmalıdır. Hatta Mescid-i Aksa'ya gidilerek olayın meydana geldiği mahalde tarih dersi yapılmalı ki bir milletin namusunu, şerefini, haysiyetini muhafaza nasıl olurun şuurunun gençlerimizin zihnine kazınmalıyız. Şuurlanma, ancak böyle olur.

MESCİD-İ AKSA'YI BEKLEYEN SON OSMANLI ASKERİ: İĞDIRLI ONBAŞI HASAN

Gazeteci İlhan Bardakçı başından geçen olayı anlatıyor:

“Mevki Kudüs. Mekân Mescid ül Aksa, Tarih 21 Mayıs 1972 Cuma. Ben (İlhan Bardakçı) ve gazeteci arkadaşım rahmetli Said Terzioğlu, İsrail Dışişleri rehberlerinin yardımı ile bu mübarek makamı dolaşıyoruz. Kudüs Kapalı Çarşısı'nda rüzgâr gibi dolaşan entarili kahvecilerin ellerindeki askılara çarpmadan biraz yürüdünüz mü, önünüze çıkan kapı sizi Mescid ül Aksa'nın önüne kavuşturur. Mirac mucizesinin soluklanıldığı ilk Kible'mize yani. Hemen oracıkta, ilk avlu vardır ki, hâlâ bizim lâkabımızla anılır. “12 bin şamdanlı avlu” derler oraya. Yavuz Selim, 30 Aralık 1517 Salı günü Kudüs'ü devlete katmıştır da, ortalık kararmıştır. Yatsı namazını o avluda kılar. Kendisi ve bütün ordu beraber. Şamdanları yakarlar. Tam 12 bin şamdan. O isim oradan kalmaz. Sekiz on basamaklı geniş merdiveni adımladınız mı, o mukaddes Mescid'in bağdaş kurduğu ikinci avluya ulaşırsınız. Onu o merdivenin başında gördüm. İki metreye yakın bir boy... İskeletleşmiş vücudu üzerinde bir garip giysi... Paltosu?.. Hayır, kaput, pardösü veya kaftan?.. Değil. Öyle bir şey, işte. Başındaki kalpak mı, takke mi, fes mi? Hiçbirisi değil. Oraya dimdik, dikilmiş. Yüzüne baktım da, ürktüm. Hasadı yeni kaldırılmış kıraç toprak gibi. Yüz binlerce çizgi, kırışık ve kavruk bir deri kalıntısı. Yanımda İsrail Dışişleri Bakanlığı Daire Başkanı Yusuf var. Bizim eski vatandaşımız. İstanbullu.

“Kim bu adam?” dedim.

Lâkaydi ile omuz silkti.

*Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Merkezi

(Yeni Fikir SAM) Başkanı, Yazar, mesutmezkit@gmail.com

“Bilmem” diye cevap verdi. “Bir meczup işte. Ben bildim bileli, yıllardır burada dururmuş. Çakılı gibi, hâlâ duruyor ya... Kimseye bir şey sormaz. Kimseye bakmaz, kimseyi görmez.” Kan mı çekti nedir? Nasıl, neden, niçin hâlâ bilmiyorum. Yanına vardım.

Türkçe “Selâmünaleyküm baba” dedim.

Torbalanmış göz kapaklarının ardında sütrelenmiş gibi jilette çizilmişçesine donuk gözlerini araladı. Yüzü gerildi. Bana, bizim o canım Anadolu Türkçemizle cevap verdi:

- Aleykümüsselâm oğul...

Donakaldım. Ellere sarıldım, öptüm öptüm...

- Kimsin sen, baba? dedim.

Anlattı ki ben de size anlatacağım. Ama evvelâ biliniz. O canım Devlet çökerken, biz Kudüs’ü 401 yıl 3 ay 6 günlük bir hâkimiyetten sonra bırakırız. Günlerden 9 Aralık 1917 Pazar günüdür. Tutmaya imkân yok. Ordu bozulmuş, çekiliyor, Devlet, zevalin kapısında. İngiliz girinceye kadar geçen zaman içinde yağmalanmasın diye oraya bir artçı bölük bırakırız. Âdet odur ki kenti zapteden galip, asayiş görevi yapan yenik ordu askerlerine esir muamelesi yapmaz. Anlattı, dedim ya. Gerisini tamamlayayım.

- Ben, dedi, Kudüs’ü kaybettiğimiz gün buraya bırakılan artçı bölüğünden... Sustu. Sonra, elindeki silahın namlusuna sürdüğü fişekleri ateşler gibi zımbaladı:

-Ben, o gün buraya bırakılmış 20. Kordulu, 36. Tabur, 8. Bölük, 11. Ağır Makineli Tüfek Takım Komutanı Onbaşı Hasan’ım...

Yarabbi. Baktım, bir minare şerefesi gibi gergin omuzları üzerindeki başı, öpülesi sancak gibiydi... Ellere bir kere daha uzandım. Gürler gibi mırıldandı:

-Sana, bir emanetim var oğul. Nice yıldır saklarım. Emaneti yerine teslim eden mi?

- Elbette, dedim, buyur hele...

Konuştı:

-Memlekete avdetinde yolun Tokat Sancağı’na düşerse... Git, burayı bana emanet eden kumandanım Kolağası (Önyüzbaşı) Musa Efendi’yi bul. Elllerinden benim için bus et (öp). Ona de ki...

Sonra, kumandanı olduğu takımın makineli gibi gürledi:

-O’na de ki gönül komasın. Ona de ki “11. Makineli Takım Komutanı İğdırlı Onbaşı Hasan, o günden bu yana, bıraktığın yerde nöbetinin başındadır. Tekmilim tamamdır kumandanım dedi” dersin...

Öleyazdım. Sonra yine dikeldi. Taş kesildi. Bir kez daha baktım. Kapalı gözleri ardından, dört bin yıllık Peygamber Ocağı ordumuzun serhat nöbetçisi gibiydi. Ufukları gözlüyordu. Nöbetinin başında idi. Tam 55 yıl kendisini unutuşumuzdaki nadanlığımıza rağmen devletine küsmemişti (Özdağ, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr>)

Devam ediyor merhum İlhan Bardakçı: “Türkiye’ye gelince verdiğim sözü yerine getirmek için Tokat’a gittim. Askerî kayıtlardan Kolağası Mustafa Efendi’nin izini buldum. Vefat edeli yıllar olmuştu. Sözümü yerine getirememiştim. Ardından seneler birbirini kovaladı. 1982’de bir gün ajansa geldiğimde bir telgrafım olduğunu söylediler. Rehberden gelen bir tek cümle yazılıydı: “Mescid-i Aksa’yı bekleyen son Osmanlı askeri bugün öldü”
_____,<https://www.fikriyat.com>).

KUDÜS, NEDEN ELİMİZDEN ÇIKTI?

Mescid-i Aksa’yı bekleyen son Osmanlı askeri İğdırlı Onbaşı Hasan’a kadar O mübarek beldede bir arada yaşama kültürü, onu

vareden medeniyetimizde mündemiçti. İsrail'in sabık başbakanı Ehud Barak, Osmanlı'nın pırpırlı bir onbaşıyla yıllarca Kudüs'te barış ve huzuru sağladığını itiraf etmesine sebep olan başarının sırrı neydi? Aslında içinden çıkılmaz hale gelen Kudüs meselesinin çözümü Hz. Ömer (ra)'ın Emannamesi'nde saklıdır (Mezkit, 2018: 14-15).

Hiz. Ömer (ra)'ın Kudüs ahalisine verdiği Sulh Andlaşması (Emanname), Osmanlı Barış'ının da (Ottoman Peace) temelidir. Bu çizgide idare tatbik edildiğinden bir onbaşı ile asırlarca Kudüs'ü huzurun, barışın ve adaletin merkezi oldu.

Hiz. Ömer (ra)'ın Kudüs ahalisine verdiği Sulh Andlaşması (Emanname)'den bir kesit:

"Bu sözleşme Allah'ın kulu, müminlerin emiri Ömer'in İliya halkına verdiği bir emandır. Onların canlarına, mallarına, kilise ve haçları konusunda; hastaları ve sağlıklı olanları ve diğer insanlarına verilen bir emandır. Buna göre onlar kilise inşa etmeyecekler fakat eski kiliselerine de dokunulmayacaktır. Kiliselerinin sayısı azaltılmayacak, sahalarına dokunulmayacak ve haçlarına karışılmayacaktır. Mallarına da dokunulmayacaktır. Dinleri konusunda zorlanmayacaklardır. Onlardan hiç birine zarar da verilmeyecektir" (Taberi, 1954: I/2405-2406; Fayda, 1989: 145-6; Hamidullah, 1963: 180;).

HIZ. ÖMER (RA)'IN KUDÜS'E GİRİŞİ

Hiz. Ömer (ra), Kudüs'ün teslimine dair ahidnameyi imzalayıp, Patrik Sofranus ile birlikte Kudüs'e girmişti. Hiz.Ömer (ra)'ın namaz kılması gerekiyordu. O sırada Kamame kilisesinde bulunuyorlardı. Namazını,

bu kilisede kılmasını bizzat partik rica etti ise de, Hiz.Ömer (ra) kabul etmedi ve burada kılmanın bir mahzuru olup olmadığını soran patriğe şu tarihi cevabı verdi: "Hayır, hiç bir mahzuru yoktur. Böyle bir şey düşünmüyorum bile. Eğer ısrarlarınıza uyarak namaz kılmaya teşebbüs etmiş olsa idim, belki de ileride müslümanlar, « halife Ömer burada namaz kılmişti » diye bana imtisal ederler. Muahede şartlarını bu vesile ile ihlale kalkışmalarından çekindim. Çünkü sizinle yapılmış muahedemiz vardır. Kur'an bize, 'yaptığınız muahedelerin hükmünü yerine getiriniz. Allah'ın emirlerine sâdık kalınız'diye emreder » buyurmuştur (Ahmet Cevdet, 1985: 184).

İKİNCİ ABDULHAMİD HAN VE KUDÜS

Kudüs'ü boşaltarak İngilizlere'e teslim etmek mecburiyetinde kalmamıza kadarki zamanda İkinci Abdülhamid Han'a bu mübarek beldelerin teslimine yol açacak çok büyük mücadele içinde olan bir zihniyet vardı: Siyonizm.

Dünya Hâkimiyeti ideali için bütün vasıtaları mübah gören Siyonizm, bu emellerine matuf hangi vahşi yöntem tatbik edilecekse etmiş; facialara sebep olmuş birçok hadisenin baş mes'ulüdür. Tarihe ve günümüzdeki hadiselerle yakından bakıldığında hep "Siyonist Sapknlığı" görürsünüz. Siyonist Sapknlığın temeli, Arz-ı Mev'ûd yani Filistin dışındaki bütün Yahudileri yine orada toplamak ve sonra da Süleyman Mabedi'ni Siyon dağı üzerinde yeniden inşa etmek ideali olan Siyonizm'den (Kutluay, 2000: 19-31) alır ve bütün dünya Yahudilerini Filistin'de toplayarak bir Yahudi Devleti kurma

fikrini ihdas eden Politik Siyonizm hareketinin kurucusu da Theodor Herzl'dir (Kutluay, 2000: 59).

Siyon Dağı efsanesi ise, Hz. Davut'un oğlu olan ve Kudüs başşehir yapıldığı krallığın başına geçen Hz. Süleyman "Siyon" dağında "Süleyman Mabedi"ni inşa ettirmiştir. Yahudi geleneğine göre "Beyt Hamikdaş"(Kutsal Ev) denilen bu mabedin "Siyonizm"in dünya hakimiyetinde mühim bir yere sahiptir (Anadol, 2004: 15). Süleyman Mabedini Siyon dağında inşa ideali Yahudiler için bir semboldür. Asıl inşa etmek istedikleri dünyaya hakim olma düşüncesidir.

Siyonist "sapkınlığı" muharref Tevrat şu şekilde çizmektedir:

"O zaman Rab bütün milletleri önünden kovacak ve sizden büyük kuvvetli milletlerin mülkünü alacaksınız. Ayak tabanınızın bastığı her yer sizin olacaktır. Sınırlarınız çölden Lüban'dan ırmaktan, Fırat ırmağından garp denizine kadar olacaktır. Önünüzde kimse duramayacak, Allah'ınız Rab size söylediği gibi dehşetinizi ve korkunuzu ayak basacağınız bütün diyar üzerine koyacaktır."(Tevrat, Tesniye bölümü,12/25)

Kudüs'ü Şerif'in elimizden çıkmasına kadar Siyonistler mücadelelerini İslam Halifesi ve Türk Hakanı İkinci Abdülhamid Hanı, evvela maddi sıkıntı içinde olan Osmanlı maliyesini kurtarma bahanesiyle sıkıştırarak başlarlar. Bunun için İslam Halifesi ve Türk Hakanı İkinci Abdülhamid Han'ın Theodor Herzl'in Filistin'den toprak taleplerini red etmesinden sonraki Siyonist faaliyetleri çok iyi bilmek gerekmektedir. Bundan dolayı Theodor Herzl'in Kudüs merkezli mücadelesi sırasında yazdığı günlüklerinden hareketle görüleceği üzere nasıl bütün imkanları seferber edildiğine

şahit olunacaktır. Theodor Herzl şöyle der: «Türkiye'de telaş. Acaba Şark Meselesi Türkiye'nin bölünmesi suretiyle bir hâl şekline bağlanamaz mı? Avrupa kongresinde mümkündür ki (Belçika ve İsviçre gibi) tarafsız fakat bize ait olacak toprak parçası da biz alalım. Paris,10 kasım 1895 »(Kutluay, 2000: 72-73)

Theodor Herzl, Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesi'yle uğraştığı bir zamanda Avrupalı devletleri yanlarına çekmeye çalışan Ermenilere karşı Yahudi desteğini vaad edilmesini düşünür ve Abdulhamid Han ile görüşmesini temin edecek kişilerle Sultan'a haber ulaştırır:

"İstanbul'a son seyahatinden önce benim "Yahudi Devleti" 'ni okumuş, bu konuda Sultan Abdulhamid ile konuştuğunu söyledi. Sultan Yerusalaym'dan (Kudüs) asla ayrılmayacağını, Ömer Camii'nin daima Müslümanların elinde kalması gerektiğini ifade etmiş.

Bu güçlüğü halledebileceğini bana söyledi (İzzet Paşa'dan bahsediyor) Sultan için paranın önemi yoktur. Paraya hiç değer vermemektedir. Fakat Sultan'ı kazanacak başka bir yol vardır: Onu Ermeni Meselesi'nde desteklemek Viyana, 7 Mayıs 1896" (Kutluay, 2000: 59). (Burada aracılığı yapan İzzet Paşa, Arap İzzet Paşa diye tanınan bir zattır. Abdulhamid Han'ın ikinci katipliğine getirilmiş, daha sonra rütbesi vezirliğe yükseltilerek paşalığa nasbedilmiştir).

Artık Theodor Herzl, baklayı ağzından çıkarmıştır : « Biz Türkiye maliyesini düzeltmek için 20 milyon Osmanlı lirası harcarız. Bu miktara 2 milyon da Filistin için ilave ederiz ki bu halen 80 milyon lira olan borçların yıllık faizini karşılar. 18 Milyon sarfı ile de Türkiye'yi Avrupa Kontrol Komisyo-nundan kurtarırız. 15 Haziran

1896" (Kutluay, 2000: 87).

Theodor Herzl, çok uzun bir diplomatik faaliyetler neticesinde Sultan İkinci Abdulhamid Han'a sunduğu (İzzet Paşa vasıtasıyla) teklifine aldığı cevap karşısında şunları söyler:

"Efendimiz, Dün Ekselans İzzet Bey vasıtası ile göndermek lütfunda bulunduğunuz hususlara tam bir hulus ve samimiyetle cevabımı arz ediyorum.

İzzet beyin getirdiklerini iki mantıklı kısma ayırmak kabildir:

1-Endüstriyel kısım, 2- Siyasi-Mali kısım.

1-Zat-ı Şahaneleri İmparatorluk hudutları içerisinde mevcut ve bundan sonra bulunacak bütün madenleri kuracağım bir şirketle işletmemi temin etmekle bendelerini görevlendirmektedir. Bunu prensip olarak kabul ediyorum....

2- Zat-ı Şahaneleri bütün dünyadaki Yahudilerden hicret edecek olanları şefkat-i pederane ile İmparatorluk hudutları içerisine Osmanlı tabiiyetini kabul etmeleri ve önceden kararlaştırılmış bir yere toplu olarak yerleşmemeleri şartı ile kabul buyuracağınızı ifade ediyorsunuz. Bunun karşılığında da devlet borçlarını konsolide edecek bir sendika teşekkülünü arz buyurmaktasınız.

Bu haliyle teklifin realizesi güç görünmektedir. Bunun tahakkuku için işin âleniyete dökülmesi gerekmektedir, bunun son derece kötü tesirleri olacaktır.... Naçiz kanaatime göre devlet borçları ile Yahudi kolonizasyonu arasında bir bağ kurmak lazımdır, bu bağ sayesinde ortaya büyük Osmanlı-Yahudi Şirketi çıkacak ve her türlü güçlük halledilecektir. 16 Şubat 1902" (Kutluay, 2000: 291).

Tabiatıyla istediğini alamayan ve artık def'aten görüşme talepleri doğrultusunda tavassut edenlerle dilinin altındaki baklayı

çıkaracaktır. Theodor Herzl'in gerçek niyetini bilen Sultan Abdulhamid Han, ona tarihi cevabını verir. Bunu da Herzl günlüğüne şöyle yazar:

"Eğer Mr. Herzl, senin benim arkadaşın olduğun gibi arkadaşın ise, bu meselede ikinci bir adım atmasın. Ben bir karış dahi olsa toprak satamam, zira bu vatan bana değil milletime aittir. Milletim bu imparatorluğu kanlarını dökerek kazanmışlar ve yine kanlarıyla mahsuldar kılmışlardır. O bizden ayrılıp uzaklaş-madan tekrar kanlarımızla örteriz. Benim Suriye ve Filistin alaylarımın efradı birer birer Plevne'de şehit düşmüşlerdir, bir tanesi dahi geri dönmek üzere hepsi muharebe meydanında kalmışlardır. Türk İmparatorluğu bana ait değildir, Türk Milletindir, ben onun hiçbir parçasını veremem. Bırakalım yahudiler milyarlarını saklasınlar. Benim imparatorluğum parçalandığı zaman, onlar Filistin'i hiç karşı-lıksız ele geçirebilirler. Fakat yalnız bizim cesetlerimiz taksim edilebilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem!"(Kutluay, 2000: 101).

KUDÜS'ÜN SON İDARECİSİ OLAN İZZET BEY: "TAHRİBATA ENGEL OLMAK İÇİN ŞEHİRİ BOŞALTIYORUZ"

İngiliz generali Sir Edmund Henry Hynmann Allenby, 7 Kasım 1917'de Kudüs'e karşı saldırı başlatmıştı. Bu sebepten dolayı Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz birliklerinin Kudüs'e yaklaşması üzerine Kudüs'ün son idarecisi olan İzzet Bey, İstanbul'a, İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği şifreli telgrafında "Kutsal mekânlara top mermileri düşüyor, tahribata engel olmak için şehri boşaltıyo-

ruz”demektedir (Bardakçı, <https://www.haberturk.com>) . Bu düşüncenin arka planında, dört asır boyunca Osmanlı Devleti’nin Mekke ile Medine’ye gösterdiği hürmetin aynısını Kudüs için de sergilemesinde yatmaktadır. Temel saik budur.

Kudüs’ü İngilizler’e terketmemiz ile ilgili Osmanlı Arşivleri’nde DH.ŞFR./573-68 numarada muhafaza edilen şifreli telgraf, Kudüs’teki son mutasarrıfımız İzzet Bey’in Dahiliye Nezareti, yani İçişleri Bakanlığı ile yaptığı son yazışmadır. İzzet Bey şehre top mermilerinin düşmeye başladığını söyleyip mübarek mekânların tahribini önlemek maksadıyla askeri çekip Kudüs’ü boşaltmak zorunda kaldıklarını ve teslim konusunda İngilizler ile temas ettiklerini haber veriyor (Bardakçı, <https://www.haberturk.com>).

İzzet Bey’in Kudüs’ün el-Hüseyinî ailesine mensup Belediye Reisi Vekili Hüseyin Bey ile İngiliz Kumandanlığı General Allenby’nin karargâhına’na yolladığı teslim mektubu şöyledir

(Bardakçı, <https://www.haberturk.com>): “İngiliz Kumandanlığı’na, Her milletçe mukaddes olan Kuds-i Şer’if’te iki günden beri bazı emâkine (mekânlara) obüsler düşmektedir. Hükümet-i Osmaniye’ce sırf emâkîn-i diniyeyi (dinî mekânları) tahripten vikayeten (korumak için) asker kasabadan çekilmiş ve Kamame ve Mescid-i Aksa gibi emâkîn-i diniyenin (dinî mekânların) muhafazasına memurlar ikame edilmiştir. Tarafınızdan da bu yolda muamele edileceği ümidiyle işbu varakayı Belediye Reisi Vekili Hüseyinîzade Hüseyin Bey ile gönderiyorum efendim. Kudüs Müstakil Mutasarrıfı İzzet. 8-9/12/33 (1917)”.

SONUÇ

Netice itibariyle Hz Ömer (ra) zamanında fethedilip İslam’ın barış şehri ünvanını ka-

zanan Kudüs, Eyyubiler, Memluklar ve dört asır idaremiz altında bulunan Kudüs’ü 9 Kasım 1917’de İngilizler’e terketmek zorunda kalışımıza kadar bütün semavi dinlerin şehriydi. Ancak , ne zaman ki Mescid-i Aksa’yı bekleyen son Osmanlı askeri Dâr-ı bekaya göçtü(şuur nöbeti); Kudüs’ü o vakit kaybettik. Ancak tarihe bakıldığında Yahudi - Hristiyan Uygarlığı Siyonist Haçlı Zihniyeti’nin vahşiliği, tarihi bir hakikattir. « Kudüs tarih boyunca büyük istila ve katliamlara sahne olmuş ve bazen şehrin tamamının yakılıp yıkılması ve insanların tamamının sürgününe sahne olmuştur. Bazen de şehir tahrip edildikten sonra ibret olması için Mabet’in sadece bir duvarı bırakılmış ya da Haçlıların yaptığı gibi şehirdeki bütün insanlar katledilmiştir. Üç semav! dini, ortak paydasında tutan Kudüs, İslam hakimiyeti dışındaki dönemlerde bu konumunu koruyamamıştır. Gerçekten İslam fethi, diğerlerine göre başka bir mahiyet arz ediyordu. Hz. Ömer' in, Kudüs'ün ileri gelenleri ve ruhani lideri ile birlikte şehri gezmesi, namaz için papazın teklifini yukarıda zikrettiğimiz sebepten dolayı kabul etmeyerek kilisenin dışındaki bir avluda kılması ve zimmilere karşı genel tutumu İslam hakimiyetinin nasıl bir veche alacağını daha başlangıçta göstermekteydi. Şehirdeki bütün insanlara din, mezhep, çalışma ve seyahat hürriyeti tanınıyor ve bugünkü manası ile insan temel hak ve hürriyetlerinin genel çerçevesi çizilmiş oluyordu. Hz. Ömer'in Kudüs'ün fethinde ortaya koyduğu bu anlayış 1187 yılında Sela-haddin Eyyubi tarafından aynen tekrarlanacaktır. Oysa 1099 yılında Haçlılar Kudüs'ü istila ederken Müslüman ve Yahudilerin hemen hemen tamamını katletmişlerdi. İslam ve Hristiyan kaynakları bu konuda adeta birleşirler. Haçlıların ortaya

koyduğu bu anlayışı XX. Yüzyılın ikinci yarısından beri Kudüs ve Filistin halkı hala çekmeye devam etmektedir. Tarih boyunca Kudüs'e hangi toplum hakim olursa olsun şehrin adı barış ve kutsal sıfatı ile birlikte ifade edilmiştir. Oysa Kudüs ancak Hz. Ömer'in gerçek fetihi ile tarihinde pek de alışık olmadığı bir barış sürecine girecektir. Bu barışın ruhuna uygun idare anlayışı Eyyubiler, Memluklar ve özellikle Osmanlılar döneminde devam edecektir » (Gül, 2001 :53-54). Hz. Ömer (ra)'ın Kudüs ahalisine verdiği Emanname'yi baş tacı eden Osmanlı Türk Devleti pırpırlı bir onbaşıyla yıllarca Kudüs'te barış ve huzuru sağlıyor; Siyonist politikayı izleyen İsrail ise vahşet, kan ve gözyaşı ile İslâm Medeniyet Havzası'nda çıbanbaşı olarak varlığını devam ettiriyor. Günümüzde içinden çıkılmaz bir hal alan, uluslararası mesele haline gelen Kudüs sorunu, ancak İğdırlı Onbaşı Hasan şuuruyla zemini tesis edilen Osmanlı Barışı ile Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin birlikte yaşamaları mümkündür. Görünen o ki bu birlikteliği sağlayacak bir idare telakkisi olan Osmanlı Barışı dışında bir çözüm bulmak mümkün görünmemektedir. Osmanlı Barışı haricinde bir arayış şehrin siyasi, dini, coğrafi ve demografik gerçekleriyle de bağdaşmayacaktır.

KAYNAKLAR

- AHMET CEVDET PAŞA** , (1985): Kısas-; Enbiya, C.: 2, KTBY, Ankara.
- ANADOL**, Cemal (2004): İsrail ve Siyonizm Kısacında Türkiye, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul,
- FAYDA**, Mustafa (1989) : Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler, Marmara Üniversitesi Yayınları, No:548, İstanbul.
- GÜL**, Muammer (2001) : “Müslümanların Kudüs'ü Fethi”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Şanlıurfa.
- HAMİDULLAH**, Muhammed (1963): İslamda Devlet İdaresi, (Tercüme: C.Kuşçu), A. Sait Matbaası, İstanbul.
- KUTLUAY**, Yaşar (2000): Siyonizm ve Türkiye, Koloni Yayınları, İstanbul.
- MEZKİT**, Mesut (2018): “Medine Sözleşmesi Temelli, Mekke Ruhunu Esas Alan Medeniyet Tasavvuru ve Yeni Türkiye”, Yeni Fikir Dergisi, Sayı: 20 C.1 Temmuz-2018, Aydın.
- TABERİ**, Ebu Cafer M. (1954): Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, C. VI (Çev. Z.Kadiri Ugan- Ahmet Temir), Maarif Matbaası, .
- BARDAKÇI**, Murat, “ Kudüs'ü İngilizlere Neden Teslim Ettik?”
<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1580592-kudusu-ingilizlere-neden-terkettik-bilir-misiniz-zarar-gormesin-diye06.11.2018-15:34>
- ÖZDAĞ**, Ümit, “Kudüs'te son Türk askeri”-
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kuduste-son-turk-askeri-33467yy.htm> 30.11.2018:16.47)
_____,<https://www.fikriyat.com/tarih/2017/12/10/mescid-i-aksayi-bekleyen-son-osmanli-askeri>. 30.11.2018:16.45.

yenifikir YAYIN GRUBU

yenifikir **SAM**
YENİ FİKİR STRATEJİK ARAŞTIRMA MERKEZİ
"Aydın'ın İlk Araştırma Merkezi"

Adres: Adnan Menderes Bulvarı, Güzelhisar Mah.37. Sokak No:8 AYDIN Telefon: 0256 214 48 21

www.yenifikirsam.com

yenifikir
ISSN:1308-9412 ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH AND STUDIES

www.yenifikirdergisi.com

AYDIN
yenifikir
HABER
genç ve geniş düşünener için

www.yenifikirhaber.com

yenifikir HABER AJANSI
(YEHA)
yenifikir DERGİSİ YAYINLARI
(YFD)

ADRES: ADNAN MENDERES BULVARI 37. SOKAK NO:8 KAT:2 AYDIN
TELEFON:0256 214 48 21

Hız. Ömer Zamanında Müslümanların Kudüs'ü Fethi

Fatih ORTA*

fatihortaa@gmail.com.tr

Öz

Geçmiş tarih öncesi dönemlere kadar uzanan Filistin bölgesi ve Kudüs, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet için çok önemli bir yerleşim yeridir. Bundan dolayı bu şehrin hakimiyeti için pek çok mücadele yaşanmıştır. Bu mücadelelerden birisi de Halife Hz. Ömer (ra) zamanında Müslümanların burayı ele geçirmesidir. Fetihler ve kurumsallaşma çabaları ile dikkat çeken Hz. Ömer'in zamanında, 638 yılında, diplomatik yollarla Müslümanlar bu şehrin hakimi olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Hz. Ömer, Diplomasi, İslamiyet, 638.

The Conquest of Jarusalem in The Era Of Hz. Omar

Abstract

Jarusalem is one of the most important geographies of the world as the birth place of Islam, Christianity and Judaism. Especially because of this Jarusalem has been one of the most major conflict topics on the sovereignty of the region. One of these conflicts was in the time of Hz. Omar when the Muslims conquered the city. The Muslims became the solely sovereign of the city from that time in which they at the same time institutionalize the Islamic State.

KeyWords: Jarusalem, Hz.Omar, Diplomacy, Islam, 638.

* Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
fatihortaa@gmail.com.tr

KUDÜS: COĞRAFI VE TARİHİ ARKA PLAN

Ortadoğu'nun önemli merkezlerinden birini teşkil eden Kudüs¹, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinleri tarafından büyük kıymete haiz görülmüştür. Kudüs'ün jeopolitik önemi yüzyıllardır bu bölgede hâkimiyet mücadelelerinin yaşanmasına neden olmuştur.² Tarihi açıdan pek çok önemli kentin sınırları içinde bulunduğu Filistin, bugünkü Irak, Suriye ve Lübnan topraklarına kadar uzanan, Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'i kapsayan bölgeyi temsil eder.³ Filistin'in önde gelen şehirleri arasında Nasıra, Celile, Nablus arasında Kudüs'te yer almaktadır. Lut Gölü'nün bulunduğu çukur alanın batısında ve bu alandan fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudi'ye platosunun dalgalı yüzeyinde kurulan⁴ Kudüs şehrinin tarihi çok eski olup buradaki yerleşim izleri Taş Devri'ne kadar uzanmaktadır.

Kudüs'ün siyasi tarihini göz önüne aldığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşırız. Kudüs şehrinin tarih öncesi dönemlerine ait bilgilerimizin çoğu, Eriha bölgesinde yapılan kazılar sonucu Taş Devri avcılarının kabile yaşam tarzını terk ettikleri dönemlere denk gelen M.Ö. 10.000'lere dayanan bir takım yerleşimlerin keşfedilmesi sonucu elde edilmiştir. Kudüs de ilk kez Moriah Dağı'nın güneydoğu yakasında, Silvan köyüne bakan

ve TellOfel olarak bilinen ve birbirine zıt yönde bakan, Zuhur tepeliklerinin üzerine kurulmuştur.⁵ Geç Bronz çağında Filistin'e gelen Hurriler Kudüs'te yeni yapılar inşa etmişlerdir.⁶ Filistin bölgesi nüfusunun şekilleniş süreci ise Sami göçlerini neticesinde başlamıştır. Bu minvalde İbraniler, Kenaniler ve Aramiler'in göçleri dikkate değerdir. Bu göçlerin en mühim sebepleri olarak bölgenin coğrafi konumunu gösterebiliriz. Bilhassa Kenani göçü ülkeye damgasını vurmuş ve bu iz M.Ö. 4.000'de başlayarak ülkeye bozulmadan günümüze kadar gelen özelliklerini kazandırmıştır. Bu yüzden Filistin'e, Suriye ve Lübnan'ın bir bölümü ile birlikte Kenan Ülkesi adı verilmiştir. Bu isim ülkenin ilk isimi olarak kaynaklarda yerini almıştır.⁷

Mısır'dan çıktıktan ve çölde kırk yıl kaldıktan sonra Yeşu önderliğinde Filistin topraklarına giren İsrail oğulları, kendilerine saldıran Kudüs Kralı Adono-tsedek ve müttetiklerini mağlup etmiş olsalar da Yebusilerin hakim olduğu Kudüs'e girmemişlerdir. Hz. Davud(as) bütün İsrail'e kral olunca Kudüs'e karşı harekete geçip Sion Hisarı'nı almış ve buraya Davud'un şehri adını vermiştir.⁸ Keza aynı şekilde Hz. Davud'un (as) oğlu Hz. Süleyman (as) da Kudüs'e karşı özel bir önem atfetmiş, bunun sonucunda da buraya Mescid-i Aksa gibi bir mabet inşa ettirmiştir. Hz. Süleyman'dan (as) sonra krallık Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye bölündü.

Bölünmüşlük hali Asurluların saldırısını beraberinde getirdi. Asurlular, Kuzey Krallığı'nı yıkarak Yahudileri sürgün etti. Ardından gelen Babil tehlikesi de Kudüs'ün elden

¹ Kudüs adı üzerine bkz. Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, İstanbul, 2002, s.323-324; Muhittin Çeken, *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2015, s.2-3

² Kudüs'ün sürekli neden olduğu hâkimiyet mücadelelerini inceleyen çalışma için bkz. Tuğba Tekin, M.Ö. 5000-M.S.1967 Arası Dönemde Kudüs'ün El Değiştirmesi", *Akademik Bakış Dergisi*, S.60, Mart-Nisan 2017, s.324-336.

³ Çeken, a.g.t., s.1.

⁴ Harman, a.g.md., s.323.

⁵ Çeken, a.g.t., s.3-4.

⁶ Harman, a.g.md., s.324.

⁷ Çeken, a.g.t., s.4.

⁸ Harman, a.g.md., s.324-325.

çıkmasına ve Yahudilerin bir esaret daha yaşamalarına neden oldu. Pers hâkimiyeti altında, eski dönemlere nazaran, daha müreffeh bir hayat yaşayan Yahudiler; İskender'e şehri ve Kudüs'ü savaşmadan teslim etmesinden dolayı olumlu ilişki kurdu.⁹ İskender'in ölümü ile başlayan iktidar kavgası sırasında şehir sürekli el değiştirmiştir. Şehir, M.Ö. 63'te Roma hâkimiyeti altına girdi.¹⁰ Kudüs, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi.¹¹ Bizans İmparatoru Büyük Konstantin, Hristiyanlığı serbest bir din haline getirdi. Böylece Kudüs'te Hristiyanlığın yükselişi başladı ve şehir Hristiyanlığın sembollerıyla donatıldı.¹² Bu, Yahudiler için oldukça olumsuz bir durumdu. Bundan dolayı Yahudiler, Bizans-Sasani mücadelesinde Sasanilerin yanında yer alarak onların Kudüs'ü ele geçirmelerinde yardımcı oldular. 614 yılında Sasanî orduları Kudüs'e girdiyse de şehirdeki direnişler ve Bizans ordusunun gelişi ile şehir tekrar Bizans'a geçti.

HZ. ÖMER DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Raşid Halifelerin ikincisi Hz. Ömer (ra), Fil Vakasından on üç yıl kadar sonra, diğer bir rivayete göre ise Büyük (Dördüncü) Ficar Savaşı'ndan dört yıl sonra Mekke'de doğdu. Annesi Mahzum kabilesinden Hantemebint Haşim, babası Hattab tarafından soyu Cahiliye döneminde Kureyş'in yabancılar nezdinde temsil görevine yani sefaret işlerine bakan Adiy binKa'b kabilesine ulaşır ve

Ka'b binLüey'de Hz. Peygamber'in (sav) ne-sebiyle birleşir.¹³ Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Babasının develerini güttüğü, içkiye ve kadına çok düşkün olduğu, iyi ata bindiği, iyi silah kullandığı ve pehlivan yapılı olduğu belirtilmektedir. Şiire meraklı olduğu, güzel konuştuğu, okuma yazma bildiği, ensab bilgisi öğrendiği, ticaret maksadıyla Suriye, Irak ve Mısır'a gittiği, Kureyş kabilesi adına elçilik görevinde bulunduğu rivayet edilir.¹⁴

Kureyş'in bazı ileri gelenleri gibi put-perestliğe bağlı kalarak önceleri Hz. Peygamber'e (sav) ve İslamiyet'e karşı düşmanlık gösteren, bilhassa kabilesinden Müslüman olanlara işkence yapan Ömer, bi'setin altıncı yılında (616) Müslüman oldu.¹⁵ Hz.Ömer (ra) Müslüman olduktan Hz. Muhammed'in (sav) en yakınındaki isimlerden birisi oldu. Hz. Muhammed'in (sav) Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden sonra Hz. Ömer (ra) de aile efradı ile beraber Medine'ye gitti. Katıldığı seriyeler dışında Hz. Muhammed'in (sav) yanından hiç ayrılmadı. Kumandanlığını Hz. Muhammed'in (sav) yaptığı bütün savaşlarda, Hudeybiye Anlaşması, Umret'ül-kaza ve Veda Haccı'nda bulundu.¹⁶ Hz. Ömer (ra), Hz. Muhammed'in (sav) vefatından sonra yaptığı konuşmada Müslümanlardan Kur'an-ı Kerim'e sarılmalarını ve Hz. Ebu Bekir'e (ra) biat etmelerini istedi.¹⁷

⁹ Çeken, a.g.t., s.22.

¹⁰ Kudüs'teki Roma hakimiyetinin ayrıntısı için bkz. Çeken, a.g.t., s.28-59.

¹¹ Kudüs'teki Bizans hakimiyetinin ayrıntısı için bkz. Çeken, a.g.t., s.60-86.

¹² Tekin, a.g.m., s.327.

¹³ Mustafa Fayda, *Hulefa-yıRaşidin Devri (Dört Halife Dönemi)*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2017, s.43.

¹⁴ Mustafa Fayda, "Ömer", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, 2007, s.44..

¹⁵ Fayda, a.g.md., s.44. Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla ilgili rivayetleri için bkz. Hanefi Palabıyık, "Hz. Ömer'in Müslüman Olması", *EKEV Akademi Dergisi*, S.37, Güz 2008, s.137-148.

¹⁶ Fayda, a.g.e., s.52.

¹⁷ Fayda, a.g.md., 45.

Hz.Ömer (ra), ilk halife Hz. Ebu Bekir (ra) zamanında da önemli vazifeler üstlendi. Hz. Ömer (ra), ona müşavirlik ve kadılık yaptı. Hz.Ebu Bekir (ra) hastalandığı zaman onun yerine imam olarak namaz kıldırdı.¹⁸ Hz.Ebu Bekir (ra) 634 yılının Ağustos ayında hastalanınca sahabelerle hilafet meselesini istişare etti ve Hz.Ömer'i (ra) veliaht bırakmayı kararlaştırarak Hz.Osman'a (ra) bir ahitname yazdırdı. ¹⁹İlk halife Hz. Ebu Bekir'in (ra) cenaze namazı kıldırdıktan sonra Hz. Ömer (ra) ahalinin biatini alarak halife oldu.

Hz.Ömer (ra), halife olması ile birlikte Sasanilere karşı mücadele etmeye karar verdi. Bu dönemde Sasaniler Bizans ile yıllar süren ve neticesiz kalan savaşlar yaparak yıpranmışlardır. Bu da onları, genişleme amacıyla olan, Araplara karşı açık hedef haline getirmişti. Sasani İmparatorluğu, Arap ordularının tehditlerine karşı hiçbir zaman yeterli bir direniş gösterememiştir. Sasanilerle Müslüman-lar arasındaki ilk karşılaşma 634'te Sasanilerin zaferiyle sonuçlanan Köprü Savaşı'nda olmuştur. Arap tehdidi bu-nunla kalmamış, Hz. Muhammed'in(sav) seçilmiş sahabelerinden Halid bin Velid komutasındaki disiplinli Arap ordula-ryla birlikte yeniden ortaya çıkmıştır. Hz. Ömer (ra) döneminde Müslüman Arap ordusu 636'da Rüstem Farrokhzad komutasında kendilerinden daha büyük Sasani ordusunu Kadisiye Savaşı'nda mağlup ederek Ktesifon şehrini kuşatmıştır. Çok geçmeden Ktesifon'u ele geçiren Araplar güçlü bir ekonomik kaynağın sahibi olmuş, Sasaniler ise yorgun düşerek bölünmüş, çok güvenilen

Azadan (Asatan) isimli atlı birlikleri etkili olamamıştır. 642'deki Nihavend Savaşı ile Sasani mukavemeti tamamıyla kırılmış ve yenilgiye uğratılmıştır.²⁰

Raşid halifelerin ikincisi Hz. Ömer (ra) 644 yılında Medine'de, efendisi Mugirebin Şu'be'den şikâyetçi olan ve haksız bulunan Ebu Lü'lüe en-Nihavendi tarafından sabah namazında bıçaklanarak yaralandı. Halife ölüm döşeginde iken kendisine yerine birini bırakması teklif edilince aşere-i mübeşşere-den altı kişilik şuranın toplanarak üç gün içinde aralarından birini halife seçmelerini istedi.²¹ Hz. Ömer (ra), 3 Kasım 644 tarihinde vefat etti.

KUDÜS'ÜN FETHİ'NİN GERÇEKLEŞMESİ VE SONUÇLARI

Bir dinin insanlık üzerinde etkili olabilmesi için yayılması gereklidir. Özellikle cihanşümül bir din olduğunun altı çizilen İslamiyet gibi bir din için bu daha da önemlidir. Bundan dolayı İslamiyet muhtelif yollar ile yayılma amacı gütmüştür. Bunlar davet yolu ile İslam'a çağırma, cihat yolu ile vs. Dört Halife devrinde, özellikle Hz. Ömer (ra) ve Hz. Osman (ra) dönemlerinde, İslamiyet çok iyi bir yayılma ivmesi yakalamıştır. Bida-yette sadece Arabistan sınırlı iken bu dönem ve sonrasında Suriye, Irak, Filistin, Kıbrıs, Orta Asya ve daha pek çok bölgede kabul gören bir din haline gelmiştir.

Kudüs ve çevresi gerek Kuran-ı Kerim'de gerekse de hadislerde kendisine çokça atıf yapılan bir şehirdir.²² Bundan dolayı Ku-

¹⁸ Fayda, a.g.md., s.45.

¹⁹ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul, 1994, s.104.

²⁰ Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2012, s.37.

²¹ Fayda, a.g.md., s.46.

²²Bkz. Rahim Ay, *Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından M.S. 135'e Kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi*,

düs Müslümanlarca kıymet atfedilen ve muhakkak surette İslam hâkimiyetine girmesi gereken bir şehir hüviyeti kazanmıştır. Hz. Ömer (ra) döneminde Kudüs'ün ele geçirilmesini de bu minvalde değerlendirebiliriz.

Hz. Peygamber ile başlayan ve hızla ilerleyen İslam orduları hemen hemen tüm Arap Yarımadası'na yayılmış, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer (ra) ile bu hedef iyice büyütülmüştür. Özellikle Hz. Ebubekir (ra) döneminde başlayan Suriye bölgesinin fethedilmesiyle Kudüs'e giden güzergâhlar açılmıştır.²³ Bu süreçte Ecnadeyn ve Yermük savaşlarının Kudüs'ün fethini kolaylaştıran etmenler olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu savaşların akabinde Bizans'ın Suriye, Mısır ve Mezopotamya'daki hâkimiyeti nihayete erdirilerek bölgede İslam hâkimiyeti tesis edilmiştir.

Bölgede Bizans'ın hâkimiyetinin bitmesi ile Filistin bölgesinde bir iktidar boşluğu meydana gelmiş olmasına rağmen Filistin ele geçirilmediği takdirde bölgedeki Bizans tesisinin devam etmesi içten bile değildi. Bunu fark eden Halife Hz.Ömer (ra) ve emirleri bölgenin derhal fethinin gerekli olduğunu kanısına varmışlardır. Filistin bölgesinin alınması kararı kesinleşince Ebu Ubeyde bölge halkına bir mektup göndererek onları diplomatik görüşmeye davet etmiş ve kabul edebilecekleri barış teklifini bildirmiştir. Bu mektupta Ebu Ubeyde, Filistin patriğini İslam'a davet etmiş, kabul etmesi durumunda Müslümanlarla arasında hiçbir farkın kalmayacağını belirtmiş, kendileri ile savaşmaya-

caklarını vurgulamıştır. Bunun kabul edilme-mesi durumunda cizye ödemeleri şartıyla serbest kalacaklarını hatırlatmış ve bunun da reddedilmesi durumunda onların hayatı sevdiği kadar ölümü arzulayan bir ordu ile üzerlerine geleceğini bildirmiş-tir.²⁴

Sonrasında ise Amr bin As ordu kumandanı tayin edilmiştir.²⁵ Amr bin As²⁶, Kudüs'ün fethinden önce Filistin'de Gazze, Sebastiya, Nablus, Lüdd, Yübna, Amvas, Beyt Cibrin, Yafa, Rafah, Kınnesrin gibi şehirleri fethetti.²⁷ Amr bin As (ra), Patrik'e bir mektup daha göndererek şartları tekrarlayarak teslim olmalarını istemiştir. Bunun üzerine Patrik, Bizans'tan yardım talebinde bulunmuştur. Ancak Bizans, Patriğin bu yardım talebine cevap vermemiştir. Başlatılan diplomatik girişimlerden somut bir ilerleme sağlanamayınca Amrbin As şehri muhasara altına almıştır. Muhasaranın devam etmesi üzerine kurtulamayacağını anlayan Patrik Sophronius etrafındakilerle bir toplantı yapmış ve bizzat Hz. Ömer'in (ra) kendilerine gelmesi durumunda barış anlaşması yapabileceklerini bildirmiştir. Bu talep Ebu Ubeyde tarafından halifeye bir mektupla iletilmiştir.²⁸ Hz. Ömer (ra), Ebu Ubeyde'nin daveti üzerine Cabiye'den Kudüs'e gelerek şehri Patrik Sophronios'tan teslim alarak anlaşmayı imzalamıştır. Hz. Ömer'in (ra) Cabiye'de bulunduğu sırada Kudüs'ten gelen bir heyeti kabul edip burada onlarla bir anlaşma yaptığı (Taberi)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van, 1997, 95-98.

²³ Mustafa Yiğitoğlu, "Hz. Ömer'in Kudüs'ün Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2017, s.136.

²⁴ İsrail Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi, Samsun, 2002, s.304.

²⁵ Yiğitoğlu, *a.g.m.*, s.137.

²⁶ Hz. Ebubekir zamanından beri Filistin bölgesindeki askeri faaliyetlerden sorumluydu.

²⁷ Gül, *a.g.m.*, s.49.

²⁸ Balcı, *a.g.t.*, s.305.

veya Kudüs'e gönderdiği Halidbin Sabit el-Fehmi'nin imzaladığı anlaşmayı daha sonra tasdik ettiği de (Belazuri) rivayet edilmektedir.²⁹ Hz. Ömer (ra), Hristiyanlar ile ahidnameyi imzaladıktan sonra H. 638 yılında Kudüs'e girdi.³⁰

Kudüs eşrafını böyle bir karar almaya iten sebep aman dileyerek teslim olan Suriye şehirlerinin herhangi bir zarar görmemeleri olmuştur. Temelde cizye ve haraç karşılığında mal ve can güvenliğini, din ve ibadet hürriyetini öngören bu anlaşmanın³¹ maddeleri ise şöyledir:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Allah'ın kulu, mü'minlerin emiri Ömer tarafından İliya³²halkına verilen emandır: Halife bu emanı, onların canları, malları, kiliseleri, haçları, hastaları, sağlamları ve diğer dindaşları içvermiştir. Buna göre;

1. Kiliselerde oturulmayacaktır; bu kiliseler ve müştemilatı ile onların haçları ve malları yıkılmayacak ve azaltılmayacaktır.

2. Dinlerinden dolayı rahatsız edilmeyecekler ve onlardan birisi zarar görmeyecektir.

3. İliya'da, onlarla birlikte, herhangi bir Yahudi oturmaz.³³

4. İliya halkı, diğer şehirlerin halkı gibi, cizye verecektir.

5. Onlar İliya'dan Rumlar ile hırsızları çıkaracaklardır.

6. Bunlardan İliya'yı terk eden birisi, kendisi ve malından ta gideceği yere kadar emin olacak; İliya'da kalacaklar ise diğer halk gibi cizye ödeyecektir.

7. Bizanslılarla birlikte İliya'yı terk etmek isteyen halkın da canları, malları, kilise ve haçları korunacaktır; onlar istedikleri yere ulaşmaya kadar bu koruma devam edecektir.

8. Yeryüzü halkından herhangi birisi İliya'da oturmak isterse, buranın halkı gibi cizye ödeyecektir; isteyen Rumlarla gider, isteyen ailesinin yanına döner.

9. Bunlardan ancak hasat zamanı vergi alınır.

10. Bu metinde olanlara Allah'ın ahdi, Resulü'nün, halifelerin ve mü'minlerin zimmeti vardır; ta ki üzerlerine düşen cizyeleri ödesinler."³⁴

Kudüs'ün teslim alınmasından sonra Hz. Ömer (ra) şehre girmiştir. O, Patrik Sophronios eşliğinde şehirde incelemelerde bulunmuştur. Bu esnada Hz. Ömer'in namaz kılma talebi üzerine Patrik Hristiyanlar için önemli olan Hz. İsa'nın gömüldüğüne inanılan yerde inşa edilmiş kiliseyi göstermiş ve halife de burada namazını kılmıştır. Ayrıca Süleyman Mabedi'nin inşa edildiği yeri de bulmak istemiştir. Terk edilmiş ve çöp dağları içerisinde olan bölgenin temizletilmesi emrini vermiştir. Yahudi işçilerin de çalıştığı bu temizleme işlemi neticesinde buradaki ihmalkârlık giderilmiştir.³⁵

²⁹Casim Avcı, "Kudüs/Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar", TDV İslam Ansiklopedisi, C.26, İstanbul, 2002, s.327.

³⁰Gül, a.g.m., s.49.

³¹Avcı, a.g.m., s.327.

³²Kudüs.

³³Gül, Beyt'ül-mal'dan fakir bir dilenci Yahudi'ye yardım yapılmasını isteyen bir Halife'nin onları Kudüs'ten çıkaracak bir maddeyi anlaşılmaya koymasını mantıklı bulmamaktadır. Bkz. Gül, a.g.m., s.52. Yiğitoğlu ise Kudüs'e verilen emannamenin benzerinin İskenderiye gibi şehirlere de verildiğini, ancak bunlarda Yahudilerin şehirden çıkarılmalarına dair emareler olmadığını ifade etmektedir. Yiğitoğlu, a.g.m., s. 138.

³⁴Gül, a.g.m., s.51.

³⁵Yiğitoğlu, a.g.m., s.138-139.

Kudüs'te bir cami inşa edilmesini emreden Hz. Ömer (ra), bölge halkına İslam'ı öğretmesi için kadılık görevini Ubadebin Samit'e, Alkamebin Mücezziz'e de bölgenin bir kısmının idaresi vererek Kudüs'ü idari merkez yapmasını tavsiye etti.³⁶ Bölgede yaptığı düzenlemelerin ardından Hz. Ömer (ra) Medine'ye dönmüştür.

Şehrin fetih tarihi ile alakalı olarak birkaç noktaya değinmek gerekmektedir. Kudüs'ün fethinin tarihi konusunda 15 (636), 16 (636) ve 17 (638) yılları kaydedilmekteyse de Belazuri'nin zikrettiği 16 (637) yılında Ebu Ubeyde'nin şehri kuşatması üzerine halkın anlaşma teklif ettiği, 17 (638) yılında şehre bizzat gelen Hz. Ömer'in (ra) anlaşmayı imzalayarak şehri teslim aldığı şeklindeki rivayetin doğru olduğu anlaşılmaktadır.³⁷

KAYNAKLAR

- AVCI**, Casim, "Kudüs/ Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, İstanbul, 2002.
- AY**, Rahim, *Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından M.S. 135'e Kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van, 1997.
- BALCI**, İsrail, *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Lisans Tezi, Samsun, 2002.
- ÇEKEN**, Muhittin, *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2015.
- FAYDA**, Mustafa, "Ebu Bekir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, 1994.
- FAYDA**, Mustafa, "Ömer", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, 2007.
- FAYDA**, Mustafa, *Hulefa-yı Raşidin Devri (Dört Halife Dönemi)*, Kubbealtı Neşriyat, 7. Baskı, İstanbul, 2017.
- GÜL**, Muammer, "Müslümanların Kudüs'ü Fethi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, 2001.
- HARMAN**, Ömer Faruk, "Kudüs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, İstanbul, 2002.
- KARADENİZ**, Yılmaz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2012.
- PALABIYIK**, Hanefi, "Hz. Ömer'in Müslüman Olması", *EKEV Akademi Dergisi*, S.37, Güz 2008.
- TEKİN**, Tuğba, "M.Ö. 5000-M.S.1967 Arası Dönemde Kudüs'ün El Değiştirmesi", *Akademik Bakış Dergisi*, S.60, 2007.
- YİĞİTOĞLU**, Mustafa, "Hz. Ömer'in Kudüs'ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, 2017.

³⁶ Avcı, a.g.md., s.327.

³⁷ Aynı yer.

Filistin Direnişinde AşılTendonu:

Hamas-Fetih Çatışması

Buğra SARI¹

bugrasari1988@gmail.com

Öz

İsrail devleti'nin on yıllardan beridir süren politikası neticesinde Filistinlilerin elinde sadece Gazze Şeridi ve Batı Şeria bölgeleri kalmıştır. Bu durum Filistin'i coğrafi olarak ikiye bölmektedir. Filistin aynı zamanda coğrafi bölünmüşlüğü'nün yanı sıra siyasi olarak da iki parçaya bölünmüş vaziyettedir. Gazze Şeridi'nde Hamas kontrolü varken, Batı Şeria Fetih denetimi altındadır. Filistin direnişine yön veren bu iki örgüt uzun yıllardan beridir anlaşmazlık içinde ve hatta birbirleriyle çatışma halindedir. Böylece Filistin direnişi zayıflarken, İsrail'in pozisyonu kuvvetlenmektedir. Sonuç olarak, Filistin direnişi coğrafi ve siyasi bölünmüşlük nedeniyle gerek siyasi gerekse de askeri bakımdan sürekli zemin kaybetmektedir.

Filistin direnişi zayıfladıkça da İsrail ve müttefikleri daha rahat hareket edebilmektedir. Nitekim ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınması gibi hadiseler bunun göstergesidir. Buradan hareketle, eldeki çalışma Hamas ve Fetih arasındaki çatışmayı şekillendiren faktörleri irdelemektedir. Hamas ve Fetih arasındaki anlaşmazlığın temelinde iki örgütün sahip olduğu farklı ideolojik duruşlar ve Filistin'in geleceğine dair sahip oldukları farklı vizyonlar yatmaktadır. Bununla birlikte, geçmişten günümüze İsrail ve ABD'nin Hamas ve Fetih yaklaşmasını engellemeye yönelik politikaları da iki örgüt arasındaki anlaşmazlık ve mücadeleyi derinleştirmektedir. Bu argüman minvalinde yola çıkarak, eldeki çalışma Filistin'deki coğrafi ve siyasi bölünmüşlüğü'nün altında yatan siyasi ve ideolojik nedenleri ve bununla birlikte bölünmüşlüğü derinleştiren İsrail ve ABD politikalarını irdeleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Hamas, Fetih, Filistin Direnişi, İhvan, İsrail

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ABD, e-posta: bugrasari1988@gmail.com

Achilles Heels of the Palestinian Resistance: The Conflict between Hamas and Fatah

Abstract

Only a small piece of land that is Gaza Strip and West Bank has remained in the hands of Palestinians as a result of the ongoing policies of the State of Israel for decades. Having control on these territories, Palestine is geographically divided into two parts. Palestine today is also politically divided since Gaza Strip is controlled by Hamas and West Bank by Fatah. While weakening the Palestinian resistance and strengthening the Israeli position, these two organizations have disagreements and even conflict with each other for many years. Consequently, Palestinian resistance continuously loses ground politically and militarily. As Palestinian resistance weakens, Israel and its allies are able to implement their policies with respect to Palestinian question more freely. Recognizing Jerusalem as the capital of Israel, the decision of moving the US embassy in Israel from Tel Aviv to Jerusalem is a clear evidence of such freedom of movement. From this point, the conflict between Hamas and Fatah is an important fact undermining the effectiveness of Palestinian resistance. Therefore, this study questions the underlying reasons of the conflict between the two. It appears that their ideological differences with respect to the future of Palestine lie at the bottom of the conflict between Hamas and Fatah. In addition to this, the Israeli and US policies to obstruct Hamas-Fatah rapprochement deepen their conflict. Based on this argument, this study scrutinizes the political and ideological factors leading to the political and geographical division in Palestine together with the Israeli and US policies to deepen this division.

Keywords: *Hamas, Fatah, Palestinian Resistance, Muslim Brotherhood, Israel*

GİRİŞ

Yaklaşık 100 yıllık bir geçmişe sahip Filistin direnişi, 1967 Altı Gün Savaşı'na kadar Arap devletlerinin kontrolündeyken bu savaşın ardından temel olarak Filistinli direniş örgütleri himayesinde süregelen bir süreçtir. Bunca zamandır sürmesine rağmen zaman zaman konjonktürel kazanımlar dışında Filistin direnişinin başarılı olduğunu söylemek güçtür. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1947 yılında almış olduğu 181 numaralı kararı referans olarak alınırsa, bu karara göre bağımsız bir Arap devleti, bağımsız bir Yahudi devleti ve Kudüs şehrinin idaresiyle ilgili bir uluslararası denetim alanı öngörülmüştür. Ancak bugün bakıldığında Filistin topraklarında topraklarını sürekli genişleten bağımsız bir Yahudi devleti mevcutken, bağımsız bir Arap devleti halen kurulamamıştır. Bağımsız bir devlet bir yana Filistinlilerin ellerinde sadece Gazze Şeridi ve Batı Şeria bölgeleri kalmıştır. Bununla birlikte Kudüs'ün statüsüyle ilgili ihtilaflar devam etmekle birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere kimi ülkeler Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyarak elçiliklerini Kudüs'e taşımaya başlamıştır. Bu minvalde, ABD İsrail nezdinde büyükelçiliğini İsrail devletinin kuruluş yıldönümü olan 14 Mayıs 2018 tarihinde Kudüs'e taşımıştır.

100 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen Filistin direnişinin başarısız kalmasında elbette ki birçok nedenin etkisi mevcuttur. Hemen akla gelenler Arap devletleri arasındaki anlaşmazlıklar, büyük güçlerin ikircikli tutumları, İsrail devletinin uluslararası hukuku zaman zaman hiçe sayan tutumu ve Filistin direnişini yönlendiren Filistinli aktörler arasındaki çatışmaya varan rekabet gibi nedenlerdir. Bu nedenler arasından eldeki

çalışma Filistin direnişinde başat konumda olan Hamas ve Fetih örgütleri arasındaki çatışmayı irdelleyecektir. Nitekim Hamas ve Fetih uzun yıllardan beridir anlaşmazlık içinde ve birbirleriyle mücadele halindedir. Deyim yerindeyse bu durum karşımıza Filistin direnişinin aşiltendonu yani bir nevi en zayıf noktası olarak çıkmaktadır. Sonuç olarak bugün Filistin, Hamas-Fetih çatışması nedeniyle Gazze Şeridi Hamas, Batı Şeria ise Fetih denetimi altında siyasi olarak ikiye bölünmüş vaziyettedir. Bu durum hali hazırda İsrail işgali nedeniyle coğrafi olarak bölünmüş olan Filistinlilerin yaşamlarını daha zor bir duruma sokmaktadır. Zira Filistin direnişi coğrafi ve siyasi bölünmüşlük nedeniyle gerek siyasi gerekse de askeri bakımdan sürekli zemin kaybetmektedir. Böylece Filistin direnişi sürekli zayıflarken, İsrail'in pozisyonu kuvvetlenmektedir. Filistin direnişi zayıfladıkça da İsrail ve müttefikleri Filistin meselesi dâhilinde daha rahat hatta hoyrat biçimde hareket edebilmektedir. ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınması gibi hadiseler bu rahat hareket imkânının son dönemlerdeki en büyük göstergesidir.

Buradan hareketle, eldeki çalışma Hamas-Fetih çatışmasının altında yatan nedenler üzerine yoğunlaşacaktır. Her şeyden önce bu iki örgüt arasındaki çatışmanın temelinde Filistin sorunun çözümü, Filistin toplumunun yapısı ve kurulacak Filistin devletinin nitelikleri gibi konulara yönelik sahip oldukları farklı vizyon ve stratejileri yatmaktadır. Bu farklı vizyon ve stratejiler çalışmanın ilk bölümünde Hamas ve Fetih'in örgütsel tarihleri ve ideolojileri minvalinde ele alınacaktır. Bununla birlikte, Hamas-Fetih çatışmasının Filistin direnişinde aşiltendonu olmasından dolayı İsrail ve ABD gibi kendi-

lerini geleneksel olarak Filistin direnişinin karşısında konumlandıran aktörler bu iki örgüt arasındaki çatışmayı körükleyen ve derinleştiren politikalar izlemektedirler. Bu durum Hamas-Fetih çatışmasının altında yatan bir başka neden olarak çalışmanın ikinci bölümünde detaylandırılacaktır.

1.HAMAS-FETİH

ÇATIŞMASINDA TARİHİ VE İDEOLOJİK FAKTÖRLER

Hamas ve Fetih örgütleri arasındaki ilişki kuruluşlarından itibaren sorunlu olarak süregelmiştir. Sorunların temelinde her şeyden önce bu iki örgütün birbirlerini Filistin siyasetini, toplumunu ve direnişini şekillendirme noktasında rakip olarak görmeleri yatmaktadır. Nitekim Fetih Filistin direnişinin seküler, demokratik sol kanadını temsil ederken, Hamas kendisini bu ideolojinin karşısında konumlandırarak Filistin direnişinde İslami kanadı temsil etmektedir. Farklı fikri temellere sahip olan bu iki örgüt Filistin siyaseti, toplumu ve direnişinde başat aktör olma güdülerine de sahip oldukları için aralarında mücadele kaçınılmaz olmuş ve bu mücadele zaman içerisinde çatışmaya dönüşmüştür. Bu minvalde, Hamas ve Fetih örgütlerinin ayrı ayrı ele alınması aralarındaki çatışmanın altında yatan tarihi ve ideolojik faktörlerin anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.1. Fetih Örgütü: Tarihi ve İdeolojisi

Hamas'ın fikri kökenleri Fetih'ten çok daha öncesine dayansa da örgütsel manada Fetih,Hamas'a nazaran daha önce kurulmuş ve bu yönüyle Hamas'tandaha önce Filistin direnişine yön vermiş bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Fetih'in kuruluşuyla ilgili farklı anlatılar mevcut olsa da bunların ara-

sından en çok kabul göreni örgütün 1950'li yılların sonunda Yaser Arafat önderliğinde kurulduğudur (Fisher ve Bassioni, 1972: 270;Cobben, 1984: 23-24;Sayigh, 1997: 80-87). Kuruluşunun ardından 1968 yılında yayınlanan anayasası paralelinde Fetih örgütü işgalci olarak tanımladığı Siyonist devletini ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel varlığıyla birlikte yok ederek Filistin'in tam manasıyla kurtuluşunu amaçladığını ilan etmiştir (1968 Fetih Anayasası 12. madde; ayrıca bkz. Sayigh, 1997: 87;Løvlie, 2014: 107). Bu amaca ulaşmak için belirlenen strateji ise Siyonist devleti yok edilene ve Filistin'in kurtuluşu tamamlana kadar silahlı mücadele olmuştur (1968 Fetih Anayasası 19. madde;*RevolutionUntilVictory*, 1970: 4-5).

Askeri mücadeleyi ana stratejisi olarak belirleyen Fetih örgütü, Arap devletleri ve İsrail arasında gerçekleşen 1967 Altı Gün Savaşları'nın ardından Filistin direnişinde öne çıkan aktörlerden birisi olmuştur. Savaşta Arap devletleri İsrail karşısında büyük bir yenilgiye uğramış ve bu devletlerin Filistin'in silahlı direnişindeki etkileri zayıflamıştır. Hal böyleyken, Fetih, Arap ordularının İsrail devletine karşı 1967 yenilgisini kabul etmemiş ve gerilla savaşı yürüterek İsrail'in karşı savaşıya devam etmiştir. Bu doğrultuda Fetih Ağustos-Aralık 1967 zaman diliminde Filistin topraklarındaki İsrail hedeflerine 79 saldırı gerçekleştirmiştir. Fetih'in beyanına göre bu saldırılarda 318 İsrailli öldürülmüş, 13 kibutz tahrip edilmiş, 5 işbirlikçi infaz edilmiş, 2 askeri tren ve 44 araç yok edilmiş, bir silah deposu havaya uçurulmuş, 3 helikopter düşürülmüş, elektrik-su hatlarına sabotaj yapılmış ve bunların yanında Tel Aviv ve Kudüs banliyölerine roketatar saldırıları düzenlenmiştir (*PoliticalandArmedStruggle*, 1974: 31-

33). Fetih bu saldırılarla gerek Filistin içerisinde gerekse de Filistin dışında önemli bir sempati uyandırmış ve popülaritesini artırmıştır. Böylece örgüt, Filistin direnişinde önemli bir aktör olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Ancak, Fetih'i Filistin direnişinde başat aktör haline getiren hadise 21 Mart 1968 tarihinde vuku bulan Karamah Muharebesi olmuştur. Bu muharebe temel olarak Fetih'in gerilla saldırılarına karşılık vermek ve bu saldırıları önlemek isteyen İsrail ordusunun Ürdün sınırları içerisinde bulunan Fetih'e bağlı Karamah kampına düzenlediği operasyon ve Fetih'in bu saldırıya karşı yapmış olduğu direniştir. İsrail ordusu Altı Gün Savaşları'nın ardından saldırılarına devam eden Fetih'in operasyonel kabiliyetini tahrip edebilmek için yaklaşık 15,000 askerin dâhil olduğu ve bunun yanında tanklar ve zırhlı araçlarla karadan, helikopter ve uçaklarla havadan geniş çaplı bir askeri harekâta girişmiştir. Böylesine büyük bir İsrail kuvvetinin karşındaysa sadece 300 Fetih militanı mevcuttur (Cooley, 1973: 100-101). Temelde bir gerilla hareketi olduğundan dolayı düzenli bir ordu karşısında Fetih'e bağlı kuvvetlerin geri çekileceği düşünülürken, Fetih militanları Karamah kasabesindeki mevzilerini terk etmemiş ve İsrail ordusu ilerleyişi kasabada durdurulabilmiştir. Sonuç olarak İsrail ordusu ağır zayıtlar vererek geri çekilmek zorunda kalmış¹ ve bu durum Fetih tarafından İsrail'e karşı büyük bir zafer olarak ilan

edilerek İsrail'in Araplar karşısında almış olduğu ilk yenilgi şeklinde yorumlanmıştır (*Revolution Until Victory*, 1970: 11-18; *The Daily Telegraph*, 28.02.1969).

Karamah zaferi Fetih'i Arap dünyasının ve özellikle Filistinlilerinin gündeminin en üst sırasına yerleştirmiş ve bu durum örgütün askeri ve siyasi olarak güçlenmesini sağlamıştır. Zafer haberinin ardından ilk 48 saat içerisinde Arap dünyasının çeşitli yerlerinde mülteci olarak yaşayan Filistinliler ve bunların yanında Filistin direnişini Arap davası olarak gören diğer Araplar arasından 5000 kişi Fetih'e militan olmak için başvuruda bulunmuştur. Mayıs ayına gelindiğinde bu sayı sadece Mısır'da 12,000'i bulmuş ve diğer Arap devletlerinde de örgüte katılım benzer seviyelerde olmuştur. Sonuç itibarıyla 1970 yılına gelindiğinde Ürdün'de bulunan gerilla kamplarında sayıları 30,000-50,000 arasında Fetih militanı eğitim görmüştür (Sharabi, 1970: 21; Cobben, 1984: 39 ve 42). Fetih'in artan insan kaynağı paralelinde örgüte Arap dünyasından akan finansal destek de artmıştır. Böylece Fetih Filistin direnişinin Filistinli başat aktörü konumuna gelmiştir.

Fetih'e artan sempatiyle birlikte örgüt siyasi olarak daha çok kabul görmeye ve aynı zamanda örgütün fikri temelleri kitleler tarafından benimsenmeye başlamıştır. Bu noktada örgütün artan siyasi etkisini göstermesi bakımından 1968 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün Fetih kontrolüne geçmesi önemli bir göstergedir. FKÖ, 1964 yılında Arap Ligi tarafından Filistin halkının meşru temsilcisi olarak kurulmuş ve kuruluşundan itibaren Filistin direnişinde rol oynayan direniş örgütlerine şemsiye organizasyonluğu yapmıştır. FKÖ'nün Filistin halkının meşru temsilcisi olması statüsü 1974 yılında 3210

¹ Kimi kaynaklar Karamah Muharebesi'nde 20-30 İsrail askerinin öldürüldüğü ve daha fazlasının yaralandığını; Fetih'in ise 120 militan kaybettiğini belirtmektedir (bkz. Cobben, 1984: 42). Kimi başka kaynaklar İsrail'in 100 civarında asker, Fetih'in ise 150 militan kaybı olduğunu bildirmektedir (bkz. Churba, 1969: 49).

sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararıyla da teyit edilerek FKÖ'nün Filistin direnişindeki konumu küresel bir olgu haline gelmiştir. Buradan hareketle, Fetih örgütü FKÖ'ye hâkim olarak bir nevi Filistin halkının resmi temsilcisi statüsüne sahip olmuştur. Böylece Fetih'in Filistin sorunun çözümü, Filistin toplumunun yapısı ve kurulacak Filistin devletinin nitelikleri ilgili fikirleri daha görünür hale gelerek daha çabuk benimsenmeye başlamıştır.

Fetih'in ideolojisine bakıldığında karışımıza demokratik söylemelere atıf yapan, seküler-milliyetçi ve aynı zamanda devrimci çizgiyi temsil eden bir örgüt çıkmaktadır. Örgütün anayasasının temel özellikleri kısmına bakıldığında ülke içinde her türlü ayrımcılığı reddeden demokratik ve seküler bir devlet anlayışına atıf vardır. Buna göre 1968 Fetih Anayasası 13. madde şöyle kurgulanmıştır: “[Fetih] Filistin toprakları üzerinde mutlak egemenlik mülkiyet sahibi, başkenti Kudüs olan, vatandaşlarının hukuki ve eşit haklarını ırki veya dini hiçbir ayrımcılığa tabi tutmadan koruyan bağımsız demokratik bir devlet kurmayı [amaçlamaktadır].” Bunun dışında Anayasa'nın 9. maddesi de Filistin'in özgürleştirilmesi ve dini aidiyet fark etmesizin kutsal mekânların korunmasının altını çizerek Fetih ideolojisi içerisindeki seküler anlayışı işaret etmektedir.

Fetih Anayasası'nda üstü kapalı ima edilen seküler anlayış Fetih delegasyonunun II. Uluslararası Arap Halkına Destek Konferansı (the Second International Conference in Support of the Arab Peoples)'nda yaptığı konuşmada açıkça ortaya konmuştur. Buna göre Fetih delegasyonu şunları söylemiştir (Adress by the Al-Fateh Delegation, 1969: 5): “Bizler bugün, yarının yeni Filistin'ini yaratmak

için savaşıyoruz: İçerisinde Hristiyanları, Müslümanların ve Yahudilerin ibadet edeceği, çalışacağı, barış içinde yaşayacağı ve eşit haklardan yararlanacağı terakkiperver, demokratik, seküler bir Filistin.”

Öte yandan, özellikle 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından Ortadoğu'da yükselen İslamcılık dalgası ve I. İntifada sırasında Filistin direnişinde Hamas adıyla ortaya çıkan İslami eksen, Fetih'in önüne ideolojik bir meydan okuma olarak çıkmıştır. Nitekim II. İntifada'nın başlamasından önce Filistin'de yapılan bir araştırma Kasım 1997-Mart 1999 tarihleri arasında Fetih taraftarlarının %87,6'sının İslam'ın Filistin toplum yaşantısında asli bir rol oynaması ve %80'inin kurulacak Filistin devletinin şeriatla yönetilmesi gerektiğini düşündüğünü ortaya koymuştur (Zelkovitz, 2008). Seküler ve demokratik sol çizgide söylemler üzerine kendisini inşa etmiş olan Fetih karşı karşıya kaldığı meydan okumaya fikri minvalde pragmatik bir tavır takınarak karşılık vermeye çalışmış ve kutsal topraklar, şehitlik ve cihat gibi İslami söylem ve sembolleri örgüt ideolojisi içerisine zerk etmiştir. Bunun en çarpıcı örneği olarak daha önceleri İsrail'e karşı mücadeleyi anti-kolonyal ve devrimci bir düşünce temelinde meşrulaştıran Arafat, Hac suresi 39. ve 40. ayetlerinden² alıntı yaparak savaşmak için

² Hac suresi 39. ayet: “Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeğe elbette Kadir'dir” (Kur'an-ı Kerim Diyanet Meali 22:39).

Hac suresi 40. ayet: “Onlar haksız yere ve ‘Rabbimiz Allah'tır’ dediler diye yurtlarından çıkarılmışlardır. Allah insanların bir kısmını diğeriyle savmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan camiler yıkılıp giderdi. And olsun ki, Allah'a yardım edenlere O da yardım eder. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür” (Kur'an-ı Kerim Diyanet Meali 22:40).

izni Allah'tan aldıklarını vurgulamaya başlamıştır. Arafat bunun yanı sıra şehitlikle ilgili Tevbe suresi 111. ayete de atıflar yaparak taraftarlarını motive etme yoluna gitmiştir.³

Daha sonra Fetih sadece söylem düzeyinde değil yazılı belgelerinde de dini vurguları kullanmaya başlamıştır. Örneğin 1988 yılında Fetih kontrolündeki FKÖ'nün yasama organı Filistin Ulusal Konseyi tarafından yayımlanan Filistin Bağımsızlık Deklarasyonu, Fetih'in devrimci sol tonu ağır basan önceki metinlerinden farklı olarak besmeleyle başlatılıp, "en doğrusunu çok yüce ve büyük olan Allah söyledi" anlamına gelen Sadakallahu-lAliyyü'l Azim diyerek bitirilmiştir (1988 Filistin Bağımsızlık Deklarasyonu). Bununla birlikte Fetih kontrolündeki Filistin Otoritesi tarafından 2003 yılında geçici anayasa niteliğinde ilan edilen Filistin Temel Yasası, Fetih ideolojisinde yükselen İslamleşmeyi gösteren diğer bir resmi belgedir. Buna göre, Filistin devletinin resmi dini İslam'dır ve İslami şariat ilkeleri yasama faaliyetlerinin temelini oluşturacaktır (2003 Filistin Temel Yasası 4. madde). Ayrıca, şariat yasalarınca düzenlenen meselelerle birlikte şahısların kişisel statüleriyle ilgili meseleler Şariat yargı alanında ve dini mahkemelerce düzenlenecektir (2003 Filistin Temel Yasası 101. madde).

Sonuç olarak, Fetih tarihi bakımdan uzun yıllar boyu Filistin direnişini sürükleyen hatta direnişin tek kayda değer aktörü

olmuştur. Bu durum Fetih'esadece bir direniş örgütü olmanın ötesinde önemli bir misyon yüklemiştir. Nitekim direnişi yönlendiren aktör olarak Fetih'in temsil ettiği fikirler doğrudan İsrail'e karşı mücadele tarzını, Filistin toplumunun yapısını ve gelecekte kurulması amaçlanan Filistin devletinin niteliklerini belirleme noktasında önemli bir referans noktası olmuştur. Bundan dolayı, Filistin direnişine, toplum yapısına ve devletine dair farklı görüşlere sahip ve Fetih'e alternatif olma minvalinde toplumsal destek bulan diğer örgütler öncelikle Fetih ve sahip olduğu ideolojik temelleri hedef almıştır. Buradan hareketle, resmi olarak I. İntifada sırasında ortaya çıkan ancak tarihi, toplumsal ve fikri temelleri çok daha öncesine dayanan Hamas örgütü Filistin direnişine yön verme hususunda Fetih'in karşısına rakip olarak çıkmıştır. Zaman içerisinde iki örgüt arasındaki ilişki rekabet karakteristiğinin ötesine geçerek çatışma seviyesine ulaşmıştır. Hal böyleyken, Filistin direnişine yön verme iddiasında olan iki ana aktörün birbirleriyle çatışması Filistin davasını zayıflatmış ve aralarındaki düşmanlık bu iki örgütü dış aktörlerin etkilerine açık hale getirmiştir.

1.2. Hamas Örgütü: Tarihi, İdeolojisi ve Fetih'le Mücadele

İsmi İslami Direniş Hareketi anlamına gelen Arapça Harekat al-Muqawamma al-Islamiyya'nın kısaltmasından gelen Hamas kurulduğu tarih olan 1987'den itibaren Filistin direnişinin bir sorumluluk olduğu ve işgal altındaki toprakların terk edilemeyeceği ülküsünden hareketle İsrail devletine karşı en ön saflarda mücadele eden bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Resmi olarak I. İntifada sırasında kurulmuş olan Hamas esasen birden bire ortaya çıkan bir örgüt değildir. Bu

³Tevbe suresi 111. ayet: "Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını Tevrat, İncil ve Kuran'da söz verilmiş bir hak olarak cennete karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse, yaptığınız alışverişe sevinin; bu büyük başarıdır" (Kur'an-ı Kerim Diyanet Meali9:111).

yönüyle örgüt, işgal altında yaşayan Filistin halkının tarihsel deneyimiyle olgunlaşan ve köken itibariyle Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin - İhvan) geleneğiyle özdeşleşmiş bir direniş düşüncesini ve hareketini ifade etmektedir. Zaten bu durum 18 Ağustos 1988 tarihinde yayınlanan Hamas Misak'ında açıkça belirtilmektedir:

İslami Direniş Hareketi, İhvan-ı Müslimin Hareketi'nin Filistin kanadını teşkil etmektedir. İhvan bulunduğumuz çağda İslami hareketlerin en büyüğü olarak evrensel bir harekettir. İhvan derin fikri yapısı, getirdiği titiz kavrayış biçimleri ve fikir, inanç, siyaset, iktisat, eğitim, toplum, hukuk ve düzen, tebliğ ve eğitim, kültür ve sanat, gizli ve açık hayatın tüm yönleriyle ilgili İslami kavramlara dayanan ince ve etraflı izahlarıyla farlılık arz etmektedir (1988 Hamas Misakı 2. madde).

İhvan hareketinin bir temsilcisi olan Hamas, İhvan geleneği paralelinde prensiplerini İslam dinine göre belirlediği ve bunun yanında hayata ve insanlığa dair düşüncelerinin, yorumlarının ve görüşlerinin İslam'a dayandığı vurgulamaktadır. Bu minvalde Hamas, pratikte İslam hükümlerini referans almakta ve atacağı adımları belirleme noktasında İslam'a başvurmaktadır (1988 Hamas Misakı 1. madde). Bu yönüyle Hamas, ideolojik olarak kendisini daha baştan Fetih'in fikri temellerinde bulunan seküler anlayışın karşısında konumlandırmıştır.

Öte yandan Hamas'ın tarihine bakıldığında, köklerinin İhvan'a dayanması itibariyle örgütün Filistin direnişindeki geçmişi Mısır'da İhvan Hareketi'nin ortaya çıkışı ve bu Hareket'in Filistin meselesine yönelik ilgi-

siyle başlamaktadır. Bu minvalde, Hamas'ın kökleri İhvan Hareketi'nin 1928 yılında Mısır'da Hasan el-Benna adlı bir öğretmen tarafından kurulmasına değin uzanmaktadır. İhvan, temel itibariyle Mısır toplumunda yükselen Avrupa etkisine karşı İslam'ın tüm İslam topraklarında yeniden canlandırılması amacıyla toplumun eğitilmesi ve reforme edilmesi şiarıyla kurulmuş ve faaliyet göstermiştir (Boulby, 2018). Bu şiar doğrultusunda İhvan, Mısır'da kuruluşunun ardından kısa bir süre içerisinde Arap dünyasının çeşitli köşeleriyle iletişime geçmiş ve bu köşelerden birisi de Filistin olmuştur. Böylece ilk temas 1935 yılında Hasan el-Benna'nın kardeşi Abdurrahman el-Benna'yı Filistin'e göndermesiyle sağlanmıştır (Roy, 2011: 20).

İlk temasın sağlanmasıyla birlikte Filistin meselesiyle yakından ilgilenen İhvan Hareketi, Siyonizmin Filistin toprakları üzerindeki emellerine İslam toplumunun dikkatini çekmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. İhvanın Filistin'deki faaliyetleri kimi kaynaklara göre 1945 kimi kaynaklara göre ise de 1946 yılında Kudüs'te ilk İhvan şubesi nin açılmasıyla perçinlenmiştir (bkz. Abu-Amr, 1993: 6; Hroub, 2006: 7; Tamimi, 2007: 5; Roy, 2011: 20). Ardından İhvan'ın Filistin'deki varlığı hızla artmış ve hareketin 1947 yılında şube sayısı 25'e üye sayısı 20,000'e ulaşmıştır (Abu-Amr, 1993: 6).

İhvan'ın Filistin'deki faaliyetlerine bakıldığında hareketin daha çok sosyal ve dini alanlarda hareket ettiği görülmektedir. Hareketin bundaki amacı dini okullar, yardım kuruluşları ve sosyal kulüpler aracılığıyla iyi terbiye gören İslami bir nesil yetiştirerek Filistin'i özgürleştirmektedir. Çünkü Filistin İhvanı nesillerin ancak İslam'a yönelik kapsamlı bir sosyo-kültürel yeniden uyanışla

birlikte bağımsızlık yoluna doğru yönlendirilebileceğini düşünmektedir. Bu bakımdan İhvan İslami dönüşümün Filistin kurtuluşu için bir ön şart olduğuna inanmıştır. İhvan retoriğinde bu 'nesillerin hazırlanması' olarak adlandırılmaktadır (Hroub, 2000: 28).

İhvan'ın nesillerin hazırlanması faaliyetleri İsrail'in 1967 Altı Gün Savaşları'nı kazanıp Gazze ve Batı Şeria'yı ele geçirmesinin ardından hız kazanmıştır. Bu noktada İhvan bir seçim yaparak Filistin'de İsrail'e karşı silahlı direnişe katılan diğer grupların aksine toplumun İslami bilincini yükseltecek aktivitelere odaklanmıştır. Bu aktiviteler dâhilinde İhvan'ın kontrolü altındaki camiler yalnızca ibadethane olarak kullanılmaktan ziyade sosyal hizmet veren kurumlara dönüşmüştür (Robinson, 1997: 137). Ayrıca, lise ve üniversitelerde İslami öğrenci toplulukları, şehir ve kasabalarda gençlik kulüpleri, hayır kuruluşları, kreşler, sağlık ocakları vasıtasıyla sosyal alanın birçok köşesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Aktiviteler 1973 yılında Filistin halkının ihtiyaçlarını karşılama noktasında önemli bir büyüklüğe ulaştığında Filistin İhvanı'nın faaliyetleri İslam Merkezi (El Mucemma El İslami) adlı kurum altında toplanmıştır (Roy, 2011: 24).

İhvan'ın 1967 savaşının ardından yürüttüğü sosyal ve dini faaliyetlerin temel hedefinin İsrail olmaktan çok o dönemde Fetih örgütünün toplum nezdindeki meşruiyeti olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Zira bir önceki bölümde değinildiği üzere savaşta Arap devletleri İsrail karşısında büyük bir yenilgiye uğramış ve savaşın ardından İsrail'e karşı gerilla savaşı yürüten Fetih, Filistin direnişinde öne çıkan hatta başat aktör konumuna gelmiştir. Böylece birçok kişi Fetih'i ve sahip olduğu ideolojiyi Filistin'in

kurtuluşunun tek çaresi olarak görmeye başlamıştır. Bu İhvan'ın amaçları açısından kabul edilemez bir durum olmuş ve İhvan buna karşılık Filistinlilerin gönülleri ve güvenlerini kazanmak amacıyla sosyal ve dini bir faaliyet stratejisi benimsemiştir. Zira İhvan ideolojisi doğrultusunda İslami nesiller yetiştirerek İsrail işgaline karşı muzafer olmak ve bunun neticesinde bir İslami düzene dayanan bir devlet kurmayı amaçlayan bir örgütken, o dönemde Fetih seküler-milliyetçi sol çizgiyi temsil eden bir örgüt olarak Filistin'de İhvan ideolojisinin tam karşısında yer almaktaydı.

Bu doğrultuda İhvan, önce Fetih'le bunun ardından İsrail devletiyle mücadele edecek şekilde üç aşamalı bir stratejiyi uygulamaya çalışmıştır. İlk aşama sosyal yardımlarla halkın örgüte desteğini kazanmak üzerine kurgulanmıştır. Bunun ardından ikinci aşamada Fetih ve Fetih'in kontrolü altında olan Filistin Otoritesi ile politik ve ideolojik rekabet içine girmek planlanmıştır. Son aşamada ise İsrailli askeri ve sivil birimlerine karşı gerilla ve terörist saldırılarda bulunarak Filistin direnişine yön verecek bir aktör konumuna gelmek amaçlanmıştır (Lewitt, 2006: 8). İhvan bu strateji paralelinde sosyal hizmet merkezleri haline gelen camilerin sayısını 1967-1975 yılları arasında Gazze'de 200'den 600'e ve Batı Şeria'da 400'den 750'ye çıkarmıştır (Abu-Amr, 1994: 15). Sosyal alanda ise İslam Merkezi, İhvan ideolojisinin Filistin toplumuna sirayet etmesinde kilit bir rol oynamıştır. İslam Merkezi vasıtasıyla İhvan kurduğu kütüphaneler ve yardım ağları, spor ve sosyal kulüpleri, hemşirelik okulları ve toplanan zekâtları dağıtan çeşitli organizasyonlarla birçok Filistinliye ulaşabilmiştir. İhvan aynı zamanda mülteci kamplarında zor şartlarda yaşayan binlerce Filistinlinin temel

ihtiyaçlarını karşılayarak toplum nezdinde kendisine duyulan sempati ve güveni artırmıştır (Abu-Amr, 1993: 8).

İhvan dini ve sosyal faaliyetleri marifetiyle kendisine sempati duyan bir toplumsal taban konsolide etmeyi başarmış ancak I. İntifada'nın başlamasıyla bir dönüm noktasına gelmiştir. Bu noktada İhvan liderleri ya sessiz kalıp Filistinlilerin kalplerinde kazandıkları itibarı kaybetme riskini alacaklar ya da hali hazırda zaten gösterilere katılmış genç yeleri gibi İntifada direnişine katılıp Cihat hareketini başlatacaklardı (Hroub, 2006: 13). Bu noktadaki karar İhvan'ın Filistin direnişindeki pozisyonu açısından çok büyük önem arz etmiş, zira İhvan aktif direnişe katılmazsa İntifada sırasında direniş alanı tamamen Fetih kontrolündeki FK'nn eline geçebilir ve İhvan'ın o güne kadar olan toplumsal kazanımları riske girebilirdi. Sonuç olarak bu riski göze alamayan İhvan liderleri 9 Aralık 1987 tarihinde şeyh Ahmet Yasin'in evinde toplanmış ve İsrail'e karşı aktif direnişin başlamasına karar vererek Hamas rgtnn kurulmasına karar vermiştir. Kuruluş kararının ardından İhvan yeleri 14 Aralık 1987 tarihinde Hamas adı altında bildiriler dağıtarak İsrail işgaline karşı düzenlenen gösterilere ve İntifada'ya katıldıklarını duyurmuşlardır.

Daha sonra 18 Ağustos 1988 tarihinde 36 maddelik Misak'ını açıklayan Hamas, İsrail ile mücadeleyi ve onu yok etmeyi amaçladığını ilan etmiştir. Bunun yanında Filistin topraklarını İslam vakfı olarak tanımlayan Misak, Filistin'in herhangi bir parçasının İsrail'e verilmesine karşı çıkacağını duyurmuştur (1998 Hamas Misakı 11. madde). Bu yönüyle Hamas, İsrail'e karşı mücadele edeceğinin altını çizdiği gibi aynı zamanda kendi-

siyle Fetih arasında Filistin topraklarının geleceği ve İsrail devletiyle ilişkiler minvalindeki farkı da ortaya koymuştur. Zira Fetih'in lideri Yaser Arafat 1988 yılında yayımladığı Bağımsızlık Deklarasyonu'nda Filistin'de iki devletli zm işaret eden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları temelinde uluslararası bir barış konferansını ve dolayısıyla İsrail'in devlet olarak var olma hakkını kabul etmiştir (bkz. 1988 Filistin Bağımsızlık Deklarasyonu; ayrıca bkz. Tessler, 1994: 721; Cleveland, 2008: 524). Böylece Fetih, İsrail'i işgal ettiği topraklardan çıkartmaktan vazgeçmiş ve 1967 öncesi sınırlar içerisinde var olmayı kabul etmiştir.

Arafat'ın bu adımı atmasında kendi adına "Filistin'in uluslararası lideri" konumunu güçlendirerek ve Fetih'in uluslararası alanda tanınmasını sağlayarak İntifada sırasında karşısına çıkan ve Filistin'de giderek büyük bir etki kazanmaya başlayan Hamas'a karşı durumunu güçlendirme amacı etkilidir. Bu noktada İsrail devletinin yok olmasını ve İslami bir Filistin devleti kurulmasını amaçlayan Hamas, Fetih'in bu adımına şiddetli şekilde karşı çıkmıştır. Filistin toplumu da Fetih'in İsrail'i tanınmasını örgütünün ve temsil ettiği seküler-milliyetçi ideolojinin zayıflığının göstergesi olarak algılamıştır (Tesler, 1994: 692-693). Zaten bu nedenledir ki bir önceki bölümde bahsedildiği üzere Fetih zayıflığını telafi etmek amacıyla aynı zamanda İslami söylem ve sembollere sarılmıştır.

Filistin direnişinde Fetih'in iki devletli zme yönelmesiyle ortaya çıkan boşluğu Hamas 1989 yılına gelindiğinde İsrail'e karşı şiddeti tırmandırarak ve gösterilerde ne çıkarak doldurmaya başlamıştır. Bunun karşılığında İsrail tarafından yasadışı ilan edilen Hamas, daha sonra Amerika Birleşik

Devletleri (ABD), Avrupa Birliği, Kanada, Avustralya tarafından terör örgütleri listesine alınmıştır. Bu durum örgütün Filistinliler nezdindeki sempatisini ve etkisini artıran bir faktör olmuştur (Schanzer, 2008: 33-34). Zira Hamas Filistin'in haklarını her ne pahasına olursa olsun savunan aktör olarak görülmeye başlanmıştır.

Hamas'ın Filistin toplumu nezdinde artan popülaritesi ve gücünü gören Arafat 1990 yılında Hamas'a FKÖ'ye katılma teklifi götürmüştür. Fakat Hamas'ın kurulacak Filistin Ulusal Konseyi'nde %40-50 arasında sandalye istemesi ve İsrail'i tanımaya yanaşmaması nedeniyle katılım gerçekleşmemiştir (Abu-Amr, 1993: 15-16). Bunun yanında Hamas, Fetih ve İsrail arasında yürütülen Madrid ve Oslo Barış süreçlerine de karşı çıkmıştır. Örgüt ayrıca 20 Haziran 1996 yılında Filistin Otoritesi başkanlık ve yasama konseyi için yapılan seçimleri, Oslo Sürecinin bir ürünü olması nedeniyle boykot etmiş ve seçimlere katılmamıştır. Hamas'ın bu tutumunun nedeni örgütün Misaki'na bakıldığında kolayca anlaşılabilir. Nitekim 1988 Hamas Misaki'nin 13. maddesi şöyledir:

Filistin meselesinin çözümüne yönelik girişimler, sözde barışçıl çözüm yolları ve uluslararası konferanslar İslami Direniş Hareketi'nin inançlarına ters düşmektedir. Çünkü Filistin'in herhangi bir parçasından taviz vermek dinin bir parçasından taviz vermek anlamına gelmektedir...

Zaman zaman Filistin meselesine çözüm bulmak için bir uluslararası konferans düzenlenmesine dair talepler dillendirilmektedir. Kimileri bunu kabul ediyor, kimileri de herhangi bir sebebe binaen uluslararası konferansa

katılmak için ön şartlar öne sürerek karşı çıkıyor. Ancak konferansa katılacak tarafların Müslümanların sorunlarına yönelik geçmişteki ve hali hazırdaki tavırlarını bilen İslami Direniş Hareketi, bu konferansların ezilenlerin haklarını yerine getirme veya ezilenlere yönelik adalet taleplerini karşılayabileceğine inanmamaktadır. Bu konferanslar İslam toprağında ehli küfrün hakemliğine başvurmaktan başka bir şey değildir. Küfür ehlinin inananlara adil davrandığı ne zaman görülmüştür?

Kendi dinlerine uymadıkça, Yahudi ve Hristiyanlar senden hoşnut olmazlar. De ki: 'Doğru yol ancak Allah'ın yoludur.' Sana gelen ilimden sonra onların heveslerine uyarsan, and olsun ki, Allah'tan sana ne bir dost ve nede bir yardımcı olur." (Bakara, 120)

Filistin meselesinin çözümü için Cihattan başka yol yoktur. Girişimleri, fikir öneriler ve uluslararası konferanslar vakit kaybından ve boşa çaba sarf etmekten başka bir şey değildir. Filistin halkı geleceği, hakları ve kadere lüzumsuz oyunlarla basite alınamayacak kadar soyludur...

2000 yılına gelindiğindeyse II. İntifada'nın başlaması Hamas'ın Filistin direnişindeki pozisyonu ve Hamas-Fetih arasındaki mücadele yeni bir safhaya girmiştir. II. İntifada'ya kadar birbirleriyle çatışmadıklarını ve Filistin davasının önemini vurgulayan Hamas ve Fetih, 2001'den itibaren birbirlerine açıkça tavır almaya başlamışlardır. Esasında iki örgüt 1991'de karşı karşıya gelmeye başlamış ve 1993 barış görüşmelerinden itibaren bazı Fetih kademlilerine düzenlenen suikast-

larda Hamas şüphesi hâsıl olmuştur. İlave-ten, özellikle 1994 yılında Hamas'ın İsrail'e karşı ilk arabalı intihar bombalama eyleminin ardından ABD ve İsrail, Arafat'a Hamas'ı durdurması için baskı yapmış ve bunu taki-ben Fetih'e bağlı güçler bazı Hamas üyeleri üyelerini tutuklamıştır. Ancak bu gibi hadise-lerin ötesinde Hamas ve Fetih 2001 yılında birbirlerine direkt olarak saldırılar düzenle-meye başlamıştır. Bu dönemde Fetih, aynı zamanda Hamas'ındomine ettiği dini ve sos-yal alanda da mücadele etmeye çalışmış an-cak Hamas'ın bu alandaki on yıllardır yatırım yapmış olduğu gücüyle boy ölçüşmemiştir

Böyle bir atmosferde İsrail devletini tanıyan Oslo anlaşmasının bir ürünü olduğu gerekçesiyle 1996 seçimlerini boykot eden Hamas, Filistin halkı nezdinde artan popüla-ritesi paralelinde 2005 yerel ve 2006 genel seçimlerine katılma kararı almıştır. 2005 yerel seçimlerinde büyük bir başarı göstererek Fe-tih'in kalesi olarak kabul edilen Ramallah ve Nablus kasabaları dâhil olmak üzere Batı Şeria'daki başarısı, Hamas'ın 2006 genel se-çimlerinde de başarılı olabileceğini göster-miştir. Nitekim 25 Ocak 2006 tarihinde Filis-tin genel seçimlerinde büyük bir başarı kaza-nan Hamas, 132 sandalyeli parlamentoda 74 sandalye kazanmıştır. Buna karşılı Fetih 45, diğer gruplar da 13 sandalye kazanabilmiştir.

Ancak Hamas seçimleri kazanmasına rağmen Filistin Otoritesi'ne hükümet etmesi gerek dış aktörler gerekse de Fetih tarafından engellenmiştir. Bu minvalde uluslararası ak-törler tarafından Hamas'a iktidarının tanın-ması için İsrail tanınması ve şiddetten uzak durma şartı koşulmuştur. Buna karşılık Ha-mas Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs merkezli bir Filistin devletinin kurulması durumunda İsrail'i tanıyacağını açıklamış ve

şiddetten vazgeçme şartına karşılık olarak işgal altındaki bir halkın yürüttüğü direnişin meşru bir hak olduğunu belirtmiştir (Usher, 2006: 30-31). Bunun neticesinde Hamas kont-rolündeki yeni Filistin yönetimine İsrail ve ABD öncülüğünde uluslararası ekonomik boykot uygulanmıştır. Dış dünyadan destek alamayan ve ekonomik anlamda ablukayla karşılaşan Hamas hükümeti Filistin içinde önemli sorunlara karşılaşmış ve demokratik yollara kazandığı Filistin halkını temsil etme görevini yerine getirme imkânı bulamamıştır.

Hamas'ın Filistin'i yönetmesinin önündeki bir diğer engel Fetih'in Hamas yö-netimine karşı takındığı tutum olmuştur. Zira Hamas'ın karşılaştığı uluslararası tecrit poli-tikasını Mahmut Abbas liderliğindeki Fetih bir fırsat olarak görmüş ve yönetimi bırak-mak istememiştir. Bu doğrultuda Fetih devlet içindeki araçlar da dâhil tüm imkânlarıyla Hamas'ı rahatsız etmiştir. Örneğin Hamas seçimleri kazanır kazanmaz Mahmut Abbas, hükümetin kontrolünde olması gereken Filis-tin güvenlik güçlerini ve bunun yanında Fi-nans ve Enformasyon bakanlıklarını doğru-dan Filistin Devlet Başkanı olarak kendisine bağlayan kararnameler çıkarmıştır. Bunu takiben Abbas, Filistin yönetiminde personel atama ve maaşlardan sorumlu birimlerin başına Fetih'e bağlı kişileri atanmıştır (Doy-ran, 2008: 122-123). Bu durum Hamas'ın Filis-tin'i yönetmesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

Öte yandan, uluslararası finansal kaynakları kesilen Hamas kontrolündeki Fi-listin yönetimi sayıları yaklaşık 135,000'i bu-lan kamu görevlilerinin maaşlarını ödeyebil-mek için her ay 116 milyon dolar bulmak zorunda kalmıştır. Ekonomik ambargolar ve yaptırımlar nedeniyle dışa bağımlı olan Filis-

tin ekonomisi bozulduğundan maaşlar öde-nemeyince maaşlarını alamayan kamu görev-lileri aktif direnişe geçmiştir. Bu aktif direni-şin en önemli unsurları da Fetih'e bağlı gü-venlik güçleri olmuştur. Hamas'ın da karşılık vererek direnişi kontrol altına alma çabaları çatışmaları büyütmüş ve Filistin'de bir iç sa-vaş ortamı doğmuştur.

Oluşan iç savaş ortamının düzeltile-bilmesi için 2007 yılının başında Suudi Ara-bistan'ın başını çektiği bir grup Arap ülkesi inisiyatif alarak Hamas ve Fetih arasında ara-buluculuğa soyunmuştur. Yapılan görüşme-ler sonucunda Mekke Anlaşması yapılmış ve Mart 2007'de Filistin'de "Milli Birlik Hükü-meti" kurulmuştur. Bu hükümetin kurulma-sında Hamas'ın üzerindeki uluslararası bas-kıyı azaltmak istemesi etkili olmuş fakat Ha-mas ve Fetih'i birleştiren bu birlik hükümeti Filistin'de gerçek birlik sağlayamamıştır (bkz. Long, 2010: 131-143). Birlik Hükümeti'nin dağılmasının ardından başlayan çatışma sü-recinde, Hamas Haziran 2007'de Gazze'de sınırlı bir askeri darbe yaparak Fetih'e bağlı silahlı grupları yok etmiştir.

Hamas'ın Gazze'yi Fetih'ten temizle-mesinin ardından Mahmud Abbas Hamas'ın silahlı kanadını ve ona bağlı silahlı güçleri yasadışı ilan etmiştir. Abbas aynı zamanda Hamas hükümetini feshettiğini açıklamış ve ABD ile iyi ilişkiler içinde olan Salam Fay-yad'a hükümet kurma yetkisi vermiştir. Bu-nunla kalınmayıp Batı Şeria'daki Hamas bi-naları ve meclis Fetih tarafından basılmıştır. Hamas hükümeti başbakanı İsmail Haniye ise yeni hükümet girişimini tanımadıklarını açıklamış ve Birlik Hükümeti'nin görevde olduğunu açıklamıştır. Böylece Gazze'de Hamas ve Batı Şeria'da Fetih iki ayrı iktidar olarak ortaya çıkmış ve zaten coğrafi olarak

bölünmüş durumda olan Filistin siyasi olarak da bölünmüştür (Roy, 2011: 46). Bu durum günümüzde halen devam etmekte ve Filistin direnişine sekte vurmaktadır. Hal böyleyken direnişin karşısında yer alan aktörler daha rahat hareket etmekte ve planlarını gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle İsrail ve ABD gibi aktörler Hamas-Fetih arasındaki çatışmayı körükleyerek ve bu iki direniş örgütünün Filistin'in kurtuluşu minvalinde birleşmesini engellemek üzerine politikalar izlemektedir.

2.DIŞ AKTÖRLERİN FİLİSTİN DİRENİŞİNİ BÖL-ETKİSİZLEŞTİR POLİTİKALARI

Hamas-Fetih çatışmasının altında her ne kadar fikri manada bu iki örgütün Filistin sorunun çözümü, Filistin toplumunun yapısı ve kurulacak Filistin devletinin nitelikleri gibi konularda sahip oldukları farklı vizyon ve stratejileri yatsa da, dış aktörlerin Filistin di-renişini böl-etkisizleştir politikaları da çatış-mayı derinleştiren önemli faktörlerden birisi olmuştur. Zira Hamas-Fetih çatışması Filistin direnişinin gücünü zayıflatan etkenlerin ba-şında gelmektedir.

Dış aktörlerin Filistin direnişi içeri-sinde ikilik yaratma çabalarına bakıldığında bu çabanın daha henüz Hamas'ın kurulma-sından önce İhvan hareketinin Filistin'deki faaliyetlerine kadar uzandığı görülmektedir. Bahsedildiği üzere 1973 yılında kurulan İslam Merkezi, İhvan ideolojisinin Filistin top-lumuna sirayet etmesinde kilit bir rol oyna-mıştır. İhvan bu Merkez vasıtasıyla yardımla-rını Filistin toplumuna yaymayı başarmış ve Filistinlilerin sempatisini kazanmıştır. Ancak İhvan bünyesinde faaliyet gösteren İslam Merkezi'nin topluma ulaşma kabiliyetini artı-ran belki de en önemli faktör bu Merkez'e 1978 yılında İsrail tarafından verilen hayır

kurumu lisansı olmuştur. Böylece meşru bir hüviyet kazanan Merkez, kısa süre içerisinde Filistin’de toplanan ve Filistin’e dışarıdan gönderilen İslami yardım fonlarının önemli bir kısmını yönetmeye başlamıştır. İhvan böylece işgal altındaki topraklarda etkisini daha ileri boyutlara taşıma fırsatına kavuşmuştur.

İsrail’in İhvan’a bağlı İslam Merkezi’ni hayır kurumu olarak tanıması esas itibariyle o dönemde Filistin direnişine yön veren seküler sol çizgideki Fetih ya da onun kontrolündeki FKÖ’nün karşısında İslamcı bir yapının güçlenmesini sağlamak amacına hizmet etmiştir. Nitekim 1967 Savaşı’nın ardından silahlı Filistin direnişi kendisini seküler-milliyetçi sol çizgide tanımlayan Fetih tarafından yönetilmeye başlamış ve bu durum Fetih’i Filistin toplumu nezdinde prestijli bir konuma yerleştirmiştir. İsrail buna karşı İslami ideolojiye sahip İhvan’ın önünü açarak Filistin toplumuna yön veren Fetih kontrolündeki seküler-milliyetçi sol ideolojiye rakip yaratmak istemiştir. Bu noktada İsrail bir bakıma o dönem en büyük düşmanı olarak gördüğü seküler milliyetçi Fetih’in karşısına İslamcı İhvan’ı çıkararak Filistin’de böl ve etkisizleştir politikası gütmüştür (Robinson, 2004: 119). Zaten İsrail’in Gazze’deki askeri yöneticilerinde General Yitzhak Segev bu politikayı “Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)’nü destekleyen solcu grupların karşısında durması amacıyla camiler ve dini okullara finans sağlayarak İslami grupları destekledik” diyerek teyit etmiştir (Abu-Amr, 1994: 35; Usher, 1999: 19).

İhvan’ın dini ve sosyal alanda faaliyetlerinin önünü açan İsrail, İslami hareketin kurumsallaşarak Hamas’a evrilmesinin ardından da Hamas-Fetih rekabetinin kızışma-

sına yönelik politikalarına devam etmiştir. Örneğin, I. İntifada sırasında Hamas’ın FKÖ’ye karşı saldırılarını görmezden gelen İsrail’in özellikle Yitzhak Rabin’in savunma bakanlığı döneminde İslamcı militanlara finansal destek sağladığı bildirilmiştir (Peretz, 1990: 104). Öte yandan 1990’ların ortalarına gelindiğinde aynı İsrail ve bu kez yanında ABD’yle birlikte, Oslo anlaşmasının ardından Fetih’e İsrail’e yönelik Hamas saldırılarına karşı önlem alması konusunda baskı yapmaya başlamıştır. Bu minvalde Ocak 1995’te İsrail başbakanı Yitzhak Rabin, Fetih’in Hamas’a karşı harekete geçmediği takdirde Oslo anlaşması gereği Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde yapılması öngörülen Filistin seçimlerinin yapılmasına izin verilmeyeceğini yani kurulması planlanan Filistin Otoritesi’ne Filistin topraklarını yönetebilmesi için verilmesi planlanan yetkilerin transferinin gerçekleşmeyeceğini açıklamıştır (Klein, 1996: 125). Oslo anlaşması marifetiyle amaçladığı Filistin’in uluslararası manada temsilcisi pozisyonunu kaybetmemek amacı ve bu bağlamda İsrail ve ABD’den gelen yoğun baskılar nedeniyle Fetih gerek Batı Şeria’da gerekse de Gazze Şeridi’nde Hamas’a karşı sert önlemler almıştır. Bu kapsamda birçok Hamas militanı tutuklanmış, Hamas’a yakın yayınlar yapan haftalık Vatan gazetesi kapatılmış, cami duvarlarına siyasi afiş ve pankartların asılması yasaklanmıştır. Bunun karşılığında, Hamas liderleri Fetih’i İsrail’e teslim olmakla ve hatta İsrail’le işbirliği yapmakla suçlamıştır (Klein, 1996: 125-126; Roy, 2011: 38). Böylece Filistin direnişini yönlendiren iki başat aktör enerjilerini aralarındaki husumete harcamaya başlamıştır. Sonuç olarak, Fetih’e karşı Hamas’ı, Hamas’a karşı da Fetih’i kullanan İsrail, Filistin direnişini bölerek daha rahat hareket imkânına kavuşmuştur.

Dış aktörlerin Hamas-Fetih arasındaki çatışmanın sürmesine yönelik politikaları 2006 yılında Hamas'ın seçim zaferinin ardından daha belirgin duruma gelmiştir. Zira ABD ve İsrail, seçim sonrası olası bir Hamas ve Fetih anlaşmasını engelleyerek Filistin'de bir iç savaş ortamının ortaya çıkmasının önünü açmıştır. Nitekim 2007 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ortadoğu Barış Süreci Özel Temsilcisi Alvaro de Soto'nun basına sızan görev sonu raporunda ABD'nin Hamas-Fetih çatışmasına yönelik politikaları açıkça dillendirilmiştir. Rapora göre, Hamas seçimlerden kısa bir süre sonra geniş katılımlı bir hükümet kurma isteğini ifade etse de ABD Hamas'ı hükümet kurma misyonunda yalnız bırakmak amacıyla Filistin'deki diğer grupları uyararak Hamas hükümetine katılmalarını engellemiştir. Rapor ayrıca, eğer ABD öncülüğündeki Ortadoğu Dörtlüsü prensipte Ulusal Birlik Hükümeti'ne karşı tavır takınarak tarafların önüne yerine getirilmesi imkânsız talepler koymasaydı Şubat ya da Mart 2006 tarihinde Filistin'de bir Ulusal Birlik Hükümeti kurulabileceğinin altını çizmiştir. Buradan hareketle rapor, ABD'nin Hamas ve Fetih arasında bir çatışma çıkmasına yönelik politikalar izlediğini ve ABD temsilcisinin bir toplantıda Filistinliler arasındaki çatışmayı kastederek "bu şiddetten hoşnutum çünkü Filistinliler Hamas'a karşı direniyorlar" dediğini bildirmiştir (de Soto, 2007: 21; ayrıca bkz. McCarthy, 13.06.2007).

Öte yandan, Filistin seçimleri sonrası Hamas-Fetih çatışmasının son bulmasına yönelik bir önceki bölümde bahsedildiği üzere bir grup Arap ülkesi inisiyatif almış ve bunun sonucunda Hamas ve Fetih arasında Mekke Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereği bir Ulusal Birlik Hükümeti kurulabil-

miş ancak bu hükümet uzun süreli olamamıştır. Bu hükümetin başarısız olmasında Hamas ve Fetih'in birlik konusundaki isteksizliği olduğu kadar, dış faktörler de etkili olmuştur. Nitekim uluslararası basına yansıyan raporlara göre Fetih lideri Mahmud Abbas İsrail başbakanı Ehud Olmert, ABD dışişleri bakanı Condleezza Rice ve ABD ulusal güvenlik danışmanı Elliot Abrams tarafından her toplantıda Mekke Anlaşması'nın bozulması hususunda baskı altında kalmıştır (Entous, 17.06.2007).

Sonuç olarak, kendilerini Filistin direnişinin karşısında konumlandıran aktörler Hamas-Fetih çatışmasını fırsat olarak görerek bu çatışmaya derinleştirecek politikalar izlemektedirler. Zira birkaç kez vurgulandığı gibi Hamas-Fetih çatışması Filistin direnişinin aşiltendonu olarak Filistin davasının en zayıf noktası durumundadır. Bu zayıf nokta derinleştikçe direnişin karşısındaki aktörlerin Filistin meselesinde hareket kabiliyeti artmakta ve bu aktörlerin politikaları etkili olmaktadır.

SONUÇ

Hamas-Fetih çatışmasının temelinde iki örgütün ideolojik ve siyasi alanda birbirlerine rakip olmaları yatmaktadır. Bu noktada tarafların Filistin siyaseti içerisinde şartlar gereği pragmatik davranarak birbirlerine yakınlaştıkları dönemler olsa da çözmeleri gereken ideolojik farklılıklar halen masada durmaktadır. Nitekim kısa ve orta vadede bu farklıların giderilmesi mümkün görünmemektedir. Zira iki örgüt arasındaki ideolojik farklılıklar çok temelden ayrılmakta ve uzlaşmaları kolay değildir. Bu minvalde Filistin'de seküler kanadı Fetih temsil ederken, İslami kanadı Hamas konsolide etmiş durumdadır.

Uzlaşması kolay olmayan ideolojik farklılıkların çözümü halinde dahi Hamas-Fetih çatışmasının son bulması bir başka de-ğişkene daha bağlı görünmektedir. Zira Ha-mas-Fetih ilişkilerinde dış aktörlerin ayrıştırıcı politikaları iki örgüt arasındaki çatışmayı körükleyen önemli bir faktör olmuştur. Sonuç olarak dış aktörlerin Filistin direnişine yöne-lik bugüne kadar uyguladıkları böl-etkisizleştir politikası günümüze kadar sonuç vermiş görünmektedir. Bu yüzden, bu aktör-lerin bu politikayı sürdürmelerini beklemek yanlış olmayacaktır.

Hal böyleyken, Filistin direnişi her şeyden önce içeriden zayıflamaktadır. Öznenin özünden kaynaklanan bu zayıflık ister iste-mez Filistin direnişine uluslararası minvalde de güç kaybettirmektedir. Karşılarında güç-süz bir direniş olan karşı aktörler ise direni-şin zayıflığından yararlanarak Filistin üze-rindeki amaçlarına birer birer ulaşmaktadır. Nitekim Filistinliler günümüzde neredeyse topraksız kalmış durumda ve dış dünyayla bağlantıları İsrail devletinin müsaadesine bağlı yaşamaktadır. Bu durum uzun yıllardır devam eden bir sürecin ürünüdür. Bu sürecin en son ortaya çıkardığı durum ise Kudüs'ün İsrail devletinin başkenti olarak tanınmaya başlanmasıdır.

KAYNAKÇA

ABU-AMR, Ziad (1993). "Hamas: A Historical and Political Background". *Journal of Palestine Studies*, 22(4): 5-19.

ABU-AMR, Ziad (1994). *Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza: Muslim Brotherhood and Islamic Jihad*. Bloomington: Indiana University Press.
Address by the Al-Fateh Delegation to

The Second International Conference in Support of the Arab Peoples (1969) Cairo.

BOULBY, Marion (n.d.). "Muslim Brotherhood". *Oxford Bibliographies*, Erişim Tarihi: 21.07.2018, <http://www.Oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195390155/obo-9780195390155-0137.xml>.

CHURBA, Joseph (1969). *Fedayeen and the Middle East Crisis*. Alabama: Aerospace Studies Institute, Air University.

CLEVELAND, William L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı.

COBBEN, Helena (1984). *The Palestinian Liberation Organization*. Cambridge: Cambridge University Press.

COOLEY, John (1973). *Green March, Black September*. Londra: Frank Cass.

de Soto, Alvaro (2007). *End of Mission Report*.

DOYRAN, Ersin (2008). *Bir Direniş Hareketi Olarak Hamas*. Ankara: ElipsKitap.

ENTOUS, Adam (17.06.2007). "After Gaza, Some Question Who Was Overthrowing Whom". *Reuters*, Erişim Tarihi: 09.10.2018, <https://uk.reuters.com/article/analysis-gaza/after-gaza-some-question-who-was-overthrowing-whom-idUKNOA84074520070618>.

"First Defeat" (28.02.1969). *The Daily Telegraph*.

FISHER, Eugene M. ve M. Cherif Bassiouni (1972). *Storm over Arab World: A People in Revolution*. Chicago: Follett Publishing Company.

HROUB, Khaled (2000). *Hamas: Political Thought and Practice*. Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies.

HROUB, Khaled (2006). *Hamas: A Beginner's Guide*. Londrave Ann Arbor: Pluto Press.

KLEIN, Menachem (1996). "Competing Brothers: The Web of Hamas-PLO Relations". *Terrorism and Political Violence*, 8(2): 111-132.

Kur'an-ı Kerim Diyanet Meali.

LONG, Baudouin (2010). "The Hamas Agenda: How Has It Changed?" *Middle East Policy*, 17(4): 131-143.

LØVLIE, Frode (2014). "Questioning the Secular-Religious Cleavage in Palestinian Politics: Comparing Fatah and Hamas". *Politics and Religion*. 7: 100-121.

MCCARTHY, Rory (13.06.2007). "Secret UN Report Condemns US for Middle East Failures". *Guardian*, Erişim Tarihi: 10.10.2018, <https://www.theguardian.com/world/2007/jun/13/usa.israel>.

PERETZ, Don (1990). *Intifada: The Palestinian Uprising*. Boulder, CO: Westview Press.

Political and Armed Struggle (1974). The Palestine Liberation Movement, Fateh.

Revolution Until Victory (1970). The Palestine Liberation Movement, Fateh.

ROBINSON, Glenn E. (2004). "Hamas as Social Movement", içinde Quintan Wiktorowicz (Ed.), *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. Bloomington: Indiana University Press, 112-139.

ROY, Sara (2011). *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector*. Princeton ve Oxford: Princeton University Press.

SAYIGH, Yezid (1997). *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement 1949-1993*. Oxford: Oxford University Press.

SCHANZER, Jonathan (2008). *Hamas vs. Fatah: The Struggle for Palestine*. New York: Palgrave Macmillan.

SHARABI, Hisham (1970). *Palestine Guerrillas: Their Credibility and Their Effectiveness*. Washington, D.C.: The Center for Strategic and International Studies, Georgetown University.

TAMIMI, Azzam (2007). *Hamas: A History from Within*. Northampton, MA: Olive Branch Press.

TESSLER, Mark (1994). *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*. Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press.

USHER, Graham (1999). *Dispatches from Palestine: The Rise and Fall of the Oslo Peace Process*. Londra: Pluto Press.

USHER, Graham (2006). "The Democratic Resistance: Hamas, Fatah and the Palestinian Elections". *Journal of Palestine Studies*, 35(3): 20-36.

ZELKOVITZ, Ido (2008). "Fatah's Embrace of Islamism". *Middle East Quarterly*, 15(2), <https://www.meforum.org/articles/2008/fatah-s-embrace-of-islamism>.

1968 Fetih Anayasası.

1988 Filistin Bağımsızlık Deklarasyonu.

1988 Hamas Misakı.

2003 Filistin Temel Yasası.

Kudüs Mutasarrıflarından Kamil Paşa'nın Hayatı

Hüseyin Sefa DÜNDAR*

dundar.huseyinsefa@gmail.com

Öz

Bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle birçok mücadelenin kaynağı olan, üç semavi dinin kutsal mekânı olarak bu uğurda hâkimiyet mücadelesine sahne olan Kudüs, antikçağdan itibaren mücadelelerin odak noktası olmuştur. İslamiyet'in doğuşuyla beraber Müslümanlar için artan kutsiyeti ile her zaman ayrı bir özen gösterilmiştir. Osmanlı Devleti zamanında çeşitli eyaletlere bağlı olarak varlığını sürdüren Kudüs, idari yönetimlerin değişmeye başlamasıyla “mutasarrıflık” düzeyinde yaklaşık yarım asır yönetildi. Bu çalışmada, Kudüs'ün neresi olduğu hakkında bilgi verilerek, Kudüs Mutasarrıflığı ve Kudüs'e mutasarrıf olarak atanmış Kamil Paşa'nın hayatı işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler:Kudüs, Mutasarrıf, Kamil Paşa, Meşrutiyet.

The Life Of Kamil Pasha The Governor Of Al-Quds

Abstract

One of the most important this to reallocations of the World, Al-Quds, has not only been the birth place of three divine religions but also been as one of the leading places of political struggle in history. Especially just after the emergence of Islam, the city gained its highest importance among the Muslim populations. During the era of the Ottoman Empire, the city was governed under the political control of the several local states. When the transformation of the governmental structure within the modernisation process in the Ottoman Empire, Al-Quds started to be governed by govern or appointed by the central government. In this work, the Al-Quds governorship and one of the leading governors of it, Kamil Pasha's life will be examined.

KeyWords: Al-Quds, Governor, Kamil Pasha, Constitutional Period

*Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı-Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. dundar.huseyinsefa@gmail.com

GİRİŞ

“Jarusselam” olarak batı dil literatüründe yerini almış olan Kudüs şehri, Arapça’da “Beytü’l-mukaddes” İbrani-ce’de de “Yerüŝsalim” olarak geçmektedir. Tek tanrılı dinler içinde Hristiyanlık, İslamiyet ve Musevilik için büyük bir kutsal anlam taşımaktadır.¹

Lut Gölü’nün batı bölgesinde yer alan Kudüs şehri hakkında bilinen en eski belge m.ö. 19-18 yüzyıllara ait Mısır kayıtlarıdır. İlk kurucularının Amâlikalılar olduğu söylenen şehir, Bronz çağıyla beraber Ken’an kavimleriyle birlikte kurulmuştur.²

M.ö. 15. Yüzyıl dolaylarında göç eden Hurri kavmi, Kudüs şehrine yeni yapılar inşa ederek bölge tarihine adlarını yazdırmışlardır. Yine Mısır’dan göç eden İsrail kavmi, çölde kırk yıl kadar yaşadıkten sonra günümüz Filistin coğrafyasına gelmişlerdir. Bu durumu belki bir tehdit olarak gören YeduşıKudüs kralı Adonitsek İsrail kavmiyle savaşmışsa da bir başarı elde edememiştir. Kazandığı bu zaferle bölgede yer edinmeye başlayan İsrail kavmi Kudüs şehrine girmeyerek bölgede dağınık hale yaşamışlardır. ³İsrail kavminin başına Davud geçtikten Kudüs üzerinde yerleşmeler başlamış, Ahid sandığının getirilmesiyle dini bir nitelik kazanmış, Davud’un oğlu Süleyman başa

geçince de inşa ettirilen mabet ile İsrail kavmi için kutsal bir mekân olmuştur. ⁴

Süleyman öldükten sonra İsrail kavmi ikiye ayrılmış ve göç eden grup Güneyde Yahuda krallığını kurmuştur. Kudüs’te, Süleyman’ın oğlu Rehoboam başa geçtiğinde Mısır krallığı savaş açarak Kudüs şehrini iki sefer yağma etmiştir. Buna rağmen İsrail kavminin nüfusu bölgede artmaya devam etmiştir. Bölge oldukça stratejik bir konumda olduğundan sürekli saldırı altında bulunuyordu. İsrail kavmi şehri almak bir girişimde bulunsa da başarılı olamamıştır.⁵Şilmanşur önderliğindeki Asurlar, şehri kuşatmışsa da veba salgını ile başarılı olamamıştır.⁶Babil kralı Nebukadnezar döneminde M.Ö. 586 yılında kuşatılan Kudüs şehri talan ve yağma edilmiş, Süleyman’ın yaptırdığı mabet yıkılmıştır. Bu olaydan sonra İsrail kavmi Babil şehrine sürülmüştür.⁷Kudüs’ün Roma hâkimiyetine geçişi ise Pompeus döneminde olmuştur. General Pompeus üç aylık bir kuşatmaile m.s. 63 yılında Kudüs’ü almıştır. Bu duruma Yahudilerisyan etmiş, m.s. 66 yılında Kudüs’ü Romalılardan kurtarmışlardır. Ancak m.s. 70 yılında Titus komutasındaki Roma kuvvetleriisyanı bastırmış ve Kudüs’ü yağlamamıştır.⁸ Kral Konstantin’in Hristiyanlığı kabulüyle bütün Kudüs’te diğer mabetler yıkılıp kiliseler inşa ettirildi.⁹Bu olaydan sonra şehri Persler, Büyük İskender, Ptolemaios-

¹ Emine ERDOĞAN, “XVI. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus ve Etnik Yapı” *Master Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998, s.7.

² Ömer Faruk HARMAN, “Kudüs” *TDVİA*, C.26, Ankara 2002, s.324.

³ Elif KANAT, “Kudüs’teki İslami Vakıf ve Eserlerle ilgili Şam Ahkâm Defterlerinde Yer Alan Hükümler (1742-1830)” *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013, s.3.

⁴ Cengiz BATUK-Rabia MERT, “Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs” *Din İlimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 2, C.17, s.132.

⁵ Harman, a.g.ç. s.325.

⁶ Muhtesem ALMASRİ, “XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Kudüs’e Gönderilen Surre-i Hümayun” *Yüksek Lisans Tezi*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2015, s.1-2.

⁷ Batuk-Mert, a.g.m. s.132.

⁸ Kanat, a.g.t. s.3.

⁹ Hilal ÇİFTÇİ, “XVII. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Çevresinde Gayrimüslim Nüfus” *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s.5.

lar ve Selekiler tarafından defalarca saldırı altında tutmuşlardır.

İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla beraber Hz Ömer devrinde İslamiyet'i yaymak için yapılan seferlerde 634 Ecnâdeyn ve 636 Yermük savaşlarının kazanılmasından sonra Ebu Ubeyde bin Cerrah Kudüs'ü kuşatmıştır. Bu kuşatmada direnemeyeceklerini gören Kudüs halkı aman dileyerek 638 yılında şehir teslim alınmıştır.¹⁰ Şehrin anahtarını bizzat Hz. Ömer şehrin patriğinin elinden aldı. Böylelikle Kudüs kan dökülmeden alınmış oldu.¹¹

Emeviler döneminde Muaviye, devletin merkezini Dimaşk'a taşımasıyla Kudüs'ün önemi arttı. Emeviler devrinde bölgede en önemli hareket Kubbetü's-sahre ve Mescid-i Aksa'nın inşa edilmesidir. Abdülmelik zamanında Dimaşk-Kudüs yolu onarılmış, Kudüste bir darphane yaptırılmıştır. Ayrıca iskân faaliyetleriyle şehirde Müslüman nüfus artmıştır.¹²

Abbasi döneminde Kudüs imar edildi, Harun Reşid döneminde kiliseler yenilendi.¹³ 10. Yüzyıl ile beraber İslam dünyasındaki mezhep kavgalarının başlaması ve Abbasi-Fatımi hilafet çekişmesi ile yaşanan kargaşa ortamında, Hristiyanlığın bölgedeki vaatleri ile bir Haçlı seferinin gerçekleşmesi, Kudüs şehrini tamamen talan ve yağmaya uğratmıştır. 1099 yılında şehri ele geçiren Haçlılar, şehre büyük bir katliamla hâkim oldular.¹⁴

Bir dönüm noktası sayılabilecek 1187 Hıttin savaşı ile bölgede dengeler yeniden değişmiştir. Selahattin Eyyubi, Dimaşk'a giden bir Müslüman kervanına saldırılmasını bahane ederek Haçlıların üzerine git-

miştir. Adı geçen savaş sonunda, Taberiye, Akka, Nablus gibi şehirleri ele geçiren Selahaddin Eyyubi yönünü Kudüs'e çevirdi. Selahaddin Eyyubi şehri savaşız teslim almak için müzakere etse de bir karşılık bulamayınca şehir tamamen kuşatılıp surlar tahrip edilmeye başlanmıştır. Daha fazla dayanamayacaklarını gören Kudüs Krallık komutanı Baliand'lbelin şehrin teslim şartlarını konuşmak için Selahaddin Eyyubi'nin karargâhını ziyaret etti. Görüşmeler sonunda Selahaddin Eyyubi 2 Ekim 1187 yılında Kudüs'e girdi. Haçlıların katliamla alıp seksen sekiz yıl Krallık kurdukları şehre Selahaddin Eyyubi tam bir barış yanlısı olarak giriş yaptı. Haçlıların saray olarak kullandığı Mescid-i Aksa tekrar camii-i şerif yapıldı. Haçlılar Kudüs'ü yeniden ele geçirmeye çalışsalar da girişimleri sonuçsuz kaldı.¹⁵ III. Haçlı seferinde 1192 yılında yapılan antlaşması ile Haçlılar Kudüs'e hac için gitme ve ticaret yapma hakkı elde etmişlerdir. Kudüs'ün Haçlı hâkimiyetine tekrar girmesinden çekinen Dimaşk Eyyubi Hükmüdarı Melikü'l-Muazzam camileri, İsa Kilisesi ve Davud Kulesi dışında kalan şehri tahrip ettirmiştir. Ayrıca Haçlılar 10 yıl süreyle Kudüs ve Yafa bölgesinde dar bir araziye sahipolma hakkı elde ettiyse de kurallara uyulmaması nedeniyle el-Melikü'n-Nâsır Davud 1244 yılında şehri yeniden ele geçirmiştir. Eyyubilerin ardından Moğoltehlikesi nedeniyle şehir 1253 yılındaki anlaşmayla Memluklere bırakılmıştır¹⁶ Memlukler Kudüs'e sahip olunca şehir imar ve tadilatına büyük önem göstermişlerdir. Bu sayede mimari

¹⁰ Kanat, a.g.t. s.4.

¹¹ Almasri, a.g.t. s.3.

¹² Casim AVCI, "Kudüs (Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar)" TDVİA, C.26, Ankara 2002, s.326-328.

¹³ Almasri, a.g.t. s.4.

¹⁴ Kanat, a.g.t. s.5.

¹⁵ Işın DEMİRKENT, "Kudüs (Haçlılar Dönemi)", TDVİA, C.26, Ankara, 2002, s.331-332.

¹⁶ Şükran YAŞAR, "Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 2, Manisa 2003, s.105.

ve kültürel olarak Kudüs büyük önem kazanmıştır.¹⁷

Osmanlılar devrine geldiğimizde 1516 Mercidabık zaferiyle Memluk devletini yıkan I. Selim’le beraber Kudüs Osmanlı hâkimiyetine girdi.

KUDÜS MUTASARRIFLIĞI

Mutasarrıf, Kamus-ı Türki’de “*bir vilayetin mukim olduğu sancakların birini idare eden mülkiye memuru, sancak beyi*”¹⁸olarak karşımıza çıkarken, Devellioğlu sözlüğünde; “*Tanzimat’tan sonra bir sancağın idari amiri*”¹⁹şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak bir tanım oluşturacak olursak, mutasarrıf; Osmanlı idari düzeninde, Tanzimat ile beraber gelen taşra teşkilatındanbulunan, kaza ve kariyelerin bağlı bulunduğu sancağın en üst idari yöneticidir.

Mutasarrıflık, 17. Yüzyıl Osmanlı Devleti içinde görülen sosyo-ekonomik değişimlerin beraberinde gelen taşradaki idari oluşumdur. Mutasarrıflık tayininde ilk ciddi adımı III. Selim atmıştır. Devlet kademelelerindeki bozulma ve rüşveti ortadan kaldırmak için çalışmalar hazırlanırken, bir bölgedeki çalışma süresini üç ile beş yıl arasında uygulamaya gitti. Her yıl hazırlanan tevcihatlarla mutasarrıfların azil ve tayin işleri denetlenirdi. Tayin olan mutasarrıf hemen görev yerine gitmek zorundaydı, gittiği yerde ilk önce bölge eşrafiyla tanışır, Kadı siciline tayinle ilgili bilgiler girilirdi. Geçimlerini halktan toplanılan vergiler üzerinden aldıkları maaşlarla sağlardı. Emekli olan muhassıllara maaş tayin edilirdi. Mutasarrıflığın kurumlaşması 1864 Vilayet Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Bu düzenleme ile sancak yöne-

timi Mutasarrıfların kontrolüne bırakılmıştır.²⁰

Kudüs şehrinde mutasarrıflık, Mehmet Ali Paşa’nın çekilmesiyle yapılan düzenleme ile 1841 yılında oluşturulmuş, ilk mutasarrıf olarak da Mehmet Tayyar Paşa atanmıştır. Kudüs, Gazze, Yafa ve Nablus gibi şehirleri kapsayan mutasarrıflık oldukça geniş bir alana sahipti. Kudüs mutasarrıfları merkezi atama ile görevlerine başlardı. Böyle bir uygulamaya gidilmesine Mehmet Ali Paşa ve ailesinin bölgede hala varlığını sürdürüyor olması söylenebilir. Tanzimat ile gelen milliyetçi bakış ile yapılan atamalarla daha çok 19. Yüzyılda Kudüs bölgesine yaşanan Avrupalı, özellikle Yahudi göçüyle çıkabilecek sıkıntıları ve dış devletlerin müdahaleleri önlenmeye çalışılmıştır.²¹

Kudüs yönetim birimi olarak hep sancak statüsünde kaldı. 1516-1831 arasında Şam, 1841-1865 yıllarında Sayda eyaletine bağlı bir merkezdi. 1831-1840 arası dönemde Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa kontrolündeydi. 1872-1917 yılları arasında da mutasarrıflık olarak doğrudan devlete bağlı merkez oldu.²²Osmanlı Devleti, Kudüs sancağına Balkanlar’daki gibi Türkmen aileleri iskân etmek yerine, devleti en iyi şekilde temsil edebilecek, adaleti ve düzeni sağlayabilecek dirayetli, liyakatli ve ehliyetli idareci grubunu göndermiştir. Bu durum devletin sancak üzerindeki hâkimiyeti için oldukça önemli bir kriterdi. Kudüs’e mutasarrıf atanırken kişinin önceki görevinde gösterdiği başarılar ve merkezi yakınlığı ve bulunduğu rütbesi

¹⁷ Kanat, a.g.t. s.6.

¹⁸ Şemseddin SAMİ, “Kamus-ı Türki” Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s.1287.

¹⁹ Ferit DEVELLİOĞLU, “Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat” Doğu Matbaası, Ankara 1962, s.826.

²⁰ Ali Fuat ÖRENÇ, “Mutasarrıf” TDVİA, C.31, Ankara, 2006, s.337.

²¹ İhsan SATIŞ, “Kudüs Mutasarrıfları” Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı 30, C2, 2015, s.546-547.

²² Kamil Cemil el-ASELİ “Kudüs(Osmanlı Dönemi ve Sonrası)”TDVİA, C.26, Ankara 2002, s.336.

gözetilirdi. Ayrıca mutasarrıfın bildiği dil de hangi bölgeye atanacağını belirleyen bir unsurdu.²³Kudüs mutasarrıfı olarak yirmi dokuz defa atama yapılmıştır. Bu atamaların üç tanesi göreve ikinci kez atanlardan oluşmaktadır.²⁴Kudüs mutasarrıflığında yedi memur azledilmişken Besim Bey istifa eden tek kişidir. Azillerde çoğunlukla haksız kazanç dış müdahale gibi sorunlar söylenebilir.²⁵Bu çalışmada Kudüs mutasarrıflığına atanmış Kamil Paşa'nın hayatı ele alınmıştır.

BİR KUDÜS MUTASARRIFI: KAMİL PAŞA

Sicill-i Osmani'de Kamil Mehmed Paşa²⁶ olarak hayatının anlatıldığı Kamil Paşa, 1832 yılında Kıbrıs'ta doğdu. Bu yüzden Kıbrıslı Kamil Paşa olarak da anılır. Babası topçu yüzbaşı Salih Ağa'dır.²⁷ Babası Salih Ağa'nın okuma yazma bilmediği ve alaylı bir subay olarak yetiştiği yazmaktadır. Bu yüzden çocuklarının eğitimine büyük önem vermiş ve devletin çeşitli kademelerinde görev almalarını sağlamıştır.²⁸ Kamil Paşa eğitim hayatına Kıbrıs'ta başlamıştır. Babasının gayreti ve kendi merakı sayesinde Arapça, Rumca ve Fransızca dersleri almış, eğitim için geldiği Mısır'da ilk önce Elsine Mektebi'nde eğitim gör-

müş²⁹ ardından 1845 yılında,Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da kurduğu, Harbiye Mektebi'nde eğitimini süvari mülazımı olarak tamamladı.³⁰ Eğitimini bitirince Mısır valisi Abbas Paşa'nın sarayında ilk önce subay ardından tercümanlık faaliyetleri gösterdi. Bu dönemde İngilizce dersleri alarakders verecek düzeye gelmiş, İngiltere'ye gitmek istemesi üzerine Abbas Paşa ahlakının bozulacağından endişelenerek 1849 yılında Binbaşı rütbesine terfi ile beraberinde oğlunun İngilizce hocalığına atamıştır.³¹ Abbas Paşa'nın oğlu İlhami ile dersler sırasında yakın arkadaşlık kurmuş, onunla beraber Avrupa ve İstanbul gezilerine katılma fırsatı bulmuştur. Ayrıca İlhami, Sultan Abdülmecid'in kızı Münire Hanım ile nişanlanınca beraberinde İstanbul'a gelip yerleşti. 1860 yılında İlhami Paşa'nın vefatıyla Mısır'a dönmek istemedi. Bunu gören Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın desteğiyle Kıbrıs Evkaf Müdürlüğüne atandı.Dört bin gurus maaşla iki buçuk yıl çalıştığı Evkaf Müdürlüğü'nden 1863 yılında azledildi. Görevinden neden azledildiği bilinmemektedir. Yeni görev yeri Kıbrıs'ın Tuz/Tuzla kazasında kısa süreli Kaymakamlık yaptıktan sonra Kıbrıs Muhasebeciliğine atanmıştır.³²1864 yılında Sayda Eyaleti muhasebeciliği ve Meclis-i Kebirliğine getirildi. 1865 yılında Suriye Eyaleti mutasarrıflığıyla görevlendirildi ve bu atama ile mîr-i mîranlık rütbesine yükseltildi. Ancak Suriye'de birkaç ay görev aldıktan

²³ Satış, a.g.m. s.556-557.

²⁴ Satış, a.g.m. s.547.

²⁵ Satış, a.g.m. s.559.

²⁶Mehmed SÜREYYA, "Sicill-i Osmani" Haz. Nuri AKBAYAR, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, C.3, İstanbul 1996, s.862.

²⁷ Atilla ÇETİN, "Kıbrıslı Kamil Paşa" *TDVİA*, C.25, Ankara 2002, s.392.

²⁸ İsmail ŞEN, "Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa" *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s.8.

²⁹ Şen, a.g.t. s11.

³⁰ Çetin, a.g.t. s.392; Hilmi Kamil BAYUR, "Sadrazam Kamil Paşa" *Sanat Basımevi*, Ankara 1954, s.47-48.

³¹Bayur, a.g.e. s.48.

³² Çetin, a.g.m. s.392.

sonra Beyrut mutasarrıflığına atandı. Bu atama beraberinde Rumeli Beylerbeyliği terfisini getirdi.³³ 1867 yılında Hariciye Mektupçusu oldu.³⁴ 1869 yılında Trablusşam mutasarrıflığına getirildi. Kısa süre sonra Halep mutasarrıflığına atandı ayrıca Halep'te vali yardımcılığı ve Umur-ı Ecnebiyye müdürlüğü görevini ifa etti. Ardından Filibe mutasarrıflığına atandı.³⁵

Kamil Paşa'nın Kudüs mutasarrıflığına atanması 20 Aralık 1871 tarihinde yapılmıştır. On dokuz bin gurus maaşla atandığı görevi süresince devletin içinde bulunduğu mali, sosyo-kültürel, dış devletlerle olan ilişkiler, gayrimüslimler ve çıkan isyanlar hakkında birçok konuyu Sadrazam ve Padişah'a iletmeye başladı.³⁶ Kudüs mutasarrıflığı sırasında, devlet işleri hakkında görüşlerini sıkça dile getirmesi yüzünden yedi ay sonra görevinden alınarak 1872 yılında Hersek mutasarrıflığına atandı.³⁷ Ayrıca bu tarihte sadaret müsteşarlığı görevi de verildi.³⁸

Mutasarrıflığın müstakil hale getirildiği bu dönemde Kamil Paşa, Hersek görevine daha başlamadan Beyrut mutasarrıflığına ikinci kez tayin oldu. Burada bir yıl görev yaptıktan sonra Kudüs'e ikinci defa mutasarrıf olarak atandı. Beytü'l-ahm Kilisesinde ortaya çıkan Katolik-

Ortodoks anlaşmazlığı için, Osmanlı ve Fransa sefaretlerinden oluşturulan heyette görev aldı.³⁹

1873 yılında Petersburg sefiri olarak atandığı belirtilmektedir.⁴⁰ 1875 yılında Sakız adası mutasarrıflığına atandı. Buradaki görevi sırasında sanayi ve tarımdaki kötüleşme, yabancı okullar ve Beytü'l-ahm sorunu hakkında hazırladığı raporları padişaha sundu. Sakız adasından üçüncü kez Beyrut mutasarrıflığına tayin olsa da buradaki görevi kısa sürdü⁴¹

1876 yılında Vezirliğe terfi ettirilerek Kosova valisi olarak tayin oldu. Fakat daha göreve başlayamadan Halep valiliğine atandı. Bölgede çıkan azınlık isyanlarının bastırılmasında ciddi rol oynadı. Burada İngilizleri nüfuz olmasını engellemesi ve konsoloslara çekişmesi 1878 yılında azline sebep oldu. 1879 yılında Dâhiliye Nezareti müsteşarlığı yaptı. 1880 yılında Evkaf-ı Hümayun nezaretine atandı. Aynı yıl Maarif nazırı oldu. Bir yıl sonra Umur-ı Nafia üyesi seçildi ve Ahmed Vefik Paşa'nın ikinci başvekâleti oldu. 1882 yılında ikinci kez Evkaf nezaretine atandı. Aynı yıl Manisa-Aydın çevresinde çıkan eşkıyalık faaliyetleri için Adliye nazırı vekâletiyile Aydın vali vekaletliğine atandı. 1884 yılında Adliye nazırı Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'ya gitmesiyle Adliye nazırı vekili olarak görev aldı.⁴²

1885 yılında Şark-i Rumeli meselesine çözüm üretemeyen Said Paşa'nın yerine sadaret makamına atandı. Mısır ve

³³ Şen, a.g.t. s.21-23.

³⁴ Süreyya, a.g.e. s.862.

³⁵ Çetin, a.g.m. s.392; Ayrıca, Filibe mutasarrıflığı ve hemen ardından atandığı Kudüs mutasarrıflığında göreve başlama tarihleri Sicill-i Osmani'de: Filibe 1871, Kudüs 1869 tarihi işlenmiştir. Kamil Paşa hakkında yapılan muhtelif çalışmalarda ise Filibe ataması 1869, Kudüs ataması 1871 şeklinde işlenmektedir. Süreyya, a.g.e. s.862

³⁶ Şen, a.g.t. s.25-26.

³⁷ Çetin, a.g.m. s.392.

³⁸ Süreyya, a.g.e. s.862.

³⁹ Çetin, a.g.m. s.392.

⁴⁰ Süreyya, a.g.e. s.862.

⁴¹ Şen, a.g.t. s.32, 36.

⁴² Çetin, a.g.m. s.393.

Bulgar sorunlarına çözüm üreten Kamil Paşa, devletin eğitimle düzeleceğini düşündüğünden bu yönde çalışmalar başlattı. Said Paşa ile başlayan çekişmesi İngilizlere karşı olan tutumundan dolayı II. Abdülhamid ile ters düşmesi azlini getirdi. Kendisine yöneltilen Şûra-yı Devlet üyeliğini kabul etmedi.⁴³

Kamil Paşa, 1895 yılında getirildiği ikinci sadaret görevine, devlet içinde yaşanan Ermeni isyanları ve yabancı devletlerin ıslahat baskılarını azaltmak ve gerekli ıslahatları yapmak, bilhassa İngilizlerle bu konuda yapılabilecek görüşmelerde etkili olabileceği düşüncesiyle atandı. Bunda daha önceki yazmış olduğu raporlar ve tutumunun etkisi vardır. Ancak artan Ermeni isyanları ve gerçekleştirilemeyen ıslahatlar 1895 yılında azline yol açtı.⁴⁴ Azlinin hemen ardından Halep valiliğine atanan Kamil Paşa, sağlık sorunlarını belirterek tayine itirazda bulundu. Bunun üzerine II. Abdülhamid Konya veya Aydın valiliklerinden dilediğinde çalışabileceğini teklif edince, Kamil Paşa' Aydın valiliğini talebi üzerine tayini yapıldı. Aydın valiliği sırasında merkezi kötü yönettiği, eşkıya faaliyetlerinin arttığı ve haksız kazançlarda bulunduğu iddialarına maruz kaldı. Bu yüzden azledilip Rodos'a sürgün edildi. Ancak Kamil Paşa gözden çıkarıldığı endişesine kapılarak İzmir'deki İngiliz konsolosluğuna gitti. Burada sağladığı güvence ile 1907 yılında İstanbul'a döndü. İkinci Meşrutiyetin ilanıyla Meclis-i Vükelâ'ya katıldı. Nazırlık atamalarında padişah ile ters düşen Said Paşa yerine üçüncü

kez sadarete getirildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin müdahaleleri, ordunun siyasette aktif rol almak istemesi, Bulgarların bağımsızlık hareketi ve Bosna-Hersek'in ilhak edilmesi Kamil Paşa'yı siyaseten bir çıkmaza sürüklemiş ve mecliste aldığı güvensizlik oyu neticesinde görevini bırakmıştır. Hava değişimi için gittiği Mısır'da İngiltere kralı ve kraliçesiyle tanışma fırsatı buldu.⁴⁵

Kamil Paşa'nın Gazi Ahmed Muhtar'dan hemen önce Said Paşa'nın yerine sadarete getirildiğini seksen yaşında olduğundan görevine müdahale olmaması şartıyla sadareti kabul ettiği 16-22 Temmuz 1912'de bu göreve atandığı belirtilir.⁴⁶ Bu durum göz önüne alınırsa; Kamil Paşa, Gazi Ahmed Muhtar'ın kurduğu kabineye Şûra-yı Devlet reisi olarak girdiği, İttihat Terakki'nin tutumu ve siyasette bulunan ordunun baskılarıyla istifa eden Gazi Ahmed Muhtar'ın yerine sadaret makamına beşinci kez atandığı söylenebilir.

Gazi Ahmed Muhtar'dan aldığı sadaret görevi sırasında vuku bulan Balkan savaşı, ağır bir yenilgiyle sonuçlanmasının ardından barış görüşmesinde şartlarının ne doğrultuda olacağı tartışılırken yaşanan Bab-ı Âli baskınıyla Kamil Paşa görevinden istifa ederek siyaset hayatını sonlandırdı.⁴⁷

Siyaset hayatını bitiren Kamil Paşa Başkitabet'e yazdığı tezkire ile Mısır'a

⁴³ Çetin, a.g.m. s.393.

⁴⁴ Şen, a.g.t. s.181-182, 187.

⁴⁵ Çetin, a.g.m. s.393.

⁴⁶ Yusuf Hikmet BAYUR, "Yeni Bulunmuş Bazı Belgeler Işığında Kamil Paşa'nın Siyasi Durumu" *Belleten*, sayı 137,C.35, Ankara 1971, s.98-100.

⁴⁷ Çetin, a.g.m. s.393.

gitmek istediğini belirtti. Kendisi Mısır'da iken Mahmud Şevket Paşa tarafından İstanbul'a gelmemesi yönünde talimat alınca memleketi Kıbrıs'a dönüş yaptı. Kamil Paşa, 13 Kasım 1913'de torununun vefat haberini alınca rahatsızlığı arttı ve 14 Kasım 1913'de vefat etti. Lefkoşe'de Arap Ahmed Camii haziresine defnedildi. Paşa, hayatı boyunca beş kez evlilik yapmış, yirmi üç tane çocuğu vardır.⁴⁸ Üç eser kaleme almıştır, bunlar; *"Tarih- i Siyaset-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye"*, *"Kamil Paşa'nın Ayan Reisi Said Paşa'ya Cevapları"*, *"Hatırat-ı Sadr-ı Esbak Kamil Paşa"*dır.⁴⁹ Kamil Paşa yaşadığı süre boyunca beş kez suikaste uğramış, ancak hepsinden de sıktısız biçimde kurtularak görevine devam etmiştir.⁵⁰

SONUÇ

Eskiçağlardan itibaren hem konu- mu hem de dini niteliği yönünden sürekli hâkimiyet mücadelesine şahit olan Kudüs Şehri, Osmanlı yönetimi altında çeşitli eyalet ve vilayet merkezine bağlı olarak devletin 1917 yılında elden çıkışına kadar varlığını sürdürdü. Yerel yönetim modellerinin devlet içinde değişmeye başlamasıyla mutasarrıf kurumu oluşturulmuş, 17. Yüzyıl ile beraber çeşitli iyileştirmeler yapılarak müstakil bir yönetim modeline dönüşmüştür. Müstakil bir kurum olarak 1841 yılından ortaya çıkan mutasarrıflık ile merkezin taşra iletişimi ve kontrolü doğrudan sağlanır hale gelmiştir.

Mutasarrıflar atanırken genellikle aydın kesinden seçilirdi. Bu durumu atanan mu-

tasarrıfların eğitim düzeyi ve yabancı dil durumları gözetilerek yapılan atamalar üzerinden yorumlamak mümkündür. Kudüs'ün on sekizinci mutasarrıfı olarak görev yapan Kamil Paşa bu nitelikleri üzerinde toplayan biriydi. Aldığı eğitim ve mesleğe bir Mısır valiliğinde başlamış olması onun için büyük bir avantaj oluştu. Mısır valisi Abbas Paşa'nın oğluyla kurduğu arkadaşlık sayesinde İstanbul'a yerleşme ikanı bulan Kamil Paşa, görevlerinde gösterdiği başarılar sayesinde ömrünün son demlerine kadar mutasarrıflık, valilik ve nazırlık yapmış, buralarda kazandığı tecrübeler onun sadaret makamına atanmasında büyük rol oynamıştır. Kudüs Mutasarrıflığı sırasında karşılaştığı kilise sorunu için kurulan komisyonda başkanlık yapması ve bu olayın çözülmesinde büyük rol üstlenmesi adını duyurduğu olaylardan yalnızca biridir.

16-22 Temmuz 1912 yılında atandığı sadaret görevi sayılmazsa, sadarete atandığı dört dönemde de devletin içinde bulunduğu büyük sorunlara şahit olup çözüm aradı. Birçok kez haksızlığa uğramasına, görevlerinden azledilmesi ve istifa etmesine rağmen hayatının son anına kadar Osmanlı Devleti bünyesinde çalışmış önemli bir şahsiyet olarak adını bahsettirmiştir.

KAYNAKÇA

ALMASRİ Muhtesem, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs'e Gönderilen Sur-re-i Hümayun" Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2015

⁴⁸ Şen, a.g.t. s.281-286.

⁴⁹ Çetin, a.g.m. s.394.

⁵⁰ Şen, a.g.t. s.309.

el-ASELİ Kamil Cemil “Kudüs (Osmanlı Dönemi ve Sonrası)” *TDVİA*, C.26, Ankara 2002

BATUK Cengiz -Rabia MERT, “Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs” *Din İlimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 2, C.17

AVCI Casim, “Kudüs (Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar)” *TDVİA*, C.26, Ankara 2002

BAYUR Yusuf Hikmet, “Yeni Bulunmuş Bazı Belgeler Işığında Kamil Paşa’nın Siyasi Durumu” *Belleten*, sayı 137,C.35, Ankara 1971.

BAYUR Hilmi Kamil, “Sadrazam Kamil Paşa” *Sanat Basımevi*, Ankara 1954

ÇETİN Atilla, “Kıbrıslı Kamil Paşa” *TDVİA*, C.25, Ankara 2002

ÇİFTÇİ Hilal, “XVII. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Çevresinde Gayrimüslim Nüfus” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Ankara 2005

DEMİRKENT Işın, “Kudüs (Haçlılar Dönemi)”, *TDVİA*, C.26, Ankara, 2002

DEVELİOĞLU Ferit, “Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat” *Doğuş Matbaası*, Ankara 1962

ERDOĞAN Emine, “XVI. Yüzyılda Kudüs Merkez ve Nahiyesinde Nüfus ve Etnik Yapı” Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Ankara 1998

HARMAN Ömer Faruk, “Kudüs” *TDVİA*, C.26, Ankara 2002

KANAT Elif, “Kudüs’teki İslami Vakıf ve Eserlerle ilgili Şam Ahkâm Defterlerinde Yer Alan Hükümler (1742-1830)” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,İstanbul 2013

SAMİ Şemseddin, “Kamus-ı Türki” *Çağrı Yayınları*, İstanbul 2010

SÜREYYA Mehmed, “Sicill-i Osmani” Haz. Nuri AKBAYAR, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, C.3, İstanbul 1996

SATIŞ İhsan, “Kudüs Mutasarrıfları” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 30, C2, 2015

ŞEN İsmail, “Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa” Doktora Tezi,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995

ÖRENÇ Ali Fuat, “Mutasarrıf” *TDVİA*, C.31, Ankara, 2006

YAŞAR Şükran, “Kudüs’ün Osmanlı Yönetimine Girişi Ve Yavuz Sultan Selim’in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, Manisa 2003

Kudüs-Selahâddin Eyyûbî ve Cemal Paşa

Kenan Ziya Taş*

Öz

Tarih sahnesinde ve günümüzde dahi oldukça önemli bir yere sahip olan Kudüs, Haçlı Seferleriyle beraber İslam dünyasının elinden çıkmıştır. Selahaddin Eyyubi'nin gayreti sayesinde tekrar İslam coğrafyasındaki yerini alan Kudüs, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar sakin bir coğrafya olarak göze çarpar. Bu çalışmada 19. yüzyıl ile beraber Filistin coğrafyasına yapılan Yahudi göçleri, Almanların ve Rusların Ortadoğu nüfuz mücadeleleri ve İngilizlerin ticari kaygılarından dolayı yaşanan hâkimiyet mücadelesine karşılık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden Cemal Paşa'nın Kudüs'te yaptığı çalışmalar ve Selahattin Eyyubi Külliye-i İslamiyesi'nin kuruluş süreci anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Kudüs, Selahaddin Eyyubi, Cemal Paşa, Selahaddin Eyyubi Külliye-i İslamiyesi

Jarusalem: Saladin And Cemal Pasha

Abstract

Jarusalem, which has been one of the most important places of the history of humanity, was captured by the Christians via Crusades in the beginning of the 12th century. After the military victory of Saladin, Jarusalem was conquered again and in the hands of the Muslims again, Jarusalem had been in comfortable position during the Ottoman era.

In this essay, the Jewish migration to the Palestinian region, the efforts of Germans and Russians to take place in the Middle East in the 19th century, and the political efforts of Union and Progress Party of the late Ottoman period to prevent these efforts of the Great Powers will be analyzed. Within that concept, one of the leading political figures of Union and Progress, Cemal Pasha's activities in Jarusalem and the construction of Salahaddin Ayyubi Islamic Complex will be explained.

Key Words: Jarusalem, Saladin, Cemal Pasha, Salahaddin Ayyubi Islamic Complex

* Prof. Dr. ,Balıkesir Üniversitesi

Bu üç ismi bir araya getiren konu, Osmanlının Son Cihan Projesi diye nitelendirdiğimiz Selâhaddin Eyyubî adına yeniden ihyâ ve tesis edilen bir müessese olan bir külliye'dir. "Kudüs Selâhaddin Eyyubî Külliye-i İslamiyesi" adını alan bu okul, son anlarında bile bir cihan devleti olmanın aklı, iradesi ve azminin bir ifadesi ve yansımasıdır.¹

Selâhaddin Eyyubî, Kudüs'ü tekrar İslam dünyasına kavuşturan, Haçlılara karşı mücadele edip Kudüs'ü yeniden fethetmiş İslâm kahramanı ve kendi adına nispetle anılan Eyyubî hanedanının da ilk hükümdarıdır. 1138'de Tikrit'te doğdu. Mısır'a hâkim oldu ve Kudüs Haçlı Krallığı elinde olan Kudüs'ü 2 Ekim 1187 Cuma günü fethetti. Kudüs'ün düşmesi üzerine düzenlenen haçlı seferi sırasında iki yıla yakın süren şiddetli bir mücadele içine girdi ve 1192 tarihinde anlaşıldı ve kısa süre sonra Selâhaddin Eyyubî Dımaşk'ta vefat etti. Vefat ettiğinde siyasi hâkimiyeti, Mısır, Libya, Kuzey Sudan, Hicaz, Yemen'e kadar yayılmıştı. Selâhaddin Eyyubî, kurduğu devletin kuvveti ve teşkilatçılığı yanında sahip olduğu şahsiyet özelliklerinden mütevazılığı ve cömertliği ile de İslâm tarihinde istisnâ bir yer tutmuştur. Bir İslam kahramanı olarak hep övgüyle anılmaya devam etmektedir. Selâhaddin Eyyubî, "*hâdimü'l-haremeyn*" unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur. Mehmet Âkif Ersoy onu "*Şark'ın en sevgili sultanı*" olarak nitelendirir.

Fâtımî hilâfetini onu yarattığı dini parçalanmayı ortadan kaldırmak için tedbirler almış ve bu çerçevede medreseler tesis ederek bu meseleyi çözmeye çalışmıştır. Suriye ve Mısır'ı, İslâm dünyasının ilmi bir merkezi haline getirmenin gayre-

tinde olmuştur. İşte bu faaliyetlerinden olarak kurduğu medresesi dokuz asır sonra yeniden ihya edilmeye çalışılan Kudüs'teki külliye'nin de temelini teşkil etmiştir.

Kudüs, tarih boyunca çeşitli adlarla anılmıştır. Bugünkü Kudüs şehri, bilinen en eski dönemlerde büyük bir tanrı adı olduğu ifade edilen ve İbranice'de barış anlamına gelen "salem" sözü ile irtibatlandırılmaktadır. Şehir, Müslümanlar tarafından fethedilince şehre "Beytü'l Makdis" veya "Beytü'l Mukaddes" denilmeye başlandı. Memlûklüler döneminde kutsal yer anlamına gelen "Kudüs" denilmeye başlanmıştır. Batı dillerindeki karşılığı "Jerusalem"dir. Kudüs, oryantalistlerin ihdas ettiği bir kavram olan "Ortadoğu" denilen siyasî bir coğrafyanın merkezini teşkil etmesinin ötesinde, dünya tarihi ve özellikle dinler tarihi açısından çok istisnâ bir yere sahiptir. Üç semavî din, Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık için mukaddes kabul edilen ortak bir dinî merkezdir. Bu bakımdan tarihin bilinen çağlarından beri, zaman zaman unutulmuş ve ihmal edilmiş gibi olsa da, kutsal konumu sebebiyle hep dikkatleri üzerinde toplamış bir şehir olmuştur.

Kudüs, bugün Filistindenilen siyasi coğrafyanın merkezi olmakla beraber İsrail devletinin tutumu sebebiyle bölgenin en problemli merkezi durumunu gelmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi ile Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve ciddi bir problem yaşamadan ve en rahat ve sakin dönemini yaşamaya başladı. Ancak Osmanlı'nın zayıflaması ile beraber bölge ve tabiatıyla Kudüs de sıkıntıya düştü.

Yahudilerin, 1882 yılından itibaren Rusya'da zulme maruz kalmalarının ardından kendilerine sığınacak bir yer bulmak ve kadim yurtları olan Filistin'de bir devlet kurmak için plânlı bir biçimde

¹ Kenan Ziya Taş, *Osmanlının Son Cihan Projesi Kudüs Selâhaddin Eyyubî Külliye-i İslâmiyesi*, İstanbul 2016, İstanbul, Post Yayınları, 2016, 165 sayfa, ISBN: 978-605-836-8-1.

başlattıkları göç Osmanlı Devleti'ni rahatsız etti. Bu göçü engellemek için tedbirler almaya çalışsa da için bulunduğu zor şartlar sebebiyle bunda pek muvaffak olamadı. Devlet gücü ve imkânları ölçüsünde gerekli hassasiyeti göstermeye çalışmış, bölgede bulunan cemaatlerin gerek kendi aralarında gerekse birbirleriyle olan ilişkilerinde hâkim rolü üstlenerek bölge halkının dini inançları çerçevesinde huzur ve güven içerisinde birlikte yaşayabilmelerinin şartlarını sağlamaya gayret etmiştir. Kudüs'ün dinî merkez olması şehrin iskânını ve fizikî yapısını derinden etkilemiştir. Cemaatler, mensup oldukları dinlere, hatta mezheplere göre farklı mahallelere yerleşmişlerdir. Bu fiziki yapı, yani surlar içindeki şehir dokusu 19. yüzyıla kadar devam etmiş, Kudüs'te mahalleler XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar surlar içinde kalmıştır. II. Abdülhamid döneminde Suriye'de görevde olan Cemal Paşa, bu konuda da bir takım faaliyetlerde bulunmuştur.

Asıl adı Ahmet Cemal Paşa olan, Osmanlı Devletinin son on yılına (1908-1918) damgasını vuran üç paşalar (Talat-Enver-Cemal) dönemi denilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde üç liderinden biridir. Dönemin özelliği gereği diğerleri gibi, asker olmakla beraber siyasi sahada da oldukça faaldir. İttihat ve Terakki'nin esas görüşü olan Türkçülük fikrinin şiddetli bir takipçisiydi. Falih Rıfkı; Cemal Paşayı Talat ve Enver Paşa ile karşılaştırırken, Enver ve Talat Paşayı muhafazakâr, Cemal Paşayı yenilikçi kabul eder. Henüz binbaşı rütbesinde iken, Selanik Redif Fırkası Başkanlığı ve Şark Demiryolları Müfettişliği görevlerine atanmış olan Paşa, Eylül 1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin üyesi olmuş ve bu cemiyetin Rumeli'deki örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. Aynı görevdeyken Balkanlar'da beliren ve Osmanlı Devleti bünyesindeki farklı etnik unsurlar tarafından

ortaya atılıp organize edilen akımlarla tanışmış, bu gerçek onu sonraki yıllarda Türkçülük fikrinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu fikrin tahakkuku için de her türlü politik ve askeri faaliyetlere ya bizzat katılmış ya da destek vermiştir.

Cemal Paşa, 18 Kasım 1914'te hem Kanal seferini icra etmek, hem de bölgedeki otorite boşluğunu doldurmak amacıyla İttihat ve Terakki yönetimince IV. Ordu Kumandanlığı'na getirilmiştir. Almış olduğu bu görevi yerine getirmek için büyük hazırlıklar yapmıştır. Bu çerçevede Suriye, Lübnan ve bugünkü Ürdün'de imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu imar faaliyetleri arasında özellikle kara yolları ve demir yolları dikkate değer. Cemal Paşa daha Suriye'ye gelmeden önce yaptırmış olduğu planlı çalışmalar sonucunda, yirminci yüzyılın başlarından itibaren Amerika, İngiltere, Fransa ve Siyonist güçler tarafından Ortadoğu'da geniş çaplı bir casusluk faaliyetinin varlığından haberdar olmuştu. Bu faaliyetleri etkisiz kılmak ve bölgenin Osmanlı toprağı olarak kalmasını sağlamak amacıyla, basın, eğitim-kültür, imar-iskân ve ekonomi alanlarında oldukça kapsamlı icraatlar yapmış, bazen Osmanlıcılık, bazen de İslamcılık olgularını ön plana çıkartarak büyük çaba amacını gerçekleştirmek istemiştir.² Ayrıca bölgede yeşermeye başlayan Arap milliyetçiliğine engel olmak amacıyla Tehcir'e maruz kalan Ermenileri Suriye'de iskân ettirmiş ve uzlaşmacı siyasetinin bir göstergesi olarak bu tür ayrılıkçı oluşumlar içerisinde yer alanları Halife'nin bayrağı altında birleştirmeye davet etmiştir. Paşa bu birlik mesajlarına cevap vermemeyip, faaliyetlerine de-

² Bu dönemde Medine'de Arapça eğitim veren bir Darulfünun kurulmasına karar verilmiş, bu Darulfünun'un bütün Müslüman öğrencilere açık olması kararlaştırılmıştı. Bugün hala eğitim veren Medine İslam Üniversitesi'nin temeli ümmeti bir araya getirmek için kurulan bu Darulfünun'la atılmıştı.

vam edenlere karşı ise, sertlik politikasına başvurmuştur. Bu çerçevede bazı Arap milliyetçilerini aileleriyle birlikte Anadolu'ya göç ettirmiş, bazılarını ise idam ettirmiştir.

Cemal Paşa'nın Ortadoğu'da otorite sağlanması hususunda başarılı olduğu söylenebilir. Almanların kendi nüfuzlarını artırmak için Liman von Sanders'i Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na tayin ettirmesi ile Cemal Paşa'nın yetkileri daraltılmış ve bölgedeki o müthiş otoritesi büyük ölçüde zaafa uğratılmıştır. Nitekim Cemal Paşa, bu konudaki endişelerini 20 Kasım 1917 tarihli telgrafıyla Enver Paşaya iletmış ve 12 Aralık 1917'de Suriye'den ayrılmıştır. Onun Suriye'den ayrılması ise, daha büyük felaketlere yol açmıştır.

Selâhaddin Eyyûbî, 1187'de Kudüs'ü fethettikten sonra burada büyük bir medrese inşa ettirmiştir. Bu medrese zaman içinde çeşitli değişikliklere rağmen Osmanlı devrine ulaşmış ve "Selâhaddin Eyyûbî Külliye-i İslâmiyesi" ismiyle bir Osmanlı okulu halini almıştır. II. Abdülhamid, 1884 tarihli bir iradesi ile Kudüs'teki yabancı okulların sayısının arması ve etkilerinin kırılması için alınan tedbirler çerçevesinde 1915 yılında Kudüs'te Selâhaddin Eyyûbî Külliye-i İslâmiyesi, kuruldu.

Külliyenin bulunduğu Kudüs, Ortadoğu'nun kalbgâhıdır. Barındırdığı mukaddes mekânlar sebebiyle Osmanlı idaresinin sahip olduğu anlayıştan dolayı her üç din mensuplarının şöyle ya da böyle söz hakkı olduğu bir merkezdi. Bu özelliği ona stratejik bir önem kazandırmış ve bu sebeple, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde dünya siyasetinin en önemli merkezlerinden biri haline gelmişti. İngiltere için Filistin, Hint sömürgesine ulaşım yol-

ları üzerinde olması, Fransa'nın ticarî planları içinde yer tutması, Almanya'nın doğuya açılma politikasındaki tutumu ve Rusya'nın ise kendi nüfûz alanını artırıp genişletmesinde, Kudüs hep önemli bir yer tutmuştu. Bu şekilde Kudüs, dünya siyasetinde ekonomik rekabetin dışında, güç gösterisi yapılan bir sahne hüviyeti kazandı. Buna bağlı olarak da 16. yüzyıldan anılan döneme kadar yaşadığı istikrarlı, sakin ve huzurlu dönemlerini kaybetti. Batı'nın müdahalelerine açık hale geldi. Cemal Paşa, buranın Osmanlı toprağı kalması amacıyla çeşitli tedbirleri tatbikat sahasına sokmaya çalışmış ve bu meyanda eğitim-öğretimin geliştirilmesi, basın, eğitim-kültür, imar-iskân ve ekonomi alanlarında oldukça kapsamlı icraatlar yapmıştır. Hatta bunun için 1916'da Halide Hanım'a mektup yollamış ve Suriye'ye davet etmiştir.

Cemal Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Valisi ve Dördüncü ordu kumandanı olarak tayin edildiği sırada kendisinin kâtipliği yanında yedek subay olarak emir subaylığında bulunan Falih Rifkî Atay, bölge ile ilgili *Zeytindağı* adlı eserindeki ümitsiz değerlendirmelerine rağmen, Selâhaddin Eyyûbî Külliye-i İslâmiyesi'nin kurulmasına, bir tasavvur ve ciddi bir teşebbüs olarak bakıldığında şu değerlendirmeyi son söz olarak yapmak mümkündür: "*Cemal Paşa mesul olduğu coğrafyadan ve onun sahip olduğu tarihimüktesebattan istifade ederek bunu ulvi bir hedefe hizmet edecek fırsata çevir-mek için gayret etmiş, ama ne yazık ki, yaşadığı zamanın şartları ve sahip olunan imkânlar ona bu talihi bahşetmemiştir. Fakat bu çok olumsuz imkân ve şartlarda bile sahip olunan ufkun büyüklüğü cidden hayret ve hayranlık vericidir.*"

**Resim 1. Enver ve Cemal Paşa'lar Kudüs Selahaddin Eyyubi Medresesi
(Salahiyye) açılış töreni, 1917.**

VII.Yüzyılda Bizans-Sasani Hâkimiyet Mücadelesi Arasında Kalan Mukaddes Bir Şehir: KUDÜS

Muhittin ÇEKEN*

muverrihceken@gmail.com

Öz

Kadim bir geçmişe sahip olan Kudüs, bulunduğu jeopolitik konum ve sahip olduğu verimli topraklar nedeniyle, tarih boyunca birçok devletin ilgisini çekmiş ve uğruna büyük mücadelelerin verildiği bir şehir olmuştur. İsrail oğullarının şehre yerleşmeleriyle birlikte dinî kimliğiyle ön plana çıkmaya başlayan Kudüs, IV. yüzyıldan itibaren Hristiyanlık, VII. yüzyıldan itibaren ise İslamiyet nazarında kutsal kabul edilerek dünyada üç semavi din tarafından mukaddes kabul edilen tek şehir haline gelmiştir. Sahip olduğu dinî ve jeopolitik faktörler nedeniyle, tarihte belki de uğruna en fazla mücadele edilen şehir vasfına sahip olan Kudüs, Eski çağlardan günümüze kadar uzanan mücadeleler silsilesine sahne olmuştur. VII. yüzyıla gelindiğinde ise, Doğu'da birbirine rakip olarak ortaya çıkan Bizans ve Sasani gibi dönemin en güçlü iki imparatorluğunun çekişme alanlarından biri haline gelmiştir. Yaklaşık çeyrek asır içerisinde bu iki imparatorluk arasında iki kez el değiştiren Kudüs, bu iki imparatorluğun üstünlük mücadelesinin temel unsuru haline gelmiştir. Çalışmamızda, VII. yüzyılın karakteristik hâkimiyet mücadelelerinden biri olan Bizans-Sasani savaşlarının Kudüs'e ve Kudüs'ün bu dönemdeki nüfusunu oluşturan Yahudi ve Hristiyanlara etkisini değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Yahudilik, Hristiyanlık, Roma-Bizans, Sasaniler, Heraklius,

A Holy City Within the Struggle of Sovereignty Between the Byzantine Empire and the Sasanids: Jerusalem

Abstract

Jerusalem, with its ancient history, has been a city that has attracted the attention of many states throughout the history and great struggles has been given for its sake because of its geopolitical location and its fertile lands. Jerusalem, which started to come to the forefront with its religious identity with the settlements of the Israelites, by the IVth century Christianity, by the VIIth century and it has become the only city accepted as sacred by three heavenly religions. Because of its religious and geopolitical factors, Jerusalem has been the most contested city. It has been the scene of a series of struggles from ancient times to the present. When it came to the VIIth century, it became one of the contention fields of the two most powerful empires of the period: Byzantine Empire and Sassanids, which emerged as rivals in the East. Jerusalem, which has changed hands twice between these two empires in about a quarter century, has become the main element of the struggle of these two empires. In our study, we will evaluate the influence of the Byzantine-Sassanid wars, one of the most characteristic domination struggles of the VII. century, on Jerusalem and the Jews and Christians who formed the population of Jerusalem during this period.

Keywords: Jerusalem, Judaism, Christianity, Roman-Byzantine, Sasanian, Heraklius

* Arş. Gör. Adnan Menderes Üniversitesi, muverrihceken@gmail.com

GİRİŞ

Kudüs, İbn Haldun'un yerkü-reyi coğrafi olarak yedi iklim bölgesine ayırdığı teorisine göre, üçüncü ve dördüncü iklim bölgesine düşen¹ ve Ortaçağ'da dünyanın merkezinde yer aldığına inanılan bir şehirdi.²Filistin bölgesinin kadim şehirlerinden birisi olan Kudüs'ün, tarihi boyunca, farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı ve birçok uygarlıkla siyasi, kültürel ve ticari ilişkiler geliştirdiği, bu medeniyetlerin kendi tarihi dokümanlarında şehrin ismine yer vermelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Kudüs, eski Aramicede *Yeruşalem* (יְרוּשָׁלַיִם),³ Mısır de⁴*Urusalim*, Geç Asur metinlerinde *Urusalimmu* veya *Ursalimmu*, İbranice Masoretik metinlerde *Yruşlym*, Eski Ahit'in Aramice metinlerinde *Yeru-şalem* şeklinde geçmektedir⁵. Tarihi süreçte *Jebus*,⁶ *Colonia Aelia*

*Capitolina*⁷ gibi isimlerle de anılan Kudüs, 1611 yılından itibaren Latince olarak *Jerusalem*⁸ olarak adlandırılıp, günümüzde bu şekilde kullanılmaktadır. Kudüs şehri, eski Arap metinlerinde ise *Beyt-ül-Makdis/Beyt-ül-Mukaddes* olarak yer alırken el-Kuds olarak telaffuz edilmektedir.⁹Kudüs, tarih boyunca birbirinden farklı isimlerle anılmasına rağmen, bütün bu isimlerinin anlamı aynı olup "*mukaddes şehir*" anlamına gelmektedir.¹⁰

Tarihi M.Ö. 10.000'lere dayanan Kudüs,¹¹şehir olarak Bronz çağıının başlangıcına kadar uzanan kadim bir geçmişe sahiptir.¹²Şehir olarak Kenani¹³ uygarlığına

¹ İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde, hükemanın yerküreyi coğrafi olarak yedi iklim bölgesine ayırdığını belirtir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, C. 1, 5. Baskı, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 228.

² R. B. Nathaniel Crouch, *Two Journeys To Jerusalem The Manner of Travelling Upon Dromedaries*, Library of The Michigan of University, London, 1759, s. 6; F. Buhl, "Kudüs", *İslam Ansiklopedisi (İslam Âlemi Tarihi, Coğrafya, Etnografya ve Bibliografya Lugatı)*, C. 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 953.

³*Büyük Larousse*, "Kudüs", C. 14, Milliyet Yay., İstanbul 1986, s. 7131.

⁴Tell Amarna mektupları, Mısır firavunları III. Amenhotep (M. Ö. 1398-1361) ve IV Amenhotep (M. Ö. 1369-1353)'in başka ülke kralları, özellikle de Suriye-Filistin bölgesiyle alakalı meselelerde yapmış oldukları diplomatik yazışma örnekleridir. Bkz. Tom Hamilton, "The Tell Amarna Letters", *Truth Magazine*, vol. XLV: 1, Januray 4, Athens, Alabama, 2001, s. 22.

⁵ Ö. F. Harman, "Kudüs", *İA*, C.26, TDV Yay., Ankara, 2002, s. 323.

⁶ Şehrin Jebus ismiyle anılması, İsrailoğullarının bu topraklara ilk yerleşmeye başladıkları zaman, şehrin Yebusilerin yerleşim yeri olmasından dolayıdır.

Bkz. Thomas Brown, *The History: The Destruction of The City And Temple of Jerusalem And The Ruin And Dispersion of The Jewish Nation*, Albany, New York, 1825, s. 10.

⁷ Şehir Roma imparatoru Hadrian zamanında çıkan isyan sonucu yeniden kurulmuş ve İmparatorun aile ismini simgeleyen Aelius'tan yola çıkarak *Colonia Aelia Capitolina* olarak aile ismini simgeleyen Aelius'tan yola çıkarak *Colonia Aelia Capitolina* olarak adlandırılmıştır.Bkz. Christopher Kelly, *The Roman Empire: A Very Short Introduction*, Oxfordions Press, New York 2006, s. 73.

⁸ Bu isim, İncil'in dördüncü yüzyılda Grekçe'den Latince'ye tercümesi sonucu kayıtlara geçen *Iierousalem*'in günümüze *Jerusalem* olarak değişegelmiş son halidir. *Jerusalem* isminin Eski Ahit'teki Yerushalaim isminden türemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. George Adam Smith, *Jerusalem: Topography, Economics And History From The Earliest Times to A.D. 70*, Hodder And Stoughton, London, 1907, s. 251.

⁹*Meydan Larousse* "Kudüs", C. 12, Meydan Yay., İstanbul 1969, s. 611.

¹⁰ Şükran Yaşar, "Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, Sayı 2, Manisa 2003, s. 105.

¹¹ Dorling Kindersley, *Eyewitness Travel Jerusalem & Holy Land*, A Penguin Company, London, 2000, s. 41.

¹² Heyet, *Kudüs (Tarihi Belge)*, (Çev. Acar Tanlak), İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Ankara 1988, s. 10; Eric M. Meyers, *Galilee Through The*

ev sahipliği yapan Kudüs, bu duruma istinaden kaynaklarda Kenan Diyarı olarak anılmıştır.¹⁴Demir çağına geldiğinde ise İbranilerin büyük bir katliam uygulayarak şehre hâkim oldukları görülmektedir.¹⁵ İbraniler, Kudüs'e yerleştikten sonra kabile sistemine dayalı bir yönetim anlayışıyla Kudüs'te hüküm sürdüler. Hz. Dâvud dönemine kadar İsrailoğullarına bağlı on iki farklı kabileden teşekkül eden Kudüs şehri,¹⁶Hz. Dâvud döneminde tek bir payda altında birleştirilerek sınırları Mısır'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan büyük bir imparatorluk haline dönüştürüldü.¹⁷ M. Ö. 1000 yılında gelişen bu olaylar neticesinde,¹⁸ Kudüs şehri, İsrail krallığının siyasi ve dinî başkenti oldu.¹⁹

Hz. Dâvud'un vefatının ardından, Kudüs Krallığı'nın başına Hz. Süleyman geçti. Hz. Süleyman dönemi Kudüs tarihi açısından siyasi, kültürel, ekonomik ve ideolojik gelişmelerin önemli ölçüde ya-

şandığı bir dönem oldu²⁰. Hz. Süleyman'ın saltanatının ilk dönemlerinde Kudüs'te inşa ettiği Tapınak,²¹ Kudüs ve Kudüs'ün o dönemki nüfusunu oluşturan Yahudilerin tarihinde dinî, siyasi, kültürel, mimari ve ideolojik dönüşümlerin yaşandığı bir dönem meydana getirdi²². Birleşik monarşi olarak adlandırılan bu dönem, İsrail Krallığı için altın çağın başlangıcı olarak tanımlanıyordu. Bu dönemde İsrail Krallığı, Tapınak odaklı merkezi ve dinî bir sistem altında birleştirilerek nüfusu dokuz milyona, sınırları da Fırat'tan Nil'e kadar uzanan bir krallığa dönüştü.²³

Hz. Süleyman'ın vefatının ardından İsrailoğulları, birbirlerine üstünlük kurma gayesiyle sürekli birbirleriyle savaşmaya başladılar. Bu mücadeleler sonucu Kudüs merkezli İsrail Krallığı, Güney ve Kuzey İsrail Krallıkları olarak ikiye ayrıldı.Krallıkların ikiye ayrılmasının yarattığı bu siyasi istikrarsızlık, dinî ve ahlaki yozlaşmayı da beraberinde di.²⁴Krallığın içinde bulunduğu siyasi, dinî ve ahlaki yozlaşma, bölge üzerinde siyasi emelleri olan Babilleri bu bölgeye yönelik bir sefer gerçekleştirmeye sevk etti. Babil-

Centuries: Confluence of Cultures, Eisenbrauns Press, United States of America, 1999, s. 7.

¹³Tarihçiler, Kenanlıların kökeni ve isimlendirilmeleri hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bazı tarihçiler bu ismin "alçak yer" anlamına geldiğini, bazıları ise bunun sonradan Ken'an şekline dönüştürülmüş olan ve Erguvan Ülkesi anlamına gelen (Kunağı) kelimesi olduğu görüşündedirler. Bu da Erguvan ülkesi anlamına gelmektedir. Bkz. Musa İsmail Basit-Hamza Zib Mustafa ve diğerleri, *Kudüs Tarihi*, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 25.

¹⁴*Kudüs (Tarihi Belge)*, s. 10.

¹⁵*Kitab-ı Mukaddes*, Yeşu Bölümü 6: 21.

¹⁶Reuven Firestone, *Yahudiliği Anlamak: İbrahim'im/Avraam'ın Çocukları*, (Çev. Çağlayan Erendağ-Levent Kartal), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2004, s. 34.

¹⁷Firestone, s. 34-35; Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2008, s. 23;

¹⁸ Martin Gilbert, *Jerusalem Illustrated History Atlas*, Merton College Oxford, 19 Januray, 1987, s. 7.

¹⁹*Meydan Larousse*, C. 12, s. 611.

²⁰Hamilton Adams & Co. Paternoster-Row, And J. Y. Knight, *History of The Hews: In All Ages*, Antmony Pickard Printer, London, 1832, s. 187.

²¹ C. R. Conder, *The City of Jerusalem*, Printed By Hazel, Watson And Winey, L.D., London, 1909, s. 53.

²² Bu dönüşümlere dair ayrıntılı bilgi için bkz. Josephus, *The Jewish War*, with an English Translation by J. Thackeray, Books IV-VII, Harvard University Press, London, 1961, s. 445.

²³ Joshua William Brooks, *The History of The Hebrew Nation: From Its First Origin To The Present*, The New York Public Library, 1899, s. 205; Firestone, s. 35; Brown, s. 12; Hamilton Adams & Co. Paternoster-Row, s. 188.

²⁴Firestone, s. 36.

lerin Kudüs'e M.Ö. 587'de gerçekleştirdiği bu sefer neticesinde, Kudüs'teki Süleyman Tapınağı yıkılarak Yahudiler Kudüs'ten sürgün edildi.²⁵ Böylece Yahudi tarihinde Tapınağın inşasıyla başlayıp Babiller tarafından yıkıldığı tarihler arasında geçen ve Birinci Tapınak Dönemi olarak adlandırılan 432 yıllık dönem son buldu.²⁶

Yahudilerin sürgünü, Babil İmparatorluğu'nun Persler tarafından yıkılmasıyla birlikte son buldu ve Kudüs için yaklaşık iki asır sürecek Pers hâkimiyeti dönemi başladı.²⁷ Babil İmparatorluğu'na son veren Pers Kralı Sirus, yayınladığı fermanla Yahudilerin sürgün edildikleri Kudüs'e geri dönerek kutsal Tapınağı tekrar inşa etmelerine müsaade etti.²⁸ Pers Kralı Sirus'un fermanından sonra Kudüs'e dönen Yahudiler, ilk iş olarak M.Ö. 536 yılında Zerubabel'in önderliğinde Kutsal Tapınağı tekrar inşa faaliyetlerine başladılar.²⁹ M.Ö. 516'da inşası tamamlanan Tapınak,³⁰ dünyanın dört bir tarafına dağılmış Yahudilerin tekrar Kudüs'e dönmelerinde büyük bir etki yarattı.³¹ Tapınağın yeniden inşa edilmesiyle birlikte, Yahudi tarihinde "İkinci Tapınak Dönemi" olarak adlandırılır.

lan ve M. S. 70 yılına kadar sürecek olan yeni bir dönem başladı.³²

Yaklaşık iki asır süren Pers hâkimiyetinden sonra Kudüs, M.Ö. 332 yılında Büyük İskender'in Doğuya yaptığı sefer neticesinde Makedon imparatorluğuna bağlı Mısır Ptolemy hâkimiyeti altına girdi³³ ve yaklaşık bir buçuk asır boyunca refah ve huzurlu bir dönem geçirdi.³⁴ Mısır Ptolemy hanedanlığının egemenliğinde dinî, siyasi ve ekonomik açıdan huzurlu bir dönem geçiren Kudüs, M.Ö. 198 yılında Selevkos egemenliğine girdikten sonra dinî ve kültürel dokusunu hızla kaybederek Greek inanç ve kültürüne doğru evrilmeye başladı.³⁵ Bu durumun o dönemin şehir nüfusunu oluşturan Yahudilerde büyük bir rahatsızlık yaratması üzerine, Kudüs şehri M.Ö. 164'te Makkabilerin isyanına sahne oldu. Makkabiler, Greek inanç ve kültürünü dayatan Selevkos hanedanlığına karşı başlattıkları ayaklanmayla, Kudüs şehrini ele geçirdikten sonra, şehri Greek görüntüsünden tamamen temizleyip,³⁶ tarihte Haşmonaylar olarak bilinen devleti kurdular. Yaklaşık bir asır boyunca Yahudi krallar tarafından yönetilen Haşmonay Devleti, süreç içerisinde tekrar Greek kültürü etkisi altına girince,

²⁵Kudüs (Tarihi Belge), s. 17; Hamilton Adams & Co. Paternoster-Row, s. 232; Harman, s. 325; *Kitab-ı Mukaddes*, Krallar II, 25: 3.

²⁶ Robert Bedrasian, *Eusebius' Chronicle*, Translated from Classical Armenian by Robert Bedrasian, Sources of The Armenian Tradition, (Long Branch, New Jersey, 2008), Bölüm 38, s. 36; Firestone, s. 40.

²⁷Kudüs (Tarihi Belge), s. 12.

²⁸ *Kitab-ı Mukaddes*, Ezra, 5: 15.

²⁹ Max L. Margolis-Alexander Marx, *A History of the Jewish People*, The Jewish Publication Society of America Philadelphia, 1945, s. 120; Kindersley, s. 42.

³⁰ Smith, s. 306.

³¹ Hamilton Adams & Co. Paternoster-Row, s. 240-241.

³²Firestone, s. 40.

³³ Dean Milman, *The Fall of Jerusalem; And The Roman Conquest of Judea*, London: T. Nelson and Sons; Paternoster Row, Edinburgh; and New York, 1885, s. 28.

³⁴ Galin Wiemers, *Jerusalem: History, Archaeology and Apologetic Proof of Scripture*, Printed in United States of America By Signature Book Printing, 2010, s. 6; Musa İsmail Basit-Hamza Zib Mustafa, s. 31.

³⁵ Milman, s. 30; Conder, s. 88; Musa İsmail Basit-Hamza Zib Mustafa, s. 32.

³⁶ Lavina & Dan Cohn-Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, Çev. Bilal Baş, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 54.

Kudüs şehri de, dinî ve kültürel açıdan bir Greek şehri kimliği kazanmaya başladı. İki farklı inanç ve kültürün karşılaşmasına sahne olan bu süreçte Yahudilik, Hellenistik dünyada yayılarak etki alanını genişleten bir ivme kazandı.³⁷

Roma'ya bağlı vasal bir devlet olarak kurulan Haşmonaylar, M.Ö. 63 yılına gelindiğinde, kendi içlerinde mütemadiyen gerçekleşen iktidar mücadelelerinden dolayı siyasi bir istikrarsızlık içindeydiler. Bu durum, bu dönemde üç kıtanın çevrelediği Akdeniz'e hâkim olan³⁸ ve bu coğrafyada hüküm süren bütün uygarlıkları himaye eden Roma'ya, bölgeye askeri bir müdahalede bulunma zemini oluşturdu. Roma generali Pompei, Haşmonaylar arasındaki taht mücadelesini sonlandırmak bahanesiyle, M.Ö. 63'te bölgeye gerçekleştirdiği seferde Kudüs'ü ele geçirdi.³⁹Şehrin yağmalandığı ve çok sayıda Yahudi'nin öldürüldüğü bu seferden sonra Kudüs,⁴⁰ iç işlerinde serbest, siyasi açıdan ise Roma'ya bağlı valiler tarafından idare edilen özerk bir krallık statüsüne kavuştu.⁴¹

Kudüs, Roma hâkimiyeti altına girdikten sonra, Roma imparatorlarının atadığı valiler tarafından yönetilmeye baş-

ladı. Yaklaşık yedi asır süren bu idari sistem anlayışının en kayda değer dönemlerinden birisi, Kral Herod dönemi oldu. M. Ö. 37'de Roma tarafından Kudüs Krallığı'na vali olarak atanan Herod,⁴² fiziki ve mimari açıdan şehirde önemli icraatlar gerçekleştirdi. Herod, Kudüs şehrini kuzey ve güney yönlü olarak genişletip bugünkü Eski Şehri'in yaklaşık iki katı büyüklüğünde bir alana yaydıktan sonra, başta Süleyman Tapınağı'nı genişletip tezyin etmek olmak üzere şehirde birçok askeri, dinî ve kültürel mimari yapının teşekkül etmesini sağladı.⁴³ Herod döneminde yaşanan bu gelişmeler neticesinde, kültür ve dinî bir merkez haline gelen Kudüs, ekonomik olarak da tarihinin en refah dönemlerinden birini yaşamaya başladı.⁴⁴ Ancak Kral Herod'un kırk beş yıllık saltanat döneminin ardından ölmesi, Kudüs Krallığı'nda saltanat mücadelelerinin yaşanmasına sebep olmuş bu durumun neticesinde de Roma bölgeye müdahale ederek Kudüs'ün özerk yapısına bir son vererek Suriye valiliğine bağlı bir eyalet haline getirdi.⁴⁵

Kral Herod'un ölümünün ardından Suriye valiliğine bağlı olarak Romalı idareciler tarafından yönetilmeye başlayan Kudüs, bu dönemde siyasi ve ekonomik kaynaklı bazı problemlerle karşı karşıya kaldı. Bu bölgeden sorumlu Romalı valilerin vergi

³⁷ Firestone, s. 41-42.

³⁸ Hatice P. Erdemir- Halil Erdemir, "Kudüs'te Yahudi İsyanı ve Yahudiler", *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 118.

³⁹ Martin Sicker, *Between Rome And Jerusalem: 300 Years of Roman- Judaeon Relations*, Praeger Publishers, United States of America, 2001, s. 44; Conder, s. 107.

⁴⁰ Dio Cassius Cocceianus, *Dio' Roman History*, Translated by Earnest Cary, In Nine Volumes III, Stanford University Libraries, California, 1985, s. 127.

⁴¹ Kindersley, s. 43; Sicker, s. 51.

⁴² Harman, s. 325.

⁴³ Conder, s. 111; Hamilton Adams & Co. Paternoster-Row, s. 315; Kindersley, s. 43; Musa İsmail Basit-Hamza Zib Mustafa, s. 35.

⁴⁴ George Wikins, *The History of The Destruction of Jerusalem: As Connected With The Scripture Prophecies*, Printed By A. & R. Spottiswode, London, 1822, s. 32; Musa İsmail Basit-Hamza Zib Mustafa, s. 34.

⁴⁵ C. M. Watson *The Story of Jerusalem*, Z. M. Dent & Sons Ltd, New York, 1912, s. 96; Milman, s. 37.

konusundaki keyfi uygulamalarına,⁴⁶ Kudüs ve Kudüs'te yaşayan Yahudilerin siyasi, dinî ve kültürel asimilasyona⁴⁷ maruz kalma durumu dâhil olunca, Yahudiler, Mesih'in geleceği umuduyla hareket eden zealotların teşvik ve tahrikiyle,⁴⁸ Roma'ya karşı büyük bir isyan başlattılar. Yahudilerin Roma idaresine karşı başlattığı bu büyük isyan, M.S. 70 yılında bölgeye müdahale eden İmparator Vespesiyân'ın oğlu General Titus tarafından bastırıldı.⁴⁹ Titus, 70 yılında girdiği Kudüs şehrinde, Yahudilere karşı büyük bir katliam gerçekleştirdi.⁵⁰ Yaklaşık 700.000 Yahudi'nin açlığa mahkûm edilip katledildiği bu isyan neticesinde Kudüs şehri, yakılarak tamamen bir harabeye çevrildi.⁵¹ Katliamdan sağ olarak kurtulan Yahudiler ise Kudüs'ten sürgün edilerek dünyanın dört bir yanına dağıldılar ve günümüze kadar devam eden Yahudi diasporasını oluşturdular. Ancak bu isyanın Kudüs ve Yahudiler

⁴⁶ Kindersley, s. 43.

⁴⁷ Yahudiler, Kudüs'ün Kral Herod tarafından inşa edildiğini, bu münasebetle şehrin kendilerine ait olduğunu ancak buna rağmen pagan bir bölge olan Suriye'den bile daha az haklara sahip olduklarını dile getirerek siyasi, dinî ve ekonomik haklarının iyileştirilmesini talep ediyorlardı. Ancak dönemin Roma imparatoru Nero, çıkardığı bir fermanla, Kudüs'ün Greklere ait olduğunu bildirerek Yahudilerin bu yöndeki taleplerine kayıtsız bir tavır sergiledi. Bu fermanın sonrasından sonra papaların mensup Romalı vatandaşlar tarafından dinî ve ekonomik yönlerden tahkir edilen Yahudiler, bölgede Roma'ya karşı büyük bir isyan başlattılar. Bkz. Hamilton Adams & Co. Paternoster-Row, s. 376-377; Erdemir, s. 123.

⁴⁸ Firestone, s. 45; Lavina & Dan Cohn-Sherbok, s. 59.

⁴⁹ Josephus, s. 445-447.

⁵⁰ Max L. Margolis-Alexander Marx, s. 203.

⁵¹ Martin Goodman, *Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations*, Random House LLC, 2008, ss. 27-29; Watson, s. 114; Firestone, s. 60; Kindersley, s. 44.

açısından en hazine sonucu, şüphesiz Hz. İsa'nın yıkılacağını ve bir daha da inşa edilemeyeceğini kehanet ettiği Süleyman Tapınağı'nın yıkılmasıydı.⁵²

Titus'un bölgeye müdahalesinden sonra Kudüs'teki Yahudilerin büyük bir çoğunluğu öldürülmüş, bir kısmı da şehirden sürgün edilmişti. Yaşlılardan oluşan çok az sayıda Yahudi'nin ise şehirde kalmasına müsaade edilmişti. Şehirde yaşamaya devam eden bu Yahudiler, Roma idarecilerinin bölgedeki dini ve ekonomik açıdan keyfi uygulamalarına maruz kalınca, diasporadaki Yahudilerin tahrik ve teşvikleriyle yeni bir isyana kalkıştılar.⁵³ M.S. 132'de başlayan ve Bar Kohba İsyanı olarak adlandırılan bu isyan neticesinde Kudüs'ün birçok yeri yakılıp yıkıldı⁵⁴ ve bölge genelinde çok sayıda Yahudi öldürüldü.⁵⁵ İsyanı bastıran İmparator Hadrianus, Kudüs'ün tamamen pagan bir şehre dönüştürerek Aelia Capitolina ismini verdi.⁵⁶ Kudüs, İmparator Konstantin dönemine kadar bu isimle pagan bir şehir olarak varlığını sürdürmeye devam etti.

Büyük Konstantin'in Bizans imparatorluk tahtına oturması, Kudüs'ün geleceğini önemli ölçüde etkileyen faktör oldu. Konstantin'in M.S. 313 Milano Fermanıyla

⁵² Markos, 12-12: 2. ; Matta, 23-24: 2.

⁵³ Brown, s. 98.

⁵⁴ Steven T. Katz, *The Cambridge History of Judaism: The Late Roman- Rabbinic Period*, Volume IV, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 122.

⁵⁵ *The History of Count Zosimus, Sometime Advocate and Chancellor of the Roman Empire*, Translated From The Original Greek With The Notes of The Oxford Edition, Complete in One Volume, London, 1814, s. 221.

⁵⁶ Edward Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire – V4*, Published By J. A. James, Cincinnati, 1840, s. 304.

Hristiyanlığa imparatorluk içinde serbestlik tanınmasının ardından,⁵⁷ annesi Helena'yı Kudüs'e göndererek burada Kutsal Mezar Kilisesi'ni inşa ettirmesi,⁵⁸ Kudüs'ün dinî bir merkeze dönüşerek Hristiyanlık açısından mukaddes bir şehir haline gelmesini sağladı.⁵⁹ Büyük Konstantin dönemiyle birlikte Hristiyan dünyasının en mukaddes şehri haline gelen Kudüs, Konstantin'in ölümünden yaklaşık otuz yıl sonra Bizans imparatorluk tahtına oturan Julian tarafından dinî açıdan farklı uygulamalara tabi tutuldu. Hristiyanlığa karşı beslediği kinin etkisiyle Yahudiliğe sempatiyle yaklaşan Pagan Julian,⁶⁰ Kudüs'ü Yahudi inanç anlayışına göre yeniden imar etme⁶¹ teşebbüslerinde bulunarak

şehri tekrar bir Yahudilik inanç merkezi haline getirmeye çalıştı.⁶²

Kudüs, Pagan Julian'ın şehri Yahudi inanç merkezine dönüştürme teşebbüslerinin başarısız olmasının ardından, II. Theodosius ve Justin-yanus döneminde gerçekleştirilen inşa faaliyetleriyle birlikte yeniden Hristi-yan kimliğiyle ön plana çıkmaya başladı. II. Theodeosius'un karısı olan İmparatoriçe Eudokia'nın Kudüs'e gerçekleştirdiği hac ibadeti esnasında şehirde çok sayıda kilise⁶³ inşa etmesi⁶⁴, şehrin Hristiyan dokusunu ön plana çıkaran faktörlerden biri olmuştur. Ancak Kudüs'ün Hristiyan kimliğinin en bariz şekilde ön plana çıktığı dönem imparator Justinyanus dönemi olmuştur. Kudüs'ü Yahudilikten ziyade bir Hristiyanlık merkezi olarak gören Justinyanus, şehirde

⁵⁷ Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri-1*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999, s. 13.

⁵⁸ Sozomenus, Hermias, *Ecclesiastical History*, Revised by. Chester D. Hartranft, şurada: *Nicene and Post Nicene Fathers*, Second Series, Volume II, Ed. By. Philip Schaff & Henry Wace, New York 1886, ss. 54-55; *The History of the Church, From Our Lord's Incarnation To The Twelfth Year of the Emperor Mouricius Tiberius or the Year of Christ As It was Written in Greek by Eusebius Pamphilus, Bishop of Caesarea İn Palestina; Socrates Scolasticus, Native of Constantinopole; and Evagrius Scholasticus, Born at Epiphania in Syria Secunda*, Printed by Z. M. For Awnsham and John Churchill, London, 1659, ss. 229-230.

⁵⁹ Watson, s. 124.

⁶⁰ Brown, s. 105.

⁶¹ Pagan Julian'ın Kudüs'ü Yahudi inanç anlayışı doğrultusunda yeniden imar etme teşebbüsünün en önemli adımı, şüphesiz Titus tarafından yıkılan Tapınağı yeniden inşa etme çabasıydı. Julian Roma İmparatorluk hazinesinden büyük bir bütçe tahsis ederek Yahudilerin Süleyman Tapınağını yeniden inşa etmelerine önemli ölçüde destek sağladı. Bkz. John Duncombe- Denis Petau-Edward Gibbon, *Select Works of the Emperor Julian: And Some Pieces of the Sophist Libanius, Translated from the Greek. With Notes from Petau, La Bleterie, Gibbon, &c. To which is Added, The History of the Emperor Jovian, from the French of the Abbé de La Bleterie*, Johann Albert Fabri-

cius, Printed By J. Nichols, London, 1784, s. 62; Gibbon, s. 305. Hristiyan kaynaklarında anlatılanlara göre, Pagan Julian'ın maddi-manevi desteğiyle Yahudiler tarafından tekrar inşa edilmeye çalışılan Süleyman Tapınağı, inşaat esnasında gelişen bazı doğa olayları nedeniyle tamamlanamamış ve yeniden inşa edilememişti. Bkz. *The History of The Church, From Our Lord's Incarnation...*, ss. 298-299; Ammianus Marcellius, *The Roman History: During The Reigns of The Emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian And Valens*, Translated By C. D. Yonge With General Index, London, 1894, s. 317; William Warburton- Richard Hurd, *The Works of the Right Reverend William Warburton, D.D., Lord Bishop of Gloucester: To which is Prefixed a Discourse by Way of General Preface, Containing Some Account of the Life, Writings, and Character of the Author*, printed by Luke Hansard & Sons for T. Cadell and W. Davies, London, 1811, s. 337; Muhittin Çeken, *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2015, ss. 67-70.

⁶² Wikins, s. 234.

⁶³ Bu kiliselerden en önemlileri, Şam Kapısı dışında taşlanarak şehit edildiğine inanılan St. Stephan anısına St. Stephan Kilisesi ile Siloam Bazilikası'dır. Bkz. Watson, s. 126; Conder, s. 218.

⁶⁴ Gilbert, s. 13.

gerçekleştirdiği imar faaliyetleriyle, Hristiyanlık diniyle Bizans kültür anlayışının harmanlandığı çok sayıda mimari yapı inşa ederek Hristiyan Bizans kimliğinin şehirde kalıcı hale gelmesini sağlayan imparator olmuştur.⁶⁵ Justinyanus, şehre çok sayıda kilise, imarethane ve hastane inşa ederek Kudüs'ü Hristiyan Bizans mimari anlayışına dayalı sembollerle tı.⁶⁶Böylece Kudüs, Büyük Konstantin'den İmparator Herak-lius'un belli bir dönemine kadar, ön planda olan Hristiyan kimliğiyle, Bizans'ın en önemli inanç merkezlerinden biri olarak varlığını sürdürmeye devam etti.

VII. YÜZYILDA BİZANS-SASANI MÜCADELELERİNİN KUDÜS'E ETKİSİ

MS. 3.yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyası, iki rakip güç olarak Roma ve Sasani imparatorluklarının hâkimiyet mücadelesine sahne olan önemli olayların başlangıcına şahit oldu. MS. 224 yılında I. Ardaşir tarafından kurulan Sasani İmparatorluğu'nun, eski Pers krallarının varisleri olmak yönünde siyasi bir argüman geliştirerek bu dönemde Bizans hâkimiyet i altında bulunan toprakları ele geçirmeye yönelik yayılmacı bir politika takip etmesi, bölgede çok daha önce hâkimiyet kuran Roma İmparatorluğu'yla karşı karşıya gelmelerine neden oldu.⁶⁷ Sasaniler'in M.S.

231'de, Part İmparatorluğu'nun sahip oldukları eski toprakları ele geçirmeye yönelik Anadolu'ya askeri bir sefer düzenlemesi, Bizans'ın da bu sefere güçlü bir orduyla tepki vermesi, Bizans ve Sasaniler olarak iki güçlü imparatorluğun Antakya'da karşı karşıya gelmesine neden oldu.⁶⁸O dönemin en güçlü iki imparatorluğunun karşı karşıya geldiği bu olay, 7.yüzyıla kadar sürecek Bizans-Bizans mücadeleler silsilesinin ilk münasebeti oldu.⁶⁹MS. 231 yılında başlayan Bizans-Sasani mücadelesi, Heraklius dönemine kadar yoğun şeklide devam etti⁷⁰ ve bu döneme kadar da üstünlük Sasanilerin elindeydi.⁷¹

Bizans tarihinin en önemli imparatorlarından biri olarak kabul edilen Heraklius, 610 yılında tahta oturduğunda, İmparatorluk adeta bir enkaz yığını halindeydi. İmparatorluk idari, mali ve askeri açıdan iflasın eşiğine gelmişti. Bizans içsel olarak bu sorunlarla boğuşurken, dış güçler tarafından da sürekli taciz ediliyordu. İmparatorluğun içinde bulunduğu buhranın bilincinde olan Avarlar ve Slavlar, Balkanlar'da istedikleri gibi hareket ederken, Sasaniler de Anadolu'nun bağrında aynı vazifeyi icra ediyorlardı.⁷²Uzun zamandır Bizans İmparatorluğu'nu Doğu'da en çok uğraştıran ve parça parça Bizans'tan top-

⁶⁵ Çeken, s. 78.

⁶⁶ Simon Goldhill, *Jerusalem: City of Longing*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge- Massachusetts, 2008, s. 148; Conder, s. 224; Watson, s. 128.

⁶⁷ Gürhan Bahadır, "Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/1 Winter 2011, s. 709.

⁶⁸ Aydın Usta, *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 59.

⁶⁹ Bahadır, s. 709.

⁷⁰3.yüzyıldan, 7.yüzyıla kadar yoğun bir şekilde gerçekleşen Bizans-Sasani mücadelelerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Bahadır, ss. 709-724.

⁷¹ Usta, s. 61.

⁷² George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*,(Çev. Fikret İşiltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006,s. 86.

rak almayı başaran bir güç olan Sasaniler⁷³ 542 yılında Choshoroos'un (I.Hüsrev)⁷⁴ liderliğinde Kudüs'e bir saldırı teşebbüsünde bulunmuş fakat veba salgını nedeniyle bundan vazgeçmek zorunda kalmışlardı.⁷⁵ Ancak Heraklius saltanatının ilk dönemine gelindiğinde Sasaniler, Bizans'ın aralarındaki ticaret anlaşmasını ihlal ettiğini gerekçe göstererek imparatorluğunun doğu sınırlarına saldırmaya başladılar. 610 yılında Kapadokya'yı işgal edip Caesarea'yı kuşatan Sasaniler, bölgedeki Hristiyan nüfusunu püskürtüp şehri Yahudilere teslim ettiler. Sasaniler, Bizans'a karşı askeri saldırılarını genişleterek Antakya, Apamea, Emesa ve Şam'ı ele geçirip Suriye'nin neredeyse tamamına hâkim oldular.⁷⁶Sasaniler, Suriye bölgesine hâkim olduktan sonra, 613 yılında büyük bir orduyla, Bizans'a bağlı Ürdün ve Filistin bölgelerine doğru ilerlemeye başladılar.

⁷³ M. L. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çev. Maide Selen), Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s. 110.

⁷⁴ Bazı kaynaklar, Yahudilerin Pers Kralı Chosroes (I. Hüsrev)'e elçiler göndererek Roma ile diplomatik ilişkileri sonlandırmasını ve Roma iradesine karşı askeri bir sefer düzenlemesi halinde, kendisine büyük destek vereceklerini bildirdiklerini iddia ederler. Hatta Yahudiler, I. Hüsrev'e 50.000 kişilik bir Yahudi ordusu ve Kudüs'ün Roma'dan alınması halinde de çok miktarda muazzam bir para teklifinde de bulunduklarını da eklerler. Bkz. James A. Huie- William Jenks, *The History of The Jews From The Taking of Jerusalem by Titus to the Present Time: Comprising A Narrative of Their Wanderings, Persecutions, Commercial, Enterprises and Literary Exertions with an Account of the Various Efforts Made for Their Conversion*, Published by M. A. Berk, Harvard College Library, New York, 1842, s. 68.

⁷⁵ J. B. Bury, *History of The Later Roman Empire: From The Death of Theodosius I to The Death of Justinian*, Power Publication, New York, 1958, s. 104.

⁷⁶ Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M.S. 284-641)*, (Çev. Turhan Kaçar), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s. 616.

lar.⁷⁷Sasani ordusu, bu bölgelere yönelik ilerleyişini sürdürdükçe, kendilerini Kudüs'ten kovan ezeli düşmanları Hristiyanlardan intikam almak ve şehri ele geçirmek için bu durumu bir fırsat olarak gören⁷⁸ 26.000 Yahudi'nin orduya dâhil olmasıyla birlikte daha güçlü bir şekilde ilerleyişini sürdürmeye başladı.⁷⁹

Tarihler 614 yılını gösterdiğinde, Sasaniler İran'dan Akdeniz'e kadar olan bölgeyi kuşatıp, Bizans'ın Arap yarımadasıyla olan iletişimini keserek 614 yılının Mayıs ayında Kudüs'e girdiler.⁸⁰ Sasaniler şehre girdiğinde, Kudüs halkı savaşa hazırlıksız yakalanmıştı ve buradaki Roma garnizonu da Sasani ordusuna karşılık verebilecek bir güce sahip değildi.⁸¹ Bu nedenledir ki, Kudüs halkı fazla bir direniş göstermeden şehri Sasani ordusuna teslim etti. Ancak Sasani ordusu şehrin teslim olduğunu düşünerek buradan ayrılmıca, Hristiyanlar hemen ayaklanıp çok sayıda Yahudi ve Sasani askerlerini öldürdüler. Bu durumu haber alan Sasani ordusuysa derhal geri döndü ve üç haftalık çetin bir direnişi kırdıktan sonra, Hristiyanlara karşı büyük bir katliam uyguladı.⁸² Dönemin kronikçisi Theophanes'e göre, savaş sonrası Kudüs'te 90.000 Hristiyan öldürülmüştü.⁸³ Ancak bu rakamlar bazı kaynaklar tarafından abartılı görün-

⁷⁷ Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes: Byzantine and Near Eastern A. D. 284-843*, Translated with Introduction and Commentary by Cyrill Mango and Roger Scott with Assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press, Oxford, 1997, s. 431.

⁷⁸ Watson, s. 128.

⁷⁹ Bkz. James A. Huie- William Jenks, s. 69;

⁸⁰Theophanes, s. 431; Mitchell, s. 616.

⁸¹ Watson, s. 128.

⁸² Bury, s. 214; Mitchell, s. 616.

⁸³ Theophanes, s. 431.

mekte ve St. Saba Manastırı'nın bir keşişi tarafından söylendiği kadarıyla, gömülen kişi sayısının 62.455 olduğu ki bunların da 24.000 kadarının da mahkûmlardan oluştuğunu iddia etmektedirler.⁸⁴ Ermeni tarihçiler ise bu rakamı 57.000 olarak vermektedirler. Ancak binlerce rahip, keşiş ve rahibenin kılıçtan geçirildiği kesindir. Katliamdan kurtulabilen Hristiyanlar ise Arabinistan'ın Hristiyan şehirlerine kaçtılar.⁸⁵

Kilisenin beşiği sayılan ve Hristiyan dünyasının nazarında ilk zaferin sahnesi olan Kutsal Şehir Kudüs, Kısra'nın ölüm kusan kılıcı karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.⁸⁶ Sasaniler şehirde üç günlük bir katliam gerçekleştirdikten sonra,⁸⁷ aralarında Konstantin'in inşa ettirdiği Kutsal Mezar Kilisesi, Golgotha Kiliseleri, St. Stephan Kilisesi, St. Mary Kilisesi ve Eleona Kilisesi'ni tahrip ederek büyük zararlar verdiler.⁸⁸ Daha sonra Patrik Zacharias'ın da aralarında bulunduğu⁸⁹ 35.000 Hristiyan'ı esir olarak ele geçirdiler.⁹⁰ Geri kalan Hristiyan-larsa Yahudiler tarafından zevkle katledilmek için köle olarak satın alındılar. Sasani ordusu, Kudüs'ü yağmalayıp Helena'nın

bulduğu Gerçek Haç'la birlikte yüklü bir hazineyi başkent Ktesiphon'a naklederek bölgeden ayrıldılar.⁹¹ Dönemin kaynaklarından birisi, Sasaniler'in Kudüs'te gerçekleştirdiği katliam ve talanı şöyle dile getirmektedir: "*Şeytani düşmanlar, kızgın vahşi hayvanlar ve öfkeden kuduran ejderhalar gibi şehre girip ortalığı kasıp kavurdular.*"⁹² Bu olayla birlikte Kudüs şehri, 550 yıllık bir aradan sonra, Roma'nın elinden çıkmıştı. Konstantin'in şehri Hristiyanlığın merkezi yaptığı tarihten itibaren de dört asırlık bir süre geçmiş ve bu uzun zaman diliminden sonra ilk defa Hristiyanların elinden çıkıp Hristiyan olmayan bir devletin eline geçmişti. Yahudiler, asırlar boyu hasretini çektikleri kadim şehre kavuşmuşlardı artık.⁹³

Sasanilerin Filistin bölgesini tahrip ederek ele geçirmesi ve Kudüs'ü yağmalaması, bölgenin tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil eder. Ünlü Bizans tarihçisi Vasiliev'in eserinde, Kudüs'ün Sasaniler tarafından ele geçirilmesinin yarattığı tahribatı şu şekilde açıklanmaktadır: "*Bu, Kudüs'ün Titus tarafından işgal edilışinden beri duyulmamış bir felaketti. Fakat bu felaketin yaraları sarılamazdı. Bu şehir bir daha asla, Konstantin zamanına eş, parıltılı bir döneme kavuşamazdı. Şehrin surları içerisinde bulunan Ömer Camii gibi muhteşem binalar,*

⁸⁴ Watson, s. 128.

⁸⁵ Alfred J. Butler- D. Litt, *The Arab Conquest of Egypt And The Last Thirty Years of The Roman Dominion*, Oxford at The Clarendon Press, 1902, s. 60.

⁸⁶ W. Stubbs- Charles Hardwick, *A History of The Christian Church: Middle Age with Four Maps Constructed for This Work*, Edited by Keith Hohston, Macmillan and Co., London, 1877, s. 28.

⁸⁷ Bury, *A History of The Later Roman Empire...*, s. 214.

⁸⁸ Watson, s. 128.

⁸⁹ Theophanes, s. 431.

⁹⁰ *The Armenian History of Sebeos*, Translated with notes by R. W. Thomson, Historical Commnetary by James Howard-Jonston, Liverpool University Press, Oxford, 1998, s. 69.

⁹¹ Alfred J. Butler- D. Litt, s. 61; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, 3. Baskı, (Çev. Esra Ermet), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 178.

⁹² Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Tevabil Alkaç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 231.

⁹³ Hagith Sivan, "From Byzantine to Persian Jerusalem: Jewish Perspectives and Jewish/Christian Polemics", *Greek, Roman, and Byzantine Studies* Vol 41, No 3 (2000), Duke University Chicago GRBS, ss. 284-286.

tarihin hiçbir döneminde tekrar inşa edilemeyecekti. O andan itibaren şehir ve şehrin içindeki binaları adım adım harabeye döndü. Avrupa nezdinde pek çok sonuçları olan Haçlı Seferleri bile Kudüs'ün günlük yaşantısına sadece bela, karmaşa ve dejenerasyon getirdi. Pers işgali, Filistin'e ihraç edilen Yunan-Roma medeniyetinin bütün eserlerini sildi. Zirai üretim mahvoldu, şehirler terk edildi, birçok manastır ve Laura terk edildi, bütün ticari faaliyetler durdu. Bu işgal hareketi, çapulcu Arap kabilelerini sosyal bağlardan ve onları kontrol altında tutan bütün korkulardan münezzeh kılarak, böylelikle daha sonraki dönemde yapacakları umumi akınlar için onlara birlik oluşturma fırsatını verdi. O andan itibaren ülkedeki kültürel gelişme son buldu. Böylece Filistin, rahatlıkla Ortaçağ diyebileceğimiz ve günümüze kadar sürecek olan sıkıntılı bir zaman sürecine girdi.”⁹⁴

Sasaniler, 614 yılında Bizans'a karşı kazandıkları zaferin ardından, yönlerini Anadolu ve Mısır'a çevirerek bu bölgeleri kendi hâkimiyetleri altına aldılar. Kudüs gibi, Bizans İmparatorluğu'nun dini merkezi olan mukaddes bir şehri ele geçiren Sasaniler, Anadolu ve Mısır'ın önemli yerlerini ele geçirdikten sonra tüm dikkatlerini Bizans'ın siyasi merkezi olan İstanbul'a çevirdiler.⁹⁵ İstanbul'u işgal etmek amacıyla güçlü bir orduyla Kadıköy önlerine kadar ilerlemeyi başaran Sasani ordusu,⁹⁶ Bizans İmparatoru Heraklius'un barış teklifiyle karşılaştı. Heraklius, Sasanilere bir elçi göndererek kendileriyle bir barış gerçekleştirmek istediklerini belirtti.⁹⁷ Ancak

Sasani Kralı II. Chosoroës (II. Hüsrev), “Haç'a gerilen Tanrısını inkâr edip Güneşe tapınmadıkça, onun bu isteğini asla kabul etmeyeceğim.” diye yanıt verdi.⁹⁸ Ancak II. Hüsrev İstanbul'u kuşatmanın imkânsız olduğunu ve Sasani ordusunun mevcut şartlarda bunu başaramayacağını idrak edince, Bizans'ın barış teklifini kabul ederek, kendisine ödenecek ağır vergi karşılığında anlaşma yaptı.⁹⁹

Sasaniler, barış karşılığında Bizans'ı onur kırıcı sayılabilecek bir miktarda vergiye tabi tutmuşlardı fakat buna rağmen Sasani Kralı II. Chosoroës (II. Hüsrev), Bizans'a karşı kazandığı zaferi, Bizans'ı küçük düşürmek adına her yerde dillendiriyor ve Bizans'ın bölgedeki halkına zulüm etmeye devam ediyordu.¹⁰⁰ Bizans'ın Sasaniler tarafından daha fazla tahkir edilmesine dayanamayan İmparator Heraklius, Avarlarla, ordusunun Avrupa yakasından Anadolu yakasına geçişini mümkün kılacak ve Avar tehlikesini bertaraf edecek bir barış anlaşması yaptı.¹⁰¹ Bu stratejik hamlelerden sonra Heraklius, bundan sonra ilahi bir coşkuyla, Tanrı'nın yardımını dileyerek¹⁰² Paskalya Bayramı'nın ikinci gününe denk gelen ¹⁰³ 4 Nisan 622 yılının bir Pazar günü, kilisenin finansal desteğiyle¹⁰⁴, dini bir törenden sonra payitahtını terkederek Sasani ordu-

⁹⁴ Vasiliev, s. 232.

⁹⁵ James A. Huie- William Jenks, s. 70.

⁹⁶ Theophanes, s. 432; Vasiliev, s. 232.

⁹⁷ James A. Huie- William Jenks, s. 70.

⁹⁸ Theophanes, s. 432.

⁹⁹ James A. Huie- William Jenks, s. 70.

¹⁰⁰ Theophanes, s. 435.

¹⁰¹ Andrew Louth, “Byzantium Transforming (600-700)”, *The Cambridge History of the Byzantine Empire C. 500-1492*, Edited by Jonathan Shepard, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 227; Gregory, s. 178; Ostrogorsky, s. 93.

¹⁰² Theophanes, s. 435.

¹⁰³ Ostrogorsky, s. 93.

¹⁰⁴ Theophanes, s. 435; Vasiliev, s. 233.

sunu karşı Anadolu'ya doğru ilerlemeye başladı.¹⁰⁵ Bizans ordusu Ermeni bölgesine vardığında¹⁰⁶ Heraklius mahirane bir hamle yaparak kendisine Ermenistan yolunu açtı. Bu hamle, Sasanilerin tuttıkları mevzileri boşaltmalarını sağladı. Nihayet 622 yılının sonbaharında, iki ordu karşı karşıya geldi. İki ordunun "kutsal savaş" anlayışıyla gerçekleştirdikleri çetin bir mücadeleden sonra,¹⁰⁷ Bizans ordusu, Şahrîbârâz komutasındaki Sasani ordusunu ağır bir mağlubiyete uğrattı.¹⁰⁸ Bu zafer, İstanbul'u Sasani akınlarından kurtardı ve Sasanilerin tekrar Ermenistan bölgesine sürülmelerini sağladı.¹⁰⁹ Heraklius, 622 yılında Perslere karşı büyük bir zafer kazanmıştı ancak bununla yetinmeyi düşünmüyordu. Heraklius, Sasanilere karşı başlattığı bu savaşı, Sasaniler'i Bizans için bir tehdit olmaktan çıkaracak bir sonuca ulaştırmak istiyordu. Bu amaçla Heraklius, güneye inerek Sasanilere ait Gence bölgesini ele geçirdi. Gence'nin en kutsal varlığı olan Zerdüş'tün Ateşgedesi'ni tahrip ettirdi. Böylece Bizans için mukaddes bir şehir olan Kudüs'ün intikamı da alınmış oldu. Heraklius, Sasanilerin hüküm sürdüğü İran coğrafyasına girerek bölgeyi tamamen ele geçirenin planlarını yaparken, daha önce barış anlaşması yaptığı Avarlar tekrar tehdit oluşturmaya başladılar. Bu gelişme üzerine Heraklius, Sasani toprak-

larına girmekten vazgeçip İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.¹¹⁰

Heraklius'un koşullar gereği İstanbul'a geri dönmesi, Sasanileri cesaretlendirerek tekrar Bizans topraklarına saldırımlarına sebep oldu. Sasani İmparatoru II. Chosroes, komutan Sarbarazas'a Bizans'a saldırımları yönünde emir verdi. Bunu haber alan Heraklius, Sasani İmparatoru'na bir mektup göndererek barış teklifinde bulunarak kabul etmemesi halinde Sasani İmparatorluğu'na büyük bir saldırı gerçekleştireceğini söyledi. Ancak Sasani İmparatoru bunu kabul etmediği gibi, Heraklius'a meydan okudu.¹¹¹ Heraklius, Sasanileri Bizans için tehlike olmaktan kurtaracak seferin hazırlıklarını yaparken, Avar tehlikesi yine baş göstermişti. Bizans Avarlar'la uğraşırken, Sasani ordusu da İstanbul'a kadar gelerek şehri karadan ve denizden kuşatmaya başladı. İstanbul halkı büyük bir endişeye kapılmış, Patrik Sergios'un vaazları ve telkinleri sayesinde bu buhranı atlarmaya çalışıyordu. Ancak bu dönemde Avarlar'ın Bizans direnişine dış geçirememeleri, Sasanilerin İstanbul'dan çekilmesini sağladı. İmparator

Heraklius da hemen Kafkasya'da bulunan Hazar Türkleri ile ilişki kurarak Sasanilere karşı onlarla bir ittifak kurdu. Böylece Bizans'ın Doğu siyasetinin temelini oluşturacak Bizans-Hazar ilişkileri de bu tarihte başlamış oldu.¹¹²

Bizans, Avar tehlikesini bertaraf etmişti. Başkenti kuşatan Sasaniler de geri çekilmek zorunda kalmıştı. Üstelik Kafka

¹⁰⁵ Ostrogorsky, s. 93.

¹⁰⁶ Theophanes, s. 435.

¹⁰⁷ Bizans ordusu bu savaş esnasında, ordunun maneviyatını güçlendirmek için Hz. İsa ile Hz. Meryem'in ikonlarını kullanırken, Sasaniler de aynı amaçla Zerdüşlük kutsal objelerini kullandı. Bkz. Louth, s. 227.

¹⁰⁸ Ostrogorsky, ss. 93-94

¹⁰⁹ Watson, s. 129; Gregory, s. 179.

¹¹⁰ Ostrogorsky, s. 95.

¹¹¹ Theophanes, s. 435.

¹¹² Ostrogorsky, ss. 95-96.

syâ'daki Hazar Türkeri'yle de bir ittifak sağlanmıştı. Kısacası Persleri Bizans'a diz çöktürecek büyük bir seferin önünde hiçbir engel kalmamıştı. Bunun bilinci ve rahatlığıyla Heraklius, 626 yılının Eylül ayında büyük bir orduyla Sasanilere karşı sefere çıktı.¹¹³ Nihayet iki ordu, 627 yılının sonbaharında Musul ve Dicle nehri arasında kalan antik Ninova şehri harabelerinin yanındaki arazide karşı karşıya geldiler.¹¹⁴ Bizans ve Sasani mücadelesinin kesin sonuç verdiği bu büyük savaşta, kazanan Bizans İmparatorluğu olmuştu.¹¹⁵ Heraklius Sasani Kralı Chosroes'i 627 yılında esir alarak¹¹⁶ yerine oğlu II. Kavad'ı Sasani tahtına oturttu.¹¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de daha önce sonucu hakkında bilgi verilen bu savaşta¹¹⁸, Bizans imparatorluğu uzun süredir kendisini tehdit eden ve imparatorluğun dini merkezini tarumar eden Sasani İmparatorluğu'nu mağlup etti. Heraklius 628 yılının baharında¹¹⁹ Kudüs'e doğru zafer yürüyüşüne başladı.¹²⁰ Heraklius, 14 Eylül 630 yılında eşi Martina ile Kudüs'e girerek Sasaniler' den kurtardığı Gerçek Haç'ı Kudüs'teki eski yerine yerleştirdi.¹²¹ Bütün Hristiyan dünyasını sevince boğan bu olay, dönemin kronikçisi Sebeos tarafından şöyle anlatılmaktadır: "*Heraklius'un*

Gerçek Haç'ı eski yerine koymak için maiyetindeki imparatorluk erkânıyla Kudüs'e girişleri esnasında yaşanan sevinç, had safhadaydı. Ağlayanların ve hıçkıranların sesleri, bol bol gözyaşı, yüreklerde yanan ateş, Heraklius'a, prenslere, askerlere ve şehir halkına gösterilen yoğun tezahüratlar... Hiç kimse Heraklius'un ve oradaki izdiham nedeniyle böylesine coşkulu ve yürekten Efendimizin ilahisini söyleyemedi. Heraklius, Gerçek Haç'ı yerine koydu ve Kiliseden alınan bütün eşyaları tek tek yerli yerine koydu. Kudüs'teki bütün kiliselere ve şehrin halkına hediyeler ve tütsüler için bol miktarda para dağıttı."¹²² O gün bu gündür Hristiyanlar 14 Eylül'ü Kutsal Haç Günü olarak kutlarlar. Heraklius, şehrin genelindeki çoğu kiliseyi tekrar onarıp eski görkemlerine kavuşturma faaliyetlerine girişti.¹²³ Kiliseleri onarma işi için St. Theodosius Manastırı rahibi Modestus, bölgeyi dolaşarak halktan para topladı. Konstantin döneminde inşa edilen Kutsal Mezar Kilisesi, eski boyutlarıyla olmasa da yeniden inşa edildi.¹²⁴ Heraklius'un şehri Sasani hâkimiyetinden kurtarmasından sonra, Kudüs şehrinde kısa süreliğine de olsa bir barış dönemi tesis edildi.¹²⁵

Yahudiler, gerek Hristiyan imparatorlar ve Hristiyan halka olan nefretleri, gerekse Sasani idaresi altında Tapınaklarını üçüncü bir kez inşa etmek istemelerinin¹²⁶ verdiği heyecan nedeniyle mücadele boyunca Sasani İmparatorluğu'nu desteklemişlerdi. Heraklius Kudüs'teyken Roma halkı ve keşişler savaş esnasında Yahudi-

¹¹³ Theophanes, s. 448.

¹¹⁴ Vasiliev, s. 234.

¹¹⁵ Ostrogorsky, , s. 96.

¹¹⁶ Watson, s. 129.

¹¹⁷ James A. Huie- William Jenks, s. 70.

¹¹⁸ "Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Hâlbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir." Bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Rum Suresi, 2-6.

¹¹⁹ Theophanes, s. 458.

¹²⁰ Watson, s. 129.

¹²¹ Goldhill, s. 40.

¹²² The Armenian History of Sebeos, 90.

¹²³ James A. Huie- William Jenks, s. 70.

¹²⁴ Watson, s. 129.

¹²⁵ Watson, s. 130.

¹²⁶ James A. Huie- William Jenks, s. 70.

lerin kendilerine ne kadar acımasız davrandıklarını, hatta Sasani ordularından bile daha acımasız yaklaştıklarını ve kiliseleri nasıl yakıp yıktıklarını anlattılar. Önce Sasanihâkimiyetindeyken inşasına başladıkları ve bu dönemde inşaat halinde olan Tapınağı tekrar yıktıran Heraklius, Yahudilerin bu ihanetine karşı Kudüs ve Celile civarındaki tüm varlıklarına yönelik bir kovuşturma başlattı. Buradaki Yahudilerin çoğu katledildi.¹²⁷ Heraklius, Yahudilere yönelik politikasında selefleri imparatorların izini sürdü. İmparatorluğun Avrupa sınırlarını oluşturan bölgelere Yahudilerin¹²⁸ katledilmesi yönünde emir gönderdi.¹²⁹ Hadrian döneminde Yahudilerin şehre sokulmaması ve yaklaştırılmaması yönündeki ferman, Heraklius tarafından tekrar yürürlüğe kondu.¹³⁰ Buna göre, Yahudiler artık Kudüs'e 3 milden fazla yaklaşamayacaktı.¹³¹ Yahudiler böylece asırlardır hasretini çektikleri Kudüs'ten hasret gidermeden gitmek zorunda kaldılar. Heraklius'un İmparatorluğun genelinde

¹²⁷ Watson, s. 129.

¹²⁸ Bazı kaynaklar, Heraklius'un Yahudilere karşı nefretini şöyle açıklar: "Heraklius ülkenin kaderine ilişkin bir konuda kâhin ve münecimlere danıştıktan sonra, Yahudilere olan öfkesi daha da artmıştı. O'na, sünnet edilmiş bir kavmin bir gün bu imparatorluğu yıkacağı kehanet edilmişti. Heraklius, bu imparatorluğun genelinde Yahudilerin ne kadar kalabalık ve güçlü oldukları göz önüne aldığı ve buna ek olarak hala kendi vatanlarına döneceklerine dair olan umutlarını herşeyin üstünde tuttıkları düşünüldüğünde, kehanette bildirilen halkın Yahudiler olduğundan hiç şüphe etmedi. Özgürlüklerine kavuşmak için gösterdikleri büyük çaba, Hristiyanlara karşı uyguladıkları kanlı ve zalim politika onun bu inancını adeta teyit etmişti ve onlara karşı daha şiddetli ve gaddar davranma konusunda ikna etmişti. Bkz. Brown, s. 123.

¹²⁹ Bury, s. 215.

¹³⁰ James A. Huie- William Jenks, s. 70.

¹³¹ Theophanes, s. 459.

Yahudilere yönelik çıkardığı sert yasalar, ülke içinde bir Yahudi hareketliliği yaşanmasına sebep oldu. İmparatorun zulmüne maruz kalmak istemeyen Yahudilerin bir kısmı Urfa'ya kaçarken, bir kısmıda ilerleyen Arap ordularına katıldılar. Bu dönemde göç ve siyasi baskı yüzünden çok sayıda Yahudi, din değiştirmek durumunda kaldı. Kısacası, yedinci yüzyılda Bizans topraklarında Yahudi nüfusu, din değiştirme, Arap ilerleyişi ve sürgünler yüzünden bir azalma gösterdi.¹³²

Bizans-Sasani mücadelesi, Bizans İmparatorluk tarihinde çok önemli bir konum teşkil etmektedir. Bizans İmparatorluğu ile birlikte Ortaçağ'ın en güçlü iki devletinden biri olan Sasaniler, güçlerini yitirerek Arp saldırılarının hedefinde olan zayıf bir devlet haline geldiler.¹³³ Ancak şehrin Sasanilerin elinden tekrar alınmasının üzerinden on yıllık bir zaman dilimi geçmişti ki, 638 yılında Hz. Ömer tarafından şehir bizzat teslim alındı. Böylece Kudüs'te üç yüz yıl sürecek bir İslam hâkimiyeti dönemi başlamış oldu. Kudüs şehri dördüncü yüzyıldan, Haçlılar tarafından alınana kadar yaklaşık yedi asır boyunca sakin bir dönem geçirdi.¹³⁴

SONUÇ

İmparator Konstantin dönemiyle birlikte, Bizans İmparatorluğu'nun en önemli bölgelerinden biri haline gelen Kudüs, VII.

¹³² Joshua Holo, *Byzantine Jewry In The Mediterranean Economy*, Cambridge University Press, England, 2009, s. 37.

¹³³ Vasiliev, s. 235.

¹³⁴ George Adam Smith, *The Historical Geography of The Holy Land: Especially in Relation to The History of İsrail And of The Early Church*, A. C. Armstrong And Son, London, 1901, s. 181.

yüzyılın ilk dönemlerinde yoğun bir şekilde seyreden Bizans-Sasani hâkimiyet mücadelelerinin temel unsurlarından birini teşkil etmiştir. VII. yüzyılda Hristiyan Bizans'ın en önemli dinî merkezi sayılan Kudüs, III. yüzyılda başlayıp VII. yüzyılda Heraklius döneminde doruk noktasına ulaşan Bizans-Sasani mücadelelerinden siyasi, dinî, sosyal ve kültürel açıdan en fazla etkilenen şehirlerden birisi olmuştur. Öyle ki Kudüs, bu mücadeleler silsilesinde yaklaşık çeyrek asır içinde iki güç arasında iki kez el değiştirmiştir. Sasaniler, Bizans'a karşı gerçekleştirdikleri hâkimiyet mücadelesinde, 614 yılında Kudüs'e

ele geçirmiş ve yaklaşık 14 yıl boyunca burada hüküm sürmüşlerdi. Kudüs'ün Sasaniler hâkimiyeti altına girmesi ve aralarında Gerçek Haç'ın olduğu bazı kutsal emanetlerin de Sasanilere kaptırılması, dönemin Hristiyan Bizans toplumunda büyük bir infial yarattı. Sasaniler, rakipleri Bizans'ın en kutsal şehrini ve kutsal emanetleri ele geçirmenin verdiği psikolojik üstünlükle, Bizans'ın başkent İstanbul'u ele geçirmeye yönelik askeri seferler tasarladılar.

Mukaddes şehir Kudüs'ü o dönemdeki en güçlü rakibi Sasanilere kaptıran ve bu anlamda büyük bir üzüntüye kapılan Bizans toplumu, 628 yılında gerçekleşen ve Sasanileri yıkılış sürecine girmesine neden olan Ninova Savaşı'yla birlikte, Kutsal Şehir Kudüs ve aralarında Gerçek Haç'ın da olduğu kutsal emanetlere tekrar sahip oldu. Kudüs'ün Sasaniler'den kurtarılması ve Gerçek Haç'ın yeniden ele geçirilmesi, Hristiyan toplumunda geçmişten günümüze değin sürececek büyük bir sevinç yarattı. Öyle ki, Hris-

tiyan toplumu, 14 Eylül 628'de Kudüs'ün ve Gerçek Haç'ın kurtarılmasını bir bayram ritüeline dönüştürdü. VII. yüzyılda Bizans ve Sasani gibi dönemin en güçlü iki imparatorluğu arasındaki hâkimiyet mücadelesinde psikolojik üstünlük sağlamanın en önemli faktörünü teşkil ettiği anlaşılan Kudüs, 628'de tekrar Bizans hâkimiyetine geçtikten on yıl sonra, yaklaşık üç asır sürecek İslam hâkimiyeti altına girdi.

KAYNAKÇA

- A. HUİE**, James , - William Jenks, *The History of The Jews From the Taking of Jerusalem by Titus to the Present Time: Comprising A Narrative of Their Wanderings, Persecutions, Commercial, Enterprises and Literary Exertions with an Account of the Various Efforts Made for Their Conversion*, Published by M. A. Berk, Harvard College Library, New York, 1842.
- BAHADIR**, Gürhan, "Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi (IV.-VII. Yüzyıllar)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/1 Winter 2011, s. 709, ss. 707-726.
- BASİT**, Musa İsmail -Hamza Zib Mustafa ve diğerleri, *Kudüs Tarihi*, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- BEDRASIAN**, Robert, *Eusebius' Chronicle*, Translated from Classical Armenian by Robert Bedrasian, Sources of The Armenian Tradition, (Long Branch, New Jersey, 2008),
- BROOKS**, Joshua William, *The History of The Hebrew Nation: From Its First Origin To The Present*, The New York Public Library, 1899.
- BROWN**, Thomas, *The History: The Destruction of The City And Temple of Jerusalem And The Ruin And Dispersion of The Jewish Nation*, Albany, New York, 1825.

- BUHL, F.**, “Kudüs”, *İslam Ansiklopedisi (İslam Âlemi Tarihi, Coğrafya, Etnografya ve Bibliografya Lugatı)*, C. 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965.
- BURY, F. B.**, *History of The Later Roman Empire: From The Death of Theodosius I to The Death of Justinian*, Power Publication, New York, 1958.
- BÜYÜK LAROUSSE**, “Kudüs”, C. 14, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.
- COCCEIAUNUS**, Dio Cassius, *Dio’ Roman History*, Translated by Earnest Cary, İn Nine Volumes III, Stanford University Libraries, California, 1985.
- CONDER, C. R.**, *The City of Jerusalem*, Printed By Hazel, Watson And Winey, L.D., London, 1909.
- CROUCH, R. B.**, Nathaniel, *Two Journeys To Jerusalem The Manner of Travelling Upon Dromedaries*, Library of The Michigan of University, London, 1759.
- DUNCOMBE, John** ,- Denis Petau-Edward Gibbon, *Select Works of the Emperor Julian: And Some Pieces of the Sophist Libanius*, Translated from the Greek. With Notes from Petau, La Bleterie, Gibbon, &c. To which is Added, *The History of the Emperor Jovian, from the French of the Abbé de La Bleterie*, Johann Albert Fabricius, Printed By J. Nichols, London, 1784.
- ÇEKEN, Muhittin**, *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2015.
- ÇELİK, Mehmet**, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri-1*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.
- ERDEMİR, Hatice P.**,- Halil Erdemir, “Kudüs’te Yahudi İsyanı ve Yahudiler”, *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, ss. 118-136.
- FIRESTONE, Reuven**, *Yahudiliği Anlamak: İbrahim’im/Avraam’ın Çocukları*, (Çev. Çağlayan Erendag-Levent Kartal), Gözlem Gzetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2004.
- GALİLEE, Eric M. Meyers**, *Through The Centuries: Confluence of Cultures*, Eisenbrauns Press, United States of America, 1999.
- GOLDHILL, Simon**, *Jerusalem: City of Longing*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge- Massachusetts, 2008.
- GIBBON, Edward**, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire – V4*, Published Bu J. A. James, Cincinnati, 1840.
- GILBERT, Martin**, *Jerusalem Illustrated History Atlas*, Merton College Oxford, 19 Januray, 1987.
- GOODMAN, Martin**, *Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilization*, Random House LLC, 2008.
- GÜRKAN, Salime Leyla**, *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2008,
- HAMILTON Adams & Co.** Paternoster-Row, And J. Y. Knight, *History of The Hews: İn All Ages*, Antmony Pickard Printer, London, 1832.
- HAMILTON, Tom**, “The Tell Amarna Letters”, *Truth Magazine*, Vol. XLV: 1, Januray 4, Athens, Alabama, 2001.
- HARMAN, Ö. F.**, “Kudüs”, *İA*, C.26, TDV Yay., Ankara, 2002, ss. 323-327.
- HERMIAS, Sozomenus**, *Ecclesiastical History*, Revised by. Chester D. Hartranft, şurada: *Nicene and Post Nicene Fathers*, Second Series, Volume II, Ed. By. Philip Schaff & Henry Wace, New York 1886.
- HEYET, Kudüs (Tarihi Belge)**, (Çev. Acar Tanlak), İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi, Ankara, 1988.
- HOLO, Joshua**, *Byzantine Jewry İn The Mediterranean Economy*, Cambridge University Press, England, 2009.

İBN HALDUN, *Mukaddime*, C. 1, 5. Baskı, (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.

İNCİL

J. BUTLER, Alfred,- D.Litt, *The Arab Conquest of Egypt And The Last Thirty Years of The Roman Dominion*, Oxford at The Clarendon Press, 1902.

JOSEPHUS, *The Jewish War*, with an English Translation by J. Thackeray, Books IV-VII, Harvard University Press, London, 1961.

KATZ, Steven T., *The Cambridge History of Judaism: The Late Roman- Rabbinic Period*, Volume IV, Cambridge University Press, New York, 2008.

KELLY, Christopher, *The Roman Empire: A Very Short Introduction*, Oxfordions Press, New York, 2006.

KİNDERSLEY, Dorling, *Eyewitness Travel Jerusalem & Holy Land*, A Penguin Company, London, 2000.

KİTAB-I MUKADDES.

KUR'ÂN-I KERÎM, Rum Suresi.

LAVİNA & Dan Cohn- Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, Çev. Bilal Baş, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.

LEVTCHENKO, M. L., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çev. Maide Selen), Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

LOUTH, Andrew, "Byzantium Transforming (600-700)", *The Cambridge History of the Byzantine Empire C. 500-1492*, Edited by Jonathan Shepard, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 227, (pp. 221-248).

MARCELLIUS, Ammianus, *The Roman History: During The Reigns of The Emperors Constantius, Julian, Jovianus, Valentinian And Valens*, Translated By C. D. Yonge With General Index, London, 1894.

MARGOLIS, Max L -Alexander Marx, *A History of the Jewish People*, The Jewish

Publication Society of America Philadelphia, 1945.

MEYDAN LAROUSSE "Kudüs", C.12, Meydan Yay., İstanbul 1969.

MİLMAN, Dean, *The Fall of Jerusalem; And The Roman Conquest of Judea*, London: T. Nelson and Sons; Peternoster Row, Edinburgh; and New York, 1885.

MİTCHELL, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M.S. 284-641)*, (Çev. Turhan Kaçar), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.

OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.

SİCKER, Martin, *Between Rome And Jerusalem: 300 Years of Roman- Judaeen Relations*, Praeger Publishers, United States of America, 2001.

SİVAN, Hagith, "From Byzantine to Persian Jerusalem: Jewish Perspectives and Jewish/Christian Polemics", *Greek, Roman, and Byzantine Studies* Vol 41, No 3 (2000), Duke University Chicago GRBS.

SMİTH, George Adam, *The Historical Geography of The Holy Land: Especially in Relation to The History of İsrail And of The Early Church*, A. C. Armstrong And Son, London, 1901.

SMİTH, George Adam, *Jerusalem: Topography, Economics And History From The Earliest Times to A.D. 70*, Hodder And Stoughton, London, 1907.

STUBBS, W., -Charles Hardwick, *A History of The Christian Church: Middle Age With Four Maps Constructed for This Work*, Edited by Keith Hohston, Macmillan and Co., London, 1877.

THE ARMENIAN HISTORY OF SEBEOS, Translated with notes by R.W.Thomson, Historical Commnetary by James Howard-Jonston, Liverpool University Press, Oxford, 1998.

THE HISTORY OF COUNT ZOSİMUS, *Sometime Advocate and Chancellor of the Roman Empire*, Translated From The Original Greek With The Notes of The Oxford Edition, Complete in One Volume, London, 1814.

THE HISTORY OF THE CHURCH, From Our Lord's Incarnation To The Twelfth Year of the Emperor Mouricius Tiberius or the Year of Christ As It was Written in Greek by Eusebius Pamphilus, Bishop of Caesarea In Palestina; Socrates Scolasticus, Native of Constantinople; and Evagrius Scholasticus, Born at Epiphania in Syria Secunda, Printed by Z. M. For Awnsham and John Churchill, London, 1659.

THEOPHANES CONFESSOR, *The Chronicle of Theophanes: Byzantine and Near Eastern A. D. 284-843*, Translated with Introduction and Commentary by Cyrill Mango and Roger Scott with Assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press, Oxford, 1997.

USTA, Aydın, *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016.

VASİLİEV, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Tevabil Alkaç), Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.

WARBURTON, William,- Richard Hurd, *The Works of the Right Reverend William Warburton, D.D., Lord Bishop of Gloucester: To which is Prefixed a Discourse by Way of General Preface, Containing Some Account of the Life, Writings, and Character of the Author*, printed by Luke Hansard & Sons for T. Cadell and W. Davies, London, 1811.

WATSON, C. M., *The Story of Jerusalem*, Z. M. Dent & Sons Ltd, New York, 1912.

WIEMERS, Galin, *Jerusalem: History, Archaeology and Apologetic Proof of Scripture*, Printed in United States of America By Signature Book Printing, 2010.

WIKINS, George, *The History of The Destruction of Jerusalem: As Connected With The Scripture Prophecies*, Printed By A. & R. Spottiswode, London, 1822.

YAŞAR, Şükran, "Kudüs'ün Osmanlı Yönetimine Girişi ve Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermenilerine Tanıdığı İmtiyazlar", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. I, sayı: II, Manisa, 2003, ss. 105-115.

Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi

Cemal ÜSTÜN*

ÖZ

Malazgirt Savaşı'ndan sonra savunması çöken Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans), Anadolu topraklarını 1071 öncesi Türk akınlarına kıyasla, bölgeyi tamamen Büyük Selçuklu Devleti ve Türkmenlere bırakmak zorunda kaldı. Böylelikle Diyar-ı Rum olarak adlandırılan Anadolu'da başta Türkiye Selçuklu Devleti olmak üzere, pek çok beylik kurularak adeta Bizans, nefes alamaz hale getirildi. Tüm bunlardan dolayı varlık sorunu yaşayan İmparatorluk, Papa'dan askerî yardım talebinde bulundu. Yardım talebini değerlendiren Papa, bunu kendisi ve temsil ettiği Katolik dünya açısından oluşan ekonomik, siyasî, sosyal ve dinî emelleri gerçekleştirmek için bir fırsat olarak gördü ve değerlendirdi. Askerî, siyasî ve açıdan asıl hedef Kudüs olarak lanse edilip, dinî bir motif ile süslense de, gerçekte amaç, Türkleri Anadolu'dan ve Suriye-Filistin bölgesi topraklarından atmadır. Nihayetinde 1096 yılında başlayan I. Haçlı Seferi, ordularının Urfa, Antakya ve Kudüs'ü ele geçirerek kısmî bir başarı elde etmiştir.

Büyük Selçuklu emîrlerinin, Türkiye Selçuklu Sultanlarının, Anadolu Türk Beyliklerinin direnişleri neticesinde 1101 Haçlı dalgası, II. Haçlı Seferi bertaraf edilmiş, bölgedeki haçlı kontluklarına yapılan seferlerle bu devletçikler köşeye sıkıştırılmış, fakat bölgeden atılmaları ve Kudüs'ün fethi sağlanamamıştır. Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümünden sonra Musul Atabeyliği içindeki iktidarı ele geçiren Selahaddin Eyyûbî, devletini kurduktan sonra bu amaca yönelik hayatını adamıştır. Kudüs'ü fethetmek için öncesinde İslam dünyasında ve bölgesinde siyasî birlikteliği sağlayan Selahaddin, Kudüs'ü çevreleyecek biçimde fetihlerde bulunmuş ve nihayetinde 1187 senesinde, *Hittîn Savaşı*'nda haçlı ordusunu yenmiş; kısa sayılabilecek bir süre şehri kuşattıktan sonra fethi gerçekleştirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Selahaddin Eyyûbî, Haçlılar, Kudüs, Hittîn Savaşı, Türkler, Bizans.

*Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Master öğrencisi.

Saladin Eyyubi and The Conquest Of Jarusalem

Abstract

After the battle of Malazgirt, the Byzantine Empire left the eastern part of Anatolia to the Turcomans and the Seljuki State. After that besides the Seljuki State, lots of autonomous Turkish beyliks were founded in Anatolia that at the end left smaller areas to the Byzantine Empire. So as to get out of that harsh atmosphere, the Byzantine Emperor demanded the military aid of the Pope of Roman Catholic Church. As the Pope saw this demand as a new chance to make the political and military aims of the Church to ward the East true, the Roman Catholic Church targeted Jarusalem as a region to be captured. In reality, the aim was to send the Turks out of Anatolia and Syrian-Palestinian region. Eventually, after the construction of the First Crusade under the leadership of the Pope in 1096, the Crusaders invaded Urfa, Antakya and Jarusalem.

With the military efforts of the Turcomans and the Seljuks of Anatolia, the Second Crusade of 1101 was prevented successfully, but the conquest of Jarusalem by the Muslims could not be managed. After the death of Nureddin Zengi, the leader of Mousoul Governorship, Saladin got the leadership of the governorship instead of Zengi. Before the conquest of Jarusalem, Saladin gathered the Muslims together as a form of Islamic unity. At the end, in the battle of Hittin in 1187, Saladin defeated the Crusaders and conquered Jarusalem.

KeyWords: *Saladin, Crusaders, Jarusalem, Battle of Hittin, Turks, Byzantine Empire.*

GİRİŞ

Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) 1071 Malazgirt Savaşı'nı Selçuklulara kaybetmesi nedeniyle Anadolu'daki savunma sistemi çökmüş ve ordusu önemli ölçüde zayıflamıştı. Savaşın akabinde, bu fırsattan yararlanan Türk kuvvetleri, birkaç yıl içerisinde akınlarını Marmara kıyılarına ve Batı Anadolu'ya kadar genişleterek bu bölgelere ulaştılar. Bunların sonucunda, daha birkaç yıl öncesine kadar Bizans'a ait olan Anadolu topraklarında; Batı Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya kadar Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı, özerk Türk siyasî teşekküllerinin (*Çaka Beyliği, Tanrıvermişoğulları Beyliği¹, Saltuklular, Mengücekliler, Danişmendliler, Artuklular, İnaloğulları, Dilmaçoğulları, Sökmenliler, Çubukoğulları Beylikleri²*) oluşmasının yanı sıra, Selçuklu hanedanının bir kolunu oluşturan Yabguluların başbuğu; Arslan Yabgu'nun torunu, Kutalmışın oğlu Kutalmışoğlu Süleyman Şah (1075-1086), Hristiyanlar için kutsal, Bizans için de önemli bir merkez olan, Doğu Roma pây-i tahtı Konstantinopolis'in (İstanbul) hemen yanı başındaki İznik şehrini 1075 yılında

fethederek *Türkiye Selçuklu Devleti*'ni kurdu.³

KUDÜS'ÜN DÜŞÜŞÜ

Bu tarihten sonra doğuda; Anadolu coğrafyasında Türkler tarafından kısıpaca alınan Bizans, beka sorunu yaşamaya başlamıştı. Bu durumu aşmak ve Türkleri Anadolu coğrafyasından atmak isteyen imparatorlar, batı Hristiyanlığının ruhanî lideri papadan ücretli askerler/şövalyeler göndermesi için yardım taleplerinde bulundular. Bizans İmparatorlarının bu talepleri ilerleyen yıllarda netice verecektir. Papa II. Urbanus, son olarak Doğu Roma İmparatoru I. Alexios Komnenos'un (1081-1118) ısrarlı yardım taleplerini Avrupa'nın siyasî, ekonomik, sosyal sorunlarına bir çözüm olarak değerlendirdi ve uzun yıllardır Katolik Kilisesinin doğu Hristiyan dünyayı temsil eden Ortodoks Kilisesini hâkimiyeti altına alma gayesini de gerçekleştirmek maksadıyla, Kasım 1096'da Clermont konsilinde, tüm Avrupa'yı kapsayacak bir *haçlı seferi* çağrısında bulundu. Dinî söylem, vaat ve motiflerle de süslenen haçlı seferinin Avrupa'nın çeşitli kesimleri için farklı amaçları olmak-

¹ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi (1081-1096)*, 3.baskı, Ankara 1966, s.26; aynı yazar, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s.198; Detaylı bilgi için bkz. Anna Kommena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi-Malazgirt'in Sonrası*, (çev. Bilge Umar), İnkılap yayınları, İstanbul 1996, Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, TTK yayınları Ankara 1988, s.39-76.

² Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken yayınları, İstanbul 2004, s.3; Detaylı bilgi için bkz. Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK yayınları, Ankara 1989.

³ Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş I: En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, 3.baskı, İstanbul 1981, s.195; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yayınları, 4.baskı, İstanbul ty. s.37,41,45; aynı yazar, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken yayınları, İstanbul 2012, s.280-285; Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklular Tarihi-Osmanlılardan Önce Onlar Vardı: Türkiye Selçukluları*, Timaş yayınları, İstanbul 2016, s.312; Çağatay Uluçay, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken yayınları, 5.baskı İstanbul 2013, s.203,204; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK yayınları, 2.baskı, Ankara 2014, s.521; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK yayınları, Ankara 1991.

la birlikte, tüm kesimler için ortak motivasyon; Türkleri Anadolu'dan atarak doğudaki din kardeşlerini kurtarmak ve Müslümanların elindeki Kudüs'ü yeniden Hristiyan dünyanın bir parçası haline getirmektir.⁴ Hâlbuki selefi gibi İmparator Alexios da sınırlı sayıda paralı asker ve şövalye talebinde bulunmuştu.⁵

1092 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın ölümünden sonra devletin içindeki taht mücadelelerinden, Abbâsî halifelerinin dünyevî iktidarı Selçuklulardan geri almak istemelerinden, Türk-İslam dünyasında çıkan ekonomik ve siyasî karışıklıklardan, önceden beri bölgede var olan mezhep kavgalarından ve yerel hâkimlerin kendi aralarında tutuştukları rekabet ve birlik olamamalarından doğan fırsatların sonucunda, 1097'de Anadolu'ya ayak basan Haçlı ordusu, - gerek Türkiye Selçukluları önderliğindeki Anadolu Türklerinin kahramanca mücadeleleri ve Büyük Selçuklu Devleti komutan ve emîrlerinin bölgeye yardıma gelmelerine rağmen⁶- müttefiki Bizans ordusu ile hareket ederek Türkiye Selçuklu başşehri İznik'i ve Çaka ve Tanrıvermişoğulları beyliklerinin elindeki Batı Anadolu'yu Türklerden geri alarak İmparatora teslim ettikten sonra sırasıyla 1098'de *Urfa*'yı ve

Antakya'yı alarak buralarda kendi adlarına kurdukları kontluklardan sonra kısa sıra önce Büyük Selçuklu Devleti'nin elinden çıkan Kudüs'ü de 1099'da Fâtımîlerin elinden aldıktan ve işgal ettikten sonra burada *Kudüs Haçlı Krallığı*'nı kurmuşlardır.⁷ Kudüs'ün fethinden yaklaşık on yıl sonra da son haçlı krallığı olan Trablusşam Haçlı Kontluğu, Trablus şehrinin haçlılarca ele geçirilmesiyle kurulmuştur.⁸

KUDÜS'ÜN DÜŞÜŞÜNDEN EYYÛBÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR BÖLGEDEKİ SÜREÇ

I.Haçlı Seferi neticesinde kurulan prenslik ve krallıkların ayakta kalabilmesi için demografik yapının kendi lehlerine veya en azından Müslümanlara denk olması gerekmektedir. Gereken insan ihtiyacı için haçlı liderleri papaya başvurdular. Papanın da gayretleri ile İtalya'daki Lombardlar, Fransızlar ve Almanlardan ve krallar haricindeki asilzadelerden müteşekkil üç ordu meydana getirildi. 1101 yılında başlayan I. Haçlı Seferinin bu ikinci dalgası Anadolu'ya ulaştığı zaman, önlemlerini alan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan; Danişmendli Beyliği, Doğu Anadolu Türk beylikleri ve Suriye Selçuklu Melikliği ve Büyük Selçuklu'ya bağlı valiler ile haçlılara karşı ittifak oluşturmuş bulun-

⁴ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s.1-10; aynı yazar, "Haçlılar", *TDVİA*, c.XIV, 1996, s.525,526,527; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe yayınları,2.baskı, İstanbul 2016, s.49-56; Cüneyt Kanat-Devrim Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, Yeditepe yayınları, İstanbul 2013, s.24,41-45,51-56.

⁵ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), TTK yayınları, 6.baskı, Ankara 2006, s.329-347.

⁶ Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK yayınları, 3.baskı, Ankara 2000, s.183-189.

⁷ Demirkent, "Haçlılar", s.528-531; *Haçlı Seferleri*, s.29-59; "Kudüs (Haçlılar Dönemi)", *TDVİA*, c.XXVI, 2002, s.329-332; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, 76-93; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.60-71; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s.329-347.

⁸ Demirkent, "Haçlılar", s.531; *Haçlı Seferleri*, s.97-101; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, s.109-112.

yordu.⁹ Türkiye Selçukluları önderliğinde ki ittifak güçleri, 1101 yılında gelen; Lombard, Fransız ve Alman ordularını sırasıyla yenmeyi başarmış ve bölgede kurulan haçlı devletlerinin ümitlerini boşa çıkarmayı başarmışlardır.¹⁰

Haçlılara karşı kurulan ittifakın ayaklarından ikisi olan Büyük Selçuklu Devleti'nin Musul valisi Çökürmüş ve Artukoğlu Sökmen; Antakya Prinkepsi Bohemund, yeğeni Tancred ile, Urfa kontu II. Bohemud'un çağrısıyla kendisine yardıma gittiklerini haber aldıktan sonra harekete geçerek 1104 yılında bu müttefik haçlı ordusunu Harran Savaşı'nda büyük bir bozguna uğratıp, Urfa kontunu da esir almışlardır.¹¹ Bununla yetinmeyen Çökürmüş, savaşın ardından 1105 senesinde Urfa'yı kuşatmış ve fakat ele geçirememiştir.¹²

Bu sırada Halep Selçuklu Emîri Rıdvan ise, kendi hâkimiyet bölgesinde haçlıların ilerleyişini engellemek ve bölgeden atabilmek için, onlara karşı birkaç kez müttefik bulma çabasına girişmesine rağmen, Büyük Selçuklu ile Türkiye Selçuklu Devletleri'nin ve yerel Selçuklu emîrlерinin bölge hâkimiyeti üzerine giriştikleri mücadeleler ve Büyük Selçuklu Devleti'nin taht mücadeleleri nedeniyle iç karışıklıklar yaşamasından dolayı, Şam (Suriye) bölgesinde istediği ittifakları kalıcı

olarak kuramamış, bu durum da haçlıların bölgede daha rahat bir şekilde ilerlemelerine neden olmuştur.¹³

1105 yılında Muhammed Tapar, Büyük Selçuklu Devleti içerisindeki taht mücadelelerine son verip hükümdar olması ile birlikte, haçlılara karşı cihad çağrısında bulunması ve Musul Valisi Mevdud ve bölgedeki yerel ve Selçuklu'ya bağlı bey ve emîrlere bu konuda mektuplar yazması, Türk-İslam dünyasında, haçlı seferleri başladığından yana ilk kez, en azından fikrî anlamda tam bir birlik olunmasını sağlamıştır. Musul Valisi Mevdud'un komutasında Urfa'ya 1110,1111 ve 1112 yıllarında üç kez sefer düzenlenmiş ve bu seferler neticesinde Urfa Haçlı Kontluğu'nun beli kırılmış; Böylelikle Fırat'ın doğusundaki toprakları Türklere bırakarak batı tarafına geçmiş ve kontluğun toprakları küçülmüş olunuyordu.¹⁴

Büyük Selçuklu Devleti bünyesinde Sultan Alparslan ve Melikşah'ın büyük komutanlarından olup, Suriye Selçuklu Meliki Tutuş'un taht mücadelesinde Berk-yaruk tarafını seçen ve sonrasında Tutuş ile giriştiği mücadelede ölen Aksungur'un oğlu olan İmadeddin Zengi, Aksungur Porsukî Bâtınîlerce öldürüldükten sonra, 1127 yılında Musul Valiliği yanı sıra, Irak

⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.61; "Haçlılar", s.531-532; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.83,84; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, s.105-109.

¹⁰ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.84,85,86; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, s.105-109; Demirkent, "Haçlılar", s.532,533; *Haçlı Seferleri*, s.65-71.

¹¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, s. 197; Demirkent, "Haçlılar", s.530.

¹² Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I (1098-1118)*, TTK yayınları, Ankara 1990, s.94-98, 100-103.

¹³ Sevim, *Suriye Filistin Selçukluları Tarihi*, s.200-206; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I (1098-1118)*, s.142.

¹⁴ Gülay Öğün Bezer, "Zengiler", *Türkler*, c.IV, 2002, s.1297; Bahattin Kök, "Musul ve Halep Atabeyi Mevdud ve Zamanı", *Türkler*, c.IV, 2002, s.1343-1348; Demirkent, "Haçlılar", s.530,531; detaylı bilgi için bkz. Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I (1098-1118)*, s.121-142.

Selçuklu Sultanı Mahmud'un oğluna atabey olarak ataması ile birlikte, Musul Atabeyliği kurulmuş oluyordu.¹⁵ El-Cezire, Irak ve Suriye topraklarında pek çok fetihlerde bulunan Zengi, İslam dünyasının uzun süredir bölgede duyduğu siyasî birliği de bünyesinde sağlamıştır. Tüm bunların ardından Irak Selçuklu Sultanı Mesud'dan aldığı emirle harekete geçerek 1144 yılında Urfa'yı fethederek, I. Haçlı Seferi sırasında kurulmuş olan bu devleti ortadan kaldırdı.¹⁶ Bu İslam dünyasında büyük bir zafer sevincine ve haçlıları bölgeden atmak için ümidi sağlarken; Hristiyan dünyada büyük bir üzüntünün oluşmasının yanı sıra II. Haçlı Seferine sebebiyet vermiştir.

Urfa'nın fethinden birkaç yıl sonra; papanın çağrısıyla 1147'de başlayan II. Haçlı Seferine ilkinden farklı olarak kral düzeyinde Fransa Kralı VII. Louis ve Almanya Kralı III. Konrad komutasında olmak üzere Fransız ve Almanlardan müteşekkil iki haçlı ordusu katıldı. İki ordudan ilk önce Alman ordusu Anadolu'ya ulaştı. Dorylaion (Eskişehir) yakınlarında Türkiye Selçuklu Sultanı emrindeki Türk ordusu ile yaptıkları savaştan kesin bir mağlubiyete uğradı ve kral güçlkle kaçarak canını kurtarabilirken; VII. Louis komutasındaki Fransız ordusu, bu yenilgiden dolayı tedbirli hareket ederek; Bizans hâki-

miyetindeki Batı Anadolu boyunca ilerleyerek Antalya limanına ulaşmayı ve oradan gemilerle Kudüs'e varmayı amaçlamışlardır. Fakat daha sonraları beylikler döneminde Türk fetihleriyle birlikte "Aydın Eli" olarak anılacak Menderes nehri boyunca ilerleyen Fransız haçlı ordusu, sürekli Selçuklu taarruzlarına uğramış ve büyük kayıplar vererek Antalya'ya ulaşabilmişlerdir. Buradan yalnız kral ve yakın adamları, şövalyeleri gemilere binerken, ana kütle yaya olarak Kudüs yolunu tutmak zorunda kalmışlar ve onlar da yol boyunca Türklerin saldırıları karşısında git gide erirken, az miktarda kuvvet Kudüs'e ulaşabilmiştir. Böylelikle II. Haçlı Seferi, Anadolu'da Selçuklu Türkleri ve sair Türkmen Beyliklerinin mücadelesi sonucunda kesin bir yenilgiye uğramış bulunuyordu.¹⁷

İmadeddin Zengi 1146 yılında Caber Kalesini kuşatması sırasında şehit edildikten sonra Musul Atabeyliği'nin başına sırasıyla Seyfeddin Gazi ve Kutbeddin Mevdud geçti. Seyfeddin Gazi ve Mevdud dönemlerinde Nureddin Mahmud, Halep Atabeyi oldu ve Mevdud, onun başarıları nedeniyle üstünlüğünü kabul etmiştir. Mevdud'un 1170 yılında ölmesinin ardından Nureddin Mahmud, Musul Atabeyliği'ne tam anlamıyla yüksek hâkimiyetini tanıttı ve vasalı haline getirdi. Onun döneminde Yakınoğu coğrafyasında İmadeddin Zengi ile Musul Atabeyliği etrafında başlayan siyasî birlik,

¹⁵ Bezer, "Zengiler", s.1297; Osman Gürbüz, "XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmadeddin Zengi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.38, Erzurum 2012, s.51-66.

¹⁶ Bezer, "Zengiler", s.1297-1302; Fazıl Bayat, "İmadeddin Zengi ve Musul Atabeyliği", *Türkler*, c.IV, 2002, s.1312-1326; Gürbüz, "XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmadeddin Zengi", s.51-66.

¹⁷ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.104-110; "Haçlılar", s.533,534; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, s.116-120; Detaylı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yayınları, Ankara 2003.

Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud'un haçlılara karşı kazandığı zaferleri ve Türk-İslam dünyasının bölgedeki birliği için gerçekleştirdiği siyasî manevraları sayesinde devrinde tamamlanmış oluyordu.¹⁸ Aşağıda bu başarılarından en önemlilerini inceleyeceğiz.

İmadeddin Zengi'nin Urfa'yı fethinden sonra kontlukta geriye kalan Tell-Bâşir, Samsat, Birecik, Ayıntâb, Dülük, Ravendan nâhiyeleri sürekli olarak Nureddin Mahmud ve Irak Selçuklu Hükmüdarı Mesud tarafından akınlara uğramaktaydı. Bu akınlardan birinde Urfa'nın kalan topraklarının kontu II. Joscelin Türkmenler tarafından esir edilmiştir. Bu nedenle şehrin kontesi, kalan topraklarını Manuel'in teklifi üzerine yüklü miktar para karşılığında Bizans'a satarak, Kudüs'e yerleşti. Fakat bu durum Nureddin Mahmud ve Türk ordularının akınlarını durdurmadı; bu yerleşim yerleri ve kaleler, Doğur Roma İmparatorluğu'na geçtikten kısa bir süre sonra Nureddin Mahmud ve Artuklu Beyi Timurtaş tarafından fethedildiler.¹⁹

II. Haçlı Seferi'nin kılıç artıkları Fransız ve Alman askerleri ve başlarındaki kralları VII. Louis ve III. Konrad olduğu halde, Kudüs Kralı Boudouin ve ordusu ile birleşerek Temmuz 1148'de Dimaşk'ı kuşatmaya başladılar. İlk başlarda küçük başarılar kazanan haçlı ordusu, Dimaşk

Valisi Üner'in Nureddin Mahmud Zengi ve Seyfeddin Gazî'den dilediği yardım talebinin kabul görmesi ve orduları ile Dimaşk'a doğru hareket etmeleri durumu değiştirdi. Öncü birliklerin şehre başka bir kapıdan girmesi ile takviye alan Üner, huruç harekâtı yaparak haçlı ordusunu şehir önlerinden kovdu. Haçlılar bunun üzerine şehrin bir başka mevkiinde karargâh kurarak kuşatmaya devam ettiler. Bu sırada Üner, haçlılar arasında karışıklık çıkarmak amacıyla bazı haçlı komutanlarına rüşvet vererek onları kendi yanına çekmiş ve onları kullanarak kuşatmayı kaldırmaları yönünde kralları ikna etmeye çalışmıştır. Bu dedikodular yayılınca Üner'in istediği karışıklık ordu içinde çıktı ve liderler konu hakkında ikiye bölündüler. Nureddin Mahmud'un ana ordusuyla şehre birkaç günlük mesafede ve gelmek üzere olduğu haberi haçlı karargâhına ulaşınca, zafer kazanmanın imkânı kalmadığına kanaat getiren krallar, ordularına geri çekilme emri verdiler. Böylelikle bu kuşatma haçlılar açısından fiyasko ile sonuçlanmıştır.²⁰ Bununla da yetinmeyen Nureddin, daha sonrasında, Üner ile birlikte, bu kuşatmanın ardından, bölgedeki haçlı kalelerinden birini kuşattı ve Halep'i kuşatmaya gelen haçlı ordusuna kesin bir mağlubiyet yaşattı.²¹

Haçlıların yenilgisini haber alan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud, 1148 sonlarında Maraş'a saldırdı ve bu sırada Nureddin Mahmud Zengi ile de haçlılara

¹⁸ Bezer, "Zengiler", s.1303-1306; Mustafa Eğilmez, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud", *Türkler*, c.IV, 2002, s.1326-1343; Detaylı bilgi için bkz. Bahattin Kök, *Nureddin Mahmud Zengi*, İşaret yayınları, İstanbul 1992.

¹⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.118; "Haçlılar", s.531; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, s.124,125; Detaylı bilgi için bkz. Kök, *Nureddin Mahmud Zengi*.

²⁰ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.112-116; "Haçlılar", s.534; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.162-181.

²¹ Gülay Öğün Bezer, "Zengiler", *TDVİA*, c.44, 2013, s.268-272.

karşı ittifak kurdu²². Bu ittifak çerçevesinde Antakya Haçlı Prinkepsliği topraklarına saldırıda bulunmuştur. Fakat Nizâr-i İsmâîlîler (Haşhâşîler) ile birleşen Antakya Haçlı Prinkepsi Raymond, ordusu ile âni bir baskın vererek Nureddin'nin ordusunu dağıttı ve onu geri çekilmek zorunda bıraktı. Ancak bu yenilgi Nureddin Mahmud'u yıldırmaamıştır; bir yıl sonra 1149'da Nureddin Mahmud, ordusu ile Raymond'un haçlı ordusunu bozguna uğratmış ve bölgedeki haçlı önemli kalelerden birini kuşatmıştır. Kalenin yardımına gelen Raymond ve haşhâşî lideri yapılan savaşta öldürülmüş ve Antakya ise ordusu bir kez daha bozguna uğratılmıştır.²³

1153 yılında haçlılar Askalan şehrini ele geçirirler de, bir yıl sonra; 1154'te Nureddin Mahmud Zengi Dımaşk'ı ele geçirerek haçlıların bu zaferini etkisiz hale getirmiş oluyordu. Müslüman dünyanın bu zaferi ile birlikte Halep ve Dımaşk ilk kez Nureddin Mahmud'un hâkimiyetinde birleşmesinin yanı sıra, Antakya, Trablus ve Kudüs krallıkları karadan Türkler tarafından çevrelenmiştir. Böylelikle de Nureddin Mahmud, bölgenin en güçlü Müslüman hükümdarı konumuna gelirken, İslam dünyasında özlenen birliği sağlamayı da başarmıştır.²⁴

SELAHADDİN EYYÛBÎ, HİTTİN SAVAŞI VE KUDÜS'ÜN ZAPTI

Selahaddin Eyyûbî'nin nesebi geçmişten günümüze pek çok tartışma konusu olagelmıştır. Fakat bu konu, makalenin muhtevası içerisinde bulunmadığından bu konuya değinilmeyecektir. Yine de, her ne olursa olsun, Selahaddin Eyyûbî bir Türk devleti olan Zengi Atabeyliği'nin devamı niteliğinde kurduğu Eyyûbî Devleti; bir Türk devleti olduğu ve İslam adına mücadele verdiğinden dolayı –nesebi her ne olursa olsun- bir Türk hükümdarı ve büyük bir İslam kahramanı olduğu gerçeği değiştirilemez.

Selahaddin Eyyûbî, Babası Nureddin Eyyûb'un Irak Selçuklu Devleti'nin Tikrit Valiliği yaptığı sırada, 1138 yılında bu şehirde dünyaya gözlerini açtı ve kendisine Yusuf adı verildi. Daha sonraları Zengi Atabeyliği'nin Dımaşk valiliği yapacak olan babasının yanı sıra, amcası Esededdin Şirkuh da, Nureddin Mahmud'un iki sübaşısından biri idi. Bu avantajlar sayesinde yetişkin bir birey olduğunda Türk devlet terbiyesi ve Türk Töresi çerçevesinde eğitim almış biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ Savaşlarda ve devlet içerisinde pişmeye başlayan Selahaddin Yusuf, Nureddin Mahmud'un Haçlılara karşı seferlerine katılması ve

²² Detaylı bilgi için bkz. Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*.

²³ Eğilmez, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud", s.1326-1343; Detaylı Bilgi için bkz. Kök, *Nureddin Mahmud Zengi*.

²⁴ Bezer, "Zengiler", s.268; Eğilmez, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud", s.1326-1343; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.119; "Haçlılar", s.534; "Kudüs (Haçlılar Dönemi)", s.331; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.162-181.

²⁵ Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, Çağ yayınları, İstanbul 1987, s.195-203; aynı yazar "Selâhaddin Eyyûbî", *TDVİA*, c.XXXVI, 2009, s.337-340; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, TTK yayınları, Ankara 2013, s.39-46; Osman Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.48, Ankara 2012, s.404.

sonrasında Dımaşk şahnesi olması, onun genç yaşta Zengi Devleti içerisinde aldığı ilk görevdir.²⁶

Nureddin Mahmud Zengi'nin İslam dünyasında haçlılara karşı birliği sağlamaya yönelik en büyük adımı, zayıflayan, yıkılmaya yüz tutmuş ve haçlılar ile bölgede ittifaklara girişen Fâtımî Devleti'ni devleti ve hilafetini önce vasalı yapıp, sonra da devlete ve Şîî hilafetine son vererek bölgeyi hâkimiyeti altına alması olmuştur. Bu amaçla 1164, 1168 ve 1169 yılında Şirkuh komutasında üç kez orduyu Mısır seferine yollarken, ordunun ve Şirkuh'un en önem verdiği komutan, yeğeni Selahaddin Yusuf'dur. Üçüncü ve son seferin ardından ve Fâtımî veziri olmasının üzerinden iki ay geçtikten sonra Nureddin Mahmud'un ve Zengi Atabeyliği'nin en önemli iki komutanından biri olan Esededdin Şirkuh, hayata gözlerini yumdu. Bunun üzerine, Mısır seferleri ve öncesinde aldığı devlet görevleri sırasında rüşdünü ispatlayan Selahaddin Yusuf, Fâtımî vezirliği, Mısır orduları komutanlığı ve Zengi Atabeyliği'nin Mısır naibliği görevlerine atanmıştır.²⁷

Selahaddin Yusuf, Mısır'da kaldığı 1169'dan 1174 yılına kadar geçen naibliği süresi boyunca bölgede iki iç isyan bastırmış; müttefik Doğu Roma-Frenk dayanmasının Dimyat kuşatmasını savuşturmuş; Nureddin Mahmud'un emri ile

Fâtımî Devleti ve Şîî hilafetine son vermiş; Kudüs Haçlı Krallığı ve diğer haçlı bölgelerine Nureddin Mahmud ile seferlere çıkmış; kardeşi Turanşah ve yeğeni Şerefeddin Karakuş ile Yemen ve Libya'yı devletin topraklarına arasına katmış ve adaletli, cömert, merhametli yönetimi ile de halkın gönlünde taht kurmuştu.²⁸

Zengi Atabeyliği Devleti'nin hükümdarı Nureddin Mahmud 1174 yılında ölünce, babası ve kendisinin el-Cezire, Suriye, Irak, Mısır ve civar bölgelerde kurdukları Türk-İslam birliği, haçlı tehlikesi tüm canlılığıyla bölgede var olmasına rağmen, Eyyûbî emirleri ve naiblerinin iktidarı ele geçirme hevesleri nedeniyle kısa sürede dağıldı. Devletin içindeki en güçlü naib ve emîr olan Selahaddin Eyyûbî ise, bu karışıklığa son vermek ve birliğin dağılmasını önlemek amacıyla, kendisine taraftar devlet adamlarının daveti üzerine aynı yıl içinde, Mısır'daki iç ve dış sorunları çözdükten sonra Dımaşk'a geldi. Nureddin Mahmud'un oğlu el-Melikü's-Salih İsmail etrafında kendisine karşı kurulan Musul-Halep ittifakına galebe çaldıktan sonra 1176 yılında hükümdarlığı Bağdat'taki Abbâsî halifesi tarafından onaylanınca Eyyûbî Devleti resmî olarak tarih sahnesine çıkmıştır.²⁹

Selahaddin Eyyûbî, sultan olduktan sonra kendisine temel birkaç hedef

²⁶ Şeşen, "Selâhaddîn Eyyûbî", s.337; *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.41-53; Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni", s.387-405.

²⁷ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.46-53; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.53-55; "Haçlılar, s.337; Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni", s.387-405.

²⁸ Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni", s.387-405; Kuşçu *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.51-56; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.53-65; "Selâhaddîn Eyyûbî", s.337.

²⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.129; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.69-72; "Selâhaddîn Eyyûbî", s.337. Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.56-62.

belirlenmiştir.³⁰ Bunlar: Dağılan Türk-İslam birliğini yeniden ve kendi bünyesinde birleştirmek; Kudüs'ü fethetmek ve haçlıları bölgeden çıkartmaktır. Selahaddin, bu çerçevede 1187'ye kadar; Musul-Halep ittifakını dağıttıktan sonra haşhâşiler üzerine yürümüş ve onları kendisi için etkisiz hale getirmiş; el-Cezire bölgesinde ve Artuklu ülkesinden ülkesine topraklar katmış; Halep'i hâkimiyetine almış; Musul Atabeyliği'ni ilhak etmiş; Haçlılar üzerine Askalan seferine çıkarak Remle'yi kuşatmış, Mercuiyûn'da haçlı ordusunu büyük bir bozguna uğratmış, Beytü'l-Ahzan kale-sini ele fethetmiş ve haçlılardan gelen teklif üzerine 1180 ve 1185'de amaçlarına yönelik siyasî manevralarla iki antlaşma yapmış, Haçlılara karşı bu antlaşmalarla üstünlük kurmuştur. Bununla da yetinmeyerek 1182'de Beyrut'u kuşatan Selahaddin, ertesi sene Beysan seferine çıkmış ve iki kere haçlı liderlerinden Reynold de Chatilion'un kalesi olan Kerek'i iki kez kuşatmış; Mısır üzerindeki haçlı tehlikeleri savuşturarak Suriye ve Mısır topraklarını birleştirmiştir.³¹

1187'ye gelindiğinde ilk amacını gerçekleştiren Selahaddin Eyyûbî'nin önüne ikinci hedefi için de aradığı fırsat çıkıyor-

du; 1186 yılında Kerek-Şevbek hâkimi Reynold de Chatilion'un desteğiyle, Guy de Lusignan Kudüs Haçlı Krallığı tahtına oturmuştu. İktidarın ortağı durumuna gelen Kerek Prinkepsi, 1185 yılında yapılan antlaşmaya rağmen, Mısır'dan Dımaşk'a doğru yola çıkan bir Müslüman ticaret kervanını yağmaladı. Haberi duyan Sultan, Kudüs kralı ve Kerek hâkiminden esirlerin teslimi ve zararın karşılanmasını talep etmesine rağmen bu istek kabul görmeyince, 1187'de ordusunu toplayarak Kerek üzerine sefere çıktı.³²

Selahaddin, Mart 1187'de ordusunu oluşturduktan sonra Dımaşk'ın güneyinde ordugâhını kurdu. Orduya katılacak olan askerlerin başına oğlu Melik el-Efdal'i bıraktıktan sonra yanına aldığı kuvvetlerle Reynauld'un hâkimiyetindeki Kerek ve Şevbek topraklarını yağmalayarak tahrip etmiştir. Selahaddin'e bu sırada Mısır'dan gelen kuvvetler de katılırken, Dımaşk yakınlarında Melik el-Efdal komutasında yeni katılanlarla oluşan ordunun hazırlıklarını tamamladı. Şehzade, Urfa hâkimi Gökbörü'yü Musul kuvvetlerinin, Halep kuvvetlerinin başına Yarukî ve Dımaşk kuvvetlerinin başına da Sarı müddin Kaymaz'ı geçirerek onları Akka'ya doğru keşif akınına gönderdi. Bu ordu, Safûriye'de hospitalier ve templier şövalyelerinden oluşan haçlı ordusu ile karşılaşmış ve ya-

³⁰ Ziya Polat, "Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığı İle Yaptığı 576/1180 Yılı Antlaşması", *Journal Of Islamic Jerusalem Studies*, 16/1, Summer 2016, s.2,3; Şeşen, "Selâhaddin Eyyûbî", s.337; *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, s.69-72; Kuşçu *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.75.

³¹ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.75-105; Şeşen, "Selâhaddin Eyyûbî", s.337,338; *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, s.72-109; Polat, "Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığı İle Yaptığı 576/1180 Yılı Antlaşması", s.1-22; aynı yazar, "Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığı İle Yaptığı 581/1185 Yılı Antlaşması", *Journal Of Islamic Jerusalem Studies*, 15, Summer 2015, s.47-68.

³² Polat, "Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığı İle Yaptığı 576/1180 Yılı Antlaşması", s.47-68; Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, s.109; aynı yazar, "Hittin Savaşı", *TDVİA*, c.XVIII, 1998, s.165; Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, s.194-209; Kuşçu, *Eyyûbî Devlet Teşkilâtı*, s.105-110; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.135,136.

pılan savaşta Türk kuvvetleri, haçlı kuvvetlerini bozguna uğratmışlardır.³³

Zaferi haber alan Selahaddin, Kerek'ten hareketle 25-26 Haziran'da Aştera mevkiinde ordugâh oluşturdu. Oğlu Melik-el Efdal'in el-Cezire ve Musul bölgesinden gelen askerle birlikte yeni katılan askerlerle birlikte ve yeğeni Takıyyüddin Ömer'in de katılımıyla Selahaddin'in kuvvetleri 12.000 süvariden ve bir miktar yaya ile gönüllüden oluşmakta; merkez kuvvetlere Selahaddin, sağ kanada Ömer, sol kanada Gökbörü komuta etmekteydi.³⁴

Bu sırada haçlılar cenahında bazı liderler ve kral arasında anlaşmazlıklar söz konusu idi. Fakat Selahaddin'in ileri harekâtını öğrendikten sonra anlaşmazlıklarına son veren haçlı komutanları, birlik oldular; orduları ve templier ve hospitalier şövalyeleri de yanlarında oldukları halde, 20.000 kişilik bir ordu ile birlikte Akka yakınlarındaki Safûriye'ye doğru hareket ettiler.³⁵

Haçlıların harekete geçtiğini haber alan Sultan Selahaddin, el-Ukhuvâne adı verilen mevkide harp kurultayını topladı. Emîrlere ve komutanlar ile yapılan istişarenden sonra haçlılar ile bir meydan savaşı yapılmasına karar verilmiştir. Bu sırada Sultan, kardeşi Melik el-Adil'e Mısır kuvvetleri ile haçlı topraklarında akınlarda

bulunmakla görevlendirdi.³⁶ Bunun üzerine ordunun ağır silahlarını burada bırakan Selahaddin, yanına aldığı kuvvetlerle 1 Temmuz 1187'de Taberiye şehrine ve gölüne yakın bir yerde tekrar karargâh kurduktan sonra, yanına hassa askerlerini alarak haçlıları meydan savaşına çekebilmek için Taberiye kalesini kuşattı ve ertesi gün olan 2 Temmuz'da, iç kale haricinde şehri ele geçirdi. Bu olaydan hemen önce Eyyûbî öncüleri Safûriye'de haçlıları meydan savaşına ikna etmek için sıcak çatışmaya girseler de, düşman ordusu buna yanaşmamıştı.³⁷

İç kalede askerleri ile hala direnmekte olan kontesten, haçlı ordugâhına Selahaddin ve ordusuna karşı yardım talebi geldi. Akka yakınlarındaki Safûriye'de gelen mektubu değerlendiren haçlılar, Taberiye şehrine yardım etmek üzere karar aldılar ve 3 Temmuz günü kente doğru Eyyûbî ordusu ile karşılaşmak üzere harekete geçildi. Bu sırada ordunun en önde gelen komutanlarından bazıları Kral Guy de Lusignan, Reynold de Chatilion, Baliand'Ibelin ile templier ve hospitalier şövalyelerinin reisleridir. Bunun üzerine Sultan Selahaddin, ana ordusunun başına, Safûriye'deki ordugâhına dönmüştür. Türk ordusu önceden bölgedeki su kaynaklarını tutmuş durumdaydılar. Fakat haçlılar bu su kaynaklarından birini ele geçirmelerine engel olunamadı. Aynı hataya düşmemek için Eyyûbî ordusunun

³³ Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.110; "Hittîn Savaşı", s.165; Kuşçu, *Eyyûbî Devlet Teşkilâtı*, s.105-110; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.135,136.

³⁴ Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.110; "Hittîn Savaşı", s.166; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.105-110.

³⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.137; Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.110.

³⁶ Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.110; "Hittîn Savaşı", s.165,166; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.105-110; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.137.

³⁷ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.105-110; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.137; Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.110,111; "Hittîn Savaşı", s.166.

sağ ve sol kanatlarını oluşturan Gökbörü ve Ömer'in kuvvetleri, haçlı ordusunu ok yağmuruna tutmuş ve bunda başarılı olunmuştur. Bunun sonucunda haçlı ordusu yönlendirilerek Hittîn köyü mevki-sine mevzilendi. Gece, iki ordu tarafından ertesi gün ki savaşa hazırlık yaparak geçirildi.³⁸

4 Temmuz sabahı olup, savaş başladığında haçlıların karşılaştıkları, tekrar ok yağmuru altında ağır kayıplar vermek oldu. Göğüs göğüse çarpışma başladığında ise Sultanın memlûklerinden olan Mengüpars'ın kahramanca ileri atılarak şehit olması üzerine Eyyûbî ordusu şahlana geçmiş ve düşman saflarını yarararak ilerlemekte iken, Gökbörü komutasındaki kuvvetler savaş meydanındaki otları ateşe vererek haçlıların dumanlar içinde kalmasını sağlamıştır. Bunun ardından haçlı ordusunun çoğu kılıçtan geçirildi. Savaşın kendileri açısından kaybedilmek üzere olduğunu gören ve içlerinde Balian d'Ibelin'in de olduğu bazı haçlı komutanları kaçarak canlarını kurtarıırken; bir miktar şövalye, Kral Guy'ı yanlarına alarak tepelere doğru çekilip onu korumaya çalışsalar da bunda başarılı olamadılar. Haçlı ordusunun çoğu imha edilip, kılıç artıkları esir edilirken, bu esirlerin başında Kral Guy ve Kerek hâkimi Reynold de Chatilion ve templier ve hospitalier şövalyelerinin liderleri ve diğer haçlı kontları da bulunmakta idiler.³⁹ Böylelikle Hittîn Savaşı,

Türk-İslam dünyası açısından büyük bir zafer olarak tarihe geçmiştir.

Hittîn Savaşı'nın hemen ardından Taberiye'ye gelen Selahaddin, burayı aldıktan birkaç gün sonra Akka'yı ve civar nahiye ve kaleleri; Kaysariyye, Nâsıra, Fûle, Debûriyye, Cînîn, Zerîn, Tûr ele geçirirken, Mısır naibi kardeşi Melik el-Adil'i haçlı topraklarında fetihlerle görevlendirdi. Adil'de bu emir üzerine Yafa'yı ele geçirmiştir. Bu fetihleri Temmuz 1187 içerisinde Tibnîn, Sayda, Beyrut ve Cübeyl'in zaptı izledi. Ağustos ayına gelindiğinde kardeşi Adil ile birleşen Sultan, birlikte Remle ve civar kaleleri fethettikten sonra Sur'u almak için görüşmeler yapsa da sonuçsuz kalınca Askalan'a yöneldi. Şehir, İki haftalık bir kuşatmadan sonra 5 Eylül'de düşerek, Eyyûbî Devleti'nin egemenliğine girmiştir.⁴⁰

Hittîn Savaşı'ndan kaçarak canını kurtaran haçlı liderlerinde Balian d'Ibelin, Askalan'dan sonra Kudüs'ü fethetmeye gelen Selahaddin'in haberini alınca, Hittîn Savaşı'ndan sonra kalan az sayıda ve şehirde var olan haçlı askerleri ile şövalyelerin yanı sıra Hittîn Savaşı'ndan sonra şehre gelen gönüllüler ve şehir halkından oluşan bir kuvvetle şehri kuşatmaya hazırlandı. 20 Eylül 1187'ye gelindiğinde Selahaddin Eyyûbî ve Türk ordusu şehrin önlerine gelerek ordugâh kurdu. Birkaç gün kuşatma hazırlıkları ile geçmesinden sonra 25 Eylül'de Mancınıkların surları dövmeye başlamasıyla kuşatma başladı. Haçlı kuvvetleri, şehri kalenin ardından savunma-

³⁸ Şeşen, "Hittîn Savaşı", s.166; *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.111; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.137,138,139; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.105-110.

³⁹ Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.111,112; "Hittîn Savaşı", s.166; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.105-110; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.139.

⁴⁰ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.105-110; Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.112-114; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.139,140.

nın yanı sıra, sık sık huruç harekâtı yaparak Eyyûbî ordusunu geri çekilmeye zorlamaya çalıştılar. İki taraf arasında son şiddet devam eden çarpışmalarda Eyyûbî ordusu haçlı saldırılarını geri püskürtmeyi başardı. Lağımcıların üstün gayretleri ile surların bir kısmı yıkıldı ve gedikler açıldı. Muharebe bu yıkılan surların içerisinde de Müslümanların üstünlüğü ile sürmekteydi. Şehrin düşeceğini anlayan Balian d'Ibelin, savaş konseyini toplayarak şehri teslim etme kararına vardılar. İki taraf arasında bizzat Balian ve Selahaddin arasında yapılan görüşmeler sonucunda Sultan, haçlılara aman vererek onların şehri teslim şartlarını kabul etti ve ordusu ile birlikte 2 Ekim Cuma günü, Miraç Gecesi zamanı şehre girerek fethi gerçekleştirmiştir.⁴¹ Böylece Sultan, siyasî amaçlarının ikincisini de başarıya ulaştırmayı bilmiştir. Selahaddin Eyyûbî, Kudüs'ün fethinden hemen sonra Sur'u da fethetmek üzere yola çıktı ve 25 Kasım'da şehri kuşatmaya başladı. Fakat kuşatma birkaç ay sürmesine karşın, şehir fethedilemedi.

SONUÇ

Sonuç olarak, İmadeddin Zengi ve Nureddin Mahmud'un kurduğu Devleti ve İslam birliğini yeniden tesis eden ve daha da ileriye taşıyarak yaklaşık bir asırdır İslam dünyasının büyük bir özlemi olan Kudüs'ü yeniden fetheden Selahaddin Eyyûbî, kurduğu devletteki yaklaşık 20 yıl süren saltanatı boyunca, -başta Kudüs'ün yeniden fethi olmak üzere- faali-

yetleri ve başarılarıyla dönemine, sonraki çağlara damgasını vurmuş; günümüze değin hâlâ hem İslam dünyası, hem de batı Hristiyan dünyası tarafından büyük saygı duyulan, İslam dünyasında haklı olarak elde ettiği sarsılmaz karizması ile sevilen ve örnek bir şahsiyet olarak Türk ve İslam tarihinde gösterdiğimiz en büyük kahramanlardandır. Fakat bugün Batı dünyası, saygıyla karışık, nefreti de içinde barındırmakta ve bunu dile getirmekten çekinmemektedir. XII. Yüzyıldan asırlar sonrasında bile, kendileri için büyük bir kayıp olan Kudüs'ün I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'dan kendilerine geçtiği gün, İngiliz generalin, Selahaddin Eyyûbî'nin türbesine giderek tahribat ve küfürlerde bulunması, onun çağları aşan bir Türk hükümdarı olmasının yanı sıra, Hristiyan dünyadan kendisine duyulan nefretin yüzyıllar sonra bile bitmediğinin en büyük somut örneği olarak tarihe geçmiş bulunmaktadır. Kendisinin en şiddetli şekilde yürüttüğü haçlı mücadelesi, bugün de ülkemizde ve coğrafyamızda haçlı ruhunu kaybetmeyen ve asrımıza uygun şekil de saldırılarına devam eden Batı dünyasına karşılık, onun gayreti ve inancı hepimize örnek teşkil etmelidir.

KAYNAKÇA

AĞIRAKÇA, Ahmet, *Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, Akdem yayınları, İstanbul 2014

ANNA KOMMENA, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi- Malazgirt'in Sonrası*, (çev. Bilge Umar), İnkılap yayınları, İstanbul 1996

⁴¹ Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, s.114-116; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, s.110-112; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s.141; Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Ağırakça, *Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, Akdem yayınları, İstanbul 2014.

- BAYAT**, Fazıl, "İmâdüddin Zengi ve Musul Atabeyliği", *Türkler*, c.IV, 2002
- BEZER**, Gülay Ögün, "Zengiler", *Türkler*, c.IV, 2002... "Zengiler", *TDVİA*, c.44, 2013
- DEMİRKENT**, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997....., "Haçlılar", *TDVİA*, c.XIV, 1996....., "Kudüs (Haçlılar Dönemi)", *TDVİA*, c.XXVI, 2002, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I (1098-1118)*, TTK yayınları, Ankara 1990
- EĞİLMEZ**, Mustafa, "Musul ve Halep Atabeyi Nureddin Mahmud", *Türkler*, c.IV, 2002
- ERSAN**, Mehmet-**ALİCAN**, Mustafa, *Sorularla Selçuklular Tarihi-Osmanlılardan Önce Onlar Vardı: Türkiye Selçukluları*, Timaş yayınları, İstanbul 2016
- GÜRBÜZ**, Osman, "XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmâdeddin Zengi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.38, Erzurum 2012....., "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.48, Ankara 2012
- KANAT**, Cüneyt-**BURÇAK**, Devrim, *Sorularla Haçlı Seferleri*, Yeditepe yayınları, İstanbul 2013
- KESİK**, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yayınları, Ankara 2003
- KÖK**, Bahattin, "Musul ve Halep Atabeyi Mevdud ve Zamanı", *Türkler*, c.IV, 2002....., *Nureddin Mahmud Zengi*, İşaret yayınları, İstanbul 1992
- KURAT**, Akdes Nimet, *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi (1081-1096)*, 3.baskı, Ankara 1966
- KUŞÇU**, Ayşe Dudu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, TTK yayınları, Ankara 2013
-, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937.
- MERÇİL**, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK yayınları, Ankara 1991
- OSTROGORSKY**, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), TTK yayınları, 6.baskı, Ankara 2006
- POLAT**, Ziya, "Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığı İle Yaptığı 576/1180 Yılı Antlaşması", *Journal Of Islamic Jerusalem Studies*, 16/1, Summer 2016....., "Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs Haçlı Krallığı İle Yaptığı 581/1185 Yılı Antlaşması", *Journal Of Islamic Jerusalem Studies*, 15, Summer 2015
- SEVİM**, Ali, *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, TTK yayınları Ankara 1988
- SEVİM**, Ali-**YÜCEL**, Yaşar, *Türkiye Tarihi: Fethi, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK yayınları, Ankara 1989
- SEVİM**, Ali-**MERÇİL**, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK yayınları, 2.baskı, Ankara 2014....., *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK yayınları, 3.baskı, Ankara 2000
- ŞEŞEN**, Ramazan, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, Çağayayınları, İstanbul 1987...., "Selâhaddin Eyyûbî", *TDVİA*, c.XXXVI, 2009....., "Hittin Savaşı", *TDVİA*, c.XVIII, 1998
- TURAN**, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken yayınları, İstanbul 2004....., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yayınları, 4.baskı, İstanbul 2012
- ULUÇAY**, Çağatay, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken yayınları, 5.baskı İstanbul 2013
- USTA**, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe yayınları, 2.baskı, İstanbul 2016

Türkiye'nin Arap Devletleri Politikasında İsrail Faktörü

Emre Kurt *

emre.kurt@adu.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın konusunu Türkiye'nin Arap devletleriyle olan ilişkilerinde İsrail'in oynadığı rol oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkilerinin yakınlaşmasında İsrail'e karşı izlenen politikaların önemli rol oynadığı tezi savunulacaktır. Belirlenen konu bağlamında 1923'ten günümüze Türkiye'nin Arap devletlerine karşı izlediği politika ve izlenen politikanın şekillenmesinde İsrail faktörü ele alınmıştır. Yapılan tarihsel incelemeden çıkan sonuçlar doğrultusunda Türkiye'nin ulusal çıkarları ve güvenliği için Ortadoğu'da gerek Arap devletleriyle, gerekse İsrail'le olan ilişkilerinde tekrar denge unsurunu sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ortadoğu, Arap Devletleri, İsrail, Denge

The Role of Israel in Turkey's Relations with The Arab States

Abstract

The subject of this study is the role of Israel in Turkey's relations with the Arab states. In this regard, the role of the policies against Israel will be argued to impact Turkey's rapprochement with Arab states. For this purpose, Turkey's policies against the Arab states since 1923 and the role of Israel in determination of these policies will be analyzed. Underpinned by outcomes of the historical analysis, it will be highlighted that Turkey, considering the national interests and security, had better ensure the balance in relations with the Arab States and Israel in the Middle East.

KeyWords: Turkish Foreign Policy, Middle East, ArabStates, Israel, Balance

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi,
emre.kurt@adu.edu.tr

GİRİŞ

Son dönemde vuku bulan Arap Baharı ve akabinde yaşanan gelişmelerle daha önceleri olduğu gibi günümüzde de gündemden düşmeyen Ortadoğu bölgesi, gerek ikili devlet ilişkilerini gerekse bölgesel ve sistemsal ilişkileri derinden etkileyecek bir potansiyele sahiptir. Bölgenin dünya hidrokarbon kaynaklarının önemli bir bölümünü sınırları dâhilinde bulundurması, bu kaynaklardan elde edilen gelirlerin uluslararası piyasaya kazandırılması, Süveyş Kanalı gibi dünya ticareti açısından önemli bir suyunun coğrafyadan geçmesi, farklı din, mezhep, etnik grup, dil vd. farklılıkları bünyesinden bulunduran bir kültür havzası olması gibi önemli özellikleri Ortadoğu'yu önemli kılmaktadır. Mamafih, bölgenin aynı zamanda sosyo-ekonomik durumunun uluslararası terörizmi besleyen yapısı ve buna bağlı olarak IŞİD ve El Kaide gibi küresel çapta faaliyet gösteren örgütlerin eylemleri, kültürel çeşitliliğin aynı zamanda çatışma kaynağı olması ve iç çatışmaların yarattığı şok dalgalarının sebep olduğu küresel göçler ve kördüğüm haline gelen ve her an çatışmaya neden olabilecek Filistin sorunu gibi kronik sorunları bünyesinde barındırması ve tüm bu olumsuzlukların bölgesel ve küresel krizlere yol açabilme kapasitesi Ortadoğu coğrafyasına daha dikkatli yaklaşmayı da beraberinde getirmektedir. Ortadoğu bölgesinin¹ en önemli

aktörlerinin başında Türkiye gelmektedir. Bölgede Selçuklu İmparatorluğu döneminden itibaren süren Türk hâkimiyeti, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya genişleyecek şekilde yayılmış ve bölge yaklaşık beş asır boyunca Türk yönetimi altında kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması neticesinde her ne kadar bölgedeki Türk yönetimi sona ermiş olsa da, kurulan yeni devletlerle sahip olunan ortak geçmiş, kültür, din gibi etkenler Türkiye'nin Ortadoğu ile olan bağını sürdürmesinde önemli rol oynamıştır. Bölge devletleri ile olan ilişkiler kimi dönemlerde donma noktasına gelmiş, kimi dönemlerde ise oldukça yakın ilişkiler takip edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölge ile olan ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'na kadar genel olarak mesafeli devam etmiş, savaş sonrası dönemde ise önemli ölçüde Soğuk Savaş'ın etkisiyle şekillenmiştir. Bu çerçevede 1945'den 1960'lı yılların sonlarına kadar Türkiye bölge ülkeleri ile genel olarak mesafeli bir ilişki yürütmüştür. 1970'li yıllarla birlikte Ankara'nın Ortadoğu'yla olan ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. Mamafih 1980'li ve 90'lı yıllarda ön plana çıkan Batıcı anlayış bölgeyi tekrar ikinci plana itmiştir. 2000'li yıllarla birlikte ise Türkiye'nin bölge ile olan ilişkileri yeniden artış kaydetmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikasının yönlendirilmesinde etkili olan önemli unsurlardan biri Ortadoğu'nun önde gelen

¹Sosyal bilimlerin en önemli meselelerinden biri tanımlamada yaşanan sıkıntıdır. Bu sıkıntı kendisini Ortadoğu kavramında da göstermektedir. Devletlerin ülkesel çıkarlarına göre Ortadoğu'nun sınırları da genişleyebilmekte veya daralabilmektedir. Nitekim literatürde Ortadoğu olarak anılan bölgenin sınırlarını Arap yarımadası, İslam dünyası, Fas'tan Afganistan'a uzanan bölge, Arap Yarı-

madası ve Kuzey Afrika devletlerinin oluşturduğu coğrafya gibi farklı tanımlamalar mevcuttur. Mamafih çalışmada Türkiye'nin Arap devletleriyle olan ilişkilerine odaklanıldığı için Ortadoğu olarak Arap yarımadası kabul edilmiştir.

devletlerinden biri olan İsrail'dir. Roma İmparatorluğu döneminde bağımsızlık için başlattığı mücadele Titus'un Filistin bölgesinden Yahudileri sürmesi ile neticelenmiştir. Yaklaşık 2000 yıl süren bu sürgün dönemi, 1948'de Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte sona ermiş, fakat İsrail'in kuruluşu ve topraklarını Kudüs'ü de içerecek şekilde genişletmesi Ortadoğu'nun kronik sorunlarının başında gelen meselelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum Arap devletlerinin İsrail'le ilişkilere sahip olan devletlere de tepki göstermesine zemin hazırlamıştır. Nitekim Türkiye'nin, İsrail'le ilişkilerinin yakın olduğu dönemlerde Arap devletleriyle olan ilişkilerde sıkıntı yaşarken, ilişkilerin mesafeli olduğu dönemlerde ise Arap devletleriyle yakın ilişki kurduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan girizgâhtan hareketle bu çalışmada Türkiye'nin Arap devletleriyle olan ilişkilerinde İsrail'in önemli bir etken olduğu ve Ankara hükümetleri açısından bölge devletleriyle ilişkileri geliştirebilmek ve bölgede etkili bir pozisyona gelebilmek için İsrail'in önemli bir aktör olduğu argümanı irdelenecektir. Bu doğrultuda ana hatlarıyla Türkiye'nin Ortadoğu politikası üzerinden Arap devletleriyle olan ilişkileri incelenecektir. İkinci bölümde Türkiye'nin İsrail'le olan ikili ilişkileri irdelenecek. Sonuç bölümünde ise ortaya konulan argüman bağlamında Türkiye-İsrail-Arap Devletleri ilişkileri arasında karşılaştırmaya gidilecektir. Çıkan sonucun akabinde Türkiye'nin dış politikasını nasıl yönlendirmesi gerektiği bağlamında önermelerde bulunulacaktır.

1. TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1923'te bağımsızlığını kazanan Türkiye, bu tarihten itibaren dış politikasında ağırlıklı olarak Batı çizgisinde bir politika izlemiş ve Türkiye'nin algıları politikalarını şekillendirmiştir. Bu bağlamda Türk-Arap ilişkilerini dünya savaşları sonrasında etkileyen en önemli unsur, Türkiye'nin Batı'yla siyasal uyumu ve/veya Batı'nın siyasal, kültürel ve toplumsal düşüncelerini benimsenmesi olmuştur (Karpas, 2001: 61).

1.1.1923-1945 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ile kurulan Türkiye, 1911'den 1922'ye kadar neredeyse aralıksız süren savaşların yıkıcı etkisinden kurtulabilmek, ülkesini müreffeh bir hale getirebilmek, kalkınmasını sağlayabilmek ve yapılan reformları uygulayabilecek bir ortam bulabilmek için barışçı bir dış politika takip etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan Batılılaşma hareketi yeni kurulan devlet tarafından da devam ettirilmiştir. Mamafih belirtilen dönemin ilk yıllarında Ankara'nın dış politikasında Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler ön plana çıkmış, İngiltere'ye ve Fransa'ya gerek Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde yaşanan sıkıntılar gerekse Lausanne Antlaşması'nda çözüme kavuşturulamayan meselelerdendolayı temkinli yaklaşmıştır. Buna karşın her iki devletle sorunların çözülmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile müttefik haline getiren gelişmelerin de önünü açmıştır. Fakat bu noktada

üzerinde durulması gereken en önemli unsur Türkiye 1923'ten İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yaklaşık 15 yıllık süre zarfında önemli ölçüde dış politikasında özerk hareket edebilme imkânına sahip olmuş ve doğrudan herhangi bir gruba bağlı olarak hareket etmemiştir. Her ne kadar Türkiye bahsedilen dönemde SSCB ile önemli işbirliği gerçekleştirse de Batı ile düzelen ilişkiler SSCB'nin dış politikadaki ağırlığını dengelemiştir. Keza Batı ile olan ilişkilerde de SSCB önemli bir dengeleyici aktör olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkileri de dengenin kurulmasında önemli rol oynamış ve Ankara başarılı bir şekilde özerk bir dış politika izleyerek dengeyi sağlayabilmiştir. (Oran,2002: 256-257).

Bahsedilen dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelimi asgari düzeyde gerçekleşmiş ve ilişkilerde önemli sıkıntılar ortaya çıkmamıştır. Bu olgunun ortaya çıkmasında ise bazı hususlar rol oynamıştır. Belirtilmesi gereken ilk husus Türkiye Misak-ı Milli'de belirlenen sınırlara ulaşma isteği dışında herhangi bir irredantist politika takip etmemiş ve statükocu dış politika izlemiştir. Belirtilen hususun yanı sıra devlet inşası sürecinde olan Türkiye'de ve Arap devletlerinde kurucu elitlerin Arap ve Osmanlı/Türk algısı, devleti modernleştirme çabaları bağlamında laikliği benimseyen Ankara'nın halifeliği kaldırmasının yarattığı etki, hayata geçirilen alfabe, kılık kıyafet, takvim, ölçü birimleri gibi reformlar yönünü Batı'ya dönen Ankara'nın bölgeyle ilişkilerini sınırlandırmıştır (Çalış ve Bağcı, 2003:201-03). Bunun yanı sıra bölge devletlerinin İngiliz ve Fransız mandası altında olması da Türki-

ye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerinin asgari düzeyde kalmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, özellikle 1990'lardan itibaren sıkça gündeme gelecek olan Musul meselesini İngiltere, Hatay meselesini de -Suriye'nin tepkisine rağmen- Fransa ile çözüme kavuşturmuştur. Ayrıca Ankara'nın güvenlik kaygıları da dış politikasında etkili olmuştur. Bu doğrultuda çıkan Kürt ayaklanmalarını kontrol altına alabilmek için İran'la 1932'de toprak değişim antlaşması imzalayan Türkiye (Gönlübol ve Sar, 1996: 90), İran, Irak ve Afganistan'la Sadabad Paktı'nı kurmuştur. Filistin meselesinde ise Türkiye tarafsız bir tavır sergilemiş ve herhangi bir gruba destek vermemiştir (Valansi, 2018: 43) Netice itibarıyla Ankara 1923-1945 döneminde bölgeyle asgari düzeyde gelişen fakat uyum içerisinde süren bir ilişki geliştirmiştir.

1.2.1945-1965 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkilerde önemli dönüşümler ve kırılmalar yaşanmıştır. Dünyaya yaklaşık yarım asır süren bir Soğuk Savaş dönemine girmiş ve ABD'nin önderliğinde Batı ile SSCB'nin liderliğindeki Doğu arasında dönem dönem dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren rekabete sahne olmuştur. Bu süreçte İngiltere ve Fransa gibi eski sömürge imparatorlukları sömürgelerini terk etmiş ve yeni devletler ortaya çıkmıştır. Sistemin yeni aktörlerinin önemli bir kısmı da ABD'nin veya SSCB'nin desteğinden faydalanmak için çabalamıştır. ABD-SSCB rekabeti Ortadoğu'yu da etkilemiş ve bölge devletleri de dönemin konjonktürüne uygun olarak iki ayrı kampa bölünmüştür.

1945'den 1965'e kadar olan dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkilerini şekillendiren en önemli iki unsur izlenen Batıcı politika ve SSCB unsuru olmuştur. 1923-1939 yılları arasında dengeli bir dış politika izleyen Türkiye, bu tarihten itibaren SSCB ile ilişkilerin bozulmaya başlaması ve bu devlete karşı kuşkularının artması üzerine Batı'ya yanaşmaya başlamıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde ve savaş sonrası iki yıllık dönemde Türkiye'nin SSCB ile yaşadığı gerilim karşısında yönetici elit çareyi Batı ile ilişkileri geliştirmekte bulmuştur. Bunun neticesinde Truman Doktrini ile başlayan süreç Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişme beraberinde Batı ile ortaklaşa ve hatta kimi durumlarda Batılı müttefiklerinden de fazla adım atmasıyla neticelenmiştir. Mamafih, bahsedilen dönemde SSCB önemli tehdit unsuru olarak dış politikada algılanmıştır. SSCB'nin izlediği dış politika, Ortadoğu devletleriyle olan ilişkileri ve Türkiye'nin güney sınırlarından da çevrelendiği algısı Ankara'nın Ortadoğu politikasını da etkilemiştir.

Her ne kadar 1945-1947 yılları arasında Türkiye'nin Arap devletleri ile olan ilişkileri olumlu olsa da (Kürkçüoğlu, 2010: 15), 1947 ile birlikte Batı kampının bir parçası haline gelmesi bölge devletleriyle olan politikaların hızla bozulmasına neden olmuştur. 1949'da Türkiye'nin İsrail'i tanıması, Ortadoğu Komutanlığı Projesi, İngiltere ile birlikte Bağdat Paketi'nin kurması, Cezayir Bağımsızlık Savaşı için BM'de yapılan görüşmelerdeki tavrı, Suriye ve Irak gelişmelerinde SSCB'nin etkisinin artacağı kaygısıyla iki devletle de savaşın

eşiğine gelmesi, 1956 Süveyş Krizi nedeniyle her ne kadar Tel Aviv'deki büyükelçisini geri çekse de ilişkilerini devam ettirmesi gibi gelişmeler Türkiye'nin başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletlerinin önemli bir kısmıyla sorun yaşamasına ve ilişkilerin kopma aşamasına gelmesine neden olmuştur.

1960'lı yılların ilk döneminde vuku bulan hadiseler Türkiye'nin izlediği tek yanlı politikanın yanlışlığını ortaya koymuş ve Batı devletlerine ilişkin hayal kırıklığı Ankara'nın alternatif bir dış politika gütmesine gerekçe olmuştur. Bu bağlamda ilk hadise Küba Krizi ile ortaya çıkmıştır. Kriz esnasında ABD'nin Türkiye'ye konuşlandırdığı Jüpiter füzeleri ABD-SSCB gerilimin önemli bir unsuru olmuş ve füzeler tarafların uzlaşması neticesinde sökülüştür (Bernstein, 1980: 98-100). Küba gerilimi NATO'nun savunma doktrinini de değiştirmiştir. ABD-SSCB dehşet dengesinin oluşmasıyla birlikte Moskova'nın askeri eyleminin şekline bakılmaksızın bu devlete nükleer silahlarla topyekûn cevap verme stratejisi yerini Esnek Karşılık Doktrini denilen ve Moskova'dan gelecek saldırıya simetrik cevap vermeyi, öncelikle konvansiyonel silahları kullanmayı ön gören ve gerekmesi halinde kanat ülkelerinden stratejik geri çekilmeyi tasarlayan doktrini getirmiştir (Sönmezoglu, 2006: 219). NATO'nun kanat ülkelerinden biri olan Türkiye, Jüpiter füzeleri ve doktrinindeki değişiklik nedeniyle ABD'nin güvenirliliğini sorgulamaya başlamıştır. Türkiye'nin izlediği tek yanlı Batıcı politikanın yanlışlığı, 1960'larda patlak veren Kıbrıs meselesinde ayyuka çıkmıştır. Kıbrıs'ta vuku bulan olaylar karşısında adaya mü-

dahale etmek isteyen Ankara ABD Başkanı Johnson'un İnönü'ye gönderdiği ağır mektupla bu planından vazgeçmek durumunda kalmıştır. BM'de Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin yapılan oylamalarda da Türk tezlerinin kabul görmemesi dış politikanın değiştirilmesi gerçeğini ortaya çıkarmış ve Türkiye, ABD-SSCB ilişkilerinin de yumuşamaya başladığı 1960'ların ikinci yarısıyla birlikte Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

1.3.1965-1980 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

1965 yılında Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle başlayan Arap devletleriyle ilişkileri yumuşatma dönemi, 12 Eylül Darbesi'ne kadar olan süreçte kuvvetlenerek devam etmiştir. Bu bağlamda 1965'te Süleyman Demirel'in başbakanlığının ilk yıllarında açıklanan hükümet programında Ortadoğu ve Mağrip'te bulunan Müslüman ve Arap kardeş devletlerle ilişkilerin kuvvetlendirilmesi yer almıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 788). Nitekim her ne kadar ilerleyen süreçte laiklik tartışmaları gündeme gelmiş olsa da Türkiye Arap devletleriyle olan ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. Bu bağlamda Filistin meselesinde genel olarak Arap yanlısı politika izleyen Türkiye, Arap-İsrail uyuşmazlıklarında da yine Arap devletlerin yanında yer almıştır. Fakat belirtilmesi gereklidir ki Türkiye her ne kadar Arapları desteklese de İsrail'le olan ilişkilerini kesme yoluna gitmemiştir. Bunların yanı sıra Ankara Araplar arası meselelerde de taraf tutmamaya özen göstermiş, Arapları bölmeye yönelik yapılan paktlara ve bölge anlaşmalarına katılmamış, kendisini herhangi bir devlet grubuyla angaje göster-

cek durumlara karşı temkinli politika izlemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001:789). 1970'li yıllara doğru her ne kadar Suriye'de ve Irak'ta iktidara gelen BAAS rejimi SSCB'ye yanaşmış olsa ve Türkiye bunu güvenlik kaygısıyla endişeli bir şekilde karşılasa da, bu dönemde Kıbrıs meselesi nedeniyle Batı ile ilişkilerin kötüleşmesi ve ABD tarafından uygulanan ambargo, 1980 askeri darbesine kadar geçen süreçte 1945-1965 döneminde olduğu gibi agresif dış politika izlenmemiştir. İzlenen ılımlı ve yakın politikaların sonucu ise Türkiye için müspet olmuştur. Kıbrıs meselesinde Ankara Arap devletlerinin desteğini sağlamış, 1973 Arap-İsrail Savaşı ile OPEC ülkelerinin başlattığı petrol ambargosundan Türkiye etkilenmemiş, 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında ihtiyaç duyduğu yakıt ve diğer gereçler Libya tarafından sağlanmıştır.

1.4. 1980-1990 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

12 Eylül 1980 Darbesi'nin gölgesinde girilen yeni dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkileri önceki dönemle paralel seyreden bir seyir takip etmiştir. Darbe ile birlikte Batı'yla yaşanan gerilim ve yaşanan hak ihlalleri dolayısıyla Batılı devletlerin Türkiye'ye tepkisi karşısında Ankara Arap devletleriyle ilişkilerini kuvvetlendirerek devam ettirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda İslam Konferansı Örgütü toplantılarına önceki dönemlerde üst düzeyde katılım göstermeyen Ankara,

1981'de gerçekleştirilen zirveye başbakan düzeyinde katılmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 440). Ortadoğu'da da önemli değişimlerin yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkileri gerilmeye başlar-ken, Körfez ülkeleriyle olan ilişkileri ya-

kınlaşarak devam etmiştir. Belirtilen durumun ortaya çıkmasında etkili olan temel olaylar ise SSCB'nin Afganistan'ı işgalinin yarattığı SSCB algısı, İran İslam Devrimi sonrası İran'ın rejim ihracı politikası benimsemesinin yarattığı tehdit ve Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın bölgedeki agresif dış politikası ve buna bağlı olarak vuku bulan İran-Irak Savaşı'dır. Ayrıca Türkiye'nin hayata geçirdiği GAP çerçevesinde inşa ettiği barajlar Suriye ve Irak ile ilişkilerin gerilmesine zemin hazırlamıştır. 1984'te ilk eylemini gerçekleştiren PKK ile birlikte PKK sorununun da patlak vermesi özellikle Türkiye-Suriye-Irak ilişkilerini germiştir.

Sınır komşularıyla gerilen ilişkiler ve İran'ın Şii politikası bölgede Türkiye'nin Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri, Mısır ve Libya ile ilişkilerini geliştirme imkânı tanımıştır. Bu bağlamda bahsedilen devletlerle güvenlik ve ekonomik ilişkiler önemli artış kaydettiği gibi Türk girişimciler ve işçiler özellikle Körfez ülkeleri ve Libya'da önemli projeleri üstlenmeye başlamıştır.

1.5. 1990-2002 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde başlayan ve yaklaşık yarım asır süren Soğuk Savaş, 1990'lı yıllarla birlikte sona ermiş ve uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemle birlikte Ortadoğu coğrafyası da sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Ortadoğu'da önemli bir dengeleyici unsur kaybolmuş ve ABD'nin bölgedeki ağırlığı ve müdahalesi de artmıştır.

1990-2002 döneminde Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri de oldukça sıkıntılı geçmiş ve güvenlik-irtica kaygısı ile yaklaşmıştır. Bu çerçevede PKK eylemlerinin şiddetlenmesi ve Suriye'nin bilhassa su meselesi nedeniyle örgüte destek vermesi, Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin aktif bir şekilde ABD'nin yanında yer alması ve üslerinin Irak'a karşı kullanılmasına verdiği izin yarattığı tepki, savaş sonrası Irak'ın kuzeyinde yaşanan otorite boşluğundan Kürt grupların faydalanması, İran'ın izlediği Şii politikasının Türkiye'de irtica tehlikesinin belirmesi, su meselesini Suriye'nin Arap devletleri nezdinde Türkiye'nin aleyhine kullanması gibi gelişmeler karşısında Ankara güvenlik eksenli dış politika takip etmiş ve bölgeyle olan ilişkileri gerilmiştir. Öyle ki PKK meselesi Türkiye ile Suriye'yi savaşın eşiğine kadar getirmiş fakat diplomasi savaşın önüne geçmiştir. Buna karşın dönemin sonlarına doğru Suriye ile ilişkilerin yumuşamaya başlaması ve bölgede Türkiye'nin yeniden dengeli bir politika takip etmeye başlaması 2002 sonrası hızla gelişen ve eksen kayması tartışmalarına neden olan yakınlaşmanın da kapısını açmıştır.

1.6. 2002-2018 Dönemi Türkiye-Arap Devletleri İlişkileri

2002'de başlayıp günümüze kadar devam eden Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri, diğer dönemlerle kıyaslandığında oldukça ileri bir seviyeye ulaşmış ve bir dönem Türkiye'de eksen kayması tartışmalarına da yol açmıştır. Buna karşın Arap Baharı ve sonrası dönemde ise Türkiye'nin bölge devletlerinin bir kısmıyla tekrar sorunlar yaşadığı ve Ortadoğu me-

selelerinde taraf haline geldiği görülmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasının şekillenmesinde ve 2002'den Arap Baharı'na kadar iyi bir seyir takip eden ilişkilerinde etkili olan unsur Ahmet Davutoğlu'nun dış politika anlayışı olmuştur. Bu bağlamda bölge ile olan bağlara ve ortaklıklara dikkat çeken Davutoğlu, Türkiye'nin yakın havzasını oluşturan Ortadoğu coğrafyasında etkili ve hareketli bir dış politika izlemesi gerektiğini ve komşularıyla sıfır problem ilkesi bağlamında hareket ederek bölge devletleriyle ticari, ekonomik, siyasi, kültürel vd. ilişkilerini kuvvetlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Mamafih, Afganistan'ın işgali, AKP'nin iktidarının ilk yıllarında ABD'nin Irak'ı işgali, İran'a ve Suriye'ye karşı aldığı sert tutum, Irak'ın kuzeyinde bağımsız Kürt devletinin ortaya çıkma ihtimali, PKK meselesi, El Kaide gibi küresel terör örgütlerinin faaliyetleri vb. hususlar AKP'nin ilk yıllarında bölgeye yaklaşımını da etkilemiştir. Fakat 2000'li yılların ortalarından Arap Baharı'na kadar olan süreçte izlenen politikalarla Türkiye Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden biri haline gelmiş, dönem dönem Irak'la ve İran'la sıkıntılar yaşansa da komşularıyla ve Körfez devletleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Batı ile ilişkilerin gerilmeye başladığı bir dönemde Ankara'nın aktif bir şekilde izlediği politika neo-Osmanlılık, eksen kayması gibi tartışmaların da fitilini ateşlemiştir.

Arap Baharı ile birlikte Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkileri de gerilimli bir yapıya bürünmüştür. Batı'yla ilişkilerin gerilmeye başladığı ve 15 Temmuz sonrası Ankara'nın ABD ve AB ile olan ilişkilerinin ciddi bir şekilde sarsıldığı yıllarda

Arap devletleriyle de sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Mısır'da meşru yollarla iktidara gelen Mursi'nin, Sisi tarafından devrilmesi karşısında Türkiye'nin Kahire'ye karşı sürdürdüğü sert politika, Suriye'de devam eden iç savaşta izlenen Esat karşıtı politika ve Suriye'yle kopan ilişkiler, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi devletlerin Katar'a karşı izlediği dış politikada Türkiye'nin açık bir şekilde Katar'a destek vermesi, Suriye iç savaşı nedeniyle İran'la ilişkilerin gerilmesi, Irak merkezi hükümetiyle yükselen tansiyon, Suriye meselesinin çözümü için Türkiye'nin İran'la yakınlaşması ve İran'ı kendilerini için tehdit olarak gören Körfez ülkelerinin Türkiye'ye karşı olumsuz bakışı gibi olgular ve olaylar bölgede Türkiye'nin dış ilişkilerini zorlamaktadır.

Türkiye'nin bir kısım Arap devletleriyle ilişkilerinin gerildiği yıllar aynı zamanda İsrail'le de ilişkilerinin kopmasına neden olan hadiselerin yaşanmasına zemin hazırlayan gelişmelerinde yaşandığı dönem olmuştur. Genel olarak Türkiye-İsrail ilişkileri mesafeli bir seyir takip etse de son 15 yıllık süreçte Ankara'nın izlediği Filistin politikası mesafeli ilişkilerin daha da soğumasına neden olmuştur.

2. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Kurulduğu 1948'den günümüze kadar geçen süreçte Türkiye-İsrail ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Bu bağlamda 1948-1967 döneminde taraflar yakın ilişkilere sahipken, 1967'den 1990'lara kadar nispeten mesafeli bir şekilde ilişkilerini sürdürmüştür. 1990'lardan 2000'li yılların ilk dönemlerine kadar olan süreçte oldukça yakın seyreden ilişkiler, özellikle 2008'den itibaren asgari düzeye inmiştir.

Belirtilen dalgalanmanın ortaya çıkmasında Türkiye'nin Arap devletleriyle olan politikaları önemli rol oynamıştır.

2.1. 1923-1967 Dönemi Türkiye İsrail İlişkileri

1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Filistin'e yönelik Yahudi göçleri, imparatorluğun dağıldığı döneme kadar Bab-ı Ali'nin ilgilenmesi gereken bir iç ve dış politika unsuru olmuştur. İmparatorluğun dağılması ve Filistin'in İngiliz mandası olmasıyla sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Filistin'e yönelen Yahudi göçleri de artmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu döneme paralel bir şekilde Filistin'de başlayan Arap-Yahudi çatışmaları da başlamış ve bu çatışmalar İsrail'in kurulduğu 1948 sonrası Arap-Yahudi savaşlarına dönüşmüştür. Filistin'de İsrail'in kurulmasıyla neticelen 1923-1948 döneminde Türkiye genel olarak Filistin meselesinde taraf olmaktan kaçınmış ve konuya mesafeli yaklaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Arap devletleriyle yaşanan yakınlaşma ve Batılı devletlerle ilişkilerin sıkıntılı olduğu süreçte Türkiye, Arap devletleriyle beraber hareket etmiştir. Bu süreçte Türkiye Filistin'de başkenti Kudüs olan bağımsız Arap devleti kurulması fikrini desteklemiş ve BM'de bu doğrultuda hareket etmiştir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001: 637). Yapılan girişimlere rağmen BM nezdinde soruna çözüm bulunamaması ve İsrail'in bağımsızlığını alması karşısında Türkiye temkinli bir duruş sergilemiştir. Bu bağlamda İsrail'in kurulmasının bölgeye istikrarsızlık getireceğini düşünen Ankara, aynı zamanda kurulan bu devletin

SSCB güdümünde olacağı endişesiyle bağımsızlık kararına temkinli yaklaşmıştır. Mamafih, kurulan devletin yönünü Batı'ya döneceğinin anlaşılması, Türkiye'nin Truman Doktrini ile birlikte Batı'yla ortak hareket etmeye başlaması, ABD'deki Yahudi lobisinden Türkiye lehinde Washington'u etkilemesi için istifade etme amacı ve Birinci Dünya Savaşı esnasında çıkan Arap isyanının hatırası Ankara'nın İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olmasıyla sonuçlanmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 001: 640-641).

İsrail'in tanınmasının akabinde Türkiye-İsrail ilişkileri de hızla gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda karşılıklı elçilikler açılmış ve ticari ilişkiler artmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Arap devletlerini tehdit olarak gördüğü bir dönemde Batı yanlısı bir dış politika benimseyen İsrail'in müttefik olarak ön plana çıkmasına ve ilişkilerin her alanda gelişmesine zemin hazırlamıştır. Buna karşın 1956 Süveyş Krizi nedeniyle ilişkilerde duraklama görülmüştür. Gerçekleşen eylemin Filistin meselesinin çözümünü baltaladığını savunan Ankara, sorunun çözülmesi halinde geri çağrılan Türk elçinin tekrar görevine döneceğini belirterek İsrail'le olan ilişkilerinin seviyesini maslahatgüzar seviyesine indirmiştir (Uzer, 2011: 142). Her ne kadar 1956 Krizi ile birlikte Türkiye elçisini geri çağırırsa da iki devlet arasındaki ilişkiler sürdürülmüştür. Bu çerçevede etrafı Arap devletleriyle çevrelenmiş ve güvenlik kaygısı yaşayan İsrail, bölgede kendi lehine denge oluşturabilmek amacıyla coğrafyanın Arap olmayan devletleriyle/halklarıyla ittifak kurma politikasını benimsemiştir. İsrail'in bu düşüncesini hayata geçirmeye

çalıştığı bir dönemde Bağdat Paketi'yle müttefiklik kurduğu Irak'ın Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin aleyhine olan bir karara oy vermesi, bölgede kendisine rakip olarak gördüğü Mısır'ın, sıkıntılı ilişkilere sahip olduğu Suriye ile birleşmesinin yarattığı güvenlik kaygısı ve Irak'ta gerçekleşen darbe Türkiye'nin de İsrail'le yakınlaşmasına ve 1958'de çevre paketi denilen antlaşmanın imzalanmasına neden olmuştur (Bengio, 2009: 62-65). Bu antlaşmaya göre İsrail Türkiye'ye tarım konusunda destek vermiş, askeri işbirliği yapılmış ve İsrail savaş uçaklarının Türkiye'de eğitim uçuşları yapmasına izin verilmiştir. Bunların yanı sıra gerek karşılıklı, gerekse üçüncü ülkelerde iki devletin üst düzey yöneticileri bir araya gelmiş ve ikili ilişkiler 1967 yılına kadar devam ettirilmiştir (Uzer, 2001: 143).

2.2. 1967-1990 Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri

1960'lı yılların ilk yarısında her ne kadar İsrail'le olan ilişkiler sürdürülse de özellikle Türkiye, İsrail'le olan ilişkilerinin kamuoyu tarafından duyulmasını ve Arap dünyasının tepki göstermesini engellemek gayesiyle ilişkilerini gizli bir şekilde devam ettirme politikasını takip etmiştir. Mamafih, 1960'lı yıllarda Batılı devletlerle yaşanan problemler ve Kıbrıs konusunda BM nezdinde kalınan yalnızlık Türkiye'nin Arap devletlerine açılım yapması kararı almasına neden olmuştur. Ayrıca Kıbrıs meselesinin gündemde olduğu bir dönemde Makarios'un İsrail'e Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği eyleme son verilmesi için gönderdiği belgeye İsrail'in gerekli cevabı vermediğini ve İsrail tarafından da yalnızlığa itildiğini düşünen

Ankara, Araplara olan eğilimini artırmış ve İsrail'le olan ilişkilerini asgari düzeye indirmiştir (Bengio, 2009: 93-94). Belirlenen yeni dış politika bağlamında Türkiye, 1967 Savaşı'na giden süreçte BM nezdinde yapılan görüşmelerde Arap tezlerini desteklemiş ve 1967 Savaşı'nda yine Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Kriz esnasında BM tarafından kabul edilen ve İsrail'in savaş öncesi topraklarına dönmesini ön gören 242 sayılı kararın uygulanması hususunda Araplarla beraber hareket etmiştir. Benzer politikalar 1973 Savaşı sırasında da sürdürülmüş, Türkiye savaş sırasında Arapları desteklediği gibi ülkesi üzerinden İsrail'e ABD yardımı yapılmasına da izin vermemiş, buna karşın Araplara yardım götüren Sovyet uçaklarının geçişine imkân sağlamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, s.795). Bunun yanı sıra 1975' te Filistin Kurtuluş Ordusu'nun Filistinlilerin resmi temsilcisi olduğu tanınmış ve Türkiye'de temsilcilik açmasına da izin verilmiştir (Sekulow, 2016: 7). Ayrıca Türkiye Siyonizm'i ırkçılık olarak gören BM 3379 sayılı kararına da destek vermiştir (Sekulow, 2016: 8) İzlenen bu politika Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Arap devletlerinin desteğini almasını sağladığı gibi petrol ambargosundan muaf tutulmasını sağlamıştır. Mamafih Ankara her ne kadar 1967'den 1980'lere kadar Arap yanlısı bir dış politika takip etmiş olsa da İsrail'le olan ilişkilerini tamamen kesmemiş ve maslahatgüzar seviyesinde Türk temsilcisi Tel Aviv'de görevine devam etmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde 1980'li yılların ikinci yarısıyla birlikte tekrar yakınlaşma yaşanmaya başlanmıştır. 1980'de İsrail'in Kudüs'ü ebedi başkent ilan etme-

sine karşılık Türkiye Tel Aviv’de görev yapan diplomatik misyonunun önemli bir bölümünü geri çekse ve ilişkileri ikinci katip seviyesine düşürse de belirtilen dönemin ikinci yarısıyla birlikte ilişkiler de düzelmeye başlamıştır. Bu gelişmenin ortaya çıkmasındaki en önemli unsur Türkiye’nin özellikle Suriye’den kaynaklı tehditlere, su meselesi nedeniyle Suriye’nin örgütlediği Arap devletlerinin muhalefetine, ASALA ve PKK’nın eylemlerine maruz kalması etkili rol oynamıştır. Nitekim yakınlaşma 1986’da Türkiye’nin Tel Aviv’e yeniden maslahatgüzar atamasıyla neticelenmiş ve ilişkilerin seviyesi artırılmıştır.

2.3. 1990-2002 Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri

1990’lardan 2000’lere kadar olan süreçte Türkiye-İsrail ilişkileri en parlak dönemini yaşamıştır. Her ne kadar belirtilen dönemde Türkiye Filistinlilere yönelik adımlar atsa ve bu bağlamda Ankara’da Filistin’in büyükelçilik seviyesinde temsiline izin verse de denge genel olarak İsrail’den yana ağır basmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş’ın sona ermesine karşın radikal İslami hareketlerin tehdit olarak ortaya çıkması ve İran’ın izlediği dış politikanın etkisi iki devletin yakınlaşmasına gerekli ortamı hazırlamıştır (Bengio, 2009: 111), Ayrıca 1980’li yılların sonlarından itibaren Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerini düzeltmeye başlaması, Körfez Savaşı esnasında Türkiye’nin İsrail’in de desteklediği Batı politikalarını benimsemesi, Filistin-İsrail ve Arap-İsrail barış görüşmelerinin etkisi, Suriye’nin özellikle su meselesinden dolayı Türkiye’yi hedef alan hasmane tutumu ve bu doğrultuda PKK’ya verdiği destek ve Arap devletlerini su me-

selesi hususunda Türkiye’nin aleyhinde örgütlemesi ve 1990’lı yıllarda askerin Türk siyasetinde oldukça etkili olması gibi gelişmeler Türkiye’nin İsrail’le olan ilişkilerini geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Öyle ki iki ülke arasında cumhurbaşkanları da dâhil olmak üzere –Refah Partisi’nin iktidarda olması ve İsrail karşıtı söylemlerine rağmen– en üst düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş, ekonomik, siyasi, kültürel vb. ilişkiler derinleştirilmiştir. Ayrıca 1990’ların ikinci yarısında artan PKK tehdidi karşısında taraflar istihbarat paylaşımında bulundukları gibi İsrail pilotlarının Türk hava sahasında eğitimlerini sürdürmesi, Türk savaş uçaklarının ve tanklarının İsrail tarafından modernize edilmesi, serbest ticaret antlaşmasının imzalanması gibi çok sayıda alanda taraflar işbirliğine gitmiştir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1996: 585). Her ne kadar 90’lı yıllar ilişkiler açısından oldukça parlak geçse de Türkiye’nin başta Suriye olmak üzere Arap devletleriyle ilişkilerini düzeltmeye başlaması, İkinci İntifada’nın patlak vermesi karşısında İsrail’in Filistinlilere uyguladıkları orantısız müdahale ilişkilerde serin havaların esmesine neden olmuştur.

2.4. 2002-2018 Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri

Bu dönem Türk-İsrail ilişkilerinin önemli sınamalardan ve derin krizlerden geçtiği bir zaman dilimi olmuş ve taraflar arasındaki siyasi ilişkiler kopmuştur. Bu bağlamda 2000’li yıllarla birlikte her ne kadar taraflar arası ilişkilerde 1990’ların yakınlığı kalmasa da belli bir düzeyde 2008 sonuna kadar devam ettirilmiştir. İsrail’in Filistin’e ve Filistinlilere, Lübnan’a

yönelik izlediği sert politikalara Türkiye, Türkiye'nin Hamas'la ilişkilerini geliştirmesine İsrail tepki göstermiştir. Mamafih yaşanan krizlere rağmen taraflar arasındaki ilişkiler kopmadığı gibi Türkiye, gerek İsrail-Suriye gerekse İsrail-Filistin barış görüşmelerinde arabulucu rol oynamıştır. Ayrıca ilerleyen süreçte sıkça gündeme gelen insansız hava aracı Heron'ların alınması konusunda taraflar uzlaşmış, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler devam ettirilmiştir.

Taraflar arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olan gelişmelerin fitilini ise Türkiye'nin İsrail'le Suriye arasında arabulucu olarak faaliyette bulunduğu sırada Tel Aviv'in Filistin'e düzenlediği 'Dökme Kurşun Operasyonu' oluşturmuştur. Gerçekleştirilen operasyona Türkiye'nin sert tepki göstermiş ve - İsrail'le gerçekleştirilmesi planlanan askeri tatbikatı iptal etmiştir. Yaşanan gerilim 'Alçak Koltuk Krizi' olarak literatüre geçen krizle tırmanmaya devam etmiş, Davos Zirvesi'nde dönemin başbakanı Erdoğan'ın 'One Minute' çıkışıyla gerilim artmıştır. İlişkileri koparan gelişme ise 2010'da Mavi Marmara hadisesiyle yaşanmış ve Akdeniz'de uluslararası sulara Filistin'e yardım malzemesi taşıyan Mavi Marmara gemisine İsrail askerinin müdahalesi neticesinde çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Bu gelişmeyle birlikte İsrail'den büyükelçisini çeken Türkiye, İsrail'in hadiseden dolayı özür dilediği ve tazminat ödemeyi kabul ettiği 2013'e kadar bu devletle olan ilişkilerini asgari düzeye indirmiş, Filistin'de İsrail kaynaklı meydana gelen her olayda İsrail karşıtı bir politika izlemiştir. Her ne kadar 2016'da Türkiye İsrail'le olan ilişki-

lerini yeniden büyükelçilik seviyesine çıkarsa da iki devlet arasındaki ilişkilerde yakınlaşma emareleri görünmemekte ve Türkiye aktif bir şekilde Filistin'in yanında yer almaya devam etmektedir.

SONUÇ YERİNE

Önceki bölümlerde kısa şekilde özetlenen hâlbuki her biri ayrı inceleme konusu olan Türkiye-İsrail, Türkiye-Arap devletleri ilişkilerinde öne çıkan en önemli unsur Türkiye'nin Batılı devletlerle olan ilişkilerinin Türk Dış Politikasını etkilediğidir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1960'lı yıllarla Batılı devletlerle yaşadığı sıkıntı Türkiye'nin Arap devletleri nezdinde açılım yapmasına zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde 1974 Kıbrıs Müdahalesi sonrası ABD'nin uyguladığı ambargo ve Avrupa devletlerinin tutumu, 1980 askeri darbesi sonrası özellikle Avrupa devletlerinin Türkiye'ye gösterdiği tepki, ABD'nin 2003'te Irak'a yaptığı müdahale sonrası günümüze kadar genel olarak düzelmeyen Türk-Amerikan ilişkileri ve yapılan reformlara rağmen AB'ye üyeliğin gerçekleşmemesi ve son yıllarda AB'nin Türkiye'ye karşı olan tutumunu sertleştirmesi karşısında Ankara dış politikasını alternatifleştirme yoluna gitmiş ve bu doğrultuda özellikle Arap devletleriyle olan ilişkilerini yakınlaştırmıştır.

Çalışma kapsamında varılan ikinci sonuç Türkiye'nin Arap devletlerine yönelik yaptığı dış politika açılımında Filistin meselesinin ve İsrail'in açılımda kullanılan önemli bir araç olduğu olgusudur. Nitekim 1967 Savaşı öncesi ve sonrasında izlenen politikaların benzerleri 1970'lerde ve 2000'li yıllarda vuku bulan hadiselerde de görülmüştür. Hiç şüphesiz ki ilk kible olan

Mescid-i Aksa ve Hz. Muhammed'in Miraç'a yükseldiği yer Kudüs'tür ve bu yönüyle Müslümanlar için oldukça kutsal bir şehirdir. Bunun yanı sıra İsrail'in kurulduğu günden itibaren gerek Kudüs'e gerekse Filistinlilere yönelik izlediği politikalar Müslüman aleminin hassasiyetle izledikleri gelişmelerdir. Bu yönüyle Müslümanların hassasiyetlerini dikkate alarak politikalar izleyen devletlerin Arap devletleri nezdindeki itibarı da artmaktadır. Türkiye de gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan mirasın etkisi gerekse her ne kadar laik bir devlet olsa da nüfusunun neredeyse tamamının Müslümanlardan oluşmasının bir sonucu olarak bölgeye ilgi duymaktadır. Arapların ulusal dava olarak gördükleri bir konuda Arap devletlerini destekleyen politikalar izlemek hem Türkiye'nin Araplarla olan ilişkilerini düzelttiği gibi hem de iç politikasında kamuoyunun desteğini sağlamaktadır. Bu yönüyle Filistin meselesine ve İsrail'le olan ilişkilere yaklaşım şekli Türkiye'nin Arap devletleri ve Müslüman kamuoyu nezdindeki konumunu da etkilemektedir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken en önemli unsur son yıllarda izlenen İsrail ve Arap devleti politikalarına ilişkindir. 2000'li yıllara kadar izlenen politikalarda Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinin iyi olduğu dönemlerde dahi Arap devletlerini gözetlediği ve doğrudan tepkilerini çekecek hareketlere imza atmadığıdır. İlişkilerin en iyi olduğu 1990'lı yıllarda dahi Türkiye Arap devletleriyle olan ilişkilerde dikkatli adımlar atmaya uğraşmış ve iki taraf arasında denge kurmaya çalışmıştır. Fakat 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren bu denge unsurunun kayboldu-

ğunu ve Türkiye'nin açıkça Arap devletlerinin yanında yer aldığı ve Arap devletleri içerisinde de dengenin Katar'dan yana ağır bastığı görülmektedir. Fakat gerek Arap Baharı ve sonrasında vuku bulan gelişmeler gerekse Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz yataklarının bölgede yeni bir güç odağını ortaya çıkarması karşısında Türkiye'nin izlediği İsrail karşıtı dış politikanın değiştirilmesi gerektiği hususu ön plana çıkmaktadır.

Ortadoğu bölgesinin dinamiklerini kökünden değiştiren Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu bölgesinde yeni ittifaklar ortaya çıkmaya başlamış ve bu bağlamda birbirlerine düşman olan devletlerin ulusal çıkar ve güvenlikleri gereği ilişkilerini normalleştirme yolunda adımlar attığı görülmektedir. Bölgede Şii unsuru üzerinden dış politika hamleleri yapan İran'a karşı başını Suudi Arabistan'ın çektiği devletler, ortak tehdit karşısında İsrail'le olan ilişkilerini normalleştirme yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'ın Nisan 2018'de verdiği demeçler önemlidir. Atlantik dergisiyle 2 Nisan 2018'de yapılan röportajda Selman, İsrail'in kendi ülkesine sahip olma hakkının olduğunu belirtmiş ve İsrail'le çok sayıda ortak çıkarlara sahip olduklarını ifade etmiştir (Goldberg, 2018). Bu durum da İngiliz devlet adamı Lord Palmerton'un meşhur "İngiltere'nin dostu ve düşmanı yoktur sadece çıkarları vardır" sözünü akıllara getirmektedir. Nitekim Suudi Arabistan da çıkarları çerçevesinde İsrail'le yakınlaşmaya çalışmaktadır.

Benzer gelişmeler 1991 Körfez Savaşı ve Arap Baharı sonrası Suriye'de de

görülmektedir. Irak'ın tehdit unsuru olarak görülmesi hasebiyle Arap devletlerinin önemli bir kısmı ABD'nin Irak'a müdahalesini desteklerken, Yaser Arafat kendisine önemli destek veren Saddam Hüseyin'in yanında yer almıştır. Suriye iç savaşı hasebiyle çıkan çıkar çatışması, Suudi Arabistan ve müttefiklerinin İran'a destek verdiklerini iddia ettikleri Katar'a karşı harekete geçmesine neden olmuştur. Belirtilen örnekler ulusal çıkarın söz konusu olması halinde Arap devletlerinin de birbirlerine cephe almasına yol aldığını göstermektedir. Ayrıca Filistin'in çıkarları gereği Filistin devlet başkanı Mahmut Abbas, Mısır'da iktidara gelen Mursi'yi tebrik etmiştir. Yine Mahmut Abbas darbe ile iktidara gelen ve Türkiye'nin bu sebepten dolayı ilişkilerini kopardığı Sisi'yi de tebrik ettiği gibi Mursi'yi Filistin meselesini kendi cemaatinin çıkarı için kullandığı ithamında bulunmuştur (Aljazeera, 2014).

Ortadoğu gelişmelerinin yanı sıra Doğu Akdeniz'de de önemli gelişmeler yaşanmakta ve Türkiye'nin güneyinde İsrail-Mısır-GKRY-Yunanistan bloğunun ortaya çıkmaktadır. Doğu Akdeniz'de önemli hidrokarbon kaynaklarının olduğuna yönelik yapılan tahminler, İsrail'in ve Mısır'ın keşfettikleri doğalgaz yatakla-

ıyla önemli ölçüde doğrulanmıştır. Bölgenin zenginliklerinden istifade etmek isteyen iki devletin yanı sıra Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynakların uluslararası pazarlara ihracı için gündeme gelen boru hattı ve sıvılaştırılmış doğalgaz tesisleri projeleri Türkiye'nin enerji geçiş güzergâhı olma politikasını da tehdit eder boyuttadır (Tamçelik ve Kurt, 2014).

Bahsedilen olgular karşısında Türkiye'nin izlediği tek yanlı Arap politikası, Ankara'nın 1950'lerde izlediği tek yanlı Batı politikasıyla aynı sonuçları doğuracak niteliktedir. Zira Suudi Arabistan ve Mısır gibi devletlerin izledikleri Ortadoğu politikası bölgede Türkiye'nin çıkarlarını tehdit etmektedir. Keza izlenen Arap yanlısı politika da Doğu Akdeniz'de Ankara'nın yalnızlaşmasına yol açmaktadır.

Bu noktada Ankara'nın tekrar denge politikası izlemesi ve bu bağlamda bölgede İsrail'le olan ilişkilerini normalleştirilmesi ve iyileştirmesi Türkiye'nin ulusal çıkarları için elzem niteliktedir.

Akdeniz'de izledikleri münhasır ekonomik bölge politikası Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de dar bir suyoluna hapsolmasına zemin hazırlayacak niteliktedir

Tablo 1: Türkiye'nin İsrail'den İthalatı ve İhracatı (2007-2017)

Yıllar	İthalat (\$)	İhracat (\$)
2007	1.081.743.000	1.658.195.000
2008	1.447.919.000	1.935.235.000
2009	1.074.727.000	1.522.436.000
2010	1.359.639.000	2.080.148.000
2011	2.057.314.000	2.391.148.000
2012	1.710.401.000	2.329.531.000
2013	2.417.955.000	2.649.663.000
2014	2.881.261.000	2.950.902.000
2015	1.672.501.315	2.698.139.000
2016	1.385.605.217	2.955.545.000
2017	1.505.113.435	3.407.436.000

(TÜİK 2018, UN COMTRADE, 2018)

İki devlet arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde taraflar arasındaki ticaretin belirli bir istikrar çerçevesinde devam ettiği ve yaşanan siyasi krizlerin ekonomik ilişkilere fazla yansımadağı görülmektedir. Siyasi ilişkilerin de kuvvetlendirilmesi ve bölge politikasında kurulacak denge Türkiye'nin ulusal çıkarlarının korunmasında da önemli rol oynayacaktır. Bu çerçevede Türkiye, İsrail'le ilişkilerini siyasi alanda da düzeltmesi halinde Doğu Akdeniz kaynaklarını ülkesi üzerinden ihraç edebilme ihtimaline ve GKRY'nin aktif bir şekilde izlediğı münhasır ekonomik bölge politikalarını sonuçsuz bırakma olanaklara kavuşabilecektir. Ayrıca Ankara'nın Arap devletlerine karşı izlediğı politikalarda da dengeyi sağlayabilmesi ve bu bağlamda Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi devletlerle olan ilişkilerini nor-malleştirmesi Türkiye'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumasına ve ticari faaliyetlerinin gelişmesine imkân tanıyacaktır. Belirtilen önerme bağlamında Arap Baharı öncesinde Ankara'nın bölge devletlerine karşı izlediğı politika, takip edilmesi gereken denge politikasına önemli bir örneklem teşkil etmektedir.

Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerini düzeltmesi aynı zamanda Filistin meselesi başta olmak üzere İsrail-Arap devletleri ilişkilerinde de daha aktif bir politika izlemesine de yardımcı olabilecektir. Bu bağlamda Türkiye, İsrail-HAMAS ilişkilerinde ve diğer devletler nezdinde tekrar arabulucu rol oynama ve sorunların çözümünde aktif görev üstlenme kapasitesine sahip olma ihtimali artmaktadır.

Netice olarak egemen bir devlet olarak Türkiye, realist politikalar bağla-

mında hareket etmeli ve dış politikasında bir aktörü diğerine tercih etmemelidir. Tarihî tecrübenin gösterdiği gibi dış politikada herhangi bir aktöre bağlı hareket etmek ülkenin ulusal çıkarlarını ve güvenliğini tehlikeye düşürebilmektedir. Bu olgunun vuku bulmaması adına Ankara dış politikasını çeşitlendirmeli ve ulusal çıkarları ve güvenliği doğrultusunda hareket etmelidir. Ortadoğu özelinde bakıldığında ise Türkiye'nin gerek Ortadoğu'daki çıkarlarını ve güvenliğini koruyabilmesi gerekse Doğu Akdeniz'de beliren siyasi, ekonomik ve askeri güvenlik problemlerini asgari düzeye indirebilmesi için Arap devletleriyle ve İsrail'le olan ilişkilerinde denge unsurunu gözeterek politikaya tekrar dönmesi ve herhangi bir gruba angaje veya taraf olmadan politikalarını geliştirmesi ülkenin güvenliği ve çıkarları için elzemdir.

TEŞEKKÜR

Çalışma sırasında yaptığı katkıdan ve verdiği destekten dolayı ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi Sayın Hikmet MENGÜASLAN'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- ALJAZEERA, "Sisi'yi Övdü, Mursi'yi Eleştirdi", 1 Aralık 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisi-iyi-ovdu-mursiyi-elestirdi> (2 Ekim 2018).
- BENGİO, Ofra (2009). **Türkiye - İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine**, İstanbul: Erguvan Yayınları.
- BERNSTEIN, B. J.(1980). 'The Cuban Missile Crisis:Trading the Jupiters in Turkey?', **Political Science Quarterly**. 95.1, ss.97-125.

- ÇALIŞ, Şaban ve Hüseyin Bağcı** (2003). "Atatürk's Foreign Policy Understanding and Application", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, ss.195-228.
- ERHAN, Çağrı ve Ömer Kürkçüoğlu** (2001). "Filistin Sorunu", Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası 1919-1980** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.635-640.
- FIRAT, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu** (2001). "Arap Devletleriyle İlişkiler", Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası 1919-1980** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.784-795.
- GOLDBERG, Jeffrey**, "Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader 'Makes Hitler Look Good'", **The Atlantic**, 2 Nisan 2018, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/mohammed-bin-salman-iran-israel/557036/> (2 Ekim 2018).
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem Sar** (1996). "Lausanne'den Sonra Türk Dış Politikası", Mehmet Gönlübol (der.). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)** içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi, ss.3-136.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu** (1996). "1973-1980 Dönemi", Mehmet Gönlübol (der.). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)** içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi, ss.543-598.
- KARPAT, Kemal H.** (2001). **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**. Recep Boztemur (çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer** (2010). **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası**. Ankara: Barış Kitap.
- ORAN, Baskın**. (2001). "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.). **Türk Dış Politikası 1919-1980** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. ss.241-257
- SEKULOW, Jay** (2016). Turkey Israel Relations. Oxford Centre for the Study of Law & Public Policy Research Paper No.15-3.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk** (2006), **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**. İstanbul: Der Yayınları.
- TAMÇELİK, Soyalp ve Emre Kurt** (Ekim 2014). "İsrail'in ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri", **Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Sosyal Bilimler Konferansı**, Artvin: ss. 673-698
- UZER, Umut** (Ocak 2011). "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", **Ortadoğu Etütleri**. Cilt 2, Sayı 2, , ss. 137-168.
- VALANSİ, Karel** (2018). **The Crescent Moon and the Magen David**, London: Hamilton Books.

Yom Kippur'dan İkinci Lübnan Savaşı'na: İsrail'de Devlet -Toplum İlişkisi ve Savaş'a Bakış

Hikmet MENGÜASLAN*

hikmetm@metu.edu.tr.

Öz

Bu çalışmanın konusunu 1973 Yom Kippur (6 Ekim) Savaşı sonrası İsrail toplumunda oluşan psikolojik mağlubiyet hissi çerçevesinde devlet toplum ilişkisinin değerlendirilmesi ve kamuoyunun savaşa bakış açısı oluşturmaktadır. 1973 savaşını izleyen süreçte yaşanan toplumsal dönüşümün 2006 İkinci Lübnan Savaşı çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Kamuoyu görüşünün karar alma süreci üzerindeki etkisi incelenecek ve 2006 savaşında İsrail tarafının hedeflenen amaçlar açısından başarılı olunamamasına rağmen kesin bir galibiyet elde ettiği yönündeki anlatısı analiz edilecektir. Ayrıca her iki savaşın bölgesel ve küresel seviyedeki dinamiklerden etkilenen şartları değerlendirmeye dâhil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Hizbullah, Yom Kippur Savaşı, İkinci Lübnan Savaşı

From Yom Kippur to Second Lebanon War: State-Society Complex and Approach to War in Israel

Abstract

This study deals with the Israel's state-society complex in the context of psychological defeat feeling after the 1973 Yom Kippur War and Israeli society's approach to war. It is aimed to reanalyze the social transformation following the 1973 war in the context of the 2006 Second Lebanon War. The impact of public opinion over the decision making process will be focused and the narrative that Israel had the decisive victory despite failing to reach the objectives set will be dealt with. Besides, the conditions of both wars affected by the dynamics in regional and global level will be integrated into evaluation.

Key Words: Israel, Hezbollah, Yom Kippur War, Second Lebanon War

*ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi. Elektronik posta: hikmetm@metu.edu.tr. Bu çalışmanın önceki versiyonlarına değerli katkı ve yorumlarından dolayı Araş. Gör. Emre KURT'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

GİRİŞ

Ortadoğu'nun süregelen çatışmaları gerek siyasi ve ekonomik boyutları gerek bölgedeki insanların yaşamları üzerindeki etkisi bakımından önemli inceleme konuları teşkil etmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgede, Osmanlı hâkimiyetinin dikkat çeken siyasi mirasları üzerine eklenilen büyük güçlerin varlığı ve müdahalesi bölgedeki devlet-toplum ilişkisinin şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. İzleyen dönemde dünya ekonomisi için vazgeçilmez olan petrol kaynakları açısından bölgenin zengin olması gerçeği, yeni kurulan devletlerin sınırları içinde ve dışında yer alan sosyal güçlerin – etnik, mezhepsel kimlikler gibi – ulus devlet inşası sürecinde çoğu zaman sessiz kalmaması ile birleştiğinde bölge dinamikleri zaman zaman küresel siyasete yön verme seviyesinde gelimler doğurabilmiştir. Bu bağlamda 19. ve 20. yüzyılın uzun bir bölümü devletler arasında ve devlet dışı aktörlerin de katılımıyla şiddetli çatışmalara sahne olmuştur. Bu çatışmaların en önemlilerinden bazılarına taraf olan İsrail'in izlediği politikalar sınır komşularının yanı sıra bölgede çıkarı olan büyük güçlerin de hesaplamalarında her zaman önemli bir yer tutmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgede kurulan manda rejimleri ile siyasi olarak kurumsallaşma ve modern anlamda devlet inşası sürecine giren bölge devletleri, özellikle İngiltere'nin himayesi altındaki Doğu Akdeniz ülkeleri, 1948 yılında İngiltere'nin Filistin'den çekilmesi ve çekilirken kurulan İsrail devleti sonucunda günümüze kadar ulaşan bir sorunlar yumağı ile karşı karşıya kalmıştır. İsrail'in

kuruluşuna karşı çıkan Arap devletlerinin İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi üzerine ilk Arap-İsrail savaşı yaşanmış, daha sonra 1967 ve 1973 yılları önemli savaflara sahne olmuştur. Bölgede savaşların yerel olması dönemin iki büyük gücü -Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği- açısından görmezden gelinemeyecek kadar önemli olmuştur. Bu bağlamda, bölgeye yönelik duyulan ilginin gerek zengin petrol yatakları gerekse de bölgenin stratejik konumu ile yakından ilgisi olmuş ve bölgedeki devletler yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerde çoğu zaman yalnız başlarına hareket etme özgürlüklerinden yoksun kalmışlardır. Bu durum Soğuk Savaş sürecinin sona ermesinden sonra da ABD'nin terörizme karşı savaş kavramı ile kendini göstermiştir.

Bölgenin kendi dinamikleri, çatışmaya yatkın siyasi yapısı, zengin petrol yataklarına sahip oluşu ve büyük güçlerin ilgisi gibi faktörler göz önüne alındığında İsrail, bölgedeki çatışmaların günümüze kadar gelen süreçte aktif tarafı olması sebebiyle ilgi çekici bir çalışma konusu olmuştur. Bu çalışmanın da konusunu 1973 Yom Kippur Savaşı (Ramazan Savaşı/Ekim Savaşı) ve İkinci Lübnan Savaşı oluşturmaktadır.

Ancak literatürde yer alan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun savaşlar konusunu askeri ve stratejik açıdan ele aldığı görülmüştür (Arkin 2007; Harel ve Issacharoff 2008). Her ne kadar savaşlar ordularla yapılsa da savaşların kamuoyuna açıklanması-sunulması ve amaçların gerçekleştirilmesi bağlamında değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünüldüğünden, detaylı tarihsel anlatılara odaklanmak

yerine bu çalışma, konu edilen savaşların devlet-toplum ilişkisi üzerindeki etkisi ve bu etkilerin savaşa bakış açısı bağlamında şekillendirdiği düşünülen dönüşümü ele almayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, 1973 Yom-Kippur savaşı'nın gerek İsrail'in güvenlik algılamaları gerekse de askeri stratejisi noktasında önemli sonuçlar doğurduğu tartışılacaktır. Bölgede büyük güçlerin varlığı ve politikalarının bölge devletlerinininkile uyumsuzluklarının yanı sıra uluslararası kamuoyunun Arap-İsrail çatışmasına bakışı inceleme gerektiren önemli faktörlerdendir. Bununla birlikte, İsrail'in devlet toplum ilişkisinin 1973 savaşı sonrası yaşadığı değişikliklerin de günümüze kadar önemli etkileri olmuştur- İsrail 1973 yılında girmiş olduğu savaşta galip gelmesine rağmen mağlup psiko-lojisine girmiştir. 1973 savaşının etkilerinin incelenmesi açısından 2006 yılındaki İkinci Lübnan Savaşı sırasında Hizbullah gibi devlet dışı bir aktör ile girilen savaşın dikkat çeken çıkarımlar sunabileceği düşünülmektedir (1973 Yom Kippur Savaşının aksine İkinci Lübnan Savaşında İsraili yetkililerin, Hizbullah'a karşı kesin bir galibiyet elde edilememesine rağmen bu durumu bir galibiyet olarak sumaya çalıştıkları görülmüştür). Bununla birlikte, İkinci Lübnan Savaşı sonrası 1973 Yom Kippur Savaşına benzer olarak İsrail Savunma Kuvvetlerinin caydırıcılık gücü sorgulanmıştır. Bir diğer nokta ise Hizbullah gibi devlet dışı bir aktöre karşı girilen asimetrik savaşta İsrail'in geleneksel savaş stratejilerinin ve yetkililerin karar alma süreçlerinin tartışılması ve kamuoyunun savaşa bakış açısının alınan kararlardaki etkisidir. Son

olarak her iki savaşın da bağlamsal koşulları yerel, bölgesel ve küresel dinamiklerin etkisinden payını almıştır. 1973 Yom Kippur Savaşında olayın küresel düzleme sıçraması riski karşısında eyleme geçme ihtiyacı hisseden büyük güçlerin ateşkes imzalanmasında oynadıkları rol büyük olmuştur. Yine 2006 yılındaki İkinci Lübnan Savaşı, İsrail açısından uluslararası kamuoyunun düşüncesini hesaba katma ihtiyacı doğurmuş ve ABD'nin terörizme karşı savaş kavramı ile bölgede şekillenen dinamikler – İran, Suriye ve Hizbullah kutuplaşması ve Hizbullah'ın Lübnan siyasetindeki rolü- karar alma süreçlerini etkilemiştir.

Özetle, bu çalışma bölgede süregelen çatışmaların askeri yönünden ziyade diplomatik ve toplumsal açılardan etkilerine değinmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda 1973 ve 2006 yıllarında yaşanan savaşların küresel, bölgesel ve ulus-altı dinamiklerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu dinamiklerdeki süreklilikler ve değişimler tartışılacaktır. İkinci olarak bu dinamiklerin İsrail'in devlet-toplum ilişkisindeki etkisi ve Yom Kippur savaşı sonrası toplumun savaşa bakış açısındaki dönüşüm analiz edilmeye çalışılacaktır.

1973 YOM KİPPUR (RAMAZAN SAVAŞI) SAVAŞI

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı döneminin sömürgeleşme süreci ve büyük güçlerin varlığı Ortadoğu'da önemli miraslar bırakmış ve yeni kurulan devletler üzerinde önemli etkiler doğurmuştur. İngiliz himayesi sona erdikten sonra 1948 yılında İsrail devletinin kurulması Araplardan çok büyük tepki çekmiş ve Arap orduları bir araya gelerek İsrail'e savaş

açmışlardır. Bu bağlamda, İsrail kuruluşundan itibaren yaşamış olduğu savaşlarla bir kuşatılmışlık hissi içinde devlet ve toplum ilişkisini oluşturmuş; Cleveland ve Bunton'a (2009: 353-354) göre bu his güvenlik ihtiyacı şeklinde tezahür etmiştir. Sonuç olarak, İsrail insani ve maddi kaynaklarını daha yoğun olarak askeri ve savunma harcamalarına yoğunlaştırmış, bu da bölgedeki güvenlik dinamiklerini derinden etkilemiştir.

1973 Yom Kippur Savaşı her ne kadar kendi dinamiklerini içinde barındır- sa da, özellikle 1967 savaşının sonuçları- dan ve İsrail adına gerçekleşen kesin gali- biyetten etkilenmiştir. 1948 yılında mağ- lup olmaları sonrası Arapların askeri ve savunma kaynaklarını arttırmaya yoğun- laşması ile İsrail 1967 Altı Gün Savaşında ön alıcı bir hamle yapmış, Arap ordularına ağır kayıplar verdirmiştir. İsrail'in ulaşmış olduğu askeri ve savunma seviyesini gös- termenin yanı sıra bu savaşta elde edilen galibiyet Araplar arasında İsrail'e karşı benimsenen amaç birliğinin başarılı olaca- ğı inancını sarsmıştır. Bununla birlikte, İsrail'in Araplara üstünlük kurması için Batılı müttefiklere ihtiyacı olmadığını - 1956 yılındaki Süveyş krizinde İsrail, Fransız ve İngiliz birlikleri ile hareket et- miştir- göstermesi bakımından oldukça önemlidir(Goldschmidt ve Davidson 2007: 431). Nitekim Barnett (1992: 186), bu kesin galibiyetin İsrail tarafında belirgin bir öz- güven yarattığını belirtmiştir. Savaş sonra- sı kazanılan toprakların ise diplomatik görüşmeler sürecinde önemli bir koz ola- rak kullanılabileceği inancı İsrail tarafında ciddi bir kazanım olarak değerlendirilmi- ştir. Ancak bu durum Araplar açısından

beklenildiği şekilde algılanmamış ve aksi- ne 1967 yılında Hartum Konferansında bir araya gelen Araplar kendi aralarında İsrail ile doğrudan bir barış görüşmesi yapma- mak üzerine sözleşmişlerdir. Sonuç olarak, Arap onurunun kurtarılması ve kaybedi- len toprakların geri alınması adına tek seçeneğin güç uygulamak olduğuna karar verilmiştir.

1973 savaşının İsrail adına sürpriz olmasını etkileyen faktörlerden biri olan İsrail'in kesin galibiyeti ve Arapların tep- kisinin yanlış anlaşılması, Mısır'da Arap Nasyonalizminin lideri Nasırın ölümü sonrası başa geçen Enver Sedat'ın 1973 savaşına giden süreçteki hamleleri ile daha da ileri seviyeye taşınmıştır. 1967 savaşı sonrası yaşanan mağlubiyet Arap tarafın- da ve özellikle Mısır için Arap onurunun kurtarılması ve demoralize olmuş halkta bir umut ışığının uyandırılması ihtiyacını belirgin kılmış; sonuç olarak yeni bir savaş seçeneği oldukça cazip bir hal almıştır. Mısır lideri Enver Sedat'ın 1973 savaşına giden süreçte Sovyet uzmanlarını ülkeden çıkarması ve Ürdün ile ilişkilerini bozması ise İsrail tarafında ilk bakışta olumlu ve barışçıl hamleler olarak algılanmıştır. An- cak Mehran Kamrava Enver Sedat'ın as- lında manevra alanını arttırmak için bu hamleleri yaptığını vurgulamıştır (Kamra- va 2011: 129-130).

Sonuç olarak, 6 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye birliklerinin koordineli bir şekil- de İsrail topraklarına saldırması ile gerçek- leşen Yom Kippur Savaşının İsrail adına kesin bir sürpriz olduğu gerçeği tartışıl- maz bir hal almıştır. Her ne kadar savaş İsrail tarafı adına kesin bir galibiyet ile sonuçlanmış olsa da, sonrasında yaşanan-

ların İsrail politikası ve yönelimleri ile devlet toplum arasındaki ilişki üzerindeki etkileri önemli sonuçları beraberinde getirmiştir.

Ancak savaşın İsrail için bir galibiyet ile sonuçlanması ve toplumsal etkilerinin incelenmesinden önce savaşta sürpriz faktörünün yanı sıra sayısal üstünlüğü de elinde bulunduran Arap ordularının başarısızlığının ardında yatan faktörlerin de değerlendirilmesi, savaşı izleyen süreçte girilen barış sürecini anlamak açısından önem teşkil etmektedir. Mansfield (2012: 413-414), Arapların başarısızlığının temelini oluşturan en temel faktörü koordineli bir şekilde saldırılar da stratejik olarak görüş ayrılıklarına sahip olmalarında aramıştır. Mısır lideri Enver Sedat'ın hedefi 1967 yılında elde edilen mağlubiyet ve kaybedilen toprakların geri alınması adına İsrail'in diplomatik alana çekilmesi, Suriye lideri Hafız Esat'ın temel amacı İsrail'in Suriye topraklarından tamamen çıkarılması ve kesin bir askeri zafer elde edilmesi olmuştur. Bu bağlamda, savaşın gidişatı içinde İsrail ilk etapta ağır kayıplar verse de toparlanma imkânı bulmuş ve karşı atağa geçebilmiştir. Daha sonrasında savaşın küresel düzleme sıçrama riski karşısında, ABD ve Sovyetlerin araya girmesi ile ateşkes anlaşması imzalanması sürecine girilmiş ve öncelikle Mısır ve İsrail'in imzaladığı ateşkes, daha sonra Suriye tarafından da kabul edilmiştir (Cleveland and Bunton 2009: 375-376). Fakat Rabinovich (2004: 268), imzalanan bu ateşkesin en büyük kazananı olarak Enver Sedat'ı işaret etmiştir. Çünkü İsrail savaş sonrası işgal edilen topraklardan geri çekilmeyi kabul etmiş ve diplomatik alana çekilebilmiştir.

Diğer yandan, İsrail tarafında sayısal üstünlük ve sürpriz faktörlerine rağmen elde edilen başarının sanki bir mağlubiyetmiş gibi algılanmasının ardında yatan nedenleri Liebman (1993: 400), ölü ve yaralıların sayısının çokluğu, savaş sonrası yaşanan toprak kayıpları, savaşın öngörülememiş olması ve askeri stratejideki eksiklikler, bölgedeki büyük güçlerin müdahalesi ve İsrail'in savaş sonrası ABD desteğine artan bağımlılığı şeklinde sıralamıştır. Efraim İnbar ise savaş sonrası İsrail'in uluslararası alanda hâlihazırda azalmış olan desteğinin daha azalarak İsrail'in daha belirgin bir yalnızlaşma duygusu içine girdiğini vurgulamıştır. ABD'nin diplomatik ve askeri desteğine duyulan ihtiyacın artmasıyla birlikte, İsrail ve ABD arasındaki politika hedeflerinin uyumsuzluklarının da artmış olması İsrail'in güvenlik ihtiyacı algılamasında olumsuz etkiler yaratmıştır (İnbar 2008: 3).

Yom Kippur savaşı ile başlayan süreçte İsrail'in askeri bir toplum olma motivasyonu güçlenmiştir. Bu da politikaların değerlendirilmesi açısından toplum-devlet ilişkisine yön veren bir karakter yaratmıştır (Lebel and Lewin 2012: 2-3). Savaşı önceleyen ve gidişatı belirleyen gelişmelerin kısa özetinden sonra, toplum üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, ilk göze çarpan değişim toplumda oluşturan kültürel anlatılar yoluyla takip edilebilir. Gavriely (2014), sözü edilen kültürel anlatıları güvenlik ve normalleştirme şeklinde iki gruba ayırmıştır. Her ne kadar bu iki anlatı ilk bakışta birbiriyle çelişiyor gibi görünse de birbiriyle uyumlu hale getirilmiş ve muhafetin altını oyarak iktidardaki rejimi güçlendirici etki yaratmıştır. Örnek olarak,

artan savunma bütçesi ve harcamaları normalleştirilmiş ve güvenlik ihtiyacı doğrultusunda sunulmuştur. Savaş sonrası askeri ve savunma konularının medyada kendine daha fazla yer bulmasına değinen Mann'a göre (2015) ise askeri konular generallerin ve siyasetçilerin tekelinden çıkarak toplumsal alana dâhil edilmeye başlanmış ve İsrail'in askeri bütçe, askeri atamalar gibi geniş çaplı konuları kamuoyunda konuşulmuştur. Bir diğer önemli değerlendirme, Gavriely'nin (2014) 1967 savaşı sonrası toplumun içselleştirdiği normalleştirme mekanizmalarının da bir yan etkisi olarak Yom Kippur savaşındaki sürpriz faktörünü incelemesidir. İsrail'in karar verme mekanizmalarında yanlış anlaşılan ve yetkililerin göz ardı ettiği Mısır ve Suriye sınırındaki olağan dışı hareketler İsrail ordusu için şaşırtıcı bir etki doğmasında önemli rol oynamıştır.

Savaş sonrası dönemin İsrail devlet toplum ilişkisi açısından en dikkat çekici özelliği, kamuoyu baskısının hükümetler üzerindeki artan gücü olmuştur. Orkibi (2015) yaşanan protestoların hükümet kararlarını etkilediğini belirtmiştir. Aynı şekilde Barnett (1992: 188) hükümetin güvenlik ve savunma konularını ele alış biçimine dair kamuoyunda yükselen şekilde eleştirel bir bakış sergilendiğini ve gerçekleşen saldırının neden öngörülemediğinin sorgulandığını dile getirmiştir. Sonuç olarak, savaş sonrasında yapılan aralık seçimlerinde iktidarda olan İşçi Partisi'nin %5 dolayında oy kaybetmesi toplumsal tepkinin ciddi bir biçimde yansımaları olarak değerlendirilmiştir (Maoz 2006: 140). Toplumun savaşa bakış açısının yaşadığı dönüşüme dair Eyal (2015) Yom Kippur Sa-

vaşının sürpriz karakteri ve yaşanan mağlubiyet hissinin izleyen dönemdeki barış süreci için – 1979 Camp David süreci - gerekli ortamın hazırlanmasında önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Eyal'e göre dönüşüme uğrayan ulusal değer ve inançlar sistemi (national ethos), daha barışçıl bir biçim almıştır. Diğer yandan, İsrail'in bölgede caydırma ağırlıklı politikasının aslında nasıl bölgedeki hamasi söylemleri güçlendirdiği ve barış ihtimalini azalttığı düşünüldüğünde, bu dönüşümün etkilerinin ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (Navon 2004: 8-9).

Ancak bu noktada, özellikle Camp David sürecine götüren gelişmelerden bahsederken İsrail toplumunun savaşa bakış açısında yaşanmış olan toplumsal dönüşümün yanı sıra bağlamsal olarak değişime uğrayan bölgesel ve küresel dinamikler de anılmalıdır. Öncelikle, savaşın ilk etabında İsrail ordusuna ağır kayıplar verdiren Araplar, İsrail'e karşı zafer elde edebilecek cesaret ve yeteneğe sahip oldukları konusunda güvenlerini tazelemişler ve İsrail'in yenilmez olduğu anlayışından uzaklaşabilmişlerdir. İkinci olarak, savaş sırasında dünya piyasalarına petrol tedariki açısından bölgenin petrol ihracatçısı ülkelerinin ellerinde bulundurduğu kozları kullanma konusunda istekli olmaları ve Filistin davasına destek vermeleri önemli yapısal sonuçlar doğurmuştur. Hem büyük güçleri etkilemesi hem de barışa yönelik isteği güçlendirmesi açısından bu hamle önemlidir. Ayrıca büyük güçler açısından Soğuk Savaş düzeninde bu tip bölgesel çatışmaların küresel düzeye sıçrama riski göz önüne alındığında savaşa müdahale edilmesi ihtiyacı doğ-

muş ve barış sürecine girilmesinde Amerika'nın etkin bir rol oynadığı görülmüştür (Goldschmidt ve Davidson 2007: 431).

Yukarıda bahsedildiği üzere, 1973 savaşını izleyen barış süreci bölge için görece olarak çatışma kaynaklarının ve taraflarının azaldığı görünümünü sunmuş olsa da, özellikle İkinci Lübnan Savaşı vakasında da görüldüğü üzere, savaşların taraflarının karakterinde yaşanan dönüşüme dikkat çekilmesi gerekmektedir. Devletlerarasında gerçekleşen savaşlardan devletlerin de dâhil olduğu asimetrik savaşlara, devlet dışı aktörlerin – özellikle Hamas ve Hizbullah gibi askeri boyutunun yanı sıra siyasi boyutu da olan aktörler – yükselen konumuna bakıldığında, savaşların toplumsal ve insani boyutları, devlet toplum ilişkisi içindeki yeri gibi faktörler doğrultusunda geleneksel savaş stratejilerinin eski cazibesini yitirmekte olduğu tartışılabilir. Bu bağlamda İkinci Lübnan Savaşı, İsrail toplumun savaşa bakış açısında yaşanan dönüşümün takip edilmesi açısından önemli bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ LÜBNAN SAVAŞI

1979 Camp David görüşmeleri ile başlayan barış sürecinin İsrail'e sağladığı avantajlara örnek veren Zakheim, İsrail'in 1982 yılında Lübnan'a doğru ilerlemesi sırasında Mısır tarafından cılız sayılabilecek itirazlar dışında herhangi bir tehdit gelmemesini barış sürecinde varılan anlaşmaya bağlamıştır (Zakheim 2013: 14). Bu bağlamda, 1973 savaşını izleyen barış sürecinde İsrail'in taraf olduğu savaşlar göz önünde bulundurulduğunda Hizbullah etkisi ön plana çıkmaktadır. İsrail ve Lübnan arasında oluşan diplomatik süreç

söz konusu olduğunda, Hizbullah'ın eylemlerini önemli ölçüde belirlemesi açısından, İsrail'in Lübnan işgali ve 2000 yılında işgal ettiği topraklardan ayrılması sonrası oluşan caydırıcılık çerçevesinden kısaca bahsedilmesi önemlidir. 18 yıl süren İsrail işgali (1982-2000) sonrası Hizbullah gerek İsrail ile olan ilişkisi gerekse de Lübnan yönetimindeki etkisi ile Lübnan siyasetinde önemli bir aktör haline gelmiştir. Ancak Hizbullah ve İsrail arasındaki ilişkinin, doğası gerek bölgesel gerekse de küresel güçlerin politikaları ile çakıştığından sadece yerel bir aktör olarak algılanması bölgesel seviyede birçok dinamiğin gözden kaçırılması anlamına gelecektir. Bu bağlamda, dikkat çeken bir nokta Montgomery ve Pettyjohn Hizbullah'ın eylemlerini incelerken demokratikleşme ve yaklaşan seçimlerin etkisine vurgu yapmasıdır (2010: 544-545). Hizbullah'ın Lübnan siyasetinde etkin bir rol oynaması ve İsrail karşısındaki tutumu bölgede hala etkisi göz ardı edilemeyecek Arap birliği nosyonu açısından da belirleyicidir.

2006 yılında Hizbullah ve İsrail arasında gerçekleşen savaş, İkinci Lübnan savaşı ya da Temmuz savaşı olarak da bilinmektedir. Her ne kadar savaşın taraflarını İsrail ve Hizbullah oluştursa da, savaş daha geniş çerçevede Lübnan, Suriye, İran başta olmak üzere Irak ve bölgede terörizme karşı savaş kavramı çerçevesinde politikalar yürüten ABD'yi de kapsamaktadır. Bu bağlamda savaş, bölgedeki etnik, mezhepsel, dini ve medeniyetler çatışması çerçevesindeki çatışmalar açısından karmaşık bir vaka oluşturmaktadır.

Savaşın bölgesel ve küresel bağlamına bakıldığında, bölgede ABD Irak'ın

özgürlüğünü sağlamak ve şer eksenini olarak tabir edilen terörizme destek veren ülkelerle – Irak, İran ve Kuzey Kore - savaş kapsamında mücadeleye girişmiştir (Hook ve Spanier 2014: 286-287). Terörizme karşı savaş kavramının hesaplamalara yön verdiği ve bölgedeki kutuplaşmayı arttırdığı görülmektedir. İsrail ve ABD ile doğrudan bir savaş riskini almak istemeyen Suriye ve İran'dan destek gören Hizbullah daha önce de bahsedildiği gibi hem siyasi hem de askeri boyutu olan devlet dışı bir aktör olarak İsrail ile zaman zaman küçük çaplı çatışmalara girmiştir. Fakat 2006 yılında sınırda devriye gezen İsrail askerlerinin kaçırılmasıyla bölge için önemli sonuçlar doğuracak bir çatışmanın fitili ateşlenmiştir.

İkinci Lübnan Savaşı olarak adlandırılan çatışma başlangıçta planlananın aksine 33-34 gün sürmüş ve İsrail halkı açısından önemli zorluklar doğurmuştur. Aynı şekilde Lübnan halkı ve Hizbullah taraftarları için de ağır kayıpların verildiği bir süreç yaşanmıştır (Harel ve Issacharoff 2008). Savaşın sonuçlarına yönelik literatürde birbiriyle çatışan değerlendirmeler bulunmaktadır. Genel eğilim İsrail ve Hizbullah arasındaki caydırıcılık çerçevesinden incelemektir. Fakat savaşın başarısı konusunda özellikle İsrail açısından önemli tartışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, caydırıcılık konusu İsrail ve Hizbullah arasındaki ilişki açısından dikkat edilmesi gereken bir dinamik olmuştur. Lieberman (2009) caydırıcılık konusunda başarısız olunmasını Hizbullah'a yönelik savaşta en önemli faktör olarak tartışmaktadır. Benzer şekilde Soberman (2016: 166) İsrail'in Lübnan işgali sırasında taraflar

arasında oluşan caydırıcılık ve karşılıklı görüşme ortamının İsrail'in işgal edilen alanı terk etmesi sonrası bozulduğunu belirtmiş ve 2006 yılındaki savaşın bozulan caydırıcılık ortamından kaynaklandığını belirtmiştir.

Dönemin İsrail Başbakanı Ehud Olmert, savaş sonrası kazanımlar için İsrail'in en büyük askeri ve siyasi kazanımlarından biri olmuştur ifadesini kullanmıştır (*Jerusalem Post*, 28 Eylül 2006). Arkin ise bu durumu kaçırılan askerlerin kurtarılması, Hizbullah'ın roket saldırılarının engellenmemesi ve İsrail karşıtı kamuoyunun büyüklüğü açısından başarısızlık olarak değerlendirmektedir (Arkin 2007: 124). Bar-Joseph (2010: 160-161), Hizbullah karşındaki başarısızlığı şu temel faktörlere bağlamaktadır. Öncelikle değişen küresel ve bölgesel konjonktürün eksik anlaşılması ve askeri birimlerin hazırlıksızlığı. Arkin ise Hizbullah'ın savaş sonrası bölgedeki itibarının arttığının altını çizmekte ve İsrail'in savaştan galip olarak çıktığını belirten söylemlerin aksine Hizbullah'ın silahsızlandırılması amacının başarılı olmadığına dikkat çekmektedir (Arkin 2007: 129).

Harel ve Issacharoff (2008: 241), 2006 savaşını değerlendirirken mağlubiyet yerine başarısızlık tanımını yapmaktadır. Feldman (2006), savaş sonrasında bozulan caydırıcılık ortamının oluşmasında Hizbullah'ın söylemlerinin başarılı olmasını, diğer yandan İsrail karar vericilerinin gerçekleştirilmeyen hedefler üzerinden savaşı açıklamaya çalışmasını dile getirmiştir. Bu bağlamda, İsrail'in savaştan kesin bir galibiyet elde edememiş olması sahada kazanmış olduğu başarının abartılı hedefler

yüzünden gölgelenmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Furst (2007) ve Tzabag (2013) aynı noktayı vurgulamış ve İsraili yetkililer arasındaki koordinasyonsuzluğun ve İsrail Savunma Kuvvetleri'nin belirlemiş olduğu hedeflerin aslında kendilerini zor durumda bıraktığını ve bu askeri hedeflerin başarılmasının zorluğunu dile getirmiştir:

- Hizbullah'ı tamamen ortadan kaldırmak,
- Hasan Nasrallah'ın öldürülmesi
- 2 (6) kilometrelik güvenli bölgenin oluşturulması
- Litani nehrine kadar olan bölgede bir tampon bölgenin oluşturulması.

İkinci Lübnan Savaşının diğer tarafı Hizbullah'ın amaçlarını ve başarısını değerlendiren Gabrielsen (2013), Hizbullah'ın daha ulaşılabilir hedefler belirlediğini dile getirerek İsrail ile karşılaştırıldığında başarılı olduğunu tartışmıştır. Gabrielsen Hizbullah'ın kısa ve uzun vadeli hedeflerinin İsrail'in sarsılmaz imajına zarar vermek, Lübnan siyasetindeki konumunu güçlendirmek olduğunu belirtmiştir. Cleveland ve Bunton'a göre Hizbullah savaş sonrası Lübnan'ı İsrail'e karşı koruma konusunda önemli bir aktör olduğunu ispatlamış ve yönetimin Batı ile yakınlaşma çabalarına ciddi bir darbe vurmuştur (2009: 548-549). İsrail'in sert tepkisi hâlihazırda demokratikleşme sürecine girmiş olan Lübnan'da Hizbullah'ın gücünün artmasında kolaylaştırıcı etki yaratmıştır. Bu durumun İsrail'in Hizbullah'ın Lübnan iç politikasındaki etkisini kırmak şeklindeki amacına ters düşen sonuçlar doğurduğu tartışılmıştır (Montgomery ve Pettyjohn 2010: 523).

İkinci Lübnan Savaşının toplumsal boyutu ve İsrail'de devlet toplum ilişkisi üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde Paul Salem resmi açıklamalar her ne kadar kesin bir galibiyet sunmuşsa da İsrail toplumunda savaş sonuçlarının rahatsız edici bir his uyandırdığını vurgulamıştır. Fakat İsrail'in aksine Hizbullah açısından böyle bir savaştan sağ çıkabilmiş olmak bile Araplar adına bir galibiyet olarak değerlendirilmiştir (Salem 2008, 19). Fayutkin ise İkinci Lübnan Savaşı'nı değerlendirirken Eyal'in belirtmiş olduğu barışçıl inanç ve değerler sisteminin toplumda daha güçlü bir yer edindiği düşüncesinin aksi yönde olarak bu düşüncenin toplumun belirli bir kesimi tarafından paylaşılsa da, özellikle kuzeyde yaşayanların savaş koşulları altında yaşamaya katlanmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Daha da önemlisi bu konuda Hizbullah'ın toplumsal baskı yoluyla İsrail'in savaştan çekineceği yönündeki düşüncesinin stratejik bir hata olduğunu vurgulamıştır (Fayutkin 2009: 203).

Gavriely (2006), 2006 savaşının söylem analizini yaparak askeri ve siyasi elitlerin söylemleri doğrultusunda savaşı nasıl normalleştirdiklerini ve insanların günlük kullandıkları dile bu söylemlerin nasıl yerleştiğini gösterdiği çalışma oldukça önemlidir. Başka bir açıdan Levy (2008) özellikle 1973 Yom Kippur savaşı sonrası süreçte İsrail ordusunun toplumsal baskılara artan şekilde tabi olduğundan hareketle İkinci Lübnan Savaşı sırasında ordunun otonomisinin azaldığını ve bu durumun karar alma mekanizmaları dâhil olmak üzere birçok süreci etkilediğini tartışmıştır. Levy (2010b) İkinci Lübnan Sa-

vaşında İsrail’de gerçekleşen protestoların ise ordunun kompozisyonu ile yakından ilgili olduğunu belirtmiştir. Levy’ye göre orduda orta sınıftan gelenlerin sayısı arttıkça ölenlerin sayısı üzerinden yapılan eleştirilerin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda orduyu oluşturan sınıflar ordunun performansına yönelik yapılan protestolar üzerinde etkili olmaktadır.

Ish-Shalom (2011) benzer şekilde savaşın isimlendirilme sürecinin, bununla birlikte girilen çatışmanın savaş olup olmadığı konusunun, hükümet, muhalefet ve kamuoyu açısından ne derece önemli olduğunu belirterek, tarafların kendi amaçları doğrultusunda siyasi üstünlük sağlamak için anlatılar oluşturduğunu vurgulamıştır. Levy medyanın İkinci Lübnan Savaşını ele alış biçimini ve bunun siviller üzerindeki etkisini incelemiş, medyada genellikle ordunun performansını değerlendiren bir açı üzerinden gerçekleştirilen anlatının aslında kamuoyunun dikkatini güç kullanımının meşruiyeti konusundan uzaklaştırdığını vurgulamıştır. Levy’ye göre bu durum ordu üzerindeki sivil kontrolün medya yoluyla azaltılmasına yol açmaktadır (Levy 2010a).

İkinci Lübnan Savaşının bölgesel ve küresel çıkarımları ise daha farklı olmuştur. Barnea İkinci Lübnan Savaşını bölgede ABD’nin öncülüğünde girişilen terörizme karşı savaş kavramı içinde şer ekseni olarak tabir edilen ülkeler üzerindeki etkisi açısından değerlendirmiştir. Bir asimetrik savaş örneği olması bakımından devlet dışı aktör olarak Hizbullah’ın İsrail karşısında göstermiş olduğu dayanıklılık ve verdimiş olduğu kayıpları vurgulayan Barnea, ABD açısından terörizme karşı

savaşmanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamak adına önemli bir örnektir (Barnea 2006: 24). Diğer yandan uluslararası kamuoyu baskısı ve onayının İsrail’in Hizbullah’ı çevreleme politikası üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Aran’a (2012) göre İkinci Lübnan Savaşı sonrası oluşan caydırıcılık ortamı ve İsrail’in çevreleme politikasının bağlamını incelerken Hizbullah’ın sadece devlet dışı bir aktör ya da terörist organizasyon olmaktan ziyade Lübnan iç siyasetine dâhil olmaya çalışması da karar alma süreçleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Aynı zamanda Aran, bu özelliğinin Hizbullah’ın rasyonel bir aktör olarak değerlendirilmesinin önünü açarak İsrail’in çevreleme politikasının başarısında – Hizbullah’ın İsrail’e yönelik azalan saldırıları göz önüne alındığında – önemli rol oynadığını belirtmiştir. Hizbullah’ı destekleyen İran açısından ise Mehran Kamrava’ya göre Hizbullah’ın İsrail karşısında elde ettiği başarın İran adına bölgede önemli bir denge oluşturmuş ve ABD’nin hesaplamalarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğinin göstergesi olmuştur (Kamrava 2011: 371).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmanın konusunu oluşturan her iki vaka da hem bölge hem de İsrail için önemli sonuçlar doğurmuş ve etkilerini günümüze kadar sürdürmüştür. İsrail’deki devlet toplum ilişkisi bakımından savaşların topluma açıklanması ve toplumun savaşılar bakış açısına yön verilmesi iktidardaki rejimler için her zaman önemli gelişmelerdir. Bu bağlamda, Yom Kippur Savaşı ile başlayan süreçte İsrail’in askeri bir toplum olma motivasyonu güçlenmiştir. Bu da politikaların değerlendirilmesi

açısından toplum-devlet ilişkisine yön veren bir karakter yaratmıştır (Lebel and Lewin 2012: 2-3).

Arap-İsrail sorunu olarak tanımlanan savaşların süreç içinde yaşadığı dönüşüm – asimetrik savaş kavramı – bölgedeki gelişmelerin değerlendirilmesi açısından önem verilmesi gereken faktörlerdendir. Göze çarpan bir diğer nokta her iki savaşın bağlamsal koşullarının savaşların seyri üzerinde sahip olduğu etkidir. Her iki savaşta da küresel ve bölgesel dinamikler savaşın koşullarını belirlemiştir. Örneğin 1973 savaşını kazanmış olan İsrail bu başarısını büyük güçlerin savaşın küresel düzleme sıçrama riskinden dolayı diplomatik alana yansıtamamıştır. 2006 yılında ise hedeflenen amaçlara ulaşılması bakımından başarısız olursa da ABD'nin terörizme karşı savaş kavramı doğrultusunda asimetrik savaş örneği sayılan Hizbullah karşısında verilen savaş bir başarı hikâyesi gibi sunulmuştur. Bu noktada toplumun barışçıl bir inanç sistemini benimsemesi de önemlidir. Diğer bir deyişle, sıfır toplamli oyun politikasının güdülmesinin bölgedeki her aktör için olumsuz sonuçlar doğurduğu açıktır. Her ne kadar bu durumdan tarafların kendi saflarını sıkılaştırma ve konsolidasyon sağlama şeklinde avantaj sağladığı düşünülebilirse de savaşların devam etmesi ve kaynakların kalkınma yerine güvenlik politikaları uğruna kullanılmasının ciddi fırsat maliyetleri doğurduğu güçlü bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

ARAN, Amnon. (2012).Containment and territorial transnational actors: Israel,

Hezbollah and Hamas.*International Affairs*, 88(4), 835-855.

ARKİN, William M.(2007).Divine Victory for Whom? Airpower in the 2006 Israel-Hezbollah War.*Strategic Studies Quarterly*, Winter, 98-141.

BARNEA, Nahum. (2006). Israel vs. Hezbollah.*Foreign Policy*, No. 157 (Kasım-Aralık), 22-24, 26-28.

BARNETT, Michael. (1992).*Confronting the Costs of War: Military Power, State, and Society in Egypt and Israel*. New Jersey: Princeton University Press.

BAR-JOSEPH, Uri. (2010). The Hubris of Initial Victory: The IDF and the Second Lebanon War, içinde *Israel and Hizbollah: An Asymmetric Conflict in Historical and Comparative Perspective*, Jones, Clive ve Catignani, Sergio (ed.), (147-162). London: Routledge.

CLEVELAND, William ve Bunton, Martin. (2009).*A History of the Modern Middle East*. Boulder, Co: Westview Press.

FAYUTKİN, Dan. (2009).The Second Lebanon War – A Two-Year Perspective.*Defense & Security Analysis*, 25(2), 201-204.

FURST, Zev. (2007). The Second Lebanon War: Military Strategy and the Battle for Public Opinion. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 1 (2), 11-13.

GABRIELSEN, Iver. (2013).Military Strategy and the Conduct of the 2006 Israel-Hezbollah War.*Comparative Strategy*, 32 (5), 435-442.

GAVRIELY-Nuri, Dalia. (2006).The 'metaphorical annihilation' of the Second Lebanon War (2006) from the Israeli political discourse.*Discourse & Society*, 19 (1), 5-20.

GAVRIELY-Nuri, Dalia. (2014).*Israeli Culture on the Road to the Yom Kippur War*. New York: Lexington Books.

- GOLDSCHMIDT**, Arthur Jr. ve Davidson, Lawrence. (2007). *Kısa Ortadoğu Tarihi* (çev. Aydemir Güler). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- HAREL**, Amos ve Issacharoff, Avi. (2008). *34 Days: Israel, Hezbollah and the War in Lebanon*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- HOOK**, Steven, W., ve Spanier, John. (2014). *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşından Günümüze* (çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- ISH-SHALOM**, Piki. (2011). Defining by naming: Israel civic warring over the Second Lebanon War. *European Journal of International Relations*, 17 (3), 475-493.
- İNBAR**, Efraim. (2008). *Israel's National Security Issues and challenges since the Yom Kippur War*. London: Routledge.
- JERUSALEM POST**. (28 Eylül 2006). Column One: The World according to Olmert. Erişim tarihi: (18 Eylül 2018): <https://www.jpost.com/Opinion/Columnists/Column-One-The-world-according-to-Olmert>.
- KAMRAVA**, Mehran. (2011). *The Modern Middle East: A Political History since the First World War*. London: University of California Press.
- LEBEL**, Udi and Lewin, Eyal. (2015). Introduction içinde *The 1973 Yom Kippur War and the Reshaping of Israel Civil-Military Relations*, Lebel, Udi ve Lewin, Eyal (ed.), (1-8.) London: Lexington Books.
- LEVY**, Yagil. (2008). The Second Lebanon War: From Republican Control to Market Control over the Army, *Democracy and Security*, 4 (1), 48-68.
- LEVY**, Yagil. (2010a). How the press impairs civilian control over the armed forces: the case of the Second Lebanon War. *Journal of Power*, 3 (2), 243-257.
- LEVY**, Yagil. (2010b). How the Military's Social Composition Affects the Political Protest: The Case of Israel. *Peace and Change*, 35(1), 123-145.
- EYAL**, Lewin. (2015). The 1973 War as a Stimulator in the Reshaping of Israeli National Ethos, içinde *The 1973 Yom Kippur War and the Reshaping of Israel Civil-Military Relations*, Lebel, Udi ve Lewin, Eyal (ed.), (147-178). London: Lexington Books.
- LIEBERMAN**, Eli. (2009). Israel's 2006 War with Hizbollah: The Failure of Deterrence, içinde *Contemporary Israel: Domestic Politics, Foreign Policy, and Security Challenges*, Freedman, Robert O. (ed.), (317-354). Boulder, Co: Westview Press.
- LIEBMAN**, Charles S. (1993). The Myth of Defeat: The Memory of the Yom Kippur War in Israeli Society. *Middle Eastern Studies*, 29 (3), 399-418.
- MANN**, Rafi. (2015). Not Just Intermediaries: The Mediatization of Security Affairs in Israel since 1973, içinde *The 1973 Yom Kippur War and the Reshaping of Israel Civil-Military Relations*, Lebel, Udi and Lewin, Eyal (ed.), (81-120). London: Lexington Books.
- MANSFIELD**, Peter. (2012). *Ortadoğu Tarihi* (çev. Ümit Hüsrev Yolsal). İstanbul: Say Yayınları.
- MAOZ**, Zeev. (2006). *Defending the Holy Land: A Critical Analysis of Israel's Security and Foreign Policy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- MONTGOMERY**, Evan Braden ve Pettyjohn, Stacie L. (2010). Democratization, Instability, and War: Israel's 2006 Conflicts with Hamas and Hezbollah. *Security Studies*, 19 (3), 521-554.

NAVON, Emmanuel. (2004).From Kippur to Oslo: Israel's Foreign Policy, 1973–1993.*Israel Affairs*, 10 (3), 1-40.

ORKIBI, Eithan. (2015). The Combatants' Protest after the Yom Kippur War and the Transformation of the Protest Culture in Israel, içinde *The 1973 Yom Kippur War and the Reshaping of Israil Civil-Military Relations*, Lebel, Udi and Lewin, Eyal (ed.), (9-36). London: Lexington Books.

RABINOVICH, Abraham. (2004).*The Yom Kippur War: The Epic Encounter That Transformed the Middle East*. New York: Schocken Books.

SALEM, Paul. (2008).The after-effects of the 2006 Israel–Hezbollah war.*Contemporary Arab Affairs*, 1 (1), 15-24.

SOBERMAN, Daniel. (2016).Learning to Deter: Deterrence Failure and Success in the Israel-Hezbollah Conflict, 2006–

16.*International Security*, 41 (3), 151–196.

TZABAG, Shumel. (2013).Ending the Second Lebanon War: the interface between the Political and military echelons in Israel.*Israel Affairs*, 19 (4),640-659.

ZAKHAİM, Dov, S. (2013). Peace and Israeli Security içinde *Peace in the Middle East: The Challenge for Israel*,Karsh, Efraim (ed.), (13-26). London: Routledge.

Kudüs-i Şerif'ten Şam-ı Şerif'e Kolera ile Mücadele 1902-1903: Bir Raporun Anlattıkları

Musa GÜMÜŞ*

musagumus@hotmail.com

Öz

Kolera gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklar insanlık tecrübesinde önemli birer tarihi vaka olarak görülür. 19. Asra gelindiğinde salgınların, ulaşım olanaklarının artmasına bağlı olacak ciddi bir şekilde artış göstermesi, bu tür hastalıklarla karşı uluslararası mücadeleyi zorunlu hale getirmiştir. 1851 yılında Paris Sağlık Konferansı bu konuda atılmış ilk uluslararası adım olmuştur. Bundan sonra bu tür hastalıklarla mücadele daha sistemli bir hal almıştır. Bulaşıcı salgın hastalıklardan Osmanlı Devleti de önemli sıkıntılar çekmişti. Özellikle hac mevsiminde, hac güzergâhında bulunan coğrafyalarda sık sık yaşanan salgın ciddi insan kaybına ve birçok aksaklığa sebep olmuştur. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti de salgın hastalıklarla daha sistemli bir mücadele yöntemi benimsemiş ve kayıpları en aza indirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Kolera ile mücadele denildiğinde akla ilk gelenlerden biri Bonkowski Paşa'dır. 19. Asrın son çeyreğinde sayısal olarak artan kolera vakalarına karşı mücadelede yeni ve şümüllü bir mücadelenin planlanmasını gerekli kıldı. Böyle bir mücadeleye örnek oluşturan vaka ise Kudüs'ten Şam'a kadar bir bölgeyi etkileyen 1902-1903 kolera salgınıdır. Bu salgının ortadan kaldırılması için Bonkowski Paşa tarafından yapılan uygulamalar ve bunu yansıttığı 10 Aralık 1903 tarihli rapor, kolera ile mücadelede önemlidir. Biz de, bu raporu özelinde Osmanlı Devleti'nde kolera ile mücadelede kullanılan yöntemleri, mücadelenin zorlukları, halk sağlığının tehlikeye düşmesinde cehaletin rolünü ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kolera ile mücadele, Bonkowski Paşa, Kudüs-i Şerif, Şam-ı Şerif, Osmanlı Devleti, 1902-1903.

* Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Fem-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, musagumus@hotmail.com

Struggle Against Cholera 1902-1903 From Jarusalem the Sherif to Damascus the Sherif: A Reports Narrative

Abstract

Epidemic and contagious diseases like cholera are considered as important historical events in the experience of mankind. Increase of epidemics during the 19th century, depending on the improvement of transportation facilities, necessiated an international cooperation for struggle against such diseases. International Sanitary Conference of Paris in 1851 was the first international step taken on this issue. After this point, struggle against such diseases became much more systematised. Epidemics caused serious problems in Ottoman Empire too. Especially during the haj season, epidemics that were experienced in regions around the haj routes, resulted in serious population losses and several troubles. In the face of this situation, Ottoman Empire too adopted a more systematised struggle method against epidemics and minimised the losses. Bonkowski Pasha was among the first persons that come to mind when talking about struggle against cholera in Ottoman Empire. Struggle against the increasing numbers of cholera cases required a new and intensive planning. The case that constitutes a sample for such struggle is the cholera epidemic of 1902-1903 that affected a region extending from Jerusalem to Damascus. Bonkowski Pasha's implementations for the control of this epidemic, and his 10 December 1903 dated report in which he elucidated them was important in the struggle against cholera. In this study, we will try to handle the methods that were implemented in Ottoman Empire for struggle against cholera, encountered difficulties and role of ignorance in the endangering of public health in the context of this report.

Key Words: Struggle Against Cholera, Bonkowski Pasha, Jarusalem the sherif, Damascus, Ottoman state 1902-1903.

GİRİŞ

19. asırda yaşanan kolera salgınları birçok coğrafyada önemli sorunlara sebep olmuş ve büyük can kayıpları yaşanması ile sonuçlanmıştır. Salgın olarak geniş alanları etkilemesi ile de önemli bir tarihi olay halini almıştır. Zira yayıldığı coğrafyada büyük yıkımlara sebep olması nedeniyle coğrafyanın nüfus dengesinin alt üst etmiştir. Salgının felaket halini alması ise medeniyetlerin seyrini değiştirmiştir¹. Bu salgın hastalıklardan olan kolera ise en tehlikelilerinden biri ve en fazla tahribat yapanlarından². Kolera gibi hastalıkların salgın halinde yayılma göstermesinde insanların bir yerden bir yere gidiş gelişlerin kolaylaşması ve geniş coğrafyalarda dolaşımların, özellikle toplu ulaşım araçlarında meydana gelen gelişmeler etkili olmuştur³. Bunun yanında, bölgeler arası ve bölgesel birçok unsurun etkili olduğu söylenebilir⁴. Bu salgınların devasa boyutlara ulaşması, bu hastalıklarla ciddi bir şekilde mücadele edilmesini zorunlu hale getirdi. Bu yüzden özellikle 1851 Paris Sağlık Konferansı ve sonrasında yapılan bir dizi uluslararası toplantılar, salgın hastalıklarla mücadelenin

sistemli bir şekilde yapılması gerektiğine dair toplu bir yaklaşımda yol gösterici olmuştur. Bu toplantı uluslararası ilk toplantıydı ve salgın hastalıklarla mücadelede etkin bir yol tutulması için çeşitli kararlar alındı⁵. Osmanlı Devleti'nde de, özellikle hac mevsiminde oldukça yaygın bir hal alan salgın hastalıklarla mücadele için eylem planları oluşturulmasında bir bilinçlenme söz konusu olmuştur. Böylelikle de özellikle hac dönemlerinde kolera hastalığının yayılmasının düzenli ve sistemli bir şekilde engellenmesi için gerekli mücadelenin yapıldığı görülmektedir⁶. Bu mücadelenin oldukça zor şartlara rağmen yapıldığı da ifade etmek gerekir⁷. Bu zor şartlara rağmen kolera başta olmak üzere salgın hastalıklarla mücadelede etkili bir mücadele yönteminin 19. Asrın son çeyreğinde oturduğunu ve birçok kez vuku bulan vakaların önünün alındığını görmekteyiz⁸. Bu başarıda, kullanılan Avrupalı yöntemlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz⁹.

Osmanlı Devleti'nde kolera ile mücadelede ilk akla gelen kişi Bonkowski Paşa'dır. Bonkowski Paşa, Osmanlı Devleti'ne 1831

¹ Mesut Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği 1892-1895*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 1; Özgür Yılmaz, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt: VI., Sayı: 1., 2017, s. 27; Zafer Atar, "İzmit ve Çevresinde Kolera Salgını (1894)", *"Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, Cilt: 1., (Editörler: Haluk Selvi, M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal), Kocaeli 2016, s. 839.

² Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 8., Sayı: 16., 2010, s. 120.

³ Sinan Kunalp, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", (Çeviren: Prof. Dr. Münir Atalar), OTAM, Cilt: 7., Sayı: 7, 1996, s. 497.

⁴ Abdulkadir Gül, "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", *TAED*, Sayı: 41, 2009, s. 240.

⁵ Ayar, s. 13-14.

⁶ Kunalp, s. 497.

⁷ Mehmet Ak, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4., Sayı: 17., 2011, s. 255.

⁸ Sacit Uğuz, "1895 Tarsus Kolera Salgını", *History Studies*, Cilt: 4., Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 438.

⁹ "XIX. yüzyılda devletlerin sağlık alanında teşkilatlanması-na etki eden en önemli unsur şüphesiz salgın hastalıklar olmuştur. Tarihin her döneminde çok sayıda insanın ölümüne yol açan veba ve kolera gibi salgın hastalıklara karşı başlangıçta basit yöntemlerle yapılan mücadelenin XIX. yüzyılda modern bir şekle bürünmesiyle karantina teşkilatının temelleri atılmıştır" Necati Çavdar-Erol Karıcı, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması'na Dair Bibliyografik Bir Deneme", *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 9., Sayı: 4., 2014, s. 258-259.

yılında sığınan bir Polonyalı (Leh) mültecinin oğlu olarak 1841 yılında doğmuştur. İlköğretimlerinden sonra da diğer Türk öğrencilerle birlikte Avrupa'ya eğitim alması için gönderilmiştir. 1868 yılında yurda döndü ve Mektebi Tıbbiye'de kimya muallim muavini olarak tayin edilmiştir¹⁰. Eczacılık alanında da önemli çalışmalara imza attı¹¹. Bu başarıları onu sarayın kimyacısı yaptı. Bonkowski Bey kimyayı gündelik hayatta bazı problemlere çözüm olarak kullanmış, bu tür konularda araştırmalar yapmıştır. Özellikle yangının yayılmasını önleyen levha üzerinde araştırmalar, batıdaki örneğindeki gibi daha kullanışlı, daha sağlam daha pratik ve daha ucuz bir ürün ortaya çıkarmak için çalışmalar yapmıştır¹². Bonkowski Paşa'yı asıl önemli kılan mesele ise bulaşıcı hastalıklarla mücadelede gösterdiği başarıdır. İlk çalışmalarını 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi dolayısıyla İstanbul'a gelen göçmenler nedeniyle yaşanan salgın sırasında gerçekleştirdi¹³. 1892 yılında da Dersaadet ve bilumum Vilâyet-i Şâhâne Hıfzıssıhha başmüfettişi görevlendirildi. Böylelikle bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin başına geçmiş oldu¹⁴. Bu sırada salgınların zuhur ettiği bölgelerde mücadele için görevlendirildi. Görev yerleri arasında Selanik¹⁵ İz-

mir¹⁶, Dersaadet¹⁷, İzmit¹⁸, Bursa¹⁹, , Eskişehir²⁰ Edirne²¹ Trabzon'da²² bulunmaktadır. Buralarda yaptığı çalışmalarla kolera'nın yayılmasını önlemiştir²³. Bonkowski Paşa'nın kolera ile mücadele konusundaki en kapsamlı çalışmalardan biri de Kudüs'ten Şam'a kadar salgın halini alan kolera'nın yayılmasını önlemek için verdiği mücadele ve aldığı önlemlerdir. Bu geniş kapsamlı çalışmalarını bir rapor halinde kaleme almış ve bu bölgelerde yaptığı çalışmaları, karşılaştığı zorlukları, hastalığın seyrine dair bilgileri, etkilenen coğrafyayı, hastalıkla ilgili istatistiki bilgileri ve haritaları içeren geniş bir rapor yazmıştır. Bonkowski Paşa'nın raporu Suriye ve civarındaki çalışmaları 27 Kasım 1902 ila 14 Haziran 1903 tarihlerini kapsamaktadır. Rapor, Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde, BOA, Y.EE., 11/25 numara ile kayıtlıdır. Rapor kırmızı bez cilt ile ciltlenmiş ve 27 varak 44 sayfadan oluşmaktadır. Rapor 10 Aralık 1903 tarihli-dir²⁴. Varakların bazıları boştur, bazı varaklarda tablo, harita, plan ve fihristler yer almaktadır. Bu makalenin konusu, bu rapor özelinde, Kudüs-i Şerif'ten Şam-ı Şerif'e Osmanlı Devleti'nde kolera ile mücadelenin ana hatlarını çizerek halk sağlığı ile ilgili genel bir bakış açısı sunmak olacaktır.

Raporda öncelikle hastalığın geliş güzergâhı ile bilgiler verilmektedir. Buna göre kolera salgını Mısır'dan yayılma göstermiş ve

¹⁰ Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1985, s. 407; Feza Günersun, "XI. Yüzyılın İkinci yarısında Osmanlı Kimyager-Eczacı Bonkowski Paşa", *I. Türk Tarihi Kongresi* (İstanbul 17-19 Şubat 1988), Ankara 1992, s. 231.

¹¹ "1892 yılında sıhhiye dairesi müfettişi olarak atanında bu görevinden istifa etti". Baytop, s. 407.

¹² Musa Gümüş, *1848 İhtilalleri Sonrasında Osmanlı Devleti'ne Sığınan Leh ve Macar Mültecileri'nin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 116

¹³ Günersun, s. 238.

¹⁴ Günersun, s. 238.

¹⁵ BOA, İ. HUS., 6/1310 CA 046.

¹⁶ BOA, İ. HUS., 14/1311 M 36.

¹⁷ BOA, İ. HUS., 16/ 1311 RA 137.

¹⁸ BOA, İ. HUS., 16/1311 Ra 085, 1-2.

¹⁹ BOA, A. MKT. MHM., 565/18.

²⁰ BOA, İ. HUS., 17/ 1311 R 074; BOA, İ. HUS., 17/ 1311 R 119.

²¹ BOA, İ. HUS., 29/1312 RA 005.

²² BOA, İ. SH., 1/ 1310 C 2, 1-2; BOA, İ. HUS., 7/1310 C 59.

²³ BOA, Y. MTV., 74/35.

²⁴ BOA, Y.EE., 11/25, s. 1.

buradan önce Gazze ve civarına yayılmıştır. Yayılış vasıtası ise Urban ve erbâb-ı ticâret gösterilmiştir²⁵. Hastalık ilk olarak 24 Eylül 1902 yılında Gazze merkezde görülmüş ve 20 gün içinde “Gazze, Cebelü’r-rahman, Yafa ve civâr köylerini işgal ettikten sonra nevahi-i mezkûrda iskân eden Yahudiler ve civarda bulunan Haymenişin Urban vasıtasıyla – biri şimale-Kudüs-i Şerif, Nablus ve Nasıra’ya temas etmeyecek, fi 10 teşrin-i evvel 318 de Taberiye’ye diğeri şimâl-i şarkiye geçerek fi 10 teşrin-i evvel 318 de Sulta ve aynı tarihte Amman’a vasil ve oralarını işgal etmek üzere iki mühim kol ile intikâl etmiştir”²⁶. Buralardan da, “fevk’âlâde bir sür’atle şimâlen Nisân Çitfliği’ne, Safra cenuben Şeri’a, Vadişte, Nasıra, Nablus’a oradan da Sulta ve Amman’a ve Hamidiye-Hicaz demiryolu hattına mücavereti hasebiyle işbu hatta müstahdim ve takriben 2000 efrad mülûkâne ile 3000 yerli ve ecnebi ameleleri arasında görölmeğe başlamış ve işbu amelelerden Şam-ı Şerife gelmiş olan İtalyan vatandaşının vasıtasıyla Şam-ı Şerife kadar sirayet etmiştir”. Hastalık 30 Kasım 1902 tarihinde Şam-ı Şerif’e bağlı olan Mezirib İstasyonu’na ulaşmıştır. Bu sıralarda da koleraya bağlı olarak ölüm vakaları da görülmüştür²⁷. Tarihler 12 Aralığı gösterdiğinde hastalığın Şam-ı Şerif’e yayıldığı görülecektir. Hastalığın Şam-ı Şerif’e yayılmasında ise amelelerin elbiselelerine bulaşan mikrobun etkili olduğu raporda yer almaktadır²⁸. Şam’da hastalığın ilk kont-

role alınmasına kadar yani 22 Aralık 1902 ile 17 Şubat 1903 tarihleri arasında burada hastalığa bağlı ölüm resmi kayıtlarda 17 olarak gösterilmektedir²⁹. Rapora dikkatimizi verdiğimizde hastalığın tam anlamıyla kontrol altına alınamadığı ve yaklaşık bir ay sonra tekrar nüks ettiği ifade edilmektedir³⁰. Hastalığın Şam-ı Şerif’te yeniden görüldüğü tarih ise 17 Şubattaki son ölüm vakasından sonra 32 gün sonra ve günlük beş altı vaka şeklinde görülmeye başlamıştır. Münferid vakalarla birlikte ise 27 Mayıs 1903 tarihine kadar devam etmiştir³¹. Hastalığın yeniden ortaya çıkması telgrafla İstanbul’a, bildirilmiştir. Bonkowski Paşa raporunda, Kolera ile mücadelenin oldukça özverili bir şekilde yapıldığı, büyük müşkülatların çekildiği bu güçlüklerle karşı “etibba ve me’murin-i fenniyyenin sa’y ve gayretleri”nin oldukça büyük olduğunu belirtir. Bunun yanında da halkın zaman zaman güçlük çıkardığı da rapordan anlaşılmaktadır³². Kolera salgınının küçük bir ihmal söz konusu olsa bile hızlı bir şekilde tekrar yayıldığı daha geniş bir coğrafyayı etkilediği görülmektedir. Özellikle “tedâbir-i mühimme-i fenniyyenin adem-i tatbiki” nedeniyle hastalığın Cidde ve Güney Hicaz’a kadar tekrar yayıldığı ifade edilmektedir³³. Kolera hastalığının

²⁵ BOA, Y.EE., 11/25, s. 10.

²⁶ BOA, Y.EE., 11/25, s. 10.

²⁷ BOA, Y.EE., 11/25, s. 10.

²⁸ “Fi 28 teşrin-i sani 318 de Nasravi ve fi 8 Kanun-i Evvel 318 de Ummadi hanesinde kolera araziyla mâlul eski müsabık görölmesiyle ba’det-tahkik evvela, Taberiye’den hicret edip Şam-ı Şerif’in yarım saat şarkında bulunan ve Yahudilerce mukaddes add olunan Cevir Karyesi’ne gelen Yahudiler ile, saniyen Amman’da bulunan ecnebi amelelerinin kirli ve mülevves çamaşırları ile, hastalığın Şam-ı Şerif’de sirayet ettiği tahkik etmiştir”. BOA, Y.EE., 11/25, s. 10-11.

²⁹ “Kolera hastalığının Şam-ı Şerif’de fi 8 Kanun-i Evvel 318 den – fi 4 Şubat tarihine kadar, hadd-ı azamida yevmiye 17 vefiyâtı tecavüz etmemek suretiyle devam etmiştir” BOA, Y.EE., 11/25, s. 11.

³⁰ “Şam-ı Şerif’e ve civarında icra edilen tahkikât-ı fenniye neticesi hastalıktan eser görülememiş ise de Duma Kazası dâhilinde ve Şam-ı Şerif’in takriben yirmi kilometre şimalinde Tell ve Menin köylerinde kolera hastalığının hafi tutulması ve Yahudilerin eski, müsta’mel, mülevves elbise, Paçadır ve saireyi gizlemeleri ve Abd-ı Şerif’in hulûliyle ahalinin makdat-ı sıhhiyeye ehemmiyet vermemelerinden dolayı 32 gün sonra yani fi 8 Mart 319 tarihinde hastalık bi-tekrar Şam-ı Şerif’de zuhur etmiştir” BOA, Y.EE., 11/25, s. 11.

³¹ BOA, Y.EE., 11/25, s. 11.

³² BOA, Y.EE., 11/25, s. 12.

³³ BOA, Y.EE., 11/25, s. 13.

ölümlere sebep olduğu, mücadelenin beşinci ayında görülmektedir. Bu da salgının tam anlamıyla etkilerinin ortadan kaldırılamadığı ve tedavilerin bazılarında başarı sağlanamadığını göstermektedir. Yayıldığı ve etkilediği yerlere ise yenileri eklenmektedir. 1903 Haziran başlarında Şam, Hama Sancağı, Zeydani Bekaa; ilerleyen aylarda da Havran Sancağı, Şeyh Said, Basrû'l-Harir, Süveyde, Der'a, Humus, Hama, Asi Nehri yolunu takip ederek Halep Vilayeti'ne kadar yayılmıştır³⁴. Bonkowski Paşa Haziran başında İstanbul'a çağırılmıştı. Bonkowski Paşa'nın dönüş yolunu, hastalıkla mücadeleye devam edecek, hastalığın yayıldığı coğrafyayı inceleyecek, yayılma sebeplerini tespit edecek ve yeni tedbirler alacak şekilde çizdiği görülmektedir. Bu, görevinin Haziran başlarında bitmesine rağmen sonraki aylara dair verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır³⁵. Bonkowski Paşa'nın İstanbul'a avdeti sırasında hastalıkla ilgili yeni bir tedbirin uygulamaya koyulduğu görülmektedir. Bu tedbir karantina tedbiridir. İstanbul'dan gönderilen İnspektör Mösyö Loviç'le beraber karantina doktorlarının kendilerine verilen talimat mucibince Halep'ten İskenderun ve Meskene'ye kadar bir hat çizilerek hastalığın daha kuzeye yayılmasını ön-

lemek için karantina uygulamalarının devreye sokulduğu Bonkowski Paşa raporundan anlaşılmaktadır³⁶. Bonkowski Paşa'nın karantina doktorları ile işbirliği yapmak istediği ancak bu işbirliğinin, *"yedimizde bulunan ta'limât mucibince, biz hastalık şimale sirâyet etmemesine me'mûruz, diğer husûsâtâ verilecek etibba ve me'mûrin yokdur"* cevabıyla reddedildiği görülmektedir. Bu işbirliğinin reddi neticesinde, hastalığın Birecik ve civarı ile Bağdat'ta Ana mevkiine kadar yayıldığı rapordan anlaşılmaktadır³⁷.

Peki, hastalık niçin bu kadar yayılabilirdi? Busoru da raporda cevaplanmaktadır. Bu rapora göre hastalığın yeni bölgelere sirayetinin sebepleri şöyledir: ilk sebebin hastalığın yayılmasına karşı müdahalenin geç yapılması ve yayılmanın belli bir süre kontrolden çıkmasıdır. Hastalık yayıldıktan sonra hastalıkla mücadelede insan gücü, tedbirler ve alınan sonuçların yetersiz kalması ile de sonuç alınabilir bir kriz yönetiminin söz konusu olmaması nedeniyle hastalık yeni bölgelere sirayet etmiştir. Denetimlerin yetersizliği nedeniyle yeni tıbbi kontroller, yeni bilimsel hijyen ve temizliklere baş vurulmaması, geliş gidişlerin kontrol altına alınamaması dolayısıyla yolcuların gizli bir şekilde yeni yerlere girmesi, hastalık bulaşmış eşyaların kaçak yollardan yeni bölgelere sokulması, şehir ve kasabalarda pis suların kullanılması, kolera- dan ölen insanların yakınlarının yokluktan dolayı ölünün eşyalarını kullanmak üzere gizlemesi, şehirlerde gerekli olan ve hastalığın yayılmasını önlemede önemli olan temizlik ve hijyen işlerinde belediye dairelerinin yetersiz kalması, hastalığa karşı buharlı ilaç-

³⁴ BOA, Y.EE., 11/25, s. 14.

³⁵ "Kulları, şeref-sunuh ve sûdur buyrulan irade-i seniyye cenab-ı hiladetpenahi hükm-i celilesine tevfi ken der-saadetden avdet etmek üzere fi 18 Haziran 319 tarihinde Şam-ı Şerif'den mufarakat etmiş ve Halep Vilayeti'nin tehdidat-ı maraziye altında bulunduğu nazar itibara alarak, Hama, Halep, İskenderun tariki tercih edilerek hareket edilmiştir. Hama'da tedabir-i lazıme-i fenniye vaz' olunarak doğruca Haleb'e hareket edilmiş ve Haleb'de vilayetin muhafazası zımında oraca mevzu'-i tedabiri imkan dairesinde takviye ve te'yid etmek yoluna gidilmiş ise de: maa't-teessüf, etibbanın killeti, tathir etmek layıkı vecihle adem-i icrası, vilayet-i celile dahilinde nezaret ve teftişat-ı sıhhiyenin hakkıyla ifa edilememesi yüzünden hastalık Cisir-i Şugur kazasına ve Amik Ovası'na sirayet etmiştir". BOA, Y.EE., 11/25, s. 14.

³⁶ BOA, Y.EE., 11/25, s. 14.

³⁷ BOA, Y.EE., 11/25, s. 15.

lamanın yapılmaması, halkın cehaletinden dolayı kolera ile ilgili yapılan tıbbi ilaçlama ve tedbirlerin halkı zehirlemek için yapıldığına dair batıl düşünce ile hareket ederek tedbirlerin sağlıklı bir şekilde yapılmasını engellemeleri, din görevlilerinin halkı hastalıkla mücadele konusunda nasihat etmemele-ri gibi sebepler nedeniyle hastalığın yayıldığı görülmektedir³⁸. Raporda belirtilen en önemli husus, hastalığın geniş bir mntıkayı işgal etmesidir. Bunun da, verilen talimatların uygulanmasında yetersiz kalması ile ilgili olduğu Bonkowski Paşa tarafından ifade edilir. Hastalığın imhası için daha şümullü bir program yapılmasının gerekli olduğu Bonkowski Paşa tarafından daha ilk baştan itibaren belirtilir³⁹. Bunun için de kolları sıvayan Bonkowski Paşa, hastalığın imhası ve yayılmasının önlenmesi için çalışmalarına Şam-ı Şerif'ten başlar. Hastalığın hangi mevkilerden yayıldığına tespiti ve buna dair alınacak önlemler hakkında da bilgiler verir. Buna göre hastalığın Şam-ı Şerif'e kadar yayılmasına sebep olan mevkiin Hicaz Demiryolu ile Şam arasında fevkalade yakınlığı olan Mezirib İstasyonu olduğu raporda belirtilmektedir⁴⁰. Buradan geliş-gidişlerin kontrol altına alınmasını ve hastalığın yayılmasının önlenmesini sağlamak için tedbirler alındığı raporda görülmektedir. En önemli tedbir ise hastalığın mikrobik olması dolayısıyla temizlik işlemlerinin düzenli olarak yapılması olmuştur. Bunun için istasyona gelen yolcuların ve personelin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileşmeleri için tahaffuzhaneler kurulmuş, vagonlar ve yolcuların girdiği ma-

haller tathir edilmiştir. Bu, bir karantina uygulaması idi. Karantina müddetini tamamlayanlar ise birer sıhhiye tezkiresi verilerek temiz mahallere çıkarılıyorlardı. Aynı şekilde yolcuların kullandıkları eşyalar da sıkı bir tathir işleminden geçiriliyor ve sahibine veriliyordu. Böylelikle hem hastalar iyileştiriyor hem de hastalığın yayılmasının önü alınıyordu⁴¹. İçilecek suların da sürekli kontrol edildiği görülmekte ve gerekli temizleme ve arıtma işlemleri yapılmaktaydı. Yani sularda "tathirat-ı fenniyeye dikkat olunmuştur"⁴². Yine amelelerin bulundukları mahaller sürekli olarak kontrolden geçilerek gerekli temizlik ve muayene tedbirlerinin alındığı görülmektedir⁴³. Kontrollerin devamlı olması için de ilgili yerlerde sürekli memur bulundurulmasına gayret edilmiştir. Bu sıkı tedbirler sonucunda Mezirib İstasyonu'ndaki ilk salgın imha edilmiştir⁴⁴. Şam'daki hastalık da bu sırada yayılma istidadı göstermiş, yeni tedbirlerin gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bonkowski Paşa da Şam'daki salgına karşı bilimsel tedbirler alınması konusunda neler yapıldığına dair raporunda ayrıntılı bilgiler vermiştir. Hastalığın Şam'da yayılmasındaki sebepleri de yine raporunda belirtmiştir. Hastalıkla mücadelede alınacak ilk tedbirin Şam'ın sekiz kısma bölünerek her kısmında temizlik ve ilaçlama işlemlerinin ayrı kısımlarda aynı anda yapılması dolayısıyla da hastalığın yayılımının birkaç noktada da aynı anda durdurulup imha edilmesi planlanmıştı. Böylelikle de hastalığın yayılmasına karşı müdahalede zaman kaybedilmemiş oluyordu⁴⁵. Her

³⁸ BOA, Y.EE., 11/25, s. 15.

³⁹ BOA, Y.EE., 11/25, s. 20.

⁴⁰ BOA, Y.EE., 11/25, s. 20-21.

⁴¹ BOA, Y.EE., 11/25, s. 21-22.

⁴² BOA, Y.EE., 11/25, s. 22.

⁴³ BOA, Y.EE., 11/25, s. 22-23.

⁴⁴ BOA, Y.EE., 11/25, s. 23.

⁴⁵ BOA, Y.EE., 11/25, s. 24.

kısma bir komisyon teşkil edilmişti. Bu komisyona iki-üç tabip iki temizlik ve tıbbi memuru, bir polis ve müfettiş ile çavuştan oluşmaktadır. Sekiz kısma ayrılan mücadele mıntıkası iki üst komisyon nezaretine verilmiş ve Bonkowski Paşa da bu komisyonların umumi nezaretliğini yapmıştır⁴⁶. Bu komisyonların aldığı tedbirler de sekiz madde ile raporda yer almıştır.

1. Hastalığın bulaştığı mahallerden gelen yolcular ikamet etmedikleri mahallerde tabipler eşliğinde birkaç gün karantina benzer bir uygulama ile gözlem altında tutulması,
2. Çarşı, cadde, sokak ve benzeri kamusal alanların günde iki kez ilaçlanması ve halkın toplandıkları köşe-bucak yerlere taze söndürülmüş kireç dökülmesi,
3. Camiler, Mescitler medrese ve mektepler ile benzeri han gibi mahallerin tuvaletlerine kireç dökülmesi ve icap eden yerlerin badana yapılması,
4. Cadde, sokak, hane ve hanlarda bulunan havuzlara geceleri toz kireç dökülmesi,
5. Halkın evlerinde bulunan kilim, hasır, yatak, yorganlarla eşyanın yıkandıkları sular ile tuvalet ve kirli çamaşır sularına toz kireç dökülmesi,
6. Çürümüş meyveler, yeşil salatalık ve çağla bademi gibi sebze ve ham meyvelerin yenilmesinin yasaklanması,
7. Halkın limon kullanmasına teşvik edilmesi, çay, limonata ve buna benzer ekşili meşrubatların kullanılmasına devam etmelerinin sağlanması ve
8. Hastaların mümkün olduğu kadar zararlarının azaltılması ve hastalıkla mücadele düzenine uymaları⁴⁷

Hastalıkla mücadele karşılaşılan engeller ise mücadelenin zor şartlar altında yapılmasına neden olmaktaydı. Ancak hastalığın tamamıyla ortadan kaldırılması için yeni tedbirler ve temizlik önlemleri alınmaya devam edilmiştir⁴⁸. Bonkowski Paşa hastalığın anlamıyla imha edilmesi için daha geniş kapsamlı tedbirler aldı. Tedbirlerin kamusal alanlar dışında özel konutlara kadar uygulanmasını raporunda şu şekilde açıklamaktadır.

1. Yapılan tetkikler sonucunda sulara kolera basillerinin bulunması dolayısıyla halkın kullanacakları suları kaynatmadan kullanmaları nedeniyle kullanılan su kaynaklarının haftada iki-üç defa kireç tozu dökülmesi ve böylelikle de hayvansal artıklardan temizlenmesi ya da bu suların halk tarafından kullanılmasının yasaklanması,

2. Halkın cehalet nedeniyle koleralıları ihbar etmemeleri ve tabiplere güvenmemelerine karşı tabipler muayene ettikleri hastaları tedavi etmek için verecekleri ilaçların bir kısmını hastanın gözü önünde bizzat o ilaçlardan bir miktar kendilerinin de kullanması,

3. Cahil ve şarlatanların kişisel menfaat temin etmek için görmüş oldukları hastaları bildirmemelerine karşı bu gibilerin yaptıkları işlerden el çektilmesi ve mahkûm edilmesi,

4. Halkın temizlik ve hijyen kordonlarından bir şekilde korkmalarına karşı hastalığın görüldüğü hanelere tıbbi temizlik memurunun ve tabibin hane sahibine temizlik ve hijyenin faydalarını anlatmalı ve kullanılacak alet ve ilaçları kendi elbiselerine ve elleriyle gömleğine güzelce serpererek hane sahibini ikna etmelidir.

⁴⁶ BOA, Y.EE., 11/25, s. 26.

⁴⁷ BOA, Y.EE., 11/25, s. 26.

⁴⁸ BOA, Y.EE., 11/25, s. 27.

4.a. Evle ilgili olan ve tıbbi temizliği mümkün olmayan eşyaların yakılmalı diğerlerinin de ilaçlanarak genel bir temizliğinin yapılarak güneşlendirilmelidir.

4.b. Evlerin içi ilaçlanmalı ve kireçle badana yapılmalı, gerekli yerler güzelce kireçli su ile temizlenmeli ayakaltlarına kireç tozu dökülmelidir. Tıbbi temizlik bittikten sonra buralara dışarıdan girişlerin yasaklanması için jandarma konulması ve her gün çeşitli zamanlarda birkaç defa tıbbi muayenelerinin yapılması,

5. Evlerin birbirleri ile olan yakınlığı ve damlarından bir diğerine geçişlerin olduğu yerlerde jandarma kontrol noktaları vasıtasıyla bir evden diğerine geçişlerin olmasına karşı tabipler vaka bulunan evleri kontrol altına alarak bu evlerde bulunan kişileri isimleri alınarak karantina müddetinin bitimine kadar her gün çeşitli zamanda birkaç kere evi ziyaret ve ev ahalisinin muayene edilmesi icap ettiği takdirde tedavi ve bu ziyaret ve tedavi sırasında evde bulunmayan kişiler hakkında ciddi yasal muamelelerle karşı karşıya kalacakları belirtilmelidir. Kolera vakaları görülen evlerin etrafındaki evler de tıbbi temizlikten geçirilmeli düzenli aralıklarla hane halkının muayene edilmelidir,

6. Bitpazarında bulunması söz konusu olan pis eşyaya karşı dükkânlarda bulunan ve ortak kullanımda olan eşyalar özel görevliler tarafından tıbbi temizlik yapılmalı, bunlar da belediye tarafından özel işaretlerle işaretlenmeli; bu işaretleri olmayan eşyaların satışını yapan dükkânlar ve seyyar satıcılara yasal müeyyide uygulanmalıdır.

7. Kimsesiz ve fakir olan kolera hastaları için meydan mahallesine ayrıca bir gurebaya karşı Meydan mahallesinde ayrıca bir hastane

teşkil ve usulü dairesinde açılmış ise de maa- lesef bu hastanede ahaliden hiçbir kişi tedavi edilememiştir. Çünkü kolera hastalarını zehirliyorlar, zehirli maddeler döküyorlar gibi yanlış düşüncelere maruz kalmış halkı evlatlarından, eşlerinden ve akrabalarından ayırmak mümkün olmamıştır⁴⁹.

Kolera vakaları dolayısıyla özellikle kışlalarda da önemli tedbirler ve uygulamalara gidildiği rapordan anlaşılmaktadır. Zira bu mekânlar da insanları toplu olarak bir arada bulundukları yerler olması dolayısıyla kolera vakaları için uygun ortamlardı. Bu yüzden Bonkowski Paşa kışlarla ilgili de çalışmalar yapmış bunu raporuna yazmıştır. *“Nazar-ı itibar ve mutalaya alınarak tedabir-i lazıme tevessül olunmuştur”*. Buna göre,

1. Zabitan maiyetinde bulunan nöbetçilerin memleketleriyle insanların arasında olduklarından bunların sayılarının azaltılması ve kışlada muayene ve tıbbi temizlikten sonra kışlalara giriş-lerine müsaade edilmesi
2. Sabah ve akşamları limonlu çay verilmesi ve içecek ve yiyeceklerin sürekli tıbbi kontrol altında bulundurulması,
3. Güneşli zamanlarda günde iki veya üç saat asker isteklerine göre [Tıbbi temizliğin] uygulanması,
4. Günlük talim zamanlarında ko-ğuşların tıbbi temizliği ve askerlerin istediği zaman halı kilim ve diğer eşyanın polveh? Siyanürle temizlenmesi,
5. İçilecek suların güzelce kaynattıktan sonra musluğu muhafazalı köylerde korunması,
6. Kışla-ı Hümayunun çam vesair eksikliğin tamamlanması ile kireçle badana edilmeli ve

⁴⁹ BOA, Y.EE., 11/25, s. 27-28.

tuvaletlere her gün iki defa sıvı halinde taze söndürülmüş kireç dökülmeli ve badana edilmelidir,

7- Kışla kapılarında sadece bir tanesi giriş ve çıkışlarda kullanılması temin edilmelidir ve

8- Çamaşırların yıkanması için özel bir gün tayini ile yer tahsisi yapılmalıdır⁵⁰.

Bonkowski Paşa askeri hastanenin durumu ile ilgili önemli tespitlerine “Hastane-i Asakir Ahvali” başlığı altında raporunda yer verir. Bu konuda açıklamalarına şöyle başlar: *“Asakir-i şahane kullarının te’min-i himmet ve akıbet ve istizahları hâdim olan Şam-ı Şerif Merkez Hastanesi fevkalâde karma karışık ve nezâret-i tıbbiye ile nezâfet ve taharetten mahrûm ve âri olduğu gibi yatak, yorgan, çarşaf, çamaşır velhâsıl tekâmîl-i teferru’âtıyla usûl ve fennin hâricinde tahta kehlesi içinde pejmürde bir halde bulunmakta idi”*⁵¹. Bonkowski Paşa bu durumun, *“rıza-ı ali-i cenab velinimet-i uzmaya hiçbir vecihle muvafık olamayacağı”*nı belirtir. Bunların düzeltilmesi için de gerekli tedbirlerin alınması ve mevcut sorunların ortadan kaldırılması için genel bir eylem planı hazırlayan Bonkowski Paşa, kolera ile ilgili tedbirleri ihtiva eden bu planı uygulamaya koyar. Bunun için öncelikle hijyen sorunlarını ortadan kaldırmak için yapılması gerekenleri anlatır. Askeri hastanenin dışarıdan gelecek kolera salgınlarına karşı korunması için askeri hastane ile halk arasında bir nevi tampon hastane kurulması ve dışarıdan geleceklerin öncelikle burada muayene edilmesi; böylelikle de vakaların hastanede bulunanlara bulaşma-sının önüne geçilmek istenmiştir⁵².

Raporda yer verilen konulardan bir diğeri Şam’da hastalığın kontrol altına alınması için sağlık tezkeresi almayanların istedikleri yere gidemeyecekleri ve bunun hilafına yapılacak eylemlerin yasal olarak mesul tutulacağına dair tedbirdi⁵³. Bunun yanında demiryolu hattının ve istasyon-ların kolera’nın yayılmasında önemli mekânlardı. Gelen ve giden yolcuların kolera’nın bulaşmasında başlıca rol oynadığı raporda sık sık belirtilir. Buna karşı istasyonların genel tıbbi temizlikten geçirilmesi, gelen ve giden yolcuların muayene edilmesi ve trenlerin kontrollü bir şekilde hareketlerinin takip edilmesi şekilde başlıca tedbirler söz oluyordu⁵⁴.

Kolera hastalığının yayılma istidadı gösterdiği en önemli dönem şüphesiz hac mevsimi idi ve bu mevsimde kolera ile ilgili vakaların oldukça arttığı görülmektedir. Bonkowski Paşa buna dair raporunda “Mevkib-i Hac Şerifi” adıyla ayrı bir başlık açarak özellikle hac mevsiminde hacıların en azından Kudüs ile Şam arasındaki bölgedeki hac güzergâhı ile ilgili tedbirler aldığı görülmektedir. Şam’ın hacılar için toplanma yeri olması buradaki tedbirleri daha da önemli hale getirmektedir. Şam’da türlü milletlerden, türlü coğrafyalardan gelen hacı adaylarının kolera hastalığına yakalanması oldukça kolaydı. Zira o dönem için kalabalık sayılacak kafielerde yüzlerce insan toplanıyordu. Buna, Şam’a yakın olan bölgelerden ticaret erbabının da eklenmesiyle bu sayı daha da artıyordu⁵⁵. Böylelikle de hastalığın yayılması

⁵⁰ BOA, Y.EE., 11/25, s. 28-29.

⁵¹ BOA, Y.EE., 11/25, s. 29.

⁵² BOA, Y.EE., 11/25, s. 29-30.

⁵³ BOA, Y.EE., 11/25, s. 30-31.

⁵⁴ BOA, Y.EE., 11/25, s. 31.

⁵⁵ “...Bu vesile ile erbâb-ı ticaretin şehre vürûdu oldukça nüfusun teksirini mucib olduğu tasarrufa riâyet etmelerinden dolayı Han ve âdi otellerde izdihama badi olduğu ve Buharalı, Acem, Türk, Arab vesaire gibi akvâm-ı adât ve

için uygun ortam sağlanmış oluyordu. Sonuç olarak da, özellikle, “*şehrin tenzifâtına bir kat daha itina*” etmek gerekiyordu⁵⁶. Bonkowski Paşa kolera ile mücadele için buraya, mevcudun yanında yeni memurlar görevlendirmiş, han ve otel gibi toplu konaklama yerlerinin tıbbi temizliğe azami dikkat gösterilmesi için eylem planı hazırlamıştır. Hacı adaylarına dışarıdan karışmaları önlemek için kordon görevliler ihdas edildi. Bonkowski bütün bunları bizzat kendi takip ve organize etti⁵⁷.

Hastalığın yayıldığı Şam dışındaki vilayetlerde de çalışmalar yürütülerek koleraya karşı tedbirler alındı. Bu vilayetler arasında Hama ve Halep bulunmaktaydı. Tabipler ve diğer sağlık görevlileri Hama ve Halep’te kolera ile mücadele adına özellikle tıbbi temizlik, ilaçlama, kireç dökülmesi gibi konularda yeni tedbirler alındı. Hama’da temiz su konusunda sorun vardı. Temel şikâyet konusu, lağım sularının temiz sulara karıştığı ve önlem alınmadığıydı. Böyle devam ettiği takdirde kolera başta olmak üzere çeşitli hastalıkların önünün alınmasının mümkün olmayacağı vilayetin ayan ve eşrafı tarafından ifade edilmişti⁵⁸. Yine Halep’te kolera ile mücadele için bir takım yeni önlemler alınması için planlar yapılmıştır. Burada da, kolera ile mücadele adına yeni tabip, sağlık memurları ile kolluk kuvvetlerinin görevlendirildiği görülmektedir. Özellikle tıbbi temizlik, kireçleme, halkın bilinçlendirilmesi gibi kolera’nın yayılımını durdu-racak yeni çalışmalar yürütülmüştür. Bunun için Halep’teki tümenden de sağlık memurları bu iş

için kullanılmıştır. Burada çekilen en önemli sıkıntının tabip başta olmak üzere sağlık memurları azlığı olduğu rapordan anlaşılmaktadır. Bu yüzden birçok beldeye teftiş için gidilememiştir⁵⁹. Bu eksiklik kısmen ordudan ve karantina idaresinden alınan memurlarla giderilmeye çalışılmış-tır. Özellikle Halepte kolera’nın zuhuru Anadolu’yu da ciddi bir tehlikeye soktuğu için burada meseleye çok daha fazla ihtimam gösterildiği görülmüştür⁶⁰.

Hastalığın özellikle Halep merkezde (Nefs-i Halep’te) zuhur etmesi önemli bir soruna yol açacaktır. Raporda verilen bilgiye göre Halep merkez nüfusunun 180.000 olduğu görülmektedir. Yedi mahalleye bölünen Halep’te temiz su büyük bir mesele idi. Zira Antep’ten kanallar yardımıyla Halep’e getirilen sulara kirli suların karıştığı ve bunun da büyük bir tehlike oluşturduğu raporda verilen bilgiler arasındadır. Temiz sulara kirli kayık suyunun karışmasını önlemek için kayık suyunun kullanılmasını yasaklanması ile temiz suların bir dereye kadar korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Kolera vakalarının görüldüğü mahallerde giriş çıkışların kontrol altına alındığı bu konuda yasakların devreye sokulduğu görülmektedir. Bu tedbirler vasıtasıyla da hastalığın yayılmasının önlen-diği tedavi konusunda da önemli başarılar sağlandığını, rapordaki, “*Musabin hakkında ittihâz olunan tedâbir – Şam-ı Şerif’de tatbik edilen ve her husûsda fevâi-i azimeyi mucib olan ahvâl aynı olub Haleb’de yalnız ahâlinin mutavassıt bir derece kadar Şam-ı Şerif’e tesbiten daha muvâfık derecelerde bulunmuştur*”⁶¹ ifadelerden anlaşılmaktadır. Kolera ile ilgili hazırlanan

me’kulât-ı nazar-ı dikkate alınarak...” BOA, Y.EE., 11/25, s. 32-33.

⁵⁶ BOA, Y.EE., 11/25, s. 33.

⁵⁷ BOA, Y.EE., 11/25, s. 33.

⁵⁸ BOA, Y.EE., 11/25, s. 34.

⁵⁹ BOA, Y.EE., 11/25, s. 35.

⁶⁰ BOA, Y.EE., 11/25, s. 35.

⁶¹ BOA, Y.EE., 11/25, s. 35.

mevzuatın başarılı bir şekilde yürüdüğü ve tedbir vasıtalarının olması durumunda da hastalığın kısa süre içinde imha edilebileceği raporda belirtilmiştir. Öyle ki, günlük 100 ila 1000 arasında değişen vaka sayısının 10 ila 20 nispetinde düştüğü raporda belirtilmiştir⁶².

Raporda “Müşahede Üzerine Mütenebbi Mülâhazat” başlığı altında, kolera gibi bulaşıcı hastalıkların zuhuru ve yayılması ile ilgili önemli tespitler ve ders-ler çıkarıldığı görülmektedir. Bu başlık altındaki başlangıç cümleleri oldukça önemli ve dönemin içinde bulunulan konjonktürünü ortaya koyulması açısından manidardır: “*Ale’l-umûm memâlik-i mahrûse-i şâhânelerinin te’mîn-i sıhhati ve emrâz sâriyeden vikâyesi ile ahâliye tabâbet ve fennî tedâvi ile vuku’ât-ı sıhhiye ve tahfiziye’nin ne demek olduğunu ifhâm ve birçok adi şarlatan tabib veya eczacı taslakları altında hayat-ı şahsiyetlerinin en âdi bir çocuk oynacağı gibi mahv olunduğunu idrâk ettirmek ve kolera tav’an, Humma-ı Tifo, kuşpalazı, çiçek kızıl kızamık sellü’r-rei (tüberküloz) dayü’l-efrenc (frengi) gibi emrâz-ı sâriye ve memleketin taharriyat-ı müdhişesinden kurtarmak ve nüfus-ı umûminin tekrâr tezâyüdünü temin etmek için Sâye-i Şâhâne’de ma’arifin terakkisi ile bunca âsâr-ı mebrûresi ve ba’is olan maarife bir güne nazîre olmak üzere temîn-i sıhhat-i umûmiye namına ufak bir vergi tarh ve ayrıca 10 paralık bir pul ihdâs edilerek bir heyet-i mahsûsa marifetiyle cem’ olunacak işbu varidât-ı sıhhiye hüsn-i isti’mal olunacak ve şimdilik mevâdd imhâya te’mîn edilerek bi’l-ahare her tarafda hastaneler, baktiriyolojici daü’l-kelb (kuduz) kimyahaneler vesâ’ire gibi âsâr-ı âli vücûda getirmeğe teşebbüs edilecek olursa elbette bu asr-ı celil-i cenâb-ı hazret-i tâc-dâr-ı azîmide her şeyde olduğu gibi bilâ-müşkilât-ı memâlik-i mahrûse-i*

şâhânelerinin saye-i muvaffakvaye-i cenâb-ı hazret-i hilâfet-penâh azimilerinde emr-i muhafazası ve vilâyet ile muhallefatinın umûr-ı sıhhiyesi fevk’alâde bir hâl intizâm kesb edeceği müsellemdir”⁶³ Bu açıklamalar, aslında hastalıktan çok onu doğuran şartların zihni arka planı ile hastalıkla mücadele asrî yöntemlerin ne kadar önemli olduğuna işaret etti. Bu açıklama, hastalıkla mücadelede halkın içinde bulunduğu ruh durumu ve fırsatçıların sebep olduğu sorunların da ayrıca önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Raporun son kısmında “Teferruat-ı Mühimme” başlığı altında tedbirlerin daha ince ayrıntılarına yer verilerek nelerin yapılması gerektiği maddeler halinde ifade edilmektedir. Buna göre;

1. Vilayet sancaklarına bağlı kazalarda iki adet sağlık memurunun daimi olarak görevlendirilmesi,

2. Sancak merkezlerinde iki tabip ile bir muâvin olmak üzere üç tabibin görevlendirilmesi,

3. Vilayet merkezlerinde belediye daireleri idaresinde bir etüd makinesiyle 20 adet ve sancak merkezlerinde 10 ve kaza merkezlerinde 3 adet küçük pülveri-zatörlarların (ilaçlama makinasının) devamlı bulundurulması.

4. Vilayet merkezlerinde bir sıhhiye müfettişi ile dört belediye tabibinin görevlendirilmesi,

5-Vilayet merkezlerinde beldeye aid bir ser-muhbir ile beş tane temizlik memurunun görevlendirilmesi,

6- Bulaşıcı hastalıkların istilasına karşı İstanbul’dan her an hazır bir reis ile on tabip ve yirmi tıbbi temizlik memurundan oluşan bir seyyar sağlık komisyonu idaresinde otuz pülverizatörün hazır halde olması ve kulla-

⁶² BOA, Y.EE., 11/25, s. 36.

⁶³ BOA, Y.EE., 11/25, s. 38.

nılması kolay tıbbi ilaçların daima bulundurulması,

7- İşbu memurinin ödeneğinin genel sağlığın temini için konulacak vergi gelirinden ödenmesi tavsiye edilir.

İfade edilen bu maddeler gerçekleştiği takdirde bulaşıcı hastalıkların istilasında polis, jandarma vasıtasıyla konulan kontrol merkezleri ile karantina noktalarında muhafazaya görevli kişilerin yetersizliği, vaz' olunan kordon ve karantina muhafazaya memur kuvvetin kifayetsizliği ve bunun kötüye kullanılarak değişik yolların varlığı nedeniyle yolcuların kaçarak gizlenmelerine sebebiyet verecektir⁶⁴. Bonkowski Paşa, bütün bunların yanında da, raporunda zaman zaman vurgu yaptığı gibi hastalıklarla mücadelede bir takım engellerin varlığına raporun sonlarında doğru tekrar değinir. Buna göre; özellikle kolera hastalığına yakalanan hastaların gizli tutulması ile ilgili olarak komşuların ve akrabaların birbirlerine yardım ettikleri dolayısıyla da hastalığın başka insanlara da bulaştığı görülmektedir. Bunun yanında, halkın sağlık görevlilerine olan güvensizlik mücadeleyi zorlaştıran başka bir etkendi. Bunların, özellikle halkın bilinçlendiril-mesi ile aşılabacağı raporda birkaç kez tekrarlandığı görülmektedir. Yine kolera ile mücadelede birtakım yokluklar sebebiyle zaman zaman aksamalar söz konusu olmuştur. Bu da mücadele sürecini etkilemiştir. Bunlar da ancak hastalıklarla mücadelede asri yöntemlerin uygulanması ve bunun için gerekli madde ve materyallerin sağlanmasındaki sorunların ortadan kaldırılması ile mümkün olacağı belirtilmektedir. Böyle olursa da mesele ile alakalı bir mazaretin öne sürülemeyeceği görülecektir. Bon-

kowski Paşa'nın vurguladığı bir diğer husus ise başta tabipler olmak üzere sağlık personeli ve uygulamada ortaya çıkacak güvenlik sorunlarını takip eden jandarma ve polis gibi kolluk kuvvetlerinin, *"Kolera hastalığının imhası hususunda gece gündüz cansiperane bir ibras-ı say' ve gayret her yerde ahaliye hüsn-i muamele ile isticlâb"*ında gösterdikleri fedakârlıkları ile gayretleridir⁶⁵. Bonkowski Paşa, bunları isim isim zikretmekten geri durmamıştır⁶⁶.

⁶⁴ BOA, Y.EE., 11/25, s. 39-40.

⁶⁵ BOA, Y.EE., 11/25, s. 40.

⁶⁶ BOA, Y.EE., 11/25, s. 41-42.

Raporda hastalığın sebep olduğu ölümlere dair bir tablo verilmiştir. Bu tabloda Gazze'den başlayarak Şam-ı Şerife Kadar olan bölgelerde yaşanan ölümlere dair bilgiler aşağıdaki gibidir:

Ba-irâde-i seniyye-i Velinimet-i uzma kullarına mevdu' vazifenin hitâmına kadar Kolera hastalığının işgal ettiği mevâki'de bulunan sıhhiye müfettişleriyle etibbanın resmi raporlarına nazaran tanzîm kılınan istatistiktir.				
<i>Vefayat</i>		<i>Mevaki'</i>	<i>Müddet-i Devamı</i>	
Resmi	Tahmini		Bidayet	Hitamı
691	12000	Gazze Nevahisi	1 Eylül 318	9 TS 318
967	0000	Gazze	28 Eylül 318	9 TS 318
22	22	Cebelü'l-Rahman	28 Eylül 318	17 TS 318
560	560	Cebelü'l-Rahman Civarı	28 Eylül 318	17 TS 318
341	1700	Yafa	3 TE 318	14 KE 318
219	0000	Yafa Civarı	3 TE 318	14 KE 318
227	227	Taberiyye	11 TE 318	8 TS 318
805	805	Sak Çitfliği Civarı	11 TE 318	8 KE 318
292	292	Amman, Sulta Aclun Kantara	15 TE 318	10 KE 318
2	000	Kudüs-ü Şerif	1 TE 318	2 KS 318
14	14	Kudüs-ü Şerif Civarı	1 TE 318	2 KS 318
28	28	Rima	10 TE 318	8 KE 318
3	3	Safed	17 TE 318	25 TE 318
88	88	Nablus	20 TS 318	11 KS 318
17	17	Nablus Civarı	20 TS 318	11 KS 318
1	1	Mezirib	17 TS 318	17 TS 318
438	438	Şam-ı Şerif	8 KE 318	30 Mayıs 318
38	38	Şam-ı Şerif Civarı	8 KE 318	30 Mayıs 318
4880	16362	Yekün		

Tabloda iki farklı ölüm miktarı verilmiştir. Bunlardan birincisi resmi olarak kayda geçenler ikincisi ise tahmin olarak verilenlerdir. Resmi kayıtlara göre koleraya bağlı ölüm 4880 iken tahmin edilen ise 16362'dir. Bu iki sayı arasındaki fark 11482'dir ve bu fark oldukça ciddidir. İki sayı arasındaki farkın bu kadar yüksek olması halkın hastalarını gizlemeleri ve ölümlerin koleraya bağlı olduğunun bilinmesini istememeleri başlıca et-kendir. Dolayısıyla 1902-1903 yıllarında vuku bulan ve Kudüs'ten Şam'a kadar bölgeyi etkileyen vakalarda ortalama 12000'in üzerinde bir ölümün gerçekleştiği varsayılabilir. Bu da, o dönem için önemli bir kayıptır.

SONUÇ

Kolera gibi salgın hastalıkların insanlar için büyük ve trajik sonuçları olduğu yadsınamaz. Kolera gibi bulaşıcı hastalıklar, zaman zaman geniş coğrafyaları, geniş insan kitlelerini, devletleri ve nihayet medeniyetleri etkilemesi dolayısıyla aynı zamanda tarihi birer vaka olma özelliklerini taşıdıkları görülmektedir. Bu özelliği ile bulaşıcı hastalıklar, tarihin belli zamanlarında gündem olmuşlar ve devletlerin sağlık politikalarını etkilemişlerdir. Geniş insan kitlelerini etkilemesi can, mal ve zaman kaybına sebep olması bulaşıcı hastalıklara karşı uluslararası mücadele eylem planını gerekli kıldı. 1851 yılında Paris'te düzenlenen Sağlık Konferansı, bu konuda ilk uluslararası eylem planı olarak

tarihte yerini aldı. Bu konferansın toplanmasına sebep olan şey, Avrupa'yı ikiye bölen kolera vakasıdır. Bu, konferans Osmanlı Devleti tarafından da dikkate alınmış ve kolera ile mücadelede konferansta alınan kararların izlenmesi ve kabul edilmesi yönünde bir yaklaşım sergilenmiştir. Özellikle 19. Asrın son çeyreğinden itibaren konuna oldukça fazla gelişme kaydedildiği görülmektedir. Ele aldığımız raporun bize gösterdikleri etrafında ifade edecek olursak, Bonkowski Paşa tarafından Avrupalı usullerin kullanıldığı, kolera ile mücadelede Avrupa'dan geride olmadığı görülmektedir. Raporun bize de gösterdiği gibi kolera ile mücadelede halkın bilinçlenmesi önem arz etmektedir. Özellikle cehaletin kolera ile mücadele önemli bir engel teşkil ettiği salgının artmasında önemli roller oynadığı görülmektedir. Bunun yanında Kolera hastalığının önemli bir temizlik sorunu olduğu halkın bu konuda yeterince bilinçlendirilememiş olduğu rapordan çıkarılacak sonuçlar arasındadır. Başta tabip olmak üzere kolera ile mücadelede nitelikli insan yokluğu nedeniyle kolera hastalığının önünün alınmasını zorlaştırdığı hastalığın tekraren nüks ettiği rapordan çıkan başka bir sonuçtur. 1902-1903 Şam kolera salgınında yerel yönetimlerin de sorumlu olduğu aksaklıklara rastlandığı görülmektedir. Bunun da bilinç ve imkân eksikliklerinin bir sonucu olarak çıktığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA, A. MKT. MHM., 565/18.
BOA, İ. HUS., 14/1311 M 36.
BOA, İ. HUS., 16/ 1311 RA 137.
BOA, İ. HUS., 16/1311 Ra 85
BOA, İ. HUS., 17/ 1311 R 74;
BOA, İ. HUS., 17/ 1311 R 119.
BOA, İ. HUS., 29/1312 RA 5.
BOA, İ. HUS., 6/1310 CA 46.
BOA, İ. HUS., 7/1310 C 59.
BOA, İ. SH., 1/ 1310 C 2.
BOA, Y. MTV., 74/35.
BOA, Y.EE., 11/25.

Telif Eserler

- AK, Mehmet**, "19. Yüzyılda Antal-ya'da Kolera Salgını", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4., Sayı: 17., 2011.
- ATAR, Zafer**, "İzmit ve Çevresinde Kolera Salgını (1894)", "Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri, Cilt: 1., (Editörler: Haluk Selvi, M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal), Kocaeli 2016.
- AYAR, Mesut**, Osmanlı Devleti'nde Kolera İstanbul Örneği 1892-1895, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- BAYTOP, Turhan**, Türk Eczacılık Tarihi, İstanbul 1985
- ÇAVDAR, Necati-Erol Karıcı**, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması'na Dair Bibliyografik Bir Deneme", Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt: 9., Sayı: 4., 2014.
- GÜL, Abdulkadir**, "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", TAED, Sayı: 41, 2009.
- GÜMÜŞ, Musa**, 1848 İhtilalleri Sonrasında Osmanlı Devleti'ne Sığınan Leh ve Macar Mültecileri'nin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.c
- GÜNERSUN, Feza** "XI. Yüzyılın İkinci yarısında Osmanlı Kimyager-Eczacı Bonkowski Paşa", I. Türk Tarihi Kongresi (İstanbul 17-19 Şubat 1988), Ankara 1992.
- KUNERALP, Sinan**, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", (Çeviren: Prof. Dr. Münir Atalar), OTAM, Cilt: 7., Sayı: 7, 1996.
- UĞUZ, Sacit**, "1895 Tarsus Kolera Salgını", History Studies, Cilt: 4., Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012.

ÜREKLİ, Fatma, “Osmanlı Döne-minde İstanbul’da Meydana Gelen Âfetle-re İliş-kin Literatür”, Türkiye Araştırmaları Li-teratür Dergisi, Cilt: 8., Sayı: 16., 2010.

YILMAZ, Özgür, “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt: VI., Sayı: 1., 2017,.

Kudüs-i Şerif Sancağı, Beyrut Vilayeti, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, Suriye Vilayeti, Haleb Vilayeti, Ahna Vilayeti dahilinde kolera hastalığının işgal ettiği mevaki'-i muhtelifle ile seyr-i marazı mübeyyin harita

[illegible]

I.TBMM'DE Menteşe(Muğla) Mebusları Ve Meclisteki Faaliyetleri(1920-1923)*

Filiz ÇOLAK**

colakfiliz@yahoo.com

ÖZ

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal güçleri tarafından işgalinin sonucu olarak Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın 11 Nisan 1920'de kapatılmasının ardından 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Olağanüstü şartlar altında açılan bu Meclis 1920-1923 arasında çalışmalarını sürdürmüştür.

Nüfus oranlarının dikkate alınmayarak her sancaktan 5 mebusun seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM'de Muğla şehrini temsil eden mebuslar şunlardır: **Emin Kamil Efendi, Ethem Fehmi Bey(Arslanlı), Hacı Ahmet Efendi, Hamza Hayati Bey (Öztürk), Kasım Nuri Bey, Mahmut Bey(Hendek), Mesut Efendi, Rıfat Efendi(Börekçi), A.Sadettin Bey(Özsan), Ziya Bey ve T.Rüşdü Bey(Aras)**. Bu mebuslardan Emin Kamil Efendi 5 Haziran 1920'de istifa ederek ayrılmış, Mahmut Bey Meclis açılmadan 2 gün önce, 21 Nisan'da şehit olmuş, Hacı Ahmet Efendi, Kasım Nuri Efendi ve Ziya Beyler de Meclis'e katılmadan istifa etmişlerdir. Rıfat Efendi ise Ankara Müftülüğü'ne atanması sebebiyle 27 Ekim 1920'de mebusluktan istifa etmiştir.

Bu çalışmada, I.Dönem TBMM'de görev yapan Menteşe vekillerinin Meclisteki faaliyetleri, komisyon üyelikleri, Meclis içindeki gruplaşmada nerede yer aldıkları incelenecektir. Çalışmamız Menteşe vekillerinin sadece Meclisin I. Dönemindeki(1920-1923) faaliyetlerini kapsamakta olup, milli mücadeledeki diğer faaliyetleri ve ikinci ve daha sonraki yasama dönemlerindeki faaliyetlerini kapsamamaktadır. Çalışmanın temel kaynağını TBMM Zabıt Cerideleri ve Gizli Celse Görüşmeleri oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bodrum, Mebus, TBMM, Milli Mücadele

* Bu çalışma, 26-27 Mayıs 2016 tarihinde Bodrum'da düzenlenen IV.Uluslararası Bodrum sempozyumunda sunulmuş olan "I.TBMM'de Menteşe (Muğla) Mebusları ve Meclisteki faaliyetleri (1920-1923)" adlı tebliğin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş metnidir.

** Doç.Dr.,Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, colakfiliz@yahoo.com

Menteşe (Muğla) Deputies In The First Grand National Assembly And Their Services In The Parliament (1920–1923)

ABSTRACT

The First Grand National Assembly of Turkey, who successfully fought the National Campaign and founded the Republic of Turkey, was opened on 23 April 1920 in Ankara after Meclis-i Mebusan was dissolved on 11 April 1920 due to the Allied occupation of İstanbul on 16 March 1922. This Assembly was gathered under extraordinary conditions and continued to operate between the years 1920 and 1923.

The First Grand National Assembly was determined by the method of electing five deputies from every district regardless of population figures. These were the deputies represented Muğla: Emin Kamil Efendi, Ethem Fehmi Bey (Arslanlı), Hacı Ahmet Efendi, Hamza Hayati Bey (Öztürk), Kasım Nuri Bey, Mahmut Bey (Hendek), Mesut Efendi, Rıfat Efendi (Börekçi), A.Sadettin Bey (Özsan), Ziya Bey and T. Rüşdü Bey (Aras). Among these deputies, Emin Kamil Efendi resigned on 5 June 1920; Mahmut Bey became martyr two days before the opening of the Grand National Assembly on 21 April 1920; Hacı Ahmet Efendi, Kasım Nuri Efendi and Ziya Beys also resigned before attending the Grand National Assembly. Rıfat Efendi was appointed to Ankara Office of Mufti and therefore resigned on 27 October 1920.

In this study we will examine the activities of Menteşe deputies of the First Grand National Assembly, and also their commission memberships, the positions they took in factions in the Parliament. We limit this study to the activities of Menteşe deputies during the First Grand National Assembly and exclude their other activities during the National Campaign and in the Second Grand National Assembly or other legislative periods. TBMM Zabıt Cerideleri (Official Recordings from The Grand National Assembly Proceedings) and Gizli Celse Görüşmeleri (Closed Session Talks) are mainly used for our research.

Keywords: Bodrum, Deputy, The Grand National Assembly, Menteşe, Muğla

GİRİŞ

Türkiye'de parlamenter hayata geçiş ilk kez 1876'da Kanun-ı Esasi'nin ile başlamıştır. XIX.yy.daki batılılaşma hareketleri kapsamında monarşi yönetiminden meşruti yönetime geçen Osmanlı Devleti'nde, ilk kez 29 Şubat 1877'de kademeli olarak yapılan seçimle gelen mebuslardan oluşan Meclis-i Mebusan, 19 Mart 1877'de törenle açılmıştır¹. Bu değişim kısa sürmüş, teorik olarak 1 yıl, 1 ay, 21 gün², fiilen sadece 5 ay³, 14 Şubat 1878'de 93 Harbi bahane gösterilerek Sultan II.Abdülhamit tarafından "Geçici bir süre" kaydıyla Meclis-i Mebusan kapatılmıştır. Meclis kapatıldıktan sonra Kanun-ı Esasi'nin getirdiği özgürlükler askıya alınmış, eskisinden daha sert bir mutlak yönetim kurulmuştur. Sansür uygulamaları ve hafiye örgütü ile basın ve düşünce özgürlükleri ortadan kaldırılmıştır⁴.

30 yıl kapalı kalan Osmanlı Parlamentosu, iç ve dış gelişmelerin etkisiyle 23 Temmuz 1908'de 10 Temmuz İnkılabı, Hürriyet İlanı⁵ gibi tanımlamalarla ifade edilen Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı ile tekrar açılmıştır. 17 Aralık 1908'de açılışa katılan 230 mebus ile faaliyetlerine başlayan Meclis-i Mebusan⁶, 1918'e kadar aralıklarla 3 Dönem çalışma yapabilmiş (1908-1912, 1912, 1914-1918) ve

Mondros Mütarekesi'nin ardından 21 Aralık 1918'de Padişah iradesiyle feshedilmiştir⁷.

Meclis-i Mebusan son kez 1920'nin başında toplanabilmiştir. Mütareke ertesinde başlayan işgallere karşı başlayan bölgesel direniş örgütlenmeleri Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından örgütlenerek 4-11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu milli kongrede seçimler konusuna çok önem verilmiş, 5 Eylül'deki toplantıda padişaha gönderilmesi kararlaştırılan telgrafta Sivas Kongresi'nin toplanması, Hükümetin Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak seçimleri yapmayıp Meclis-i Mebusan'ı toplamasına dayandırılmıştır. Telgrafta bu konu ile ilgili şunlar belirtilmiştir: *"Heyet-i vükelanın irade-i milliyeye istinat etmediğini ve amal-ı milliyeye tercüman olmadığını ve mahza bu sebeple devlet ve milletin hukuk-i sarihasını paymal etmediğini nazar-ı dikkate alan bu bedbaht millet, meclis-i umuminin kanun-ı esasimizdeki sarahat-ı mutlakaya rağmen hala içtima ettirilmediğini görerek hakk-ı meşruuna istinaden ve hiçbir fırka hırs ve içtihadına tabii olmayarak vatanın izmihlaline mani olacak son tedabir-i ittihaz için bütün Memalik-i Şahane'leri murahhaslarının iştirakiyle Sivas'ta umumi kongresini akdetti"*⁸

Sivas Kongresi'nin ardından Anadolu'daki direniş örgütüyle İstanbul Hükümeti'nin arası iyice açılmıştır. Heyet-i Temsiliye, kendilerine karşı düşmanca tavır alan Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı sert bir adım atarak, mevcut hükümetin istifasına kadar İstanbul ile tüm bağlantıların kesileceğini bildiren, ultimatoma niteliğindeki bir telgrafı 12 Eylül

¹ Mehmet Saray, Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk, Ankara, 1999, s.31

² Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento, İstanbul, 2006, s.53

³ Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), İstanbul, 2014, s.37

⁴ İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), İstanbul, 2009, s.21

⁵ Tarık Zafer Tunaya, Hürriyetin İlanı, İstanbul, 1996 ; Hüseyin Kazım Kadri, Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi 10 Temmuz İnkılabı ve Netayici, İstanbul, 1992 ; Rıdvan Akın, Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000, İstanbul, 2012, s.13

⁶ Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, age, s.80-81

⁷ Taha Niyazi Karaca, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Ankara, 2004, s.14

⁸ Ahmet Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul, 2010, s.36

1919'da Sadrazama iletmek üzere göndermiştir⁹.

D.Ferit'e gönderilen bu telgraftan sonra Heyet-i Temsiliye, İstanbul'daki bütün devlet temsilciliklerine de bir muhtıra göndermiştir. Bu muhtırada, hükümet, Kanun-ı Esasi'yi çiğnediği ve ulusal birlik akımına karşı Müslümanları birbirine kırdırmak için, ilişkilerin kesildiği, yoksa asayişin bozulacağı açıklanmıştır. Ayrıca, barışın ancak ulusa dayanan bir hükümetle kararlaştırılabileceği, bunu yapmanın itilaf ve Ortak Devletleri'nin yüksek çıkarları gereği olduğu ve genel güvenliğin kongrece "sureti kat'iyede tekeffül" edildiği bildirilmiştir¹⁰.

Heyet-i Temsiliye'nin bu girişimi sonucunda gücü sadece İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti 23 gün sonra, 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine Anadolu'daki Heyet-i Milliye ile daha ılımlı ilişkiler kuracak olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümetin ilk icraatlarından birisi 7 Ekim 1919'da yayınlanan kararname ile Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını ilan etmek olmuştur.

7 Ekim 1919 tarihli beyanname gereğince, 9 Ekim 1919 tarihli *İntihap Kararnamesi* ile iki dereceli seçim süreci Aralık'ta başlamış¹¹ ve bu genel seçimler sonucunda son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı olarak adlandırılacak olan Osmanlı Parlamentosu, sağlık durumu bozuk olan padişahın yerine Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın hazır bulunduğu bir törenle 12 Ocak 1920'de İstanbul'da seçilen 169 me-

bustan¹² 72 mebusun katılımı¹³ ile çalışmalarına başlamıştır.

Bu Meclisin, iki ayı biraz aşan kısa ömrü boyunca yaptığı en önemli icraat, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de aldığı kararlara uygun olarak Misak-ı Milli'yi bir beyanname ile ilan ve kabul etmesidir. Meclis'in 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda "Ahd-i Milli" olarak bütün mebuslara imzalatılan *Misak-ı Milli* kararlarının basında yayınlanması ve yabancı parlamentolara bildirilmesine de 17 Şubat 1920 tarihli açık oturumda karar verilmiştir¹⁴. Böylece bir yandan Meclis-i Mebusan kanalıyla Anadolu'daki ulusal eyleme yasallık kazandırılırken, öbür yandan da eski bir devletten yeni devlete geçişin hazırlıkları tamamlanmaya çalışılmıştır¹⁵.

Ali Rıza Paşa Kabinesinin Anadolu hareketiyle yakın ilişki içerisinde olması ve Osmanlı parlamentosunda Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmiştir. İstanbul'daki İngiliz görevlilerinden gelen raporlar, İngiliz Hükümeti'ni Türk milliyetçilerine karşı daha sert tedbirler alınması konusunda harekete geçmesini sağlamıştır¹⁶.

İtilaf Devletleri işgalden önce İstanbul'daki hükümet değişikliğini sağlamış, 3 Mart'ta Ali Rıza Paşa kabinesi istifa etmiş, yerini 8 Mart'ta Salih Paşa kabinesi almıştır¹⁷. Ardından da 15 Mart gecesi İstanbul Limanı abluka

⁹ Kemal Atatürk, Nutuk 1919-1927, Ankara, 1995, Yayına Hazırlayan Prof.Dr.Zeynep Korkmaz, s.98

¹⁰ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c:1, Ankara, 1998, s.561

¹¹ Rıdvan Akın, TBMM..., s.42

¹² Ahmet Demirel, age, s.61

¹³ Mahmut Goloğlu, 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2014, s.54

¹⁴ Samet Ağaoğlu, Kuvayı Milliye Ruhu, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2011, s.25 ; Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi, Ankara, 1981, s.109

¹⁵ İhsan Güneş, age, s.53

¹⁶ Sebahattin Selek, Milli Mücadele, c:I, İstanbul, 1982, s.589

¹⁷ Ergun Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986, s.194

altına alınmış, 16 Mart sabahından itibaren İtilaf Devletleri İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. İşgalden sonra İngiliz Başbakanı Churchill; *"İstanbul'da yakın bir ayaklanma ile karşı karşıya gelmiştik. Ürkütücü katliamlar da beklenebilirdi. Bu durumda Müttefikler birlikte harekete geçmek zorunda kalmıştır"*¹⁸ sözleriyle 16 Mart işgalini haklı göstermeye çalışmıştır.

O günleri yaşayan Yunus Nadi hatıralarında, büyük bir dehşet ve özel tertibatlarla gerçekleştirilen İstanbul'un işgali ile İtilaf Devletleri'nin İstanbul ve Anadolu harekâtına açıkça gözdağı vermek istediklerini belirtmektedir¹⁹.

Meclis-i Mebusan'ın 18 Mart 1920'deki 24.birleşiminde, ki bu son toplantı olacaktır, iki seçim tutanağının kabulünden ve birkaç izin işleminden sonra Sinop mebusu Rıza (Nur) Bey söz alarak kürsüye çıkmış, mevcut koşullar altında Meclis'in faaliyetlerini sürdürmesinin olanaksız hale geldiğini, bu görevin güven içinde yapılmasını sağlayacak bir ortam yaratılncaya kadar Meclis Genel Kurul toplantılarının ertelenmesini isteyen bir konuşma yapmıştır²⁰. Rıza (Nur) Bey'in konuşmasının ardından Bolu mebusu Hilmi Bey ve 16 arkadaşının²¹ imzalı önerge teklifi okutulmuş ve ardından bu önerge oybirliğiyle

le kabul edilerek Meclis-i Mebusan'ın faaliyetleri belirsiz bir süre için ertelenmiştir²².

I.TBMM'NİN AÇILIŞI

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgal edileceğini önceden öğrenmiştir. İstanbul'da Rauf Bey işgal haberini zamanında almış ve 11 Mart günü Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf-la bildirmiştir²³. Bu telgrafın ardından hemen aynı gün Mustafa Kemal Paşa da, Kolordu Komutanlıklarına durumu bildiren şu telgrafi çekmiştir: *"Fransız kaynaklarından alınan malumata nazaran: 1-İngilizlerin birkaç güne kadar Harbiye Nezareti binasını işgal edecekleri, 2-Umum zabitanı sivil gezmeye mecbur edecekleri, 3-Dersaadet ve nüfuzları olan mevkilerde de şiddetli davranacakları ve hatta memleket menfaatine çalışanları birer bahane ile hapsetmek üzere liste hazırlamakta oldukları haber alınmıştır."*²⁴

Bu telgraftan 5 gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın beklentisi gerçekleşmiş ve İstanbul'un resmen işgal edildiği ve gelişen olaylar Manastırlı Hamdi Bey tarafından telgrafla Ankara'ya bildirilmiştir²⁵. Bu fırsatı ivedilikle değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğünün 4.maddesini uygulamaya koyarak yurt yönetiminin üstlenildiğini açıklamıştır²⁶. Ardından da 19 Mart'ta Kolordu Kumandanlıkları ve valiliklerle temasa geçilerek, Ankara'da bir Kurucu Meclis'in toplanmasına ve bu Meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşlerini açıklayan bir tamim yayınlamıştır²⁷.

¹⁸ Sebahattin Selek, age, c:I, s.589

¹⁹ Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 1955, s.12-13

²⁰ MMZC, c:1, 24. İctima, 18 Mart 1336, s.496

²¹ Bu 16 kişinin isimleri şunlardır: Lazistan mebusu Osman Nuri, Sinop mebusu Cemal Zeki, Maraş mebusu Tahsin, Sinop mebusu Dr.Rıza, Bolu mebusu Tunalı Hilmi, İçel mebusu Hilmi, Erzincan mebusu Halil, Trabzon mebusu Hüsrev, Gümüşhane mebusu Zeki, İzmit mebusu Ali, İstanbul mebusu Kamil, Erzurum mebusu Hüseyin Avni, Bursa mebusu İlyas, Tokat mebusu Şevki, Karahisarşarki mebusu Fazıl, Tokat mebusu Ahmet . Bakınız: MMZC, c:1, 24. İctima, 18 Mart 1336, s.496

²² Dr.Rıza Nur-Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arka-sı(1920-1923), İstanbul, 2007, s.15

²³ Bilal Şimşir, Malta Sürgünleri, Ankara, 1985, s.155

²⁴ Sebahattin Selek, age, c:II, s.676

²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s.281

²⁶ Ahmet Demirel, İlk Meclisin Vekilleri..., s.73

²⁷ Bildirinin metni için bakınız Nutuk, s.288-289

10 Nisan 1920'de birçok mebus Ankara'da toplanmıştır. O gün Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye üyeleri, kumandanlar, Ankara'ya gelen mebusların bir kısmı ve şehrin ileri gelenleri ile Meclisin açılışı ile ilgili bir toplantı yapmıştır. Hükümet Konağı'nın Vali odasında gerçekleşen bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart olayını açıkladıktan sonra sözü Meclisin adının ne olacağı konusuna getirmiş ve hazır bulunanların bu konudaki fikirlerini öğrenmek istemiştir. Enver Behnan Şapolyo bu olayı şöyle anlatmaktadır: *"Atatürk: Ankara'da kurulacak Meclisin adının 'Meclis-i Müessesan' olmasını arzu ettim. Bundan maksadım, rejimi değiştirebilecek bir Meclisin kurulmasını temin etmektir. Fakat bundan vaz geçerek vilayetlere 'Selahiyet-i Fevkaladeyi Malik Meclis' diye bildirdim. Fakat sizler ne fikiyorsunuz? dedi. Bir mebus:-Kurultay koyalım... diye teklifte bulundu, diğer bir zat da -Meclisi Kebir, bir kısmı da -Kurucu Meclis... dediler. Fakat Atatürk bunların hiçbirini beğenmedi. O, kafasında bir ad tasarlamış olacak ki arkadaşlarına:-Biz burada Kurultay veya Meclisi Kebir adı ile bir Meclis kuruyoruz. Fakat Türk milleti, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasını isteyecektir. deyince hepsi bir ağızdan: -Bulduk, bulduk!... dediler, Atatürk: -Ne buldunuz? -Yeni meclisin adının (Türkiye Büyük Millet Meclisi) olmasını... dediler."*²⁸. Meclisin ismi konusu netleştirildikten sonra açılışın ve toplantıların yapılacağı yer konusu gündeme gelmiştir. Sonunda Meclis binası olarak, tasarımı Askeri Mimar İsmail Hasif Bey tarafından 1915-1919 arasında tamamlanmış olan Ulus Meydanı'nda Enver Paşa tarafından İttihat ve Terakki Kulübü²⁹ olarak yaptırılan 9 odalı taş bina seçil-

miştir. Döneminin ilk milli mimarlık örneklerinden birisi olan bu binanın³⁰ bir bölümüne Fransız bölüğü yerleşmiş olduğu için önce burası boşaltılmış sonra da binanın tamirâtı yaptırılmıştır. Binanın çatısını örtülebilmek için Ulucanlar'da bir ilkokul inşaatının kiremitleri alınmış, bunlar yetmeyince Ankaralıların kendi evlerinin damından söktükleri kiremitlerle Meclis binasının çatısı örtülebilmiştir. Toplantı salonunun sıraları bir ilkokuldan getirilmiş, salonu aydınlatacak büyükçe bir asma lamba da bir kahvehaneden sağlanmış-
tır³¹. Bir saç soba da Meclis salonuna kurulmuş, salonun koridoruna mebusların su içmeleri için üç küp yerleştirilmiştir. Kapıdan girilince ilk küçük oda mescit, sokağa bakan ilk oda Riyaset/Başkanlık odası, diğer odalar da encümen odaları, başkatip, muhasebe odası olarak ayrılmıştır. Hattat Hulusi Efendi yazılan "Hakimiyet Milletindir" levhası kürsünün arkasına konulmuştur. Ayrıca bir de "Müslümanlar hayat işlerini, istişareye ehil olanların arasında istişare ile yapacaklardır" anlamını taşıyan "Müşavirühüm filemin şura" suresi asılmıştır³².

Büyük Millet Meclisi için 66 seçim çevresinden 349 mebus seçilmiş olup İstanbul Meclisi Mebusanı'ndan (Malta'dan gelenler dahil) gelen 88 mebus ile sayı sonraki yıllarda 437'ye ulaşmıştır. Ancak 34 mebus Meclis'e katılmadan istifa ettiğinden I.Dönem'in top-

²⁸ Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi, Ankara, 1969, s.18-19

²⁹ Rıdvan Akın, TBMM Devleti., s.49

³⁰ Mustafa Köksal, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "İlk"leri, Ankara, 2007,s.53

³¹ H.V. Velidedeoğlu, İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu, İstanbul, 1990, s.15 ; İhsan Ezherli,Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı(1877-1920), Ankara, 1988, s.27 ; Özer Ozan-kaya, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997, s.265

³² Enver Behnan Şapolyo, age, s.20, 22

lam mebus sayısı 403 olmuştur³³. Bu rakamlara rağmen Meclis'in 23 Nisan'daki açılışına ancak 115 mebus yetişebilmiştir³⁴.

Heyet-i Temsiliye açılış için bir program düzenlemiş ve bunu yurdun her tarafındaki askeri ve mülki makamlara göndermiştir³⁵. Yeni Meclis, önce düşünüldüğü gibi, 22 Nisan 1920 Perşembe yerine, hem halkın katılımı hem de bu olaya dini bir renk ve kutsallık vermek düşüncesiyle³⁶ 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmıştır. Yunus Nadi, o günleri anlattığı hatıralarında bu düşüncayı açıkça ifade etmektedir:

"Hasımlarımız bizi mağlup edebilmek için müracaat ettikleri muhtelif silahlar içinde ezcümle (bil-hassa) dine ve şeriata dahi istinat ediyorlar ve bizi şer'an asi ilan etmek hususunda çok ileri gidiyorlardı. (Meşihatı İslamiye) makamının fetvaları hep bu esas ve maksatla tertip edilmişti. Halife beyannamelerinde hep bu esas ve maksada istinat ediliyordu. Damat Ferit bu yoldan yürüyordu.

Halbuki Ankara'da vatan ve milletin halas(kurtuluş) ve istiklali gayesi etrafında toplanan zevat din ve imandan tecerrüt etmiş kimseler değildi. Onların içinde hakiki din alimleri de bulunduktan başka milletin halas ve istiklalinde elbette din ve şeriatın dahi aşıların(düşmanların) ayakları altında zelil ve perişan edilmekten kurtarılması hususu da vardı. Dine hizmet ve riayet bahsinde dahi en büyük hürmet mevkii elbette. Ankara'da toplanan fedakarlar tarafında idi. İngilizler Yunanlıların lehine milleti boğmaya, parçalatmaya, mahvetmeye alet olanların dini ağızlarına almala-

*rı bile dünyanın en sefil (adi) alçaklığı idi. Hakikat bu merkezde iken İstanbul'un olanca redaeti (kötülüğü) ile Ankara aleyhine milletin mukaddesatını tahrik vesilesi yapmasına karşı Ankara'nın dahi layık ve lazım olduğu veçhile mukabele etmesi zarureti hasıl olmuştur. Bu cümleden olarak Meclis'in küşadı (açılışı) günü perşembeden cumaya çevrilerek evvela Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazının edası (kılınması) ve oradan da o büyük cemeatle Meclis'e gidilerek ruhani bir hava içinde küşat (açılış) merasiminin icrasına karar verilmişti."*³⁷

Hacı Bayram Camii'nde cuma namazı kılınmış ardından "fesli, çemberli, külahlı, şalvarlı, entarili insanlarla dolu sokaklardan geçilerek"³⁸ Meclis'in toplanma yeri olarak hazırlanan binaya gelinmiş, dualarla kurbanlar kesildikten sonra içeriye girilmiştir.

Töreni müteakip Meclis, saat 13.45'de açıldı³⁹. Açılış, haftada iki defa çıkan Milli Mücadele'nin yayın organı Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 28 Nisan 1336 tarihli nüshasında şöyle anlatılmaktadır:

"Bir ay zarfında ve fevkalade bir surette icra kılınan intihabat neticesinde teayyün eden mebuslar peyderpey Ankara'da toplanıyorlar, işgal ve esaret altına geçen ve dehşetli bir tazyik altına alınan İstanbul'dan kaçabilen diğer mebuslar dahi yine Ankara'da onlara iltihak ediyorlardı.

Nihayet Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü küşade dilemsi karargir olarak o gün mebusanı kiram ile beraber küçük büyük bilumum ve eşrafi ahali-i memleket Hacı Bayramı Veli Camii Şerifiinde toplanmaya müsaraat bir cemaati kübra ile Cuma namazının edasından

³³Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem(1919-1923), c:I, Ankara, 1994, s.39 ; Ahmet Demirel, age, s.79

³⁴ Özer Ozankaya, age, s.266

³⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s.294-295

³⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri", Belleten, sayı:96, Ankara, 1996, s.647

³⁷ Yunus Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 1998, s.30-31

³⁸ Refik Koraltan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.29

³⁹ Özer Ozankaya, age, s.267

sonra önde lihye-i saadet(sakalı şerif) ve sancak-ı şerifi hamil bir heyet-i ulema ve meşayih, tekbir ve tehliller ile Kulübü mü'minine ruhani feyizler sağtıkları halde alay ile Büyük Millet Meclisi dairesine muvasalat olunmuştur.

Meclis-i Alinin kapısında belîğ bir dua ile kurbanlar zebhini müteakip herkes içeriye dahil olmuş ve lihye-i saadet ile sancak-ı şerif kemali ihtiram ile kürsi-i riyaset üzerine vaz olunarak zaten cami-i şerifte başlamış olan hatmi Kur'an ile Buhar-ı Şerif kıraatinin son kısımları teyemmünnen orada ikmal edilmiş ve bunu da hal ve zamanın muktezasına tamamen mutabık bir duayı müteakip Reis-i sin(en yaşlı üye) Sinop mebusu Şerif Bey riyaset mevkiine çıkmasıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştır."⁴⁰

Meclisin en yaşlı üyesi Sinop mebusu Şerif Bey Muvakkat Reislîge, Bursa mebusu avukat Muhittin Baha ve Kütahya mebusu öğretmen Cevdet İzralı beyler de katipliklere⁴¹ seçildikten sonra Şerif Bey kürsüye çıkarak, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan açış konuşmasını yapmıştır⁴².

Geçici Başkanlık Divanı için yapılan oylamada geçici katipler ve seçim tutanaklarının incelenmesi için 15'er kişiden oluşan iki komisyon seçilerek birleşime ara verilmiştir⁴³. Büyük Millet Meclisi'nin, 24 Nisan'daki ikinci oturumunda 110 oy ile Mustafa Kemal Paşa Başkanlığa seçilmiş ve Başkanlık Divanı'nın diğer üyeleri de seçilerek çalışmalarına başlamıştır⁴⁴.

⁴⁰ İhsan Ezherli'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi adlı eserinden naklen, s.32

⁴¹ Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal..., s.25

⁴² Samet Ağaoğlu, Kuvayı Milliye..., s.45

⁴³ Fahri Çoker, age, c:I, s.42

⁴⁴ Dr.Rıza Nur-Grace Ellison, age, s.25

I.TBMM'DE MENTEŞE

MEBUSLARI ve ÖZGEÇMİŞLERİ

Ankara'da 23 Nisan 1920 'de açılan TBMM için genel seçimlerde Menteşe Sancağı'nı temsilen 5 mebus seçilmiştir: Rıfat Börekçi, Kasım Nuri Bey, Ziya Bey, Hacı Ahmet Efendi ve Mesut Efendi. Ancak bu 5 mebus-tan 4'ü Meclis'e katılmadan istifa etmişler, sadece Rıfat Bey 23 Nisan'daki açılışta Menteşe mebusu olarak bulunmuştur⁴⁵.

3 Mayıs 1920'deki Meclis toplantısında Menteşe Mutasarrıfı Edhem Bey'in yapılan ara seçim ile ilgili yazısı okunmuştur. Söz konusu yazıda istifa eden 4 mebusun yerine yapılan ara seçimi XV.Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa(75 oy), Geyve Boğazı Kuva-ı Milliye Kumandanı Kaymakam Mahmut (Hendek) Bey(71 oy), Menteşe sancağı eşrafından Emin Kamil Bey(62 oy) ve Müftüzade Sadettin (Özsan) Bey'in(50 oy) kazandıkları belirtilmektedir⁴⁶. Ancak Mahmut Bey Meclis'e katılmadan önce uğradığı bir saldırı sonucunda şehit edilmiştir⁴⁷. Edirne ve Karesi'den de mebus olarak seçilen Kazım Paşa, Meclis'e bir telgraf göndererek Edirne mebusluğunu tercih ederek Menteşe mebusluğundan istifa ettiğini bildirmiş⁴⁸, Emin Kamil Bey

⁴⁵ Ahmet Demirel, age, s.93

⁴⁶ TBMMZC, Devre:1, c:1, 10.İçtima, 3.5.1336, s.195'deki telgraf metni şöyledir:

"Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Meclisi fevkalâde-i milli âzalığine mukaddema Menteşe namına intihab olunan zevattan istifa edenlerin yerine ahiren intihab olunan On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ile Geyve Boğazı Kuvayı Milliye Kumandanı Kaymakam Mahmud ve Menteşe eşrafından Emin Kâmil ve Müftüzade Sadeddin beyler ekseriyet ihraz eylemiş ve mumaileyhimadan Emin Kâmil ve Sadeddin Beyler müteheyyii azimet bulundukları Kâzım Paşa ile Mahmud Bey'e de tebliği keyfiyet buyrulması. Mutasarrıf Edhem"

⁴⁷ TBMMZC, Devre:1, c:1, 10.İçtima, 3.5.1336, s.195

⁴⁸ TBMMZC, Devre:1, c:1 13.İçtima, 9.5.1336, s.238

ise Meclis'e hiç katılmadan 5 Haziran'da istifa etmiştir⁴⁹.

Ara seçime rağmen mebus sayısı sadece ikide kalınca -Rıfat Börekçi ve Sadettin Özsan- yeniden ara seçim yapılmış ve seçimi Tevfik Rüşdü (Aras) Bey(64 oy), Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve daha önce Aydın mebusu seçilen Hamza Hayati (Öztürk) Bey kazanınca sayı 5'e tamamlanabilmiştir. 3 Eylül 1920'de çıkarılan Nisab-ı Müzakere Kanunu'ndan sonra Hamza Hayati Bey vefat etmiş, Rıfat Efendi de Ankara müftülüğü görevini tercih ederek Menteşe mebusluğundan istifa etmesi üzerine mebus sayısı 3'e düşmüştür. Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince nüfus büyüklüğüne göre yapılan hesaplamada Menteşe Sancağı'na 2 mebusluğun düşmesi nedeniyle boşalan mebusluklar için yeni bir seçim yapılmasına gerek kalmamıştır⁵⁰.

Meclis Albümüne⁵¹ ve Meclis sicil dosyalarına⁵² göre Menteşe mebuslarının kısa özgeçmişleri şöyledir:

Tevfik Rüştü Aras(Çanakkale 1873-1972): TBMM Sicil No:333, Menteşe 1, İzmir 2,3,4,5 dönem mebusu. Tıbbiye mezunu. Genel sağlık müfettişi. Mazbatası 14.07.1920'de onaylandı⁵³ ve 1.7.1920'de Meclis'e katıldı. Meclis'te Birinci Grup/Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu üyesi. Kuruluşunda katkısının olduğu İstiklal Mahkemeleri'ndeki görevi devam ederken Atatürk'ün isteği üzerine kurulan Türkiye Komünist Partisi'ne üye olmuş ve Türkiye'yi 3.Enternasyonal'de tem-

sil etmiştir. Lozan .konferansı günlerinde Sıhhiye Vekaleti Vekilliği, konferans sonrasında ise Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Atatürk Döneminin en uzun süre görev yapan dış işleri bakanıdır(4 Mart 1925-11 Kasım 1938)⁵⁴.

Ethem Fehmi Arslanlı(1867 Girit-1947): TBMM Sicil No:334.1.Dönem Menteşe mebusu. Mülkiye mezunu, Menteşe Mutasarrıfı. Mazbatası 23.09.1920 onaylanmış ve TBMM'ye 1.8.1920'de katılmıştır.

Emin Kamil Bey(?-?): TBMM Sicil No:335. Doğum yeri, tarihi, eğitimi ve mesleği bilinmiyor. Mazbatası 5.6.1920'de onaylandı fakat TBMM'ye hiç katılmamıştır.

Hacı Ahmet Efendi(?-?): TBMM Sicil No:336. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve mazbata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

Hamza Hayati Öztürk(1868 Muğla/Ula-1921): TBMM Sicil no:337. Babası Mehmet Asım Bey, annesi Feriştah Hanım. Meclis-i Mebusan'da Menteşe mebusu. İlkokul mezunu, çiftçi. Anadolu'nun işgali üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması üzerine H.Hayati Bey'de Ula teşkilatını kurmuş, aynı zamanda Menteşe Vilayet teşkilatının da başına geçmiştir. Nazilli Cephesindeki milli kuvvetlere katılarak bilfiil cephede savaşmıştır. Mazbatası 23.9.1920'de onaylanmış olup 4.8.1920'de TBMM'ye katılmıştır. 14.3.1921'de vefat etmiştir. 2 çocuk babası.

Kasım Nuri Bey(?-?)TBMM Sicil No:338. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve maz-

⁴⁹TBMMZC, Devre:1, c:2, 24.İçtima, 5.6.1336, s.74

⁵⁰ Ahmet Demirel,age, s.94

⁵¹ TBMM Albümü 1920-2010, c:I(1920-1950), Ankara, 2010, sy.50-51

⁵² Milletvekili sicil dosyaları şu linkten isim sorgulanarak bulunabilmektedir:

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimi_z_eski.arama

⁵³ TBMMZC, Devre:1, c:2, 34.İçtima, 14.7.1336, s.315

⁵⁴ Melih Tinal, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri",Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume:2, Issue:6, Winter 2009, s.621

bata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

Mahmut Hendek(1880-1920): TBMM Sicil No:339. Harp Akademisi mezunu, asker. Mazbatası 5.6.1920'de onaylandı. 3.5.1920'de vefat ettiği için Meclis'e hiç katılamamıştır.

Mesut Efendi(?-?):TBMM Sicil No:340. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve mazbata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

Rıfat Börekçi(Ankara 1860-1941): TBMM Sicil No:341. Medrese mezunu, Ankara müftüsü. Mazbatası 23.9.1920'de onaylanmış, TBMM'ye 23.4.1920'de katılmıştır. Ankara müftülüğüne atanması nedeniyle 27.10.1920'de Menteşe mebusluğundan istifa etmiştir.

Sadettin Özsan(Muğla 1874-1949): TBMM Sicil No:342. babası Nehnet Nuri, annesi Adile Hanım. 3 çocuk babası. Rüşdiye mezunu, çiftçi-tüccar. Mebusluktan önce Ticaret ve Evkaf Müdürlüğünde veznedarlık ve belediye reisliği yapmıştır. Mazbatası 5.6.1920'de onaylanmış, TBMM'ye 15.5.1920'de katılmıştır. Meclis'te Birinci Grup içerisinde yer almıştır.

Ziya Bey(? Erzurum-?) TBMM Sicil No:343. Doğum yeri, tarihi, eğitimi, mesleği ve mazbata onay tarihi bilinmiyor. TBMM'ye hiç katılmadan istifa etmiştir.

MENTEŞE MEBUSLARININ MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ

I.TBMM'de Menteşe Sancağı'ndan Genel Seçimlerde 5 mebus, ara seçimlerde 6 mebus seçilmek üzere toplam 11 mebus ismi yer almasına rağmen bunlardan 6 tanesi 5 Eylül 1920'de kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu(Görüşme Yetersayısı Kanunu) öncesinde vefat yada istifa yoluyla ayrılmıştır (Kasım Nuri Bey, Ziya Bey, Hacı Ahmet

Efendi, Mesut Efendi, Kazım Paşa ve Emin Kamil Efendi). Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun kabulünden sonra Hamza Hayati Bey'in vefatı ve Rıfat Efendi'nin Ankara müftüsü olarak görevlendirilmesi üzerine Parlametoda Menteşe Sancağını temsil eden 3 mebus kalmıştır: **Tevfik Rüştü(Aras) Bey, Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve Sadettin (Özsan) Bey**⁵⁵.

1920-23 arasında faaliyet gösteren TBMM'de bu üç Menteşe mebusundan en aktif olanının Tevfik Rüştü Bey olduğu görülmektedir. Meclis Zabıtlarında Sadettin Bey'in 1 kez söz alarak konuşma yaptığı görülmekle birlikte⁵⁶ Ethem Fehmi Bey'in ise ismine hiç rastlanılmamıştır.

Mecliste kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda 3 Menteşe mebusunun ismi olmakla birlikte Ethem Fehmi Bey, sonradan muhalif olan İkinci Gruba katılmıştır. Ethem Bey, 8 Eylül 1921'de Yozgat'ta kurulan İstiklal Mahkemesi üyeliğine atanmış ve bu üyeliği sebebiyle Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası almıştır(Madalya sıra no:1896)⁵⁷. Saltanatın kaldırılması ve 1 Nisan 1923'de genel seçimlerin yenilenmesi tekliflerinde Ethem Bey'in de imzası vardır⁵⁸.

18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdurulan Türkiye Komünist Partisi'nde de yer alan Tevfik Rüştü Bey, bu parti'nin kapanmasından sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu/Birinci Grup içerisinde yer almıştır⁵⁹. Dr.Rıza Nur Bey'in Lozan Konferansı'na delege olarak seçilmesi üzerine boşalan Sıhhiye ve Muavenet-i İcti-

⁵⁵ Ahmet Demirel, age, s.94

⁵⁶ TBMMZC, 1.Devre, c:8, 147.İçtima, 8.2.1337, s.147

⁵⁷ Fahri Çoker, age, s.308, 385, 657

⁵⁸ Fahri Çoker, age, s.251, 743

⁵⁹ Fahri Çoker, age, s.304

maiye Vekaleti'ne/Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na 6 Kasım 1922'de geçici olarak, 15 Nisan 1923'den itibaren asaleten atanmıştır⁶⁰.

Sık sık Meclis kürsüsüne çıkarak görüşülen hemen hemen her çeşit konu hakkında uzun konuşmalarla görüş bildiren Tevfik Rüşdü Bey, soru önergeleri ve kanun tekliflerinde de bulunmuştur. Bu dönem içerisinde 100 kez söz alarak konuşan Tevfik Rüştü Bey'in 3 teklif önerisi ve 1 kez de Hariciye Vekaleti'nden suali olmuştur(Bakınız Ek-3). Bu nedenle de çalışmanın bu bölümde ağırlıklı olarak Tevfik Rüşdü Bey'in faaliyetleri üzerinde durulmak zorunda kalınmıştır.

Tevfik Rüştü Bey'in, TBMM'nin I.Dönemi'ndeki toplantılarda çalışma alanı olan sağlık konuları ile birlikte farklı konularda da görüşlerini açıkladığı görülmektedir. Hukuk-ı Esasiye Kanunu, Genel Bütçe ve Vekalet Bütçeleri, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, Men'i Müskirat Kanunu, İrşad Encümeni ve Adul Heyeti Kurulması hakkındaki teklifi, İhracat vergisi, Damga vergisi, Matbuat işleri, Baltalık Kanunu, Müfettişi-i Umumilik Kanunu, İdare-i Kurra ve Nevahi Kanun Tasarısı(Köylerin ve Kasabaların Yönetimi Kanunu), Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu, Cenova Konferansı hakkında, Türkiye-Ukrayna Antlaşması hakkında, mebusların müteahhitlik yapmamaları hakkında, Ziraat Bankası bütçesi hakkında, Maden kömürlerinden alınacak ihracat vergisi, Muhacirin Müdüriyeti hakkındaki konuşmaları bunlardan bazılarıdır. Aşağıda bu konuşmalardan seçilmiş örnekler üzerinde durulmuştur. Metin sonundaki ekler bölümüne bütün konuşmaların konu ve tarihleri ile bir-

likte bir listesi ilave edilmiş olup bu listede bütün konuşma konuları görülmektedir.

Muhacirin ve muhaceret meselesi hakkında konuşmasında özellikle muhaceret üzerinde durarak meselenin iki önemli özelliğinin olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlardan biri düşman idaresinde kalan bölgelerdeki vatandaşların kasıtlı olarak başka bir bölgeye göç ettirilmeleri, diğeri düşman işgal bölgelerinde oturmak istemeyen halkın kendiliğinden evlerini terk ederek başka bölgelere yerleşenlerdir. Bu iki muhacir türünün kurtuluştan sonraki durumunun birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir:

*"Muhaceret meselesini bence iki nokta-i nazara göre tetkik etmek lazımdır. Biri, düşman idaresinde kalan dindaşlarımızı tahlis ve bu münasebetle muhtaç olduğumuz memleketimizde nüfusumuzu teksir ve teksif için kasden davet edilen hicret ve iskânı muhacirindir. Diğeri, kendiliklerinden, düşman işgalinde kalan yurtlarında oturmamaya, livayı millimizin altına iltica eden ve burada saika-i tasarruf ve iktisatla yurdumuzun şurasına burasına dağılan muhacirlerdir. Hadisat-ı ahire üzerine zuhura gelen mültecileri, yani memleketleri muvakkat işgal altında olup da, pek yakında istirdat edildikleri zaman yurtlarına avdet etmek üzere gelenleri bu.kadrodan, bu sınıftan ayırdetmek icab eder. Bugün mevzubahis olan muhacirin meselesi birinci şekle göre değildir. Yani bizim memleketin her hangi bir noktasında nüfusumuzu teksif için kasden hicret yaptırmıyoruz, yaptırıldığı zamanlar da oldu. O da maatteessüf iyi tatbik edilmediği için pek acı hatıratla tarihe intikal etti. Bu mesele siyasiyatı dahiliye itibariyle pek mühim bir mesele idi. Onu yapan medeni memleketler daha başka bir tarzda hareket etmişler, daha başka şekilde tatbik etmişlerdir."*⁶¹

⁶⁰ Fahri Çoker, age, s.832

⁶¹ TBMMZC, Devre:1, c:3, 41.İçtima, 31.7.1336, s.2

Maden kömürlerinden alınacak ihracat vergisine madenlerde çalışan işçilerin sağlıkları konusunda da tüccarların sorumlu olmasına dair bir madde ilavesi için aşağıdaki teklifi vermiş ancak bu teklif kabul edilmemiştir:

*"Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
Maden kömüründen alınacak ihracat resmi hakkındaki mevaddı kanuniyeye madde-i atiyenin ilavesini teklif ederim.*

Madde : Havza-i fahmiyelerden kömür ihraç ettiren tüccar madenlerinde çalışan amelenin ahvali sıhhiyelerine itinaya mecburdur. Bu hususu tahti temine almak için Sıhhiye Vekâleti tarafından müfettiş bir tabip tayin olunacaktır.

*Menteşe Mebusu Dr. Tevfik Rüştü"*⁶²

Tevfik Rüştü Bey'in Meclis'teki önemli girişimlerinden birisi de 1920'de TBMM'ye karşı girişilen propaganda hareketleri içerisinde yer alanları ikna etmek amacıyla kurulması düşünülen "İrşad Heyeti"ne ilaveten bir "Adul Heyeti" kurulmasına ilişkin Saruhan mebusu Mustafa Necati Bey ile birlikte verdiği teklifidir. Bu düşünce, Telkin ve Tedhiş Kanunu Lâyihası'na ilave bir madde eklenmesi ile gerçekleştirilmek istenmiştir. Söz konusu teklifte bu heyetin, Millet Meclisi içinden seçilecek 7 kişiden oluşması düşünülmekte olup görevinin Meclis'in yükünü hafifletmek olduğunu ifade etmektedir: *"Meclisin, hele son bir ay zarfında mevzubahis ettiği mesail tetkik olunursa görülür ki, bu istiklâlimizi muhafaza için azmettiğimiz mücadelede en cüzi zaaf gösterenler aleyhinde şiddetler ibraz ediyoruz ve zaman, zaman verilen takrirler de görülüyor ki, Meclis bazen bu işlere bizzat vaziyet etmek istiyor ve onları tetkik etmek, yakından görmek istiyor, cezalarını tertip etmek*

*istiyor. Bu kadar şiddetle alâkadar olan Meclisin, her meseleyi ayrı, ayrı mevzubahis etmeden ise bir defalık bir âdül heyeti teşkil etmesini daha muvafık tasavvur ettik ve bununla Meclisi âlinize teklif etmek istiyoruz ki, Meclis bir defa daha izhar ve ilân ediyor ki, mücahededinde, muhafaza-i istiklâlimiz için azminde layetezelzöldür. Hilâfında en küçük bir şey düşünebilecek herhangi bir şahıs, herhangi Meclis ve cemiyet, ne mertebe de bulursun bulunsun, Meclis onu bilâ kaydı şart imha edecektir ve bununla yine göstermek istiyoruz ki, adalet yapmak, fakat adaleti ancak muhafaza-i istiklâl nokta-i nazarından tatbik etmek istiyoruz, muhafaza-i istiklâl nokta-i nazarından ifa etmek istiyoruz."*⁶³ Bu teklif, Meclisin 18 Ağustos 1920 tarihli oturumunda tartışılmış ve reddedilmiştir.

Doktor olması sebebiyle Tevfik Rüştü Bey, sağlık konularında sık sık söz alarak çeşitli konuşmalar yapmıştır. Mülki ve Askeri sağlık kurumlarının birleştirilmesine dair teklifine şiddetle karşı çıkarak konunun çok zamansız bir şekilde ortaya atıldığını ve bunun yapıldığı takdirde sonuçlarının çok ağır olacağı, eldeki nüfusun dahi korunamayacağını ifade etmiştir: *"... Halbuki bugün milletin mevcudiyetini muhafaza, ancak cephelerde çalışan orduların müdafaası ile kabil iken, bu gün her birimiz milletin yalnız doktorlarını değil, milletin servet ve samanını, her şeyini cepheye dökmek isterken, onların yaralılarına tahsis edilen teşkilâtı bozmak ve o teşkilattan kendi hissemize, hisse ayırmakla meşgul olmaklığımızı gayet nabemev-sim görüyorum. Eğer cephelerimizdeki ordularımız, Hûda göstermesin, muvaffâk olmazsa onların mecruhlarına tahsis edilen bu teşkilât - ki zaten noksandır - biz onları ikmal etmezsek, her şeyi cephelere vermezsek, mevcut nüfusumuzu bile*

*muhafaza edemeyiz. Düşman kılıçları altında parça, parça oluruz. Onun için bu meseleyi bu gün tamamiyle nabemevsim ve gayri varit görüyorum.”*⁶⁴

Firariler kanunundaki değişiklikler ile ilgili tartışmalarda da söz alan T.Rüşdü Bey, yapılan kanunların iyi tatbik edilemediğini, Meclisin görevinin ağır olduğunu, halkın Meclis'ten çok şeyler beklediğini ve inkılabı suistimal edenlerin her kim olursa olsun cezalandırılmaları gerektiğini istediklerini belirterek bu işler için bir heyet oluşturulmasının daha uygun olacağını söylemektedir: *“...Halbuki burada toplanan Meclisten millet büyük şeyler bekliyor ve diyor ki; siz oraya gidiniz, bu memleketi kurtarmak içki, onun bir türlü acılarına ve her türlü yoksulluklarına rağmen necat çaresini bulunuz. Bu müthiş inkılâpta, bu hayat ve memat mücadelesinde, her ne sebeple olursa olsun, inkılâbı suistimal edenlere veya cehalette veya ne ile olursa olsun velev ki yanlışlıkla olsun, bu inkılâbı mukaddesi haleldar edenlere cezasını veriniz. Artık yetişir, diyor. Millet Meclisinin bu gün en büyük vazifesi, her şeyden evvel, bu büyük hadiseye vaziyet etmek ve milletin kendi arzusuyla ve kendi reyıyla deruhte ettiği vazifeyi yapmaktır, Bunun işte de bütün heyetimiz birden gidemez. Olsa olsa bir kaç arkadaş intihap ederiz ve bu vazife görülür.*

Ben zannediyorum ki bu gün bu memlekete en büyük ve salahiyettar heyet, bu Meclis ve halâs ve İnkılâba en ziyade âşık bir Millet Meclisidir ve Millet Meclisinde arkadaşlar arasında itimatsızlık yoktur. Binaenaleyh göndereceğimiz arkadaşlara bu vezâifeyi terk ediniz ve o arkadaşlar vazifelerini bihakkın ifa edenler. Burada kalacak olan bizlere de öyle büyük bir vazife kadar ki, eğer o arkadaşlar da hilatı- memul ve ümit bir yanlışlık yaparlarsa ve

*bir hisse kapılırlarsa heyet-i umumiyeimiz onlara layık olduğu cezayı vermektir Yoksa cephenin sürâitle beklediği icraatı Heyet-i Umumiyeimiz de tasdik edeceğiz diye bekletecek, eşkali namütenahilerle iza-i vakit edecek değiliz.”*⁶⁵

Alkollü içecekleri yasaklayan Men'i Müskirat Kanunu görüşmelerinde de söz alan Tevfik Rüşdü Bey, alkollü içki imal ve ithalatının sağlık gereksinimleri için serbest bırakılması gerektiğini vurgulamaktadır: *“Bendenizde ziyade müskiratın aleyhindeyim. Fakat bir nokta var ki, pek mühim, O da bilhassa Ali Şükrü Bey'in teklifindeki ithal meselesidir. Bundan dolayı teşekkür ederim. Fakat imal ve ihracı bilâkis serbest bırakmalıdır. Birde gayri müslimlerin adet-i mezhebiyeleriyle pek çok müstahzaratı tıbbiye meselesi vardır”*⁶⁶ ki, bunları da nazar-ı itibare almağa mecburuz. Eczayı tıbbiye evvelce kamilen Avrupa'dan geliyordu. Çalışkan Müslüman eczacılar ve kimyagerler bazı müstahzaratı da burada yapıyorlar, Pertev şurubu, Hasan kuvvet şurubu ve tentürler gibi paralarımızı bilâ lüzum Avrupa'ya dökmek reva değildir. İkincisi de, İhraç meselesi ki zikredilmemiştir. Bu cihet pek güzel, ancak «İmal» kelimesinin de kaldırılmasını istirham ediyorum. Çünkü memleketimiz için büyük bir mesele-i iktisadiyedir Serbestli imali suistimalâtından korkuluyorsa bu hususta bir şekli inhisar, pek alâ düşünülebilir.”⁶⁷

Temettü vergisi kanunu görüşmelerinde de kürsüye çıkan T.Rüşdü Bey, bu verginin alınmasında dikkat edilmesi gerekenleri şöyle açıklamaktadır: *“...Sınıfları ve şekli ticareti tasnif etmeksizin yapılan ve mütesaviyen tevzi edilen vergiler, o cemiyeti beşeriyeyi daima müza-*

⁶⁴ TBMMZC, Devre:1, c:3, 59.İçtima, 5.9.1336, s.560-561

⁶⁵ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 63.İçtima, 11.9.1336, s.97

⁶⁶ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 64.İçtima, 13.9.1336, s. 129-130

⁶⁷ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 64.İçtima, 13.9.1336, sy.113, 129-130

yekeya duçar etmiş ve arzu edildiği kadar istifade dahi temin edilmemiş ve ümit edildiği kadar da para toplanamamıştır. Yalnız insanların gözüne pudra ekerek, güya tüccarlardan fazla para alıyormuş gibi görünerek, büyük sermayeler himaye edilmiştir. Buna karşı gösterilen çarelere de, şimdi Ferit Beyefendinin buyurdıkları gibi, vakit yoktur, çare yoktur istihzarat yapılamadı. Acaba temettüat nasıl tayin edilir? Acaba sermaye sahipleri doğruyu söylerler mi? gibi bir takım itirazlarla beşeriyeti bugüne kadar aldatmaya çalışmışlardır. Binaenaleyh bu maddeyi reddediyorum ve Maliye Vekili Beyefendiden rica ediyorum; şimdiye kadar teahhur eden bu kanun bir ikî hafta daha teahhur etsin. Fakat memlekette resme tabi tutulacak sınıflar tasnif edilsin ve bunların doğrudan doğruya halka ait olanlarına az, fakat ticaret getiren, temettü getiren ve yığınlarca para toplayan kısımlarına da mütezayit vergi tarhı esası kabul edilsin. Fakir halka da, zengin halka olduğu gibi, mütesavi ve maişeti müzayekaya uğratacak vergiler tarh edilmesin. Böyle düşünülmezse neticesi. Hükümete fayda vermeyeceği gibi mütevassıt ve fakir kısmı yeni, yeni müşkülata duçar eder ve asıl sermayeyi teşkil eden kısmı faali yeni mağlubiyetlere uğrattır... ”⁶⁸

Mebusların müteahhitlik yaparak gelir kazanmalarına şiddetle karşı çıkan T.Rüşdü Bey, buna engel olunması için bir takrir de vermiştir. Bu konuya neden karşı çıktığını ise şöyle açıklamaktadır; ”... Yalnız müteahhitlik, Hükümetle ticaret esasına müstenid olunca bu, prensip dâhilinde yalnız taahhüt değil, bir de imtiyazat meselesi vardır. Bir mebus imtiyaz almak hakkını haiz olacak mı? Takririn müeddasından anladığıma göre sahibi takrir; icrai ve teşriî salâhiyeti haiz olan Meclisimiz azasının Hükümetle ticaret yapmamasını, istifade etmemesini;

memleketin ve milletin bütün iyiliklerini düşünürken hiç menfaat hissiyle mütehassis olmamasını düşünüyor. Fakat müteahhitlik deyince iş kısa ve basit, kalıyor. Onun için azmimizde devam etmekle beraber, bu bahsi muntazam ve nevvâr bir surette olmak şartıyla tâyin edebilmek için alelacele ve hattâ bugün neticesini Meclisimize getirmek üzere, teklifin bir encümene havalesiyle etraflı bir kanun tahriri muvafık olacağı kanaatindeyim. Bu kabul edilmezse hiç olmazsa imtiyazat kelimesinin de takrire ilâvesini teklif ederim. (O da doğru sesleri) İmtiyazata ilâven şarttır.”⁶⁹

Mükellefiyet-i Zıraiye Kanunu hakkındaki emrin geri alınmasına dair takrir ve mazbata münasebetiyle de kürsüye çıkan T.Rüşdü Bey; ”16 Mart’tan mukaddem çıkmış bir Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu var. Bir de onun gibi yine İstanbul’da Heyeti Vekile tarafından yapılmış bir Nizamnamesi var. Sonra mer’i-ül icra olan bura İcra Vekilleri tarafından yapılan Nizamname, Mükellefiyeti Ziraiye Kanununu tefsir eden bir Nizamname değil, ahkâmı cedideyi ihtiva eder bir şeydir. Yani Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu yalnız ziraatı tezyit için askere çağırılmayanlara teklif edilen bir mükellefiyet olduğu halde, mevzuu bahs olan Nizamname yeni bir teklifle muafiyeti askeriye gibi bir teklif kabul edilmiştir. Arkadaşlar hepiniz biliyorsunuz ki, bir kanunun tefsiri hari-cine, talimatı haricine çıkan yeni ve esasatı ihtiva eden bir Nizamname memlekette tatbik olunabilmek için, ancak ve ancak Büyük Millet Meclisinden geçmelidir. Binaenaleyh bu Nizamname Turuk-u Matlube-i teşriîyesinden geçmemiş ve ciddî tetkik olunacak olursa hayli noksan bulunmuştur. Birinci mesele budur. İkincisi de cidden mükellefiyeti ziraiyeye ihtiyaç vardır. Memleketin istiklâli için harbe gönderdiğimiz kolları, makine kuvvetiyle telâfi etmeye ihtiyacımız var. Hiç şüphe yok

⁶⁸ TBMMZC, 1.Devre, c:4, 68.İçtima, 20.9.1336, s.229-230

⁶⁹ TBMMZC, 1.Devre, c:17, 164.İçtima,23.2.1338, s.116-117

ki, Ziraat Bankasının matlubu veçhile fennî bir usulle işleyerek müşterek zıraatı temin etmek suretiyle, mahsulâtı zıraiyezi tezyid etmeye ihtiyaç var. Fakat bütün bu ihtiyaca cevap veren bir Nizamname karşısında bulunmuyoruz. Muafiyeti askeriye nokta-i nazarından dahi haylice muhtacı tevil ve tenvir olan müphemiyetlerle, muğlâkiyetlerle dolu bir eser karşısında bulunuyoruz. Evveliminde bu nizamnamenin ihtiva ettiği ahkâmın Meclisi Âlice mer'î ve matlub olup olmadığının müzakeresi, badehu işin tetkik ve tasdiki lâzımdır.”⁷⁰ diyerek nizamnamenin yeniden iyice incelenmesi gerektiğini söylemektedir.

Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu hakkında ise; “Bu maddeyi iki nokta-i nazardan mütalâa etmek lâzım gelir. Biri hal ve zamanı muhakeme ederek, bir de maddeyi bu husustaki kavaidi ilmiye ile mukayese ederek muhakeme etmek icab eder. Encümenin müterakki fikrini düşündüğünden dolayı .pek müteşekkirim. Ancak itiraf etmeye mecburum ki, burada müterakki verginin tıpkı Cavid Beyin Harb Kazançları Kanunu gibi ismine muğfil diyeceğim; çünkü esas maksadı temin etmeyen ve halka yalnız harb kazançları gibi hakikaten halktan müstefid olanlardan vergi alınır gibi görünen ve fakat esas maksadı temin etmeyen bir şeydir. Çünkü müterakki vergi ile bu maddedeki esasata dikkat olunursa görülüyor ki, esas temettü ve ağnamdır. Ölçülerinde müterakki vergi mevzu olmayan irat nazarı itibara alınmamış esaslar üzerine kurulmuştur. Binaenaleyh temeli çürüktür. İkincisi çok temenni ettiğim ve şiddetle taraftar olduğum müterakki vergiyi bir an evvel vaz’etmek için her halde bu kanundan evvel temettü ve emsali vergide olması lâzım gelirdi. Esasat pek çürüktür. Binaenaleyh hakiki, ilmi esasat nazarı itibara alınarak bu maddeyi tetkik ve tenkid etmek lâzım gelirse tutulabi-

lecek pek az ciheti vardır. Ancak Meclisin sebebi içtima’, ve vücuduna intikal, ettiğim vakit düşünüyorum ki, vazifemiz memleket dahilindeki düşmanı kovmak ve memleketin hâkimiyetini bir an evvel temin etmektir ve bu memleketi daima idare edecek, memleketin içtimaiyatı nazarı dikkate alınarak yapılacak kanunların, ilmî, müstemir ve müstakar kanunların tedvin ve taknini biz düşmanları kovduktan ve memlekette milletin hâkimiyetini temin ettikten sonra gelecek olan Meclisi müessisana ait bir vazife telâkki ediyorum. Ve kendimizi yalnız bir Meclisi Harb olarak görüyorum. Çünkü tarih şahittir ki, bizim gibi toplanmış olan meclislerin mukadderatım onların en iyi niyetlere istinaden tanzim ettikleri kanunlar, maddeler değil, ona hücum eden düşman, cephe-lerdeki muharebat tâyin eder.”⁷¹

Gelirler vergisinin arttırılması hakkındaki kanun layihası hakkında eleştirilerini ifade etmekten çekinmemiştir; “...hiç şüphe yok ki biz de bilhassa irat üzerinden vergi alınmasına taraftar olanlardanız. Ve hiç şüphe yok ki herkesin kazancı nispetinde vergi vermesini isteyenlerdiniz. Fakat bu kanun tatbik edildiği vakit bu vergiyi kimler ödeyecek? Hiç şüphe yok ki Ali Şükrü Beyle bu noktada ayrılacağım. Köylü değil, fakat şehirlerde oturup da ev sahibi olamayan memurlar, aylıklı adamlar, dükkânını kira ile tutan esnaftır. Bilhassa o noktada ısrar edeceğim. Yersiz, yurtsuz, şurada, burada» han köşelerinde, oda köşelerinde yatan ameledir. Binaenaleyh bir mesken sahibi olamamış olan ve aylıkla ve sayı mukabil geçinenlerdir. Hayat ucuzluğunda hiç şüphe yok ki ekmek fiyatının tesirinden sonra mesken icarının ve dükkân kirasının tesiri uzaması vardır. Bu itibarla yarın icar ve isticar mukavelelerini tâyin ve tahdid edecek bir kanun çıkmazdan evvel bu kanun çıkarsa, korkarım ki mal sahipleri mu-

⁷⁰ TBMMZC, 1.Devre, c:18, 8.İçtima, 14.3.1338, sy.201

⁷¹ TBMMZC, 1.Devre, c:11.İçtima,20.3.1338, s.297

cirlerin aleyhine suistimal edebilirler. Şüphe yoktur ki böyle kanunlar yalnız müstecire değil, mucire de zarar verebilir. Fakat o hususta Devlet lâzım gelen mevad-ı kanuniye ile tedabir-i ihtiyatiyyeye müracaat etmemiş olursa hepsini müstecire yükletmek için o kendi vasıtasına müracaat etmekte gecikmez.”⁷²

İstiklal Mahkemeleri Kanunu hakkında; “Arkadaşlar bu madde-i kanuniye metnindeki müdde-i umuminin, Meclisten olmasına taraftar değilim. Çünkü Meclis İstiklâl mahkemesi esasını kabul etmekle, şu alelade bildiğimiz âdi zamanlara ait ve bildiğimiz, ihtilâl, inkılâp haricindeki esasat-ı hükukiyeye ait mahkemelerin haricine çıkmıştır. Ve bununla asıl sebebi içtimai olan maksadı müdafaa ve temin etmek istemiş, binaenaleyh bu âzallığı da, Meclis âzasına seyyanen vermiştir. Bu iş için yalnız arkadaşlarımız içinden hukuk mütehassısı aransa ve bu fikir galip gelseydi, böyle bir mahkeme yapılmasına lüzum kalmazdı. Şu halde mademki seyyanen maksadı içtimaiyi müdafaa etmek, Meclisin ve memleketin asıl maksadını temin etmek üzere muvakkaten yapılmış bir müessese huzurunda bulunuyoruz, orada müdde-i umumilik hakkını gerek umum ve gerekse husus namına müdafaa edecek bir zata vermemek, hakkı dâva ve müdafaaı mürtefi etmek demektir, ki iyi bir şey değildir. Onu temin edebilmek mutlaka, müdde-i umumiliği, Müdde-i umumilik yapmaya hakkı olan zevata hasretmelidir. Binaenaleyh mahkeme nezdindeki müdde-i umumilerin; eğer muhakeme casusluk ve Hıyaneti vataniye gibi bir şey ise doğrudan doğruya bulunduğu memleketteki adlî müdde-i umumi; yok, mahkeme askeri firara teşvik ve doğrudan doğruya Hükümetin askeri kısmına veya zâbitanına veya ümerasına ait bir iş ise ve onun sanatla alâkası varsa o zaman da cihe-ti askeriyenin mahakim kısmından bir müdde-i

umumi olmasını kabul etmeliyiz. Hulâsa-i mâruzâtım müdde-i umumiliğin Meclis âzasından değil, Meclis tarafından müntahap değil, doğrudan doğruya devair-i adliye tarafından müntahap olmasını ve bu surece efkârı umumiye ve enzar-ı âmmeye; her işi Meclise inhisar ettirmek istemediğimizi göstermeliyiz.”⁷³ diyerek İstiklal Mahkemesi'ndeki müdde-i umumi'lik(=Savcı) görevinin bu göreve haiz kişilere verilmesi, bu kişilerin Meclis üyeleri arasından değil, bizzat Adliye Bakanlığı tarafından seçilerek görevlendirilmesi gerektiğini, böylelikle de kamuoyuna her işi Meclis'e bağlamamak gerekliliğinin gösterilebileceğini ifade etmiştir.

SONUÇ

Milli Mücadeleyi başarıyla gerçekleştirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal güçleri tarafından işgalinin sonucu olarak Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın 11 Nisan 1920'de kapatılmasının ardından 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Olağanüstü şartlar altında açılan bu Meclis 1920–1923 arasında çalışmalarını sürdürmüştür.

Nüfus oranlarının dikkate alınmıyarak her sancaktan 5 mebusun seçilmesi esasına göre belirlenen I.TBMM'de Muğla şehrini temsil eden mebuslar şunlardır: Rifat Börekçi, Kasım Nuri Bey, Ziya Bey, Hacı Ahmet Efendi ve Mesut Efendi. Ancak bu 5 mebustan 4'ü Meclis'e katılmadan istifa etmişler, sadece Rifat Bey 23 Nisan'daki açılışta Menteşe mebusu olarak bulunmuştur. Daha sonra yapılan ara seçimi XV.Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa, Geyve Boğazı Kuvayı Mil-

⁷² TBMMZC, 1.Devre, c:19, 28.İçtima, 16.4.1338, s.209-210

⁷³ TBMMZC, 1.Devre, c:22, 82.İçtima, 29.7.1338, s.40

liye Kumandanı Kaymakam Mahmut (Hendek) Bey, Menteşe sancağı eşrafından Emin Kamil Bey ve Müftüzade Sadettin (Özsan) Bey kazanmışlardır. Ancak Mahmut Bey Meclis'e katılmadan önce uğradığı bir saldırı sonucunda şehit edilmiş, Edirne ve Karesi'den de mebus seçilen Kazım Paşa, Meclis'e bir telgraf göndererek Edirne mebusluğunu tercih ederek Menteşe mebusluğundan istifa ettiğini bildirmiş, Emin Kamil Bey ise Meclis'e hiç katılmadan 5 Haziran'da istifa etmiştir.

Ara seçime rağmen mebus sayısı sadece ikide kalınca -Rıfat Börekçi ve Sadettin Özsan- yeniden ara seçim yapılmış ve seçimi Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve daha önce Aydın mebusu seçilen Hamza Hayati (Öztürk) Bey kazanınca sayı 5'e tamamlanabilmiştir. 3 Eylül 1920'de çıkarılan Nisab-ı Müzakere Kanunu'ndan sonra Hamza Hayati Bey vefat etmiş, Rıfat Efendi de Ankara müftülüğü görevini tercih ederek Menteşe mebusluğundan istifa etmesi üzerine mebus sayısı 3'e düşmüştür. Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince nüfus büyüklüğüne göre yapılan hesaplama da Menteşe Sancağı'na 2 mebusluğun düşmesi nedeniyle boşalan mebusluklar için yeni bir seçim yapılmasına gerek kalmamış ve böylelikle 1920-1923 arasındaki I.TBMM'de Menteşe Sancağı'nı 3 mebus temsil etmiştir: **Tevfik Rüştü(Aras) Bey, Ethem Fehmi(Arslanlı) Bey ve Sadettin (Özsan) Bey.**

1920-23 arasında faaliyet gösteren TBMM'de bu üç Menteşe mebusundan en aktif olanının Tevfik Rüştü Bey olduğu görülmektedir. Meclis Zabıtlarında Sadettin Bey'in 1 kez söz alarak konuşma yaptığı görülmekle birlikte Ethem Fehmi Bey'in ise ismine hiç rastlanılmamıştır.

Mecliste kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda 3 Menteşe mebusunun ismi olmakla birlikte Ethem Fehmi Bey, sonradan muhalif olan İkinci gruba katılmıştır. Ethem Bey, 8 Eylül 1921'de Yozgat'ta kurulan İstiklal Mahkemesi üyeliğine atanmış ve bu üyeliği sebebiyle Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası almıştır. Saltanatın kaldırılması ve 1 Nisan 1923'de genel seçimlerin yenilenmesi tekliflerinde Ethem Bey'in de imzası vardır.

18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdurulan Türkiye Komünist Partisi'nde de yer alan Tevfik Rüştü Bey, bu partinin kapanmasından sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu/Birinci Grup içerisinde yer almıştır. Dr.Rıza Nur Bey'in Lozan Konferansı'na delege olarak seçilmesi üzerine boşalan Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'ne/Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na 6 Kasım 1922'de geçici olarak, 15 Nisan 1923'den itibaren asaleten atanmıştır.

Sık sık Meclis kürsüsüne çıkarak görüşülen hemen hemen her çeşit konu hakkında uzun konuşmalarla görüş bildiren Tevfik Rüştü Bey, soru önergeleri ve kanun tekliflerinde de bulunmuştur. Bu dönem içerisinde 98 kez söz alarak konuşan Tevfik Rüştü Bey'in 3 teklif önerisi ve 1 kez de Hariciye Vekaleti'nden suali olmuştur. Tevfik Rüştü Bey, TBMM'nin I.Dönemindeki toplantılarda çalışma alanı olan sağlık konuları ile birlikte çok çeşitli konular hakkında da görüşlerini açıkladığı görülmektedir. Hukuk-ı Esasiye Kanunu, Genel Bütçe ve Vekalet Bütçeleri, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, Men'i Müskirat Kanunu, İrşad Encümeni ve Adul Heyeti Kurulması hakkındaki teklifi, İhracat vergisi, Damga vergisi, Matbuat işleri, Baltalık Kanunu, Müfettişi-i Umumilik Kanunu,

İdare-i Kurra ve Nevahi Kanun Tasarısı(Köylerin ve Kasabaların Yönetimi Kanunu), Mükellefiyet-i Zıraiye Kanunu, Cenova Konferansı hakkında, Türkiye-Ukrayna Antlaşması hakkında, mebusların müteahhitlik yapmamaları hakkında, Ziraat Bankası bütçesi hakkında, Maden kömürlerinden alınacak ihracat vergisi, Muhacirin Müdüriyeti hakkındaki konuşmaları bunlardan sadece bazılarıdır.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri(I.Dönem), c:I-XXIX, Ankara, 1959

TBMM Gizli Celse Zabıtları(I.Dönem), c:I-IV, Ankara, 1982

TBMM Albümü 1923-2010, c:I(1923-1950), Ankara, 2010

MMZC, 4.Dönem(1920), Ankara, 1992

Kitaplar

AĞAOLU, Samet, Kuvayı Milliye Ruhu "Birinci Büyük Millet Meclisi", İstanbul, 2011

AKIN, Rıdvan, TBMM Devleti(1920-1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare, İstanbul, 2014

AKIN, Rıdvan, Türk Siyasal Tarihi 1908-2000, İstanbul, 2012

AKŞİN,Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, c:1, Ankara, 1998

Atatürk, Kemal, Nutuk 1919-1927, Ankara, 1995, Yayına Hazırlayan Prof.Dr.Zeynep Korkmaz

AYBARS, Ergun, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986

ÇOKER, Fahri, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem(1919-1923), c:I, Ankara, 1994

DEMİREL, Ahmet, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İstanbul, 2010

ERASLAN, Cezmi-Kenan Olgun, Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento, İstanbul, 2006

EROĞLU, Hamza, Türk Devrim Tarihi, Ankara, 1981

EZHERLİ, İhsan, Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1923) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı(1877-1920), Ankara, 1988

GOLOĞLU, Mahmut, 1920 Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 2014

GÜNEŞ, İhsan, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), İstanbul, 2009

KARACA, Taha Niyazi, Son Osmanlı Meclisi i Mebusan Seçimleri, Ankara, 2004

KÖKSAL, Mustafa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "İlk"leri, Ankara, 2007

NADİ, Yunus, Ankaranın İlk günleri, İstanbul, 1955

NADİ, Yunus, Birinci Büyük Millet Meclisi, İstanbul, 1998

NUR, Dr.Rıza-Grace Ellison, İlk Meclisin Perde Arkası(1920-1923), İstanbul, 2007
Ozankaya, Özer, Cumhuriyet Çınarı, Ankara, 1997

SARAY, Mehmet, Türk Devletlerinde Meclis, Demokratik Düşünce ve Atatürk, Ankara, 1999

SELEK, Sebahattin, Milli Mücadele, c:I-II, İstanbul, 1982

ŞAPOLYO, Enver Behnan, Mustafa Kemal ve Birinci Büyük Millet Meclisi Tarihçesi, Ankara, 1969

ŞİMŞİR,Bilal, Malta Sürgünleri, Ankara, 1985

Makaleler

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü

ve İhtilalci Karakteri", Belleten, sayı:96, Ankara, 1996, s.637-663

KORALTAN, Refik, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.26-30

TINAL, Melih, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar

Dergisi, Volume:2, Issue:6, Winter 2006,s.617-627

TUNAYA, Tarık Zafer, "Bağımsız Türkiye Kurucusu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 50.Yıldönümünde", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı:31, Nisan 1970, s.31-50

EK-11.TBMM'DEKİ MENTEŞE MEBUSLARI

Emin Kamil EFENDİ

E.Fehmi ARSLANLI

H.Hayati ÖZTÜRK

Mahmut HENDEK

Rıfat BÖREKÇİ

Sadettin ÖZSAN

Tevfik Rüşdü ARAS

MENTEŞE MEBUSLARININ SEÇİM MAZBATALARINDAN ÖRNEKLER

Mahmut Bey'in Seçim Mazbatası
Hayati Bey'in Seçim Mazbatası

Tevfik Rüştü Bey'in Seçim Mazbatası
Sadeddin Bey'in Seçim Mazbatası

EK-3

MENTEŞE MEBUSLARININ

I.TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

TOPLU LİSTESİ TEVFIK RÜŞTÜ BEY TEKLİFLER

- 1- İrşat Encümeni beyannamelerinin neşrine ve Adul Heyeti teşkiline dair(21.7.1920, 18.8.1920)
- 2- Avans Kanununun tefsirine dair(15.5.1922)
- 3- İzmir Gureba Hastanesi Sertabibi Mustafa Enver Beye hidemat-ı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair(7.4.1923)

ÇEŞİTLİ KONULARDA SÖZ ALARAK KONUŞMA

- 1-Bekir Sami, Hacim Muhittin ve Âşir Beylerin infisallerine ve şimdiye kadar bir divanı harbe tevdi edilmemeleri esbabına dair Dahiliye Vekâletiyle Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden istizah takriri münasebetiyle sözleri(31.7.1920)
- 2- Vilâyat-ı Şarkıye muhacirlerine muavenet edilmesi hakkındaki takriri ile Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesinin Sıhhiye Vekâletine raptına dair iki kıta kanun lâyihası münasebetiyle sözleri(31.7.1920, 3.8.1920, 11.9.1920)
- 3- Dahiliye Vekili Hakkı Behiç Beyin istifası münasebetiyle sözleri(2.8.1920)
- 4-Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü ve Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beylerin şifahen yekdiğerine atfeyledikleri mesailin her Şubeden müntahap birer âzadan mürekkep bir encümende tetkikine dair takrir münasebetiyle sözleri(2.8.1920)
- 5- Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beyin, Siirt mutasarrıflığına, tayin edilmesi ve Adliye müsteşarlığı esnasındaki yolsuzluklarından dolayı hakkında tahkikat ve takibatta bulunulması sebebine dair Adliye ve Dahiliye Vekaletinden istizah takriri münasebetiyle sözleri(2.8.1920)

6- Tababet-i Adliye ve Ceraim neticesi mecruhlara tedavisine dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(9.8.1920)

7- Ereğli ve Zonguldak havzalarından ihraç olunacak maden kömürlerinden alınacak İhracat Resmi hakkındaki Kanun münasebetiyle sözleri(18.8.1920)8- Hukuk-u Esasiye ve tahsisat hakkındaki teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(18.8.1920, 21.8.1920, 22.8.1920)9- İrşat Encümeni beyannamelerinin neşrine ve adûl heyeti teşkiline dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(18.8.1920)

10- Kuva-ı Seyyare Kumandanlığı'na muvakkaten tâyin edilmiş olan Saruhan Mebusu Reşid Beyin mezun addedilmesine dair tezkere münasebetiyle sözleri(21.8.1920)

11- Muhacirin tarafından verilen istidaların merbuten takdim edildiğine ve bu muhacirlerin memleketlerine sevkine dair takrir münasebetiyle sözleri(22.8.1920)

12- Meclisin şeklinin tespitine ve nisab-ı müzakereye ve tahsisata ve Meclis âzalığı ile içtima edilecek memuriyetlere dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri(5.9.1920)

13- Mülki ve Askerî Müessesat-ı Sıhhiyenin tevhidine dair mazbatalar münasebetiyle sözleri(5.9.1920)

14- Firariler hakkındaki İstiklâl Mahkemeleri Kanunu münasebetiyle sözleri(8.9.1920, 9.9.1920, 11.9.1920)

15- Men'i Müskirat Kanunu münasebetiyle sözleri(13.9.1920, 14.9.1920)

16- İhracat rüsumu hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri(16.9.1920)

17- Teşkilâtı Esasiye Kanunu münasebetiyle sözleri(18.9.1920)

18- Temettü Kanunu münasebetiyle sözleri(20.9.1920)

19- İstiklâl Mahkemeleri seçimi münasebetiyle sözleri(22.9.1920)

20- Mal müdürlerinin Maliye Vekâletince tayinleri hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle sözleri(22.9.1920)

21- Konya'dan cepheye sevk edilen askere dair Konya valisinin telgrafı ve irşat meselesi münasebetiyle sözleri(25.9.1920)

22- Damga Resminin tezyidi hakkındaki Kanun münasebetiyle sözleri(28.9.1920)

23- Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin işleri hakkında sözleri(28.9.1920)

24- Kibrit istihlâk resminin tezyidi hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri(30.9.1920)

25-Baltalık Kanunu münasebetiyle sözleri(4.10.1920)

26- Müfettiş-i Umumilik Kanunu lâyihası hakkında sözleri(22.10.1921)27- Posta ve Telgraf Vekâleti ihdası hakkındaki teklifin reddine dair Lâyiha Encümeni mazbatasımünasebetiyle(24.11.1921)

28- Hıyanet-i Vataniye'den mahkûm Konya'nın Sungurlu mahallesinden Hacı Mustafaoğlu Ragıb hakkındaki Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(6.12.1921)

29- Hıyaneti Vataniye'den mahkûm Söke kazasının Geduşlu köyünden Deştuban Halil hakkındaki Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(6.12.1921)

30- Hıyaneti Vataniye mücrimininden bir kısmının affı hakkındaki Kanun münasebetiyle(10.12.1921)

31- Cihet-i askerîye emrinde bulunan lâğar hayvanatın bilâ-bedel muhtacin-i zürraa itası hakkındaki Kanun münasebetiyle(20.12.1921)

32- Adana Leylî Sultanisi ile Gaziantep'deki Ticaret İdadisi için Maarif Vekâletinin 1337 bütçesine tahsisat ilâvesine dair Kanun münasebetiyle(22.12.1921)

33- Anadolu'da sabit bir telsiz istasyonu tesisi için Posta Müdüriyeti Umumiyesi bütçesine zamaim icrasına dair Kanun münasebetiyle sözleri(24.12.1921)

34- Ankara Belediyesine dair sual münasebetiyle(31.12.1921)

35-İstiklâl Mahkemesince hapis ve askerlikten tardlarına karar verilmiş olan Tabip Kaymakam Ziyaeddin Beyle Hesap Memuru Cemal Efendinin aflarına dair teklifin reddi hakkındaki Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle(2.1.1922)

36- Sülûsan-ı müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkûminin aflarına ve işgal olunan mahaller ahalisinden maznun ve müttehem olan cünha ve cinayet erbabı haklarındaki hukuku umumiye dâvasının teciline dair Kanun hakkında(5.1.1922)

37- Ankara iptidai mektepleri hakkındaki tahrir münasebetiyle(12.1.1922)

38- Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Avrupa seyahati münasebetiyle sözleri(4.2.1922)39- Zahire ithalâtından alınmakta olan Gümrük Resmi hakkındaki Kanun münasebetiyle(4.2.1922)

40- Kütahya Meclis-i Umumi âzasından iki zatın maaş ve harcırahlarına dair Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(7.2.1922)

41-1337 senesi bütçesi hakkında(21,25,26.2.1922)

42-1338 senesi Emlâk ve Temettü vergileriyle Ağnam Resminin ve Harb Kazançları Vergisinin sureti tahsili hakkındaki lâyiha münasebetiyle(21.2.1922)

43- Mebusların müteahhitlik yapmamaları hakkındaki tahrir münasebetiyle(23.3.1922)

44-1338 senesi Avans Kanunu münasebetiyle(28.2.1922)

45- İdare-i Kur'a ve Nevahi Kanun lâyihası münasebetiyle(5.11.1921, 7, 28.3.1922)

46- Murakabe Encümeninin ne suretle teşkil edileceğine dair tahrir münasebetiyle sözleri(1.3.1922)

47- Ruznamenin hüsn-ü tanzimine, Meclis zabıtlarının günü gününe tabı ve tevzi ettirilmesine,

arzuhallere, suallere dair takrir münasebetiyle(9.3.1922)

48- Mükellefiyet-i Ziraiye hakkındaki emrin geri alınmasına dair takrir ve mazbata münasebetiyle(14, 16.3.1922)

49- Kars'ta akit ve imza edilmiş olan Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Muahedenamesi münasebetiyle(16.3.1922)

50- Türkiye-Ukrayna Antlaşması hakkında sözleri(16.3.1922)

51- Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu münasebetiyle(20.3.1922)

52- İkinci İnönü muzafferiyetinin ikinci yıl dönümü münasebetiyle Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan mevрут telgraf münasebetiyle(30.3.1922)

53- Cenova Konferansı hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden olan sual takriri münasebetiyle(10.4.1922)

54- Gelirler Vergisinin tezyidi hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle(16.4.1922)

55- Karahisar-ı Sahib Mebusu İsmail Şükrü Efendinin İktisat Vekâletinden olan istizah takriri münasebetiyle(25,27.4.1922)

56- Mezun bulunan Nafia Vekili Feyzi Bey'in yerine bir vekil intihabı hakkındaki tezkere münasebetiyle(3,4,7.6.1922)

57- Muinsiz efrat aileleri maaşatı hakkındaki kanun lâyihasına dair(3.6.1922)

58- Ruzname ve Meclis içtimaları hakkında(3.6.1922)

59-1338 senesi Emniyet-i Umumiye bütçesi münasebetiyle(12.6.1922)

60- Meccanen kereste kat'ına müsaade olunmasına dair Kanun münasebetiyle(17.6.1922)

61-1338 senesi Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi bütçesi münasebetiyle(19.6.1922)

62- Rusya'ya gönderilmiş olan Burdur Mebusu İsmail Subhi ve Mentеше Mebusu Dr. Tefik Rüştü beylerin tahsisatları hakkındaki Divanı Riyaset kararı münasebetiyle(22.6.1922)

63- Tarik Bedel-i Nakdîsi Kanunu'nun beşinci maddesinin tadili hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle(24.6.1922)

64- 28 Şubat 1338 tarihli Avans Kanunu'nun lüzumu tefsirine dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi münasebetiyle(24.6.1922)

65- Posta ve Telgraf İdaresinin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle sözleri(25.6.1922)

66- Rûsumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle(26.6.1922)

67- Elviya-i Selâse'de vergilerin suret-i cibayetine dair Kanun münasebetiyle(1.7.1922)

68- İçtimai umumilerin haftada üç güne hasrı hakkındaki takrir münasebetiyle(2.7.1922)

69- Tâyin-i esami ile reye konulan maddelerde reyi bulunmayanlardan kıstelyevm yapılması hakkındaki takrir münasebetiyle(2.7.1922)

70- Ziraat Bankası'nın 1338 senesi bütçesi münasebetiyle(2,3.7.1922)

71-1338 senesi Üçüncü Avans Kanunu münasebetiyle(3.7.1922)

72- İcra Vekillerinin suret-i intihabına dair Kanun münasebetiyle(8.7.1922)

73- İstifa eden Heyet' yeniden intihabına kadar eski vekillerin vekâleten vazifelerine devam etmelerine dair takrir münasebetiyle(10.7.1922)

74- Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 1338 bütçesi münasebetiyle(27.7.1922)

75-İstiklâl Mahkemeleri Kanunu münasebetiyle(29.7.1922)

76- Maliye Vekâleti'nin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle sözleri(14,17.8.1922)

77- Hariciye Vekâleti'ne bir vekil intihabı münasebetiyle sözleri(16.8.1922)

78- Dördüncü Avans Kanunu münasebetiyle sözleri(21.8.1922)

79- Sıhhiye Vekâleti bütçesinin teşrii müzakeresi hakkındaki takrir münasebetiyle(21.8.1922)

80- Türkiye dâhilinde açılmış ve açılacak olan mıntika ziraat mekteplerinin Ziraat Bankası tarafından idaresine dair Kanun münasebetiyle(24.8.1922)

81- Rüsumat İdaresince müsadere edilen kaçak eşya hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle(2.9.1922)

82- Başaralı Mustafa Efendinin affı hakkındaki Kanun münasebetiyle(6.9.1922)

83- Düşmandan geri alınan yerlerin mebuslarına nısab-ı ekseriyete hâlel gelmemek şartıyla izin verilmesine dair tezkere münasebetiyle(6.9.1922)

84- Dahiliye Vekâleti Vekili intihabı münasebetiyle(20.9.1922)

85- Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun 15. maddesi mucibince kur'a ve kasabat ahalisine yapılan tevziattan sarfınazar edilmesine dair takrir münasebetiyle(23.9.1922)

86- Ziyet eşyasının men'i duhulü hakkındaki Kanunun tadiline dair kanun lâyihası hakkında(12.10.1922)

87- Sıhhiye Vekâleti'nin 1338 senesi bütçesi hakkında(21,23.10.1922)

88- Ziraatta müstamel olup hariçten ithal edilecek mevadın Gümrük ve İstihlâk Resmine dair kanun teklifi münasebetiyle(21.10.1923)

89- Fukara hastaların Ankara Gureba Hastanesine niçin kabul edilmediklerine dair suale cevabı(15.11.1922)

90- Elâziz Mebusu Hüseyin Beyin, Elâziz Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Beye dair sualine cevabı(7.2.1923)

91- Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, sâri hastalıklara dair sualine Vekil sıfatıyla cevabı(12.2.1923)

92- Muş Mebusu Osman Kadri Beyin Muş'ta doktor bulundurulmaması sebebine dair sualine cevabı(12.2.1923)

93-Yozgat Mebusu Feyyaz Âli Beyin, Şehremaneti Sıhhiye Müdürü Dr. Petraki Efendi hakkındaki sualine cevabı(12.2.1923)

95-1339 senesi Birinci Avans Kanunu münasebetiyle(28.2.1923)

96- Düyunat-ı sabıkanın sureti tediyesine dair Kanun münasebetiyle(22.3.1923)

97- Avans Kanunu'nun altıncı maddesinin tefsirine dair Kavanin-i Maliye Encümeni mazbatası münasebetiyle(28.3.1923)

98- Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun 15. maddesinin tadiline dair kanun lâyihası münasebetiyle(28.3.1922)

99- Havalı-i Şarkıye muhacirlerinin iadesi ve mesakininin tamir ve inşası için tahsisat itasına dair Kanun münasebetiyle (31.3.1923)

100-20 Kânunsânî 1337 tarihli madde-i münferidenin ilgasına dair (Tecdidi intihap hakkında) Kanun münasebetiyle(1.4.1923)

TAKRİR-İ SUALLER

1-Mesail-i hariciye hakkında Hariciye Vekâletinden sual takrir(2.1.1922)

SADEDDİN ÖZSAN

1-1336 senesi Müdafaa-i Milliye bütçesi ve onunla müzakere edilen teklifler ve sual takrirleri münasebetiyle sözleri(8.2.1921)

Sempozyum Değerlendirmesi I.Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Sempozyumu, 19-21 Ekim 2018 Kuşadası*

Kemal Ramazan Haykiran**

krhaykiran@gmail.com

Kuşadası'nda 19-21 Ekim 2018 tarihinde Adnan Menderes Üniversitesi ve Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneği işbirliğiyle gerçekleştirilen *"I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi"* Kuşadası Güvercinada Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Kongre Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir.

Kongre, 19 Ekim Cuma günü sabahında açılış konuşmalarıyla başlamıştır. Kongre'nin düzenleme kurulu üyelerinden Kuşadası Kültürel ve Tarihi Mirası Koruma Derneği Başkanı Mahmut Ökçesiz, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Metin Ekiçi; Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan Haykiran; Aydın İl Kültür Müdürlüğü adına İl Kültür Müdür Yardımcısı Murat Yılmaz ve Aydın Valiliği adına Vali

Yardımcısı Ömer Faruk Günay'ın konuşmalarını yapmışlardır.

Açılış konuşmalarının ardından Kültür ve Turizm Bakanlığı Ebru Sanatçısı Ebru Çamkıran tarafından hazırlanan ve Türk-İslam mezar taşlarının stilize edildiği Çini Sergisi açılmıştır. Serginin ardından Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Öğretim Görevlilerinden Hande Devrim Küçükebe'nin solistliğinde *"Türk Dünyasından Esintiler"* adlı Kırım'dan-Kosova'ya kadar ezgilerin seslendirildiği bir konser icra edilmiştir.

Kongre'nin açılış oturumu Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fikret Türkmen'in *"Azerbaycan'da At Figürlü Mezar Taşları"* ve Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Necmi Ülker'in *"Balıkesir Kitabeleri ve Tarihi Önemi"* başlıklı bildirilerinin sunulmasıyla gerçekleşmiştir.

Prof. Dr. Necmi Ülker'in oturum başkanlığını gerçekleştirdiği ikinci oturum öğleden sonra başlamıştır. Bu oturumda Prof. Dr. Metin Ekiçi (EÜ) *"Mangışlak-Kazakistan Bölgesi Ata Mekânları ve Mezarları"*; Dr. Öğr. Üyesi İlker Mümin Çağlar ve Hasancan Eralaca (CBÜ) *"İskan ve Göç Araştırmalarında Yardımcı Kaynak Olarak Mezar Taşları/Çoban İsa ve Karıkın"*; Prof. Dr. Ali Boran (SÜ) *"Halep Mevlevihane Haziresindeki Mezar Taşları"* ve Turgutlu Kent Müzesi Bilim Uzmanı Mehmet Gökyayla *"Bir Batı Anadolu Kasabasında Yok Olan Mezarlıklar ve Kurtarılabilen Mezar Taşları/Turgutlu Örneği"* başlıklı bildiriler yer almıştır.

Üçüncü oturumda Prof. Dr. Fikret Türkmen'in başkanlığında Arş. Gör. Razan

* Bu Çalışma Adnan Menderes Üniversitesi BAP FEF-18027 Geleneksel Türk --İslam Mezar Taşları 1. Uluslararası Sempozyumu başlıklı projesi kapsamında üretilmiştir.

** Dr. Öğr.Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: krhaykiran@gmail.com

Aykaç (SÜ) “Akşehir Nasreddin Hoca Mezarlığı’ndaki Bir Grup Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”; Dr. Öğr. Üyesi Emine Güzel (İÜ) “Osmanlı Mezar Taşlarında Selvi Motifi”; Arş. Gör. Mükerrerem Kürüm (ADÜ) “Alihanoglu İsmail Türbesi ile Haziresindeki Mezar Taşları ve Koruma Önerileri” ve Dr. Eşref Sadun Taha Oruç (Kerkük) “Altunköprü Mezarları” konulu bildirimlerini sunmuşlardır.

Oturum başkanlığını Doç. Dr. Aynur Celilova’nın yaptığı dördüncü oturumda Mustafa Kuzucuk (MEB) “Mezar Taşlarından Medeniyete Giden İzler (Manisa Akhisar Reşarbey Mezarlığı Örneği)”; Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan Haykıran (ADÜ) “Aydinoğulları Beyliği Hanedan Türbe ve Hazireleri”; Doç. Dr. Muvaffak Duranlı (EÜ) “Saha Türklerinde Şaman Mezarları ve Bu Mezarlarla Bağlantılı Anlatılar” ve Larisa Chadamba (Tuva) “Sites of the ancient Turkic epoch in Tuva (ritual constructions and petroglyphs)” başlıklı bildirimleri yer almıştır.

Prof. Dr. Metin Ekici’nin başkanlığını yaptığı beşinci oturumda Doç. Dr. Aynur Celilova (Azerbaycan) “Azerbaycan Mezar Yapılarında Avcılık Sembolleri”; Dr. Öğr. Üyesi Ertan Daş (EÜ) “Mezar Taşlarında Svastika ve Çarkıfelek Sembolleri”; Dr. Öğr. Üyesi Elvin Yıldırım (İAÜ) “Tunç Çağı Andronovo Mezarları ile Türkler Arasındaki İlişkiler” ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başaran (ADÜ) “Tire Kızılca Avlu Köyü Mezar Taşları” konulu bildirimlerini sunmuşlardır.

Prof. Dr. Bibiayşa Nurdauletova’nın başkanlığını yaptığı, günün altıncı ve son oturumunda Doç. Dr. Kuanyshbek Kenzhalin (Kazakistan) “Beket Ata Mezar Cami”; Musa Öncel-Hasan Karakaya (Edirne Müzesi) “Edirne Müzesindeki Mezar Taşları Düzenlenmesi ve Teşhiri”; Yüksek Lisans Öğrencisi

Merve Bekar (UÜ) “Bursa Mezarlıklarındaki Meyve Motifli Mezar Taşları” ve Dr. Gonca Kuzay Demir (CBÜ) “Anadolu Sahası Halk Şiiri Geleneğinde ‘Mezar’” başlıklı bildirimleri yer almıştır.

Kongre’nin ikinci günü olan 20 Ekim tarihinin ilk, kongrenin altıncı oturumu Prof. Dr. Kadir Pektaş başkanlığında başlamıştır. Bu oturumda Prof. Dr. Danuta Chmielowska (Polonya) “Polonya Tatarlarının Gelenekleri ve Dini Hayatının Sembolü Tatar Mezar Taşları”; Arş. Gör. Abdulhalim Varol (BRT) “Kuşadası Adalızade Mezarlığı Mimari Tasvirli Osmanlı Mezar Taşları”; Prof. Dr. Ali Duymaz (BAÜN) “Mezar Taşlarında Birleşen Aile: Giridizade Mehmet Paşa ve Ailesi” ve İhsan İlze (İBB Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü) “İstanbul Sınırları İçerisinde Bulunan Korunması Gerekli Türbe, Hazire, Mezarlık ve Kabir Yerleri ile İlgili Envanter Çalışması” konulu bildirimlerini sunmuşlardır.

Kongre’nin yedinci oturumu Doç. Dr. Hacer Sibel Özdemir’in başkanlığında Dr. Öğr. Üyesi Azize Aktaş Yasa (AİBÜ)-Dr. Öğr. Üyesi Turgay Yazar (OMÜ) “Bolu Göynük Mezar Taşları”; Doç. Dr. Abdullah Temizkan-Doktora Öğrencisi Didem Çatalkılıç (EÜ) “Uzunyayla ve Sivas Yöresindeki Kafkasya Kökenlilerin Cenaze Adetleri ve Mezarlıkları Üzerine Bir Araştırma”; Yüksek Lisans Öğrencisi Münevver Gürevin (UÜ) “Bursa Tarihi Mezarlıkları ve Hazirelerindeki Ketebeli Mezar Taşları” ve Öğr. Gör. Dr. Neval Konuk (MÜ) “Midilli’de Osmanlı Mezar Taşları” başlıklı bildirimleri bulunmaktadır.

Doç. Dr. Kemal İbrahimzade’nin başkanlığını yaptığı sekizinci oturumda Doç. Dr. Hicabi Gülgen (UÜ) “Bursa’da Erken Devir Osmanlı Mezar Taşları”; Doç. Dr. Süleyman Berk (YÜ) “Osmanlı Mezar Taşı Kitabelerindeki

Başlıklar ve Anlamları"; Prof. Dr. Turgut Tok (PAÜ) *"Denizli Tavas Yöresi Mezar Taşları ve Taşlardaki Tamgalar"* ve Doktora Öğrencisi Emilia Temizkan (EÜ) *"Polonya, Litvanya ve Belarus Tatarlarında Ölü Yemeği Geleneği"* konulu bildirilerini sunmuşlardır.

Dokuzuncu oturumda Doç. Dr. Kürşat Yıldırım'ın başkanlığında Dr. Öğr. Üyesi Bedri Mermutlu (İTİCÜ) *"Somut Kültür Varlıkları Olarak Mezar Taşlarının Tahribatı Sorunu ve Çözüm Önerileri"*; Dr. Öğr. Üyesi Canan Hanoğlu (GOÜ)-Dr. Öğr. Üyesi Hasan Akdağ (UÜ) *"Erzurum Esat Paşa Cami Haziresi Mezar Taşları"*; Doç. Dr. Engin Jable-Doç. Dr. Nuran Malta Muhaxheri-Dr. Öğr. Üyesi Elsev Brina (Kosova) *"Kosova Prizren Şeyh Ali Efendi Tekesi Mezar Kitabeleri"* ve Doç. Dr. Mehmet Temizkan (EÜ) *"Anadolu ve Balkan Sahası Mezar Kitabelerindeki Temenni İfadeleri Üzerine Bir Değerlendirme"* başlıklı bildirileri bulunmaktadır.

Doç. Dr. Muvaffak Duranlı'nın başkanlığındaki onuncu oturumda Öğr. Gör. Ersan Perçem (SÜ) *"Fatih Devri Mezar Taşları Tezyinat Analizi"*; Dr. Fidan Uğur Çerikan (MEB) *"Anadolu'da Balballar, Balballar Hakkındaki İnançlar ve Uygulamalar, Denizli Çivril Özdemirci Kasabası Örneği"*, Doç. Dr. Kemal İbrahimzade (GOÜ) *"Yabancı Ressamların Gözüyle Müslüman Mezarlıkları ve Mezar Taşları Tasvirleri"* ve Dr. Öğr. Üyesi Rüshan Bubur (EÜ)-Arş. Gör. Mücella Özkan (SÜ) *"Madenkonya Osmanlı Dönemi Erkek Mezar Taşları Fes Başlıkları Tipolojisi"* konulu bildirilerini sunmuşlardır.

On birinci oturum Dr. Öğr. Üyesi Aziz Aktaş Yasa başkanlığında Doç. Dr. Kürşat Yıldırım (İÜ) *"Uygur Özert Bölgesi Kaya Resimleri ve Türk Mezar Taşları"*; Doç. Dr. Şolpan Saparbaykızı (Kazakistan) *"İslami Eğitim-*

de Mangıstau Cami-Medreselerinin Yeri"; Memedullah Useinov (Kırım) *"Kırım Mezar Taşları"* ve Müze Araştırmacısı ve Yüksek Lisans Öğrencisi Sevcan Karapıçak-Doç. Dr. Mustafa Çetinaslan (SÜ) *"Akşehir Taş Eserleri Müzesindeki Türk Dönemi Mezar Taşlarında Restorasyon Uygulamaları"* başlıklı bildiriler bulunmaktadır.

Kongre'nin on ikinci ve son oturumunun başkanlığını Prof. Dr. Danuta Chamiełowska yapmıştır. Bu oturumda Prof. Dr. Bibayşa Nurdauletova (Kazakistan) *"Mangıstau Yer Altı Camileri-Manevi İlmin Kutsal Mekânları"*; Müze Araştırmacısı Serap Sınmaz Kılınç (Ayasofya Müzesi Müdürlüğü) *"Üsküdar Kaptan Paşa Cami Haziresi"*; Dr. Öğr. Üyesi Sevinç Eren-Öğr. Gör. Sena Yavuz-Öğr. Gör. Elif Şengül (ODÜ) *"19. Yüzyıl Geç Dönem Osmanlı Mezar Taşlarının Sakarya ve Trabzon Örnekleriyle İncelenmesi, Trabzon (Küçük İmaret Mezarlığı), Sakarya (Umur Bey Köyü Mezarlığı)"*; Yüksek Lisans Öğrencisi Sedat Alpsoy (YYÜ) *"Adakemi Dışında Mezar Taşları ile İlgili Çalışmalar ve Nidayi Sevim Örneği"* ve Yusuf Yıldırım (MEB) *"Karaman Altıgen Prizmal Kümbet Modelli Mezar Taşları"* konulu bildirilerini sunmuşlardır.

Bildirilerin sunumlarının tamamlanmasını ardından Prof. Dr. Fikret Türkmen, Prof. Dr. Metin Ekici, Prof. Dr. Ali Duymaz, Prof. Dr. Danuta Chmielowska ve Mahmut Ökçesiz kongrenin genel bir değerlendirmesini yapmışlar ve özetle toplantının son derece başarılı geçtiği ve yararlı olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Kongre'nin üçüncü günü ise katılımcılar için bir kültür gezisi düzenlenmiştir.

Kongre ile birlikte Kuşadası'na yurt içi ve yurt dışından kalabalık sayılabilecek bir akademisyen ve araştırmacı grubu gelmiş ve

kongre vesilesiyle oldukça kalabalık bir gruba seslenmiştir. Kongre’de 51 araştırma, inceleme ve değerlendirmelerin sonuçlarını yansıtan bildiriler sunulmuştur. Bildiri sunan akademisyen ve araştırmacıların bağlı bulundukları kurumlara bakıldığında, kongrenin ne kadar geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Kongre’ye; Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ordu Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Yalova Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, öğretim üyeleri ve lisansüstü öğrencileri, Kent Müzeleri, Kültür Müdürlüklerinde görev yapan uzmanlar ve Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlarda çalışan yerel tarih araştırmacısı öğretmenlerin yanı sıra Azerbaycan, Irak, Kazakistan, Kırım, Kosova, Polonya ve Tuva’dan pek çok akademisyen bildirileriyle katılmışlardır.

Üç güne yayılan kongre başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş ve amacına ulaşmıştır. Şüphesiz ki, bu ve bunun gibi bilimsel toplantıların sonrasında bildirilerin kitaplaştırılacak olması, ilerleyen zamanlarda mezar taşları üzerine yapılacak araştırmalar için derli toplu ve önemli bir kaynak olacaktır. Ayrıca bu kongre, ileriki yıllarda tekrarlanması planlanmakla birlikte yapılacak çalışmaların ve toplantıların tetikleyicilerinden birisi olması umulmaktadır.

yenifikir **SAM**

Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Derneği
Aydın'ın İlk Stratejik Araştırma Merkezi

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Araştırma Merkezi

Fikriyat/Müşavere/ Müzakere Yazıları (HİKÂYELER)

GÖLGE

Orhan KAÇAR*

... Ben on yedi yaşında gençliğimin baharında olan Rubar adında bir çocuktum. Halep'te küçük bir köyde yaşıyordum.

Her sabah horozların sesi ile uyanır,
Öğlen kuşların sesi ile kendime gelir,
Akşam zifiri karanlık çökünce dağdan esen soğuk ve sert rüzgârın sesinden eve koşardım...

Doğan güneşle beraber evden çıkar arkadaşlarımla köyün dışındaki mezarlığın yanında toplanır ne oynayacağımıza karar veririz. Her zaman hepimiz ilk top oynayalım derdik ve karar aldıktan sonra köyün mezrasına giderdik. Kale direklerini taşla belirleyip iki kişi takımları kurduktan sonra oynamaya başladık. Maç bitince kazanan taraf halay oynar, şarkı söylerdi kaybeden takımın oyuncularını ise kendi aralarında tartışırlandı ama sonra hepimiz beraber halay oynar şarkı söyledik. Küslük ve tartışmalarımız on dakika bile sürmezdi hemen barışırdık.

Maçtan sonra öğle yemeğini yemek için eve giderdik. Yemeğimi yedikten sonra tandır başındaki annemi öper koşarak buluşma yerimize giderdim. Arkadaşlarımla beraber akşama kadar misket oynardık. Hava kararınca eve dönerdik komşularımız bize gelirdi gaz lambasının etrafında herkes bağdaş kurup otururdu. Ablam tezek sobasında çay demlerdi. Sohbet muhabbet eşliğinde çaylarını içer geç saate kalmaz evlerine giderlerdi.

Ablam hemen yer yataklarımızı kurardı ve ailecek uyumaya giderdik. Yatağa girince bir an önce sabah olmasını isterdim, tekrar arkadaşlarımla toplanıp oyun oynamak için. Gözlerimi kapatırdım ama heyecandan ve mutluluktan uyuyamazdım, yatakta bir sağa bir sola döner sonra uyuya kalırdım. Gözümü açtığımda gün çoktan ağarmış olurdu.

Çobanlar dağa hayvanları otlatmaya,
Erkekler tarlaya çalışmaya,
Kadınlar tandır başına,
Çocuklar ise oyun oynamaya giderlerdi...
İnsanların gözlerinde yaşam aşkı vardı...

Hepimiz köyümüzde mutlu ve huzurlu yaşıyorduk, her şey çok güzeldi ama kısa bir süre sonra savaşın ortasında kalmış köyümüz artık insanların güldüğü değil, ağladığı ve öldüğü bir yer haline gelmişti. Bir sabah arkadaşlarımla yanına koşmadım, bir yere gideмедim, artık gülemiyorduk bile...

Artık sabah horoz sesi yerine bomba sesi, Öğlen kuş sesi yerine silah sesi, Akşam ise zifiri karanlıkta dağdan top ve tank sesi gelir oldu...
Dağda çobanların,
Tarlada erkeklerin,
Tandır başında kadınların,
Mezarlığın yanında ise çocukların cansız bedenleri...

Ölümün geleceğinden habersizdi herkes. Mezarlığın oraya koşardık oyun oynamak için ama artık güzel köyüm bir mezarlık haline gelmişti. Köyün meydanında yanında oturduğumuz ve su içtiğimiz çeşmeden su yerine kan akmaya başlamıştı. Artık

yaşama tutunmak için bundan sonra yapacağımız tek şey ölümün gölgesinden kaçmaktı.

Evimize isabet eden top ablamı bizden aldı, babam ve abim bizi hemen bodruma götürdüler, saklandık ve akşam olmasını bekledik. Abimin gözündeki korku, annemin ağıtları, babamın gözündeki acı beni daha da korkuttu. Babama sarıldım ve ne yapacağımızı sordum; geceyi beklememizi ortalık sakinleştirince kaçacağımızı söyledi. Bir an önce havanın kararmasını istedim çünkü gündüz o kadar acıydı ki daha dün beraber top oynadığım, koştuğum, halay çektiğim, arkadaşlarımla cansız parçalanmış bedenleri güneş altında kokmaya başlamıştı, bu acıya dayanamıyordum.

Akşam oldu babam etrafı kontrol etmek için dışarı çıktı, içerde onu bekledik ama uzun bir süre dönmeyince başına bir şey gelmiştir diye endişelendik. Annem; 'biraz daha bekleyelim, baban gelmese dışarı aramaya çıkarız' dedi. Kısa bir süre geçtikten sonra koşarak biri içeri girdi benim babamdı; etrafın sakin olduğunu hemen hazırlanıp yola koyulmamız gerektiğini söyledi.

Hazırlanıp dağa doğru yola çıktık. Her yer çok sessizdi ama bu sessizlik ölümün getirdiği sessizlikti, kimse köyde yoktu sanki ölü bir zindanda tutulmuştuk. Karanlığın içinden köyden hızlıca uzaklaştık, başka bir vatana yaşam umuduyla...

Gece yarısı dağa vardık çok yorulmuştuk bu yorgunluk ölümden kaçışın yorgunluğu değildi, arkamızda bıraktığımız köyümüz ve ölen insanlarımızın yüreğimizde bıraktığı acının yorgunluğuydu. Dinlenmek için dağda bulunan mağaraya girdik, içerde ateş yakıp ısınmaya çalıştık. Dinlendikten sonra dışarı çıktım ve tepede kaya parçasının üzerinde oturarak ateşler içinde yanan, yıkılan köyümü izledim. İzlerken kendime şu soruyu sordum; acaba bir gün köyüme tekrar gelecek miyim? Cevabı çok zordu, tahmin bile edemiyordum önümdeki yaşamın bana ne göstereceğini, neler yaşayacağımı, nereye gideceğimi bilmiyordum. Ama bir gün bu hayata kendi ellerimle tutunursam topraklarıma geri dönecektim.

Abim babama ne yapacağımızı nereye gideceğimizi, sordu. Babam 'bize sahiplenecek, bizi kabul edecek tek ülkenin Türkiye olduğunu' söyledi. Uzun bir yolculuk bekliyordu bizi. Toparlandıktan sonra yeni vatanımıza doğru yola koyulduk.

Zorlu yolculuğumuz sırasında aklımda pek çok cevapsız soru vardı.

Türkiye'de insanların bize karşı tutum ve davranışları ne olacak?

Bizi sevecekler mi?

Bizi onlardan biriyimş gibi kabul edecekler mi?

Yol boyunca bunları düşünme durdum. Çünkü insanların artık değersizleştiği toplumlarla dolmuştu dünya. Artık yapılan tüm savaşlar insanların özgürlüğü için değil de güç, toprak ve para içindi. Gerçekten İnsanlar için bir şeyler yapılınc bu dünya güzel olacaktı.

Beş günlük yolculuk sonunda Türkiye vardık. Bizi sınırda hiç bekletmeden hemen kabul etiler ve bizi Aydın şehrine yerleştirdiler. Devletin bize verdiği olanakları görünce mutluluktan ağladım, yolda düşündüğüm tüm düşüncelerden kurtulmuştum artık. İnsanların bizi sevmesi, bizi kabul etmesi kadar güzel bir şey yoktu. Babam ve abime iş olanağı tanıdılar artık kalacak bir evimiz ve karnımızı doyuracak paramız vardı. Sanki burada kendi evimizdeydik gibi. Böylece aydınlık günlerin geleceği umudu artırmıştı.

Kısa bir süre sonra kaldığımız apartmanda karşı komşumuz Mustafa hoca evimize geldi. Kendisi lisede öğretmenlik yapıyordu ve benim okumam için ailemle konuştu. Tüm okul masraflarının kendisinin karşılayacağını söyledi. Babam 'ben de rubarın okumasını istiyorum ne gerekiyorsa da yapmaya hazırım' dedi. Mustafa hoca ile ertesi gün okula gittik kayıt işlemlerini yaptıktan sonra çarşıya gittik. Okul ihtiyaçlarımın hepsini (defter, silgi, kalem, kitap) aldıktan sonra akşama doğru eve gittik. O kadar mutluydum ki anlatılmaz bir duyguydu.

Büyük bir heyecanla sabah okula gittim sınıfa girdiğimde utandım herkes bana bakıyordu, kısık bir ses ile merhaba dedim. Hoca yanıma geldi merhaba hoş geldin utanmana gerek yok seni sınıf ile tanıştırayım dedi. Sınıf arkadaşlarım ile tanıştıktan sonra ders işlemeye başladık. Ders işlerken sıra arkadaşım bana anlamadığın bir konu olursa yardımcı olacağını söyledi. Beni kendi araları-

na bu kadar çabuk almaları çok mutlu etti. Hepsi o kadar samimi ve içten ki anlatamam.

Okul hayatım iyi bir şekilde başlamış, iyi bir şekilde bitmeliydi. Kendime bir söz verdim bir gün doğduğum topraklara gidip öğretmenlik yapacağım...

On beş yıl sonra öğretmen olmaya hak kazanınca doğduğum topraklara gittim. Oradaki insanlara Türkiye’de kendime kattığım tüm değerli bilgileri aktardım. Onlara her zaman bir hayatın ve yaşam vaa-dinin olduğunu anlattım...

Evet, zamanın merhem olamayacağı yaralar vardır ama bu yaralar hiçbir zaman umudunuzu yok etmez. Bu yaraları bastırarak yaşam umuduna tutunursunuz...

Hayallerimi ve bana yaşam umudu veren TÜRK MİLLETİ VE TÜRK DEVLETİNE sonsuz teşekkürler...

*Orhan KAÇAR / Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Lisans Öğrencisi,

**Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Derneği (Yeni Fikir SAM)’ın T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı’nın PRODES dâhilinde Türkiye Kızılay Derneği Aydın Şube Başkanlığı ve Adnan Menderes Üniversitesi ortaklığında yapılan “Göçmen Sorununa Genç Bakış” İsimli yarışmada hikaye dalında 6. olan eser.

AYDIN
yenifikir
HABER
genç ve geniş düşünener için
www.yenifikirhaber.com

SHADOW

... I was a child named Rubar who was in the bloom of my youth at the age of seventeen. I lived in a small village in Aleppo.

Every morning I wake up with the voice of the roosters,

At noon I was coming to myself with the voices of the birds,

In the evening when the darkness descends, I run home due to the sound of the cold, hard blowing wind from the mountain...

With the rising sun we were getting out of our houses and were deciding what to play together with my friends beside the graveyard outside the village. Every time when we decide what to play it was always the ball and then were going to the hamlet of the village after we decided. After setting the goalposts with stones and setting up two sets of teams, we started playing. The winner team of the match played halay, were singing and the players of the losing team were discussing among themselves but then we all together played halay and we would sing. Our arguments did not last ten minutes, so we made peace immediately.

After the game, we went home to eat lunch. After I had eaten my food, I went to the meeting place after kissing my mother who was in the head of the floor furnace. I played marble with my friends until the evening. When it gets dark we return back home and our neighbors come our house and everyone would sit in indian style around the gas lamp. My sister would steep tea in the heating stove. We would chatted in company with tea and they would go back to their home before late night.

My sister immediately settled our beds and all the family members would go to sleep. As soon as I entered the bed I would wanted it to be morning, to meet and play with my friends again. I closed my eyes, but I could not sleep due to excitement and happiness, I turned right and left in bed and then I fell asleep. When I opened my eyes, the day would have already been whitened.

The shepherds would go to graze the animals in the mountain,

Men would go to work in the field,

Women in front of floor furnace,

The kids would go to play a game ...

In the eyes of people there was love of life...

We all lived happily and peacefully in our village, everything was very beautiful, but a short time later, we were left in the midst of war, our village became a place where people no longer laughed but cried and died.

One morning I could not run to my friends, I could not go anywhere, we could even laugh anymore...

Now the sound of the bomb were heard instead of the voice of the cock,

At noon gunshot sounds were heard instead of the bird sounds,

In the evening, from as dark as pitch mountain the sound of the cannon and tank were heard...

The shepherds in the mountain,

The men in the field,

Women in front of floor furnace,

Besides the cemetery, the children's lifeless bodies ...

Everyone was unaware that death was going to come. The cemetery that we used to run to play a game, but now my beautiful village has become a graveyard. The fountain in the village square that we used to sit by and drink water no longer water flows from that fountain instead blood flows. To hold on to life all we have to from now on is to escape from the shadow of death.

The cannon that hit our house have taken my sister from us, my father and my brother took us to the basement immediately, and we hid there and we waited for the evening. The fear in the eyes of my brother, my mother's laments and the pain in the eyes of my father made me more scared. I hugged my father and asked him what we would be doing; He said that we would be waiting until night, and then we will run away. I wanted the air to darken as soon as possible because the day was so painful as recently as yesterday I had played ball, ran, danced halay, and now my friends' shredded lifeless bodies began to smell under the sun, I could not stand this pain.

It was evening, my father went out to check, we waited for him inside, but we were worried that something had happened to him when he didn't return after a long time. My mother; 'Let's wait a little longer, if your father won't return we will go out to look out for him,' she said. After a short while, someone ran in and it was my dad; He told us that the

surrounding area is serene and we had to get prepared and ready to go.

We got ready and headed for the mountain. Everywhere was very quiet, but this silence was the silence that death had brought, no one was in the village, as if we were being held in a dead jail. We quickly moved away from within the darkness, to another homeland with the hope of life...

At midnight we arrived to the mountain we were so tired but this was not the fatigue of escaping death, but this fatigue was the pain left in our hearts by leaving our village and our dead people. We entered the cave on the mountain to rest, tried to warm up inside by lighting a fire. After resting, I went out and watched my ruined village, burning in the fire, by sitting on a piece of rock on the hill. While watching I ask myself this question: Will I come to my village again someday? The answer was so hard, I could not even imagine what my life forthcoming would show me, what I would face and where I would go I didn't know. But someday if I hold on to life with my hands I will return back to my land.

My brother asked my father what we would do, where we would go. My father said, 'Turkey will embrace us, Turkey is the only country to accept us'. A long journey was ahead of us. After pulling ourselves together, we were on the path to our new home.

During our tough journey there were many unanswered questions in my mind.

What will be the attitude and behavior of people in Turkey towards us?

Will they love us?

Will they accept us as if we were one of them?

I kept thinking about all these all along the way. Because the world has been filled with societies where people are now worthless. All the wars made now are not for the freedom of people but for power, land and money. This world would be nice when something was really done for the people.

We were in Turkey at the end of the five day trip. They immediately accepted us at the border and placed us in the city of Aydın. When I saw the possibilities that the state gave us, I cried with happiness, I got rid of all the thoughts that I thought on the way. There was nothing as nice as people to love us and to accept us. They gave my father and my brother the opportunity to work and now we have a home and we have enough money. It's like we

were here in our own home. Thus, the hope of the oncoming of bright days increased.

Our neighbor, Mustafa hodja, came to our apartment after a short while. He was a teacher in high school and spoke to my parents for my education. He said that he would cover all my school expenses. My father said 'I want rubar to go to school, I am ready to do whatever that is needed'. The next day we went to the bazaar with Mustafa teacher after we had done the registration. After taking all of my school needs (notebook, eraser, pen, book), we went home towards evening. I was so happy that it was an unexplained feeling.

I went to the school in the morning with great enthusiasm, I was embarrassed when I entered class, everyone was looking at me, I said hello with a raucous voice. The teacher came to me and said hello you do not need to be embarrassed let me introduce you to the class. After meeting my classmates, we started the course. My friend told me that if there will be something I won't understand, he would help me. It made me very happy them taking me between each other so quickly. They are all so frank and sincere.

My school life had begun in a good way and it had to end well. I made a promise to myself that I will go to my land where I was born one day and will become a teacher and teach ...

Fifteen years later I went to the lands where I was born when I became a teacher. I have given all the valuable information I have gained in Turkey to those people there. I always told them that there is a life and a life promise ...

Yes, there are injuries that time can't be an ointment, but these sores will never destroy your hope. You can hold on to the hope of life by suppressing these injuries ...
Endless thanks to TURKISH NATION AND TURKISH STATE for giving me my dreams and the promise of life...

Ich war noch ein 17 Jähriges junges Kind mit dem Namen Rubar. Ich lebte in Halep auf einem Dorf, Jeden Morgen wachte ich mit den Stimmen der Hähne auf, Am Mittag kam ich zu mir mit dem Klang Vögel, Wen am Abend nach Einbruch der Dunkelheit, der Wind von den Bergen kalt bläst lief ich nach Hause. Nach

dem die Sonne aufgegangen war sammelten wir uns mit Freunden neben dem Friedhof außerhalb des Dorfes. Dort hatten wir uns entschieden über was wir spielten. Jedes Mal, haben wir uns auf Spielball entschieden und dann gingen wir alle zum Dorfplatz. Nach dem wir die Torpfosten mit Steine identifizierten und zwei Mannschaften ausgestellt waren, begannen zu spielen. Nach dem Spiel hatten die Gewinnerseite gefeiert und getanzt, die Verlierer hatten unter sich gestritten, aber zum Schluss hatten wir zusammen gefeiert. Unsere Streit beendeten gleich nach 10 Minuten mit Frieden. Nach dem Spielen gingen wir nach Hause zu Mittag essen. Nach dem Essen küsst ich meine Mutter beim Brot backen und ging zu unserem Treffpunkt.

Wir spielten mit meinem Freund bis zum Abend Kugelspiel.

Nach Einbruch der Dunkelheit kehrten wir nach Hause zurück und sammelten bei uns. Alle hockten uns um die Gaslampe herum. Meine Schwester machte uns Tee in den Ofen, indem Mist brennte.

Die Unterhaltung dauerte nicht lange nach dem Tee trinken gingen sie alle nach Hause. Meine Schwester bereitete sofort unsere Betten fertig auf die Erde und dann gingen wir als Familie zum Schlafen. Wenn wir Schlafengehen wollten ich das schnell morgen wird um wieder mit den Freunden zu spielen zu können. Ich schloss die Augen, aber von Aufregung und Glückseligkeit konnte ich nicht schlafen. Als ich wachte war es schon Tag geworden. Berghirten gingen um ihre Tiere zu weiden, die Männer gingen zur Landarbeit, die Frauen waren vor dem Brotfen, die Kinder gingen zum Spielen...

Man sah an ihren Augen die Lebensfreude... Wir alle lebten glücklich und zufrieden in unserem Dorf, alles war sehr schön, aber unser Dorf war nach kurzen mitten in einem Krieg, wo sich nun die Menschen nicht mehr lachen sondern weinten und starben...

In keiner morgen mehr konnte ich zu meinen Freunden gehen oder gelaufen...

Wir konnten nicht einmal lachen... Nun, war am Morgen statt Hahn Geschrei Bombenanschlüge zu hören,

Am Mittag statt des Vögel Klangs waren Schüsse zu hören, Am Abend kamen nun aus Dunkelheit der Berge die Stimmen des

Bombenanschlags. Hirten in den Bergen, Die Männer auf dem Acker, Die Frauen vor dem Brotfen, Und die Kinderspielend beim Friedhof, lagen jetzt ihre Leichen überall...

Der Tod war ihnen nicht bewusst. Wir eilten immer dort in der Friedhof des Dorfes zu spielen, aber jetzt war überall ein Friedhof geworden. In dem Brunnen auf dem Dorfplatz wo wir immer Wasser getrunken hatten fliest nun Blut anstatt Wasser.

Das einzige, was wir danach taten, um zu leben, sich aus dem Schatten des Todes fliehen. Beim Bombenanschlag wurde meine Schwester getroffen, Sie starb. Meine Vater und mein Bruder haben uns gleich in Keller versteckt und haben gewartet bis Abend wurde. Die Angst in den Augen meines Bruders, die Totenklage von meiner Mutter und die Schmerzvolle Augen meines Vaters erschreckte mich noch mehr.

Ich umarmte meinen Vater und fragte ihn was wir nun machen werden.

Er sagte mir wenn sich alles wieder geruht hat von hier fortzugehen.

Ich wünschte gleich wieder das es Nacht wird, weil die Leblosen Körper von meinem Freunden überall zerstreut da standen auf der Sonne begannen zu stinken.

Ich konnte diese Schmerzen nicht mehr ertragen. Es wurde Abend, wir haben gewartet, er kam nicht und wir waren besorgt auf ihm. Meine Mutter: „lass uns noch warten, wenn er nicht kommen sollte können wir ihn suchen gehen“.

Kurz danach kam der Vater zurück und sagte; es ist so weit bereitet euch vor, wir gehen. Wir gingen in die Richtung der Berge los. Überall war sehr ruhig, aber dieses Schweigen war die Stille, die Tod brachte, als waren wir gefangen genommen in einer Totenstadt. Wir gingen in der Dunkelheit aus dem Dorf hinaus auf neue Hoffnungen.

Nachtsüber kamen wir auf einem Berg, wir waren alle sehr Müde geworden durch den flucht. Aber vor allem die Menschen die wir hinter uns ließen hatten uns sehr getroffen. Um uns zu erholen gingen wir auf einem Berg in die Höhle und versuchten ein Lagerfeuer anzumachen. Nach einer Ruhepause ging hinaus und setzte sich auf den Felsen und sah mein brennendes und zerstörtes Dorf. Ich fragte mich, würde ich je wieder zurück zu meinem Dorf kommen können? Die Antwort war sehr schwierig, weil ich

wusste nicht was noch in der Welt auf mich kommen könnte. Aber eines Tages wenn ich alles wieder im Griff bekam, wollte ich in diesem Land wieder zurück. Mein Bruder fragte meinem Vater, was wir jetzt machen und wohin wir gehen werden. „Die einziges Land die uns aufnehmen und behüten kann war die Türkei“ sagte mein Vater. Eine lange Reise wartete auf uns.

Wir machten uns wieder auf dem Weg zu unserer neuen Heimat.

Es gab so viele offene Fragen in meinem Kopf während unserer beschwerlichen Reise. Wir wussten natürlich nicht wie die Einstellung den uns sein werden.

Ob sie uns mögen werden?

Werden sie uns akzeptieren, wie einer von ihnen? Die ganze Reise nach habe ich mir darüber Gedanken gemacht. Weil die Werte der Menschen wurden von heutigem Weltgemeinschaft immer schlechter. Nun wurden alle Kriege in der Welt nicht um die Freiheit der Menschen, sondern für Geld, Macht und Land gemacht.

Wir kamen am Ende einer fünftägigen Reise in der Türkei an.

Man hat uns vor der Grenze nicht warten lassen und gleich aufgenommen. Wir wurden in die Stadt Aydın Angesiedelt. Als ich sah was wir alles bekommen hatte von der türkischen Regierung war ich hoch begeistert. Ich war nun befreit von schlechtem Gedanken. Was gibt es noch schöneres als von anderem Menschen mit Freude akzeptiert zu werden. Sie gaben meinem Vater und meinen Bruder Arbeitsmöglichkeiten. Wir konnten uns selbst jetzt ernähren.

Als wäre es unser eigene Heimat. Solche helle Tage gaben uns eine bessere Aussicht auf die Zukunft. Nach einer kurzen Zeit, kam der Nachbar Mustafa zu uns nach Hause.

Er war ein Lehrer. Er war Lehrer in der Schule und sprach mit meiner Familie über meine Bildung. Er sagte, all die Kosten für die Schulen wird er es bezahlen.

Mein Vater und ich wollten das Rubar zu Schule geht. Wir gingen am nächsten Morgen mit Mustafa Lehrer zu Schule für die Eintragung. Danach gingen wir in die Stadt um die Schulsachen (Heft, Radiergummi, Bleistift, Buch) einzukaufen.

Ich war so glücklich, wie in einem Traum. In der früh am Morgenging ich mit einer großen Begeisterung in die Schule.

Alle schauten mich an, mit einem schüchterner stimme hatte ich sie begrüßt. Der Lehrer kam zu mir und machte mich mit der Klasse bekannt.

Ich müsste nicht schämen sagte er und begann gleich mit der Unterricht. Beim Unterricht sagte meine Tischpartner, er würde mir helfen im Themen die ich nicht verstanden habe. Dass sie so schnell akzeptiert haben machte mich glücklich.

Sie waren so freundlich und aufrichtig, ich kann es nicht erklären.

Die Schule begann in einer guten Art und Weise und sollte auch so beenden. Ich hatte mir geschworen eines Tages in meinem eigenen Heimatland Lehrer zu werden. Nach fünf Jahren als ich Lehrer wurde ging ich wieder zu meiner Heimat wo ich geboren wurde zurück. Ich habe die Menschen dort die wertvollen Informationen von der Türkei übertragen. Ich habe ihnen erklärt dass es einem Versprechen des Lebens gibt...

Ja, sicherlich gab es Wunden die der Zeit nicht heilen kann aber eine Wunde kann niemals die Hoffnungen vernichten. Diese Wunden halten die Hoffnung noch am Leben... Eine ganz großen und ewigen Dank an die TÜRKİE UND AN DAS TÜRKISCHE VOLK... Denn sie haben mir meine Träume und meine Hoffnungen auf das ewige Leben wiedergegeben.

للرعي بها والعمال للفلاحة والنساء
يحضرون الطعام اما الاطفال فيذهبون
للعب واللهو
كل من كان في قريتي كان يعيش سعيدا
كل شئ كان جميلا لكن وفي مدة قصيرة
فقط وبعد ان حلت الحرب على قريتنا
اصبح الناس بدل الضحك يبكون
لم اعد استطيع الذهاب للقاء اصدقائي ولا
لاي مكان اخر بل لم اعد سعيدا فقد اصبح
بدل صوت الديك صوت القنابل وبدل
صوت الطيور صوت الرصاص اما في
المساء اصيح صوت القذائف يعم المكان
في الحبال جثث الرعاة في الحقول اجساد
العمال وبجانب المقبرة اجساد الاطفال تعم
المكان لم يكن اي احد يعلم بقدوم الموت
فقدما كنا نذهب لنلعب بحانب المقبرة اما
اليوم فقد تحولت قريتي الجميلة هي نفسها
الى مقبرة ففي ساحة القرية وبحانبتها حيث
كنا نلعب ونشرب من حنفيتها فقد اصبحت
تصب الدماء بدل المياه فمن الان وصاعدا
اصبح الحل الوحيد للبقاء على قيد الحياة
هو الهرب من شبح الموت
فالقذيفة التي اصابنا منزلنا اخذت منا
اخوتي لذلك اخذنا ابي واخي مسرعين
البودروم هناك اختبنا وانتظرنا الى غاية
حلول الليل فذلك
الخوف الذي كان موجودا فيا عين اخي وصوت
بكاء امي وحزن ابي كل ذلك زاد من شدة
هلعي وخوفي عانقت ابي وسالته ماذا
عسانا ان نفعل فاخبرني اننا سنهري عند
هدوء الوضع و حلول الظلام اردت ان
يحل الليل سريعا ففي النهار يكون كل
شئ سيء فاصدقائي اللذين لعبت
وركضت ولهوت معهم فاجسادهم اليوم
معفنة وملقاة تحت اشعة الشمس فعال لا
استطيع تحمل كل هذا الالم
حل الظلام وخرج ابي لتفقد الوضع
انتظرنا وقتا طويلا لكن وبعد تاخره

انا ربار ذلك الطفل بعمر الربيع ذو السبعة
عشر سنة كنت اعيش بقرية صغيرة بحلب
كنت كل صباح استيقظ على صياح الديك
وفي الزوال استرجع نشاطي بصوت
الطيور وفي المساء وعلى صوت الرياح
العاتية القادمة من الجبال اعود الى المنزل
ركضا كنت اخرج كل صباح من البيت مع
طلوع الشمس للذهاب للقاء اصدقائي
فنجتمع بجانب المقبرة التي كانت توجد
خارج المدينة ونحدد لعبة اليوم كنا دائما
نختار لعب كرة القدم
بعد ان كنا نحدد المرمى بواسطة الحجارة
نبدا اللعب على شكل فريقين وبعد انتهاء
المباراة يرقص ويغني الفريق الفائز فرحا
بذلك اما الفريق الخاسر فكان لاعبه
يدخلون في نقاش بينهم لكن رغم ذلك كنا
نجتمع ونرقص ونغني من جديد وخصامنا
كان لايتعدى الدقيقة فقط ثم نتصالح
بعد المباراة كنا نذهب لتناول وجبة الغداء
بعد الاكل وقبل التوجه للمكان الذي كنت
اجتمع فيه معهم اقبل راس امي وهي
جالسة بمحاذاة الفرن كنا نلعب بالكرة حتى
المساء ومع حلول الظلام نرجع للبيت
فيقوم جيراننا باحضار مصباح مصباح
الغاز التقليدي فنجتمع سويا على شكل حلقة
فنقوم اخوتي بتحضير الشاي على الموقد
فنغوص في مواضيع ممتعة الى ساعات
متاخرة من الليل وبعد ذلك نفترق فيذهب
كل واحد الى بيته
تسارع اخوتي في تحضير اسرتنا على
الارض فنخلد جميعا الى النوم في كل ليلة
كنت استلقي فيها على سريري اتمنى ان
يحل الصباح بسرعة لنلعب انا واصدقائي
فمن شدة السعادة كنت لا استطيع اغلاق
عينايا لكي انام وبعد العديد من المحاولات
والتقلب يمينا ويسارا استسلم اخيرا له
وعند فتح عينايا يكون الصباح قد اشرق
منذ وقت طويل فالراعي يذهب بماشيته

في كل هذا فالحياة اصبحت مليئة
بالمجتمعات التي لاتقدر قيمة الانسان
حيث اصبحت كل الحروب تطبق ليس من
اجل حرية الشخص بل من اجل وطنه
وماله كانت الحياة ستكون جميلة لو
تصرف الانسان بشكل جيد
بعد خمسة ايام من السفر حللنا اخيرا
بتركيا قاموا باستقبالنا على الحدود دون
انتظار مطول بعد ذلك نقلونا الى مدينة
ايدن التركية عندما علمت بالامكانيات
التي منحناها لنا الدولة فقد بكيت من شدة
الفرحة فقد تخلص عقلي من كل تلك
الافكار السيئة حب الناس وقبولهم لنا
احساس لا يوصف استطاع ابي واخي
الحصول على عمل فاصبح لنا معاش يسد
حاجياتنا من اكل وشرب بل واصبح لنا
كذلك منزل يايونا كاننا هنا في موطننا
الذي تركناه ورائنا فهكذا اصبحت ايام
مليئة بالامل تلوح في الافق بعد مدة
قصيرة زارنا جازنا الاستاذ مصطفى الذي
كان يقطن معنا في نفس العمارة حيث
اخبر اهلي بضرورة متابعة تعليمي بل
على استعداد لدفع تكاليفها
* انا ايضا اريد ان يتابع روبان دراسته
ومستعد انا كذلك للقيام باي شئ لتحقيق
ذلك * اجابه ابي في اليوم الموالي ذهبت
مع الاستاذ مصطفى الى المدرسة سويا
وبعد القيام بعملية التسجيل ذهبنا الى
السوق لشراء متطلبات الدراسة من قلم
وكتاب وغيره و في المساء عدنا الى
البيت كنت سعيدا جدا لن استطيع وصف
ذلك الاحساس قط
بكل عزيمة واصرار توجهت الى
المدرسة في الصباح الباكر فعند دخولي
القسم خجلت كثيرا فقد كان الكل يحدق بي
وبصوت مخنوق القيت التحية اقترب مني
الاستاذ مرحبا ومخاطبا لي بانه لا داعي
للخجل فسيعرفني على بقية القسم

اصابنا الذعر من ان مكروها قد اصابه
اخبرتني امي ان ننتظر قليلا فان لم ياتي
سنخرج للبحث عنه بعد فترة دخل ابي
مسرعا البيت مخبرنا انه يجب علينا
الاستعداد للمغادرة فالوضع امن في
الخارج
جمعنا امتعتنا وغادرنا كل شيء كان
هادئا فقط كان هاذ الهدوء هدوء الموت
لا غير
لم يكن احد موجود في القرية احسست
كاننا في زنزاة الموت اباعدنا بسرعة من
القرية املين العيش في وطن اخر وصلنا
الى الجبل بحلول منتصف الليل منهكين
من التعب فقط التعب الذي احسنا به ليس
تعب الهرب من الموت بل التعب الذي
اصاب قلوبنا عند تركنا ورائنا قريتنا
واصدقائنا الذين ماتوا
دخلنا الى المغارة الموجودة في الجبل لكي
نستريح قمنا باشعال النار وتدفئة انفسنا
بعد ذلك خرجت من المغارة وجلست على
صخرة محادية لها انظر الى قريتي التي
احترقت وسط النيران ودمرت كلياً وانا
علي هذه الحالة سالت نفسي هل ياترى
ساعود مجددا اليها الجواب صعب حتى
انني لم استطع تخمينه الحياة التي امامي
الان ما عساها تخبئه لي ماهي الاحداث
التي ساعيشها مجددا محققا كنت اريد
العودة الى موطني مجددا
سال اخي ابي الى اين سنذهب وماذا
سنفعل اجابه ابي بان البلد الوحيد الذي
باستطاعته ضمنا اليه والقبول بنا هي
تركيا فقد كان ينتظرنا سفر طويل فبعد
حزم امتعتنا توجهنا نحو موطننا الجديد
خلال سفرنا الصعب ذاك كان هناك
العديد من الاسئلة التي تجوب عقلي دون
ايجاد اجوبة لها كيف سيكون تعامل
مواطني تركيا تجاهنا هل سيحبوننا وهل
سيقبلوننا كفرد منهم طوال رحلتنا فكرت

بعد تعرفي على زملائي بدانا الدرس
فاخبرني زميل كان يجلس بجانبه بان
اطلب مساعدته ان استعصى علي الفهم
فقبلهم لي بينهم بهذه السرعة اسعدني كل
زملاء الصف كانوا قريبين لي ورائعين
فعلا

بدات حياة المدرسة بداية جيدة وستنتهي
بشكل جيد ايضا فقد قطعت على نفسي
وعدا منذ اول يوم دراسة انه سارجع يوما
ما الى وطني وساكون مدرسا ناجحا وها
انا وبعد خمسة عشر سنة اصبحت ما اريد
وعدت الى وطني حيث قمت بمشاركة كل
تلك الاشياء القيمة التي لقتها لي تركيا فقد
علمتهم ان للحياة والزمان وعد موجود
دائما

نعم فالزمن ليس دائما ذلك المرهم لكل
جروحنا فلا يجب على هذه الجروح ان
تفقدنا الامل بل يجب علينا تفاديها للتعلق
بالامل

واخيرا وليس اخرا اشكر ابشعب التركي
والدولة التركية لمنحها لي الامل في الحياة
وتحقيق احلامي

прозвище –ТЕНЬ

Я был мальчик по имени Рубен,
который семнадцать лет юности
моей весны. Я жил в маленькой
деревне в Алеппо.

Каждое утро она просыпается со
звуком петухов,
полдень доходы себя со звуком
птиц,

Вечерний пич-дует холодный с
горы после наступления темноты, и
я побежал домой от резкого ветра
звук ...

Мы решили, что мы будем играть
вместе с восходом солнца
собираются из дома рядом с

кладбищем за село со своими
друзьями. Каждый раз, когда мы все
идем на хутор села после первой
игры мяча, и я говорю, что мы
примем решение. После установки
двух комплектов стоек
идентификации камней мы
начинаем играть. Мачплей канаты
закончили победившую сторону, в
то время как игроки проигравшей
команды обсуждают между собой,
но тогда они будут петь все песни
мы поем играть с веревками. Теперь
мы обсудим мир бы даже взять
нашу середину утро и десять минут.

После матча, мы идем домой, чтобы
пообедать. После еды обед поцелуи
моя мать была диагностирована в
начале я имел обыкновение идти
работать на наше место встречи. Мы
играли в шарики с друзьями до
вечера. Наш сосед возвращается
домой после наступления темноты,
он будет сидеть, скрестив ноги, все
вокруг нас имели доход газовых
ламп. Моя сестра была в навозных
печах заваривать чай. Не
задерживаться часы включают чай в
сопровождении чат разговор будет
идти в свои дома. Моя сестра была
немедленно устанавливает наше
место мы идем спать и спать всю
семью. Жаль, что я вошел в момент
перед сном утром, собираются
вместе, чтобы играть в игры с моими
друзьями снова. Я закрыл глаза, но я
не мог заснуть от волнения и
счастья, я заснул в постели после
правой и левых поворотов. Я открыл
мои глаза были бы уже седые дни.

Горные пастухи пасут животных,
Мужчины, работающие в этой
области,

Женщины по определению,
Дети ходили, чтобы играть ...

У глаз Людей был любовь
жизни ...

Мы все жили счастливо и мирно в
нашей деревне, все было очень
хорошо, но наша деревня вскоре
после войны больше не застряла в
середине, где люди смеются, плачут
и стало местом, где он умер.

Один из моих друзей не мог
работать на следующее утро, я не
мог пойти куда-нибудь больше

Мы не могли даже смеяться ...

Теперь, звуковые бомбы вместо
звука петухи по утрам,

В полдень звук птиц вместо
стрельбы,

Вечер был выколи горной
артиллерии и танков аудио доход ...

пастухи в горах,

Область мужчин,

Женщины диагностируется рано,

На кладбище рядом с трупами
детей ...

Смерть не знал никого из будущего.

Мы бросились туда, чтобы играть
красивое деревенское кладбище, но
теперь я стал кладбищем. Мы сидим
рядом с фонтаном на деревенской
площади, и вода, которую мы пьем
воду, а не потекла кровь. больше не

Единственное, что мы сделали после
того, как это было держать живой
побег из тени смерти.

Мяч попал мою сестру, который
взял нас к нашему дому, мой отец и
мой брат взял нас в подвале сейчас,
мы ожидаем, что он будет
храниться, и мы вечером. страх в
глазах моего брата, мама
сокрушается, боль в глазах моего
отца испугала меня еще больше. Я

обнял мой отец и спросил его, что
делать; ночь сказала нам ждать
стихла, как мы думаем. Я спросил ее,
за минуту до наступления темноты в
тот день, потому что было как вчера
я играл с мячом, я бегом, я взял
веревки, третью бездыханное тело
моих друзей запах солнце, я не мог
терпеть боль.

Обед был мой отец вокруг, чтобы
проверить, мы ждем его внутри, но
что-то случилось долгое время, dö-
nemeyin Мы волновались. Моя мать;
«Давайте подождем немного
больше, мы идем в поисках отца не
вышло,»сказал он. Вскоре после
того, как мой отец шел один ход; Он
сказал, что нам нужно поставить
вокруг дороги теперь готов к
жителям.

Мы отправляемся в сторону гор,
подготовленных. Везде было очень
тихо, но эта тишина была тишина,
которая принесла смерть, там
никого не было, мы провели в
подземелье, если мертвые деревни.
Мы быстро от деревни через
темноту, надеясь на землю еще одну
жизнь ...

Мы очень устали в полночь горного
отдыха, что не утомительно
усталость из мертвых, наше село мы
оставим позади нас боль и
усталость, что осталось в наших
сердцах умер наш народ. Мы вошли
в пещеру в горах, чтобы
расслабиться, он попытался зажечь
огонь внутри потеплению. Отдохнув
горения в пламени вышел и сел на
скалу холма, я увидел, моя деревня
разрушена. Я задавал себе этот
вопрос во время просмотра;
Интересно, если я приду снова один

день свою деревню? Ответ был настолько трудно, я не мог даже представить себе жизнь впереди меня, чтобы показать мне, что то, что я испытал, я не знал, куда идти. Но один день я все время возвращаюсь к своей жизни, своими руками в этой стране.

что мы делаем, куда мы идем в Абу папа спросил он. будет папа взять нас, Турция является единственной страной, которая примет нас, сказал он. долгий путь, который ждал нас. После выздоровления, мы отправились в наш новый дом.

Были так много нерешенных вопросов в моей голове во время нашего трудного пути.

Что будет с нами против отношения и поведения людей в Турции?

Они любят нас?

Они собираются принять нас, как будто он один из них?

Я остановился, чтобы рассмотреть их по пути. Потому что люди больше не девальвация не была заполнена с мировым сообществом. Теперь, когда все войны сделаны за власть, а не свобода народа, за землю и деньги. Там действительно что-то для людей сделали, этот мир был бы хорошо. Мы в конце пятидневной поездки в Турцию в. Этиловый никогда не принимал сразу, не дожидаясь нас, и они поставили нас в приграничном городе Айдын. Я плакала от счастья, когда я увидел состояние объектов, предоставленных нам, как я думал, теперь я был от всех мыслей бесплатно. Люди любят нас,

принимают нас там не было ничего так красиво. Мой отец и мой брат были диагностированы рабочие больше не будут иметь дом, и мы были деньги, чтобы кормить наш желудок. Как будто здесь собственного дома. Так светлые дни подняли перспективу будущего.

Через некоторое время мы остались в квартире против нашего соседа учителя Мустафу пришел к нам домой. Он был учителем в средней школе, и говорил с моей семьей для моего чтения. он сказал, что будет покрывать расходы всех школ. Мой папа «Я хочу, чтобы читать то, что Рубаре я готов, если вам нужно сделать»,сказал он. Мы пошли в торговый центр после того, как делает учитель Мустафа пошел в школу на следующий день с процессом регистрации. все мои школьные нужды (книги, ластик, карандаши, книги), мы пошли домой после получения ближе к вечеру. Я был так счастлив, что это было неопишное чувство.

Я был смущен, когда я вошел в класс я пошел в школу с большим энтузиазмом утром все смотрели на меня, я поздоровался с хриплым голосом. Насреддин подошел мне поздоровалась не нужно стыдиться, позвольте мне представить вам приветствовать класс. После встречи с моими одноклассниками, мы начали работать классы. Он сказал, что курс будет помочь моему другу при обработке в качестве предмета вы не понимаете меня. Мы были очень рады принять их называть меня так быстро. Все, что я могу вам

сказать, что он очень дружелюбен и искренен.

Школа начала свою жизнь в хорошем смысле, это должно закончиться в хорошем смысле. иди в землю, где я родился один день я дал обещание себе, я учитель ...

Пятнадцать лет спустя, я пошел в землю, где я родился для победы права быть учителем.

Я передать всю ценную информацию, которую я сам участвовал в народе бытует Турцию. Я всегда говорю им, что жизнь и обещание жизни ...

Да, там не может быть мазью раны времени, но никогда не надеюсь, что это не разрушает ваши раны. Эти раны продолжать нажимать надежду на жизнь ...

Сдавший мне мои мечты и надежды на вечную жизнь благодаря Турецкому народу и турецкой республике ...

PSEUDO : L'OMBRE

J'étais un gamin a dix-sept ans mon nom est Rubar. J'habitais dans petit village à Alep.

Je me réveillais avec les cris des coqs tous le matin,

Je venais à la vie avec les cris des oiseaux tous les midis,

Je rentrais à la maison dans l'obscurité avec le vent de la montagne qui soufflait froid...

Avec le soleil qui se lève, on sortait de la maison avec mes amis pour jouer dans le cimetière du village. On réunirait et décidait le jeu. D'abord on jouait du foot. On arrivait au champs du village. On mettait les barres de pierre, deux personnes cho-

isissaient leur équipe. Le match commençait. Après le match l'équipe gagnant dansait et chantait. L'autre équipe disputait. Mais jamais ne se battre.

Vers le midi on rentrait à la maison pour déjeuner. Apres déjeuner je retournais au champs pour jouer aux billes avec mes copains jusqu'au soir. Au soir nos voisins venaient chez nous. Tôt le monde s'asseyait autour de la lumière de lampe à gaz. Ma sœur ainée servait. On parlait, bavardait buvait du thé. Vers le minuit tout le monde rentrait chez lui.

Ma sœur ainée préparait nos lits. Toute la famille allait dormir. Dans mon lit, je voulais que le matin arrive si vite. Pour jour avec mes copains. Je ne pouvais pas dormir. Je tournais à gauche et à droite dans mon lit. J'ouvrais mes yeux Voilà le matin.

Les bergers à la montagne pour les animaux,

Les hommes aux champs pour les travaux,

Les femmes à la cuisine,

Es enfants aux jeux...

Il y avait les émotions de vivre dans les yeux.

Tout le monde était heureux au village. Tout était bien. Mais puis la guerre civile est arrivée. Notre village était encore au milieu de la guerre. Les gens n'étaient plus heureux. Il est devenu un endroit où les gens meurent.

Un matin je n'ai pas pu courir avec mes amis. On ne pouvait plus rire.

Le matin, la voie des bombes au lieu de celle de coq

Le midi, la voie des armes au lieu de celle d'oiseaux

La nuit, dans l'obscurité la voie d'obus et de tanks

Les cadavres,

des bergers à la montagne,

des hommes aux champs,

des femmes à la cuisine,

des enfants à côté du cimetière

Tout le monde était ignorant de la mort. Nous avons couru au cimetière pour jouer. Mais le cimetière était partout. La fontaine coulait du sang au lieu de l'eau. Pour nous la seule émancipation c'était de quitter notre pays pour que nous survivions.

Une balle d'obus qui tombe sur notre maison a volé ma sœur. Mon père et mon frère nous ont caché à la cave. La peur dans les yeux de mon frère, les cris de ma mère et la douleur de mon père m'a fait peur. J'ai croisé mon père et j'ai demandé : « Qu'est-ce qu'on doit faire ? » Il a dit : « On attend ici jusqu'au minuit ensuite on s'enfuit. » J'ai voulu que la nuit arrive si vite. Parce que les corps de mes amis avec lesquels je jouais sont sentis mauvais. C'était la douleur insupportable.

La nuit tombait. Mon père est sorti dehors pour contrôler. Nous avons l'attendu. Mais après deux heures passées il n'est pas revenu. Ma mère nous a dit : « N'inquiétez pas il va revenir. » Quelques instants plus tard il est revenu. « Allons dépêchez-vous ! On prépare et on sort » a dit-il.

Nous marchions vers la montagne. Le silence était partout. C'était le silence de mort. Dans l'obscurité nous nous sommes enfuis vers une espoir d'une belle vie.

Au minuit on était dans la montagne. On était trop fatigué. Ce n'était une fatigue de marcher. C'était la fatigue de douleur des personnes laissées au village. Nous sommes entrés dans la cave pour nous reposer. On allumait le feu. Après le repos je suis sorti au dehors. Je me suis assis sur un rocher et j'ai regardé mon village qui était en feu. En regardant mon village je me demandais si je raturerai à mon village. C'était difficile à répondre. Mais si je serai tenu ma vie, oui je rentre-rai.

Mon frère que faire à mon père. Il a dit : « Le seul pays qui nous aide c'est La Turquie. Alors on y va. » Un voyage dur

nous attendait. On avait mis la rue. J'avais beaucoup de questions sans répondues dans ma tête. Les turcs comment nous accueillent ? Ils nous aiment ? Ils nous acceptent comme l'un de leur ? J'ai réfléchi tout ça pendant le voyage. Le monde est en plein de peuple dans lesquels le gens n'est pas important.

KÖLGƏ

... Mən on yeddi yaşında gəncliyimin baharında olan Rubar adında bir uşaqdım. Halepdə kiçik bir kənddə yaşayırdım.

Hər səhər xoruzların səsi ilə oyanar,

Günortan quşların səsi ilə özümə gəlir,

Axşam zülmət qaranlıq çökuncə dağdan əsən soyuq və sərt küləyin səmindən evə qaçardım...

Doğan günəşlə birlikdə evdən çıxar yoldaşlarımla kəndin xaricindəki qəbiristanlığın yanında toplanar nə oynayacağımıza qərar verərdik. Hər vaxt hamımız ilk top oynayaq dərdik və qərar aldıqdan sonra kəndin mezarına xərçdik. Qala dirəklərini daşla təyin edib iki adam komanda qurduqdan sonra oynamağa başladıq. Matç bitincə qazanan tərəf halay oynayar, mahnı oxuyardı itirən komanda oyunçuları isə öz aralarında müzakirə edərdilər amma sonra hamımız birlikdə halay oynayar mahnı oxuyardıq. Küslük və mübahisələrimiz on dəqiqə belə sürməzdi dərhal barışırdıq.

Matçdan sonra günorta yeməyini yemək üçün evə xərçdik. Yeməyimi yedikdən sonra dandır başındakı anamı öpər qaçaraq görüşmə yerimizə xərçdim. Yoldaşlarımla birlikdə axşama qədər misket oynayırdıq. Hava qərarın tərəfindən evə dönərdik qonşularımız bizə gəlir idi qaz lampasının ətrafında hər kəs bardaş qurub otururdu. Bacım təzək sobasında çay dəmlər idi. Söhbət söhbət yoldaşlığında

çaylarını ehtiva et keç saata qalmaz evlərinə xərclər idi.

Bacım dərhal yer yataqlarımızı qurardı və ailəliklə yatmağa xərçdik. Yatağa girincə bir an əvvəl səhər olmasını istəyərdim, təkrar yoldaşlarımla toplanıb oyun oynamaq üçün. Gözlərimi bağlayardım amma həyəcədən və xoşbəxtlikdən yata bilməzdim, yataqda bir sağa bir sola dönər sonra yata qalardım. Gözümlü açdığım da gün çoxdan ağarmış olardı.

Çobanlar dağa heyvanları otlatmağa, Kişilər tarlaya işə, Qadınlar dandır başına, Uşaqlar isə oyun oynamağa xərclər idi...

İnsanların gözlərində həyat eşqi vardı...Hamımız kəndimizdə xoşbəxt və dinc yaşayırdıq, hər şey çox gözəl idi amma qısa bir müddət sonra döyüşün ortasında qalmış kəndimiz artıq insanların güldüyü deyil, ağladığı və öldüyü bir yer halına gəlmişdi.

Bir səhər yoldaşlarımla yanına qaça bilmədim, bir yerə gedə bilmədim, artıq

gülə bilmirdik belə...Artıq səhər xoruz səsi yerinə bomba səsi,

Günortan quş səsi yerinə silah səsi,

Axşam isə zülmət qaranlıqda dağdan top və tank səsi gəlir oldu...

Dağda çobanların,

Tarlada kişilərin,

Dandır başında qadınların,

Qəbiristanlığın yanında isə uşaqların cansız bədənləri...

Ölümün gələcəyindən xəbərsiz idi hər kəs. Qəbiristanlıq tərəfə qaçardığımız oyun oynamaq üçün amma artıq gözəl kəndim bir qəbiristanlıq halına gəlmişdi. Kəndin meydanında yanında oturduğumuz və su içdiyimiz bulaqdan su yerinə qan axmağa başlamışdı. Artıq

həyata yapışmaq üçün bundan sonra edəcəyimiz tək şey ölümün kölgəsindən qaçmaq idi.

Evimizə isabət edən top bacımı bizdən götürdü, atam və böyük qardaşım

bizi dərhal bodruma apardılar, saxlandığımız axşam olmasını gözlədik. Böyük qardaşımın gözündəki qorxu, anamın ağları, atamın gözündəki acı məni daha da qorxutdu. Atama sarıldım və nə edəcəyimizi soruşdum; gecəni gözləməyimizi ortalıq sakitləşincə qaçağımızı söylədi. Bir an əvvəl havanın qaralmasını istədim çünki gündüz o qədər ağrı idi ki daha dünən birlikdə top oynadığımız, qaçdığımız, halay çəkdiyim, yoldaşlarımla cansız parçalanmış bədənəri günəş altında iy verməyə başlamışdı, bu ağrıya dözə bilmirdim.

Axşam oldu atam ətrafı nəzarət etmək üçün çölə çıxdı, içəridə onu gözlədik amma uzun bir müddət dönə bilməyincə başına bir şey gəlmişdir deyərənə narahatlıqlandıq. Anam; 'bir az daha gözləyək, atan gəlməsə çölə axtarısa çıxarıq' dedi. Qısa bir müddət keçdikdən sonra qaçaraq biri içəri girdi mənim atam idi; ətrafın sakit olduğunu dərhal hazırlanıb yola qoyulmamız lazım olduğunu söylədi.

Hazırlanıb dağa doğru yola çıxdıq. Hər yer çox səssiz idi amma bu səssizlik ölümün gətirdiyi səssizlik idi, kimsə kənddə yox idi sanki ölü bir zindanda tutulmuşduq. Qaranlığın içindən kənddən sürətlə uzaqlaşdıq, başqa bir vətənə həyat ümidiylə...

Gecə yarısı dağa vardığımız çox yorulmuşduq bu yorğunluq ölümə qatışmış yorğunluğu deyildi, arxamızda buraxdığımız kəndimiz və ölənlərin insanlarımızın ürəyimizdə buraxdığı ağrının yorğunluğu idi. Dinlən/istirahət etmək üçün dağda olan mağaraya girdik, içəridə atəş yandıraraq istiləşməyə işlə/çalışdıq. Dinlən/istirahət etdikdən sonra çölə çıxışım və təpədə qaya parçasının üzərində oturaraq atəşlər içində yanan, yıxılan kəndimi izlədim. İzlərkən özümə bu sualı soruşdum; görəsən bir gün kəndimə təkrar gələcəyəmmi? Cavabı çox çətin idi, təxmin belə edə bilmirdim

önümdəki həyatın mənə nə göstərəcəyini, nələr yaşayacağımı, hara gedəcəyimi bilmirdim. Amma bir gün bu həyata öz əllərimlə yapışsam torpaqlarıma geri dönəcəkdim.

Böyük qardaşım atama nə edəcəyimizi hara gedəcəyimizi, soruşdu. Atam 'bizə sahiblənəcək, bizi qəbul edəcək tək ölkənin Türkiyə olduğunu' söylədi. Uzun bir səfər gözləyirdi bizi. Yığışdıqdan sonra yeni vətənimizə doğru yola qoyulduq.

Çətinlikli səfərimiz əsnasında ağılımda bir çox cavabsız sual vardı.

Türkiyədə insanların bizə qarşı tutum və davranışları nə olacaq?

Bizi sevəcəklərmi?

Bizi onlardan biriymiş kimi qəbul edəcəklər mi?

Yol boyunca bunları düşünə dayandım. Çünki insanların artıq dəyər-sizləşdiyi cəmiyyətlərlə dolmuş idi dünya. Artıq edilən bütün döyüşlər insanların azadlığı üçün deyil də güc, torpaq və pul için idi. Həqiqətən İnsanlar üçün bir şeylər qurulmuşlunca bu dünya gözəl olacaqdı.

Beş gündəlik səfər sonunda Türkiyəyə vardım. Bizi sərhəddə heç gözlətmədən dərhal qəbul edilər və bizi Aydın şəhərinə yerləşdirdilər. Dövlətin bizə verdiyi imkanları görüncə xoşbəxtlikdən ağladım, yolda düşündüyüm bütün düşüncələrdən xilas olmuşdum artıq. İnsanların bizi sevməsi, bizi qəbul etməsi qədər gözəl bir şey yox idi. Atam və böyük qardaşıma iş imkanı tanındılar artıq qalacaq bir evimiz və qarınımızı doyuracaq pulumuz vardı. Sanki burada öz evimizdəydik kimi. Beləcə işıqlıq günlərin gələcəyi ümidi artırmışdı.

Qısa bir müddət sonra qaldığımız mənzildə qarşı qonşumuz Mustafa müəllim evimizə gəldi. Özü liseydə müəllimlik edirdi və mənim oxumam üçün ailəmlə danışdı. Bütün məktəb xərclərinin özünün qarşılayacağını söylədi.

Atam 'mən də rubarın oxumasını istəyirəm nə lazımdırsa da etməyə hazırım' dedi. Mustafa müəllim ilə sabahı gün məktəbə getdik qeyd əməliyyatlarını etdikdən sonra bazara getdik. Məktəb ehtiyaclarımın hamısını (dəftər, silgi, qələm, kitab) götürdükdən sonra axşama doğru evə getdik. O qədər xoşbəxtdim ki izah edilməz bir duyğu idi.

Böyük bir həyəcanla şəhər məktəbə getdim sinifə girdiyimdə utandım hər kəs mənə baxırdı, batıq bir səs ilə salam dedim. Müəllim yanıma gəldi mərhəbə xoş gəldin utanmağına ehtiyac yoxdur səni sinif ilə tanış edim dedi. Sinif yoldaşlarım ilə tanış olduqdan sonra dərs işləməyə başladım. Dərs işlərkən sıra yoldaşım mənə anlamadığım bir mövzu olsa köməkçi olacağını söylədi. Məni öz aralarına bu qədər tez götürmələri çox xoşbəxt etdi. Hamısı o qədər səmimi və içdən ki izah edə bilməm.

Məktəb həyatım yaxşı bir şəkildə başlamış, yaxşı bir şəkildə bitməli idi. Özümə bir söz verdim bir gün doğulduğum torpaqlara gedib müəllimlik edəcəyəm...

On beş il sonra müəllim olmağa haqq qazanınca doğulduğum torpaqlara getdim.

Oradakı insanlara Türkiyədə özümə qatdığım bütün qiymətli məlumatları köçürdüm.

Onlara hər vaxt bir həyatın və həyat vədinin olduğunu izah etdim...

Bəli, zamanın məlhəm ola bilməyəcəyi yaralar vardır amma bu yaralar heç bir zaman ümidinizi yox etməz. Bu yaraları basdıraraq həyat ümidini tutarsınız...

Mənə xəyallarımı və həyat ümidi verən TÜRK MİLLƏTİ VƏ TÜRK DÖVLƏTİNƏ sonsuz təşəkkürlər...

گوگه

... منجوانیبومینامرو باتکه
سالداشتمکه فصلبهار منو آغاز کردید هیود.

فوتبالمیکر دیمو امر و ز جسد هایشان از یر آفتاب گندید همی بینم.
 بهایندر دطاق تو اندا شتم.
 شبش دپدر مبخاطر کنتر و لبر و نر فتو خیلو قنگزشتا منمیا آمد.
 بهت شو یشو دیمو بالاخر هاد محوطه ارمیاستو میر ویم میگف
 ت. آماد هشد هطر فکو همیر فتم.
 محو طبیبصدا بیو دو اینیبصدا بیعلامتو افعهمر گبود.
 کسینو ددر اطر افما متلی کهدر یکز ندانمر دهر انگهداشت هباشی
 بیصدا بود.
 در تار یکیش باز شهر خویش مسافه گفتیمو امیدبو دکهدیه کو طند
 یگر مسافر تکنیم.
 در نیمه شبیه کو هر فتمی بسیار خست هشد هیو دیم.
 اینخست هگ خست هگفر ار از مر گنبود.
 خست هگفر گانسانهاو عقب گذاشتنر یه ما بود.
 بخاطر رفعت هگفر یهیر و نبر آمد مدر سر سنگنشت هقر یهو
 رانه خودر اتماشا میکر دم. در وقت ماشا کر دن از خود پر سیدم.
 آیامتنکر ار بهقر یه خودر میکر دم؟ جو ابانیسیار سخت بود.
 نه میکر دهنیتو انستمز ند هگفر ایمچی چیز هار انشان میکرند.
 چگونز ند هگفر اهدا شد. هیچنمیدانستم.
 اما در اینز ند هگفر و ز همدادستان خودر اناییداشت هباشم بهم
 لکتهو دخوا همبر گشت.
 برادر ماز پدر میر سید که کامیر ویم.
 پدر مدر جو ایکشور یکهر ایما صاحب میر ایدتر کیه استگفت.
 یکسفر طو لانیدا شتم.
 بعد از جمعاور یشدنبر اهد مستقیمطر فو طنجدید حر کتکر دیم.
 در سفر مشکدر دهنسو الهاییجو ابود.
 رفتار مدر کیه چیز هاد بود؟ آیامار ادوست خودر اهدا شد
 ت. آیامار امتل خودر دشانقبو لخوا اهد کرد.
 در جر یانسفر همیقس مسو الهار افکر میکر دم.
 چونجامعهو دنیا بهانسانهای بیار ز شیر شده بود.
 جنگها بخاطر از ادیانسانها نبود.
 فقط بخاطر پولو خاک جنگ میکر دند.
 در حقیقت بخاطر انسانهای کار میشد ایندنیامقبول میشد.
 بعد از 5 روز سفر بهتر کیه رسیدیم.
 مار اهیچ معطلنکر دهقبول کردند. بهشهر و شنجابا کردن.
 از مساعدا ساختن چیز های ضروری دول.
 از خوشحالیکر یانکر دم.
 اکنون از فکر های کهدر را هکر دهو دمنجات پیدا کردیم.
 قبو لانسانهتر ینکار بود.
 پدر و برادر مر ابهکار گر فتا کنو نجاییو دباشو پولبر ای مصر فتغ
 ذیه داشتیم. قسمی کهدر خانه خودز ند هگفر میکر دم.
 همیقسامیر و ز هابر و شنیز یاد میشد.
 بعد از مدت کوتاهی همسایه مقابلما استاد مصطفی به خانها آمد.
 خودش معلم لیس هبو دمیخو استمر ابهمکتب شامل کندها جاز هخاند
 و ادها مد هیو د. تمام مصار فمکتب را خودش بهوشگر فت.
 پدر منیز گفت. من هم میخو ا همکهر و بار تحصیل کنم.
 چها احتیاج داشت هباشد بر شاماد همی سازم.
 صبا حان روز همر اها استاد مصطفی بهمکتب فتمو بهمکتب شامل
 شدم.
 بعد ابهقر طاسیهر فتهما احتیاج خودر از نگاه کتاب، قلم،

در حلبدر یکشهر ککو چکز ند هگفر میکر دم.
 هر صبح بهصدایخرو سهاییدار شدهو چاشتهابا صدایبلبلانفک
 ر مر احتی میشد.
 شبها کهدر تار یکیهو اییپاکاز بالایکو همایوز یدخانها میآمد.
 صبحو قتی که آفتاب طلو عمیکر داز خانه ییر و نشد همر اهدوست
 هایمدر اطر افشهر ما قبر ستانیمو جو دبو د انجامیر فتمو هر چه
 از میکر دیمه مهابا هم فیصلا همیکر دیمو مو افتمیمو دیم.
 اکثر افو تبالمیکر دیمتیمبر ند هاهنگز مز مهمیکر دو خوشحالی
 میکر دیمو باز ند هدر بین خودشان جالانمود هبعدا همر اهیایک
 جای خوشحالی میکر دیمو جالما 15 دقیق طو لنمیکشید.
 بعد از مسابقه بخاطر نانچاشته خانها آمد هنانچاشتر امیخو ردمود
 و بار همدادر مر ابوسید هبسا حهفو تبالر فتهتا غر و بافتابو اطر ا
 قنار یکیمیکر دید من بهخانبر گشتمو همسایه هابها ممانو مس
 افر میشدند. در اطر افر ا غچه از انوز دهمیشستیم.
 خواهر مچایمیآور دو با هم میخور دیم صحبتو محبت میکر دیم.
 خواهر ماطا قهایخو ایما ر آماد همیکر دهمر اهفامیلهمهابا اتفاق
 بهاطا قهایخو یشر فتمو میخو استمکمز و دتر صبحشو دکهمنهم
 ر اهدوستهای فو تبالباز یکنمویاز دست خوشحالیخو ابمنمیر د.
 چشمانمر ابسته میکر دمویلیاز همخو ابمنمیر د.
 بالاخر هخو ابمیکر دموقتی که چشمانمر اباز میکر دمصبحی
 شد.
 چوپانها بهطر فکو ههابخاطر چر اندنگو سفند انخویش
 مردانبر ایکار کر دنبالایز مینهایخویش
 ز نانهمینز بامصر و فیهایخویشو اطفالبر اییاز یکر دنمیر فتد
 د.
 در چشمان انسانهای آتو قتمحبتز ند هگفر دیدیم میشد.
 همهر سندو بامندر محیطز یستز ند هگفر داشتیمو همچیز خو
 بیو د لیمدتکو تا هشر کما بهخان جنگمبدلگر دید.
 بجایخر سندیو خوشحالی،
 گریه و مرده بهچشمانما میخور د.
 همچیز دیگر گونشودنمیتو انستمانهمر اهر روز میکر دم.
 بعد از جنگ ادمهبد هم.
 بهو صصدایخرو سصدایمه او بر ایصدا یبلبلانصدایتفنگمی
 مد. و از بالایکو ههابجایهو ایتاز هودهایتانکو تفنگمیامد.
 در دامنه کو هها جسد چوپان
 بالایز مینجسد مردان
 و در قبر ستانیجسد کو دکانا فتید هیو د.
 از آمدنمر گهمی بخیر بودند.
 بخاطر باز یفو تبالر فقبر ستانمیر فتم.
 اکنون شهر مبهیکر قبر ستانمبدلگر دید.
 در نز دیکشهر بهجایا بخونجار میکر د.
 فقط بعد از اینیگانچه چیز میکر دماز سایه مر گدور شدند.
 توپیکهدر جنگ بهخانها مصابتکر دهو دخوا همر مر از همگر
 فت. پدرم، منو برادر مر ابهجاییر د.
 و پنهانکر دو منتظر تار یکیشبو دیم.
 ترسچشمانبرادر موگر یههایمادر ممر انیز ترساند.
 پدر مر ابر سیدمما چهخو اهیمر کرد.
 بعد از توقف جنگ از اینجا فرار میکنمگفت.
 تار یکیشبر اییصبر انهمنتظر بودمچرا کهدر روز همر اهدوست
 هایما هنگز مز مهمیکر دیم.

کتابچه، پښلگرفتم. بعداشاممستقیمبهخانهمدیم.
 آنقدر خوشحالبودمکههیچگفتهنمیتوانم.
 باهیجانبسیارزیادبهمکتبرفتم.
 داخلصنفسدمهرکسطفمنسیلمیکرد.
 بسیارشرمیدمآهستههیرایشانسلامگفتم.
 استادپیشنامدگفتسلامخوشآمدید.
 احتیاجنداریکهبشرمیپیاتورابهصنفعرفیکتم.
 بعدازمصرفیهدرسدادنشروعکرد.
 بعدازدرسهمصنفعیرایمنگفت.
 هردرسیکهمشکلاشتیازمنبرس.
 تمامشانبسیارصمیمیبودند.
 زندهگیمنکتیمبهیکشکل بسیار درستیمگذشت.
 بشکلدرستخلاصشد.
 بهخودواعدهادمکهیکروزبهخاکخودرفتهمعلمخواهمکر
 د. بعداز 15 سالبهخاکخودبرگشتم.
 بهانسانهایآنجاچیزهایکهدرترکیهیادگرفتهبودمبهآنهاانتقال
 ادهوادم.
 بلی. بهآنهاهروقتزندهگیراوارزشهایزندهگیرافهمندم.
 زمانمرحمتدنبهرددهاست.
 وهیچوقتاینزخمهایمیدهایمراویراننمیکند.
 اینزخمهایاباعثامیدزندهگیمنشود.
 ازملتنرکیهوازولتنرکیهتشکربیپایانمیکنمکهآرزووامیده
 ایموبهزندهگیامامیدداد.

ПСЕВДОНИМ: КӨЛӨКӨ

Мен он жети жашында он гүлүмдөн бир гүлүм ачыла элек Рубар деген бир бала элем.

Халепте кичинекей бир айылда жашайт элем.

Ар таңда короздордун үнү менен ойгонуп

Туштө куштардын үнү менен өзүмө келип, Кечинде караңгы болгондо тоодон эскен суук жана катуу шамалдын үнүнөн үйгө чуркайт элем...

Күн чыгышы менен үйдөн чыгып досторум менен айылдын сыртындагы мазардын жанында чогулуп эмне ойноорубузду чечтик. Ар дайым баарыбыз алгач топ ойнойлу дейт элек жана чечим чыгаргандан кийин айылдын жолуна барчу элек. Футбол дарбазасын таш менен белгилеп эки киши топторду тузгөндөн кийин ойной баштачубуз. Матч бүткөндө жеңген команда ыр ырдап, жеңилген команданын оюнчулары өз ара

тартышып анан баарыбыз биргеликте ыр ырдап бийлейт элек. Таарыныч жана тартышуулар он минута дагы өтпөй кайра жарашчу элек.

Матчтан кийин түшкү тамакты жеш үчүн үйгө барат элек. Тамагымды жеп бүтүп тандыр башындагы апамды өбүп чуркап жолугушуу жерине барчу элем. Досторум менен кечке жуук коргоол ойночу элек. Кеч киргенде үйгө кайтчу элек коңшуларыбыз бизге келчу май чырактын айланасында баарыбыз отурчубуз. Эжем очокто чай демдечү. Маек куруп сүйлөшүп отуруп чайларын ичип кечке калбай үйлөрүнө кайтышат эле.

Эжем жерге төшөк салып баарыбыз уктаганы жатчу эле. Жатып алып тезирээк таң атышын каалайт элем, кайра досторум менен чогулуп топ ойнош үчүн. Көздөрүмдү жабат элем бирок толкундоодон жана бактылуулуктан уктай албайт элем, төшөгүмдө бир оңго бир солго бурулуп кайра уктап калчумун. Көздөрүмдү ачсам күн чыккан болот эле. Чабан тоого жандыктарын оттотууга,

Эркектер талаага иштөөгө,

Аялдар тандыр башына,

Балдар оюн ойногону барчу эле... Адамдардын көздөрүндө жашоого болгон каалоосу бар эле...

Баарыбыз айылыбызда бактылуу жана тынч жашап жаттык эле, баары жакшы эле бирок кыска бир убакыттан кийин согуштун ортосунда калган айылыбыз эми адамдар күлгөн эмес, ыйлаган жана өлгөн бир жерге айланды.

Ал таңда досторумдун жанына чуркап бара албадым, бир жерге чыга албадым, эми күлө да албайт элек...

Эми таңда короз үнүнүн ордуна бомба үнү, Түштө куш үнү ордуна курал үнү, Кеч болсо караңгылыкта тоодон танк үнү келчу болду...

Тоодо чабандардын,
Талаада эркектердин,
Тандыр башында аялдардын,
Мазарлыктын жанында болсо
балдардын жансыз денелери...

Өлүмдүн келе турганынан
баарынын кабары жок эле.Мазарлык
жака чуркайт элек оюн ойноо үчүн
бирок кооз бир айылым эми мазарлыка
айланды. Айылдын аятынын жанында
биз отурган жана суу ичкен булактан
суу ордуна кан агып жатты.Эми жашоо
үчүн мындан кийин биздин колубуздан
келген жалгыз нерсе өлүмдүн
көлөкөсүнөн качуу эле.

Үйүбүзгө келип түшкөн
замбирек эжемди бизден
ажыратты,атам жана байкем бизди
подвалга алып барды,ал жерде
жашынып кеч түшкөнүн күттүк.
Байкемдин көзүндөгү коркуу,апамдын
көз жаштары,атамдын көзүндөгү муң
мени дагы коркутту. Атамды кучактап
эмне кылаарыбызды сурадым,түндү
күтүүбүздү айлана тынчыганда
качуубуздү айтты. Батыраак кеч
киришин кааладым анткени кундүз
аябай азап эле,кечээ эле чогуу топ
ойногон,чуркаган досторумдун жансыз
денелери күн ысыгында жыттана
баштады,бул азапка чыдай албайт элем.

Кеч болду атам айлананы
контроль этүүгө сыртка
чыкты,ичкериде аны күттүк бирок көп
убакыттан бери кайтпаганына башына
бир нерсе түштүбү деп тынчсыздандык.
Апам;бир аз күтөйлү,атаң келбесе
сыртка издегени чыгабыз деди.Кыска
бир мөөнөттөн кийин чуркап бирөө
үйгө кирди атам болчу,айлананын тынч
болгонун батыраак даярданып жолго
чыгуубуз керектигин айтты.

Даярданып тоого карай жолго
чыктык.Бардык жер үнсүз бирок бул
үнсүздүк өлүмдүн алып келген
үнсүздүгү эле,эч ким айылда жок
эле,өлүү бир зынданда кармалган

сыяктуу элек. Караңгылыкта айылдан
тездик менен узакташтык, башка бир
өлкөгө жашоо үмүтү менен...

Түн жарымда тоого
бардык,аябай чарчаган элек,бул чарчоо
өлүмдөн качуунун чарчагандыгы эмес
эле, артыбызда калган айылыбыз жана
өлгөн адамдарыбыздын жүрөгүбүздө
калтырган азабынын чарчоосу эле.Эс
алуу үчүн тоодогу үңкүгө
кирдик,ичинде от жагып ысынууга
аракет кылдык.Эс алгандан кийин
сыртка чыктым жана чокуда отуруп
оттор ичинде күйгөн,жыгылган
айылымды карадым. Карап отуруп
өзүмө ушул суроону бердим;кызык бир
күн айылыма кайра келемби?Жообу
аябай кыын эле,алдымдагы жашоонун
мага эмне көрсөтөөрүн,эмне
кылаарымды,каяка бараарымды
билбейт элем.Бирок бир күн жашоодо
бутума турсам туулган жериме кайра
кайтат элем.

Байкем атамдан эмне
кылаарыбызды каяка бараарыбызды
сурады.Атам “бизге эээлик
кылып,бизди кабыл алган жалгыз
өлкөнун Туркия болгонун” айтты.Узун
бир жол сапары күтүп жатат эле
бизди.Даяданып бүтүп жаңы өлкөбүзгө
карай сапар тарттык.

Узун сапарда баратып оюмда ар
кандай жоопсуз суроо бар эле.

Түркияда адамдардын бизге
карата мамилеси жана аракеттери
кандай болот?

Бизди жакшы көрүшөбү?

Бизди өздөрүндөй кабыл
кылышабы?

Жол боюнча буларды ойлонуп
бараттым.Анткени дүйнө адамдардын
баалуулугу жоголгон коомдор менен
толгон эле.Эми боло турган бардык
согуштар адамдардын эркиндиги үчүн
эмес эле күч,жер жана акча үчүн эле.
Чындыгында адамдар үчүн бир нерсе
жасалса бул дүйнө кооз болот.

Беш күндүк жол сапарынын аягында Түркияга бардык.Бизди чек арада күттүрбөстөн дароо кабыл алышты жана Айдын шаарына жайгаштырышты. Мамлекеттин бизге берген мүмкүнчүлүктөрүн көрүп бактылуулуктан ыйладым, эми жолдо ойлонгон бардык ойлордон кутулдум.Адамдардын бизди жакшы көрүүсү,бизди кабыл кылуусунчалык жакшы нерсе жок эле.Атам менен байкеме жумуш беришти,эми кала турган үйүбүз бар,курсагыбызды тойгозгону акчабыз да бар эле.Бул жерде өз үйүбүздөгүдөй элек. Ошентип жарык күндөр келе турганына үмүт артты.

Кыска бир убакыттан кийин биз жашаган подъезде каршыбыздагы коңшубуз Мустафа агай үйүбүзгө келди.Ал мектепте мугалим болуп иштейт,менин окуум жөнүндө үй бүлөм менен сүйлөштү. Бардык окуу чыгымдарын өзү төлөй турганын айтты.Атам “Мен дагы Рубардын окушун каалайм,эмне керек болсо кылганга даярмын” деди.Мустафа агай менен эртеси күнү мектепке барып окууга катталуу иштерин бүтүрүп,анан базарга бардык. Окуу каражаттарымдын баарын (дептер,өчүргүч,калем,китеп)алгандан кийин кечке жуук үйгө бардык.Ушунчалык бактылуу элем,түшүндүрө албай турган бир сезим эле.

Аябай толкунданып эрте менен мектепке бардым,класска киргенде уялдым, баары мага карап жатты эле,акырын үн менен салам дедим.Агай жаныма келип салам,кош келдин,уялба сени класстагылар менен тааныштырайын деди. Классташтарым менен таанышкандан кийин сабак өтө баштадык.Сабак өтүп жатып парталашым мага түшүнбөгөн бир тема болсо жардам берээрин

айтты.Мени өз араларына ушуналык тез кошкону мени сүйүнттү.Баары ушунчалык чын көңүлдөн эле.

Мектеп турмушум жакшы башталып, жакшы бүтүүсү керек эле.Өзүмө бир сөз бердим бир күн туулган жериме барып мугалим болуп сабак берем.

Он беш жылдан кийин мугалим болгондон кийин туулган жериме бардым.

Ал жердеги адамдарга Түркияда алган бардык билимимди үйрөттүм. Аларга ар дайым бир турмуштун жана жашоо убадасынын болгонун айтып бердим...

Ооба,убакыттын даба боло албай турган жаралар бар бирок бул жаралар эч качан үмүтүңөрдү өчүрбөйт.Бул жараларды бастырып жашоого үмүт байлайсыңар...

Кыялдарымды жана мага жашоо үмүтү берген ТҮРК ЭЛИ ЖАНА ТҮРК МАМЛЕКЕТИНЕ ТЕРЕҢ ЫРАХМАТ АЙТАМ...

SENCA

... sembildeček z imenom Ruben jesedemnajst let mojegamladihpomladi. Živelsem v majhnivasici v Alepu. Vsakojutro se zbudiobzv okihpetelini, opoldnesem se prihodki z zvokomptic,

Večersmolepihahladno z gore po-temno in semtekeldomovpredostrovetravok ...

Bomoodločili, kajbomoigrajoskopaj s jevzhajajočesonce, zbraneizhišeobpokop-ališčuizvennaselja s prijatelji. Vsakič, kogremo do zaselkavasipoprvi play žogo in jazpravim, da sprejmeodločitev. Po namestitvi dva sklopa vratnicama prepoznajo kamnov smo začeli igrati. Match play vrvi končal zmagovalni strani, medtem ko so igralci, ki izgubi ekipe za razpravo med seboj, potem pa bi peli vse pesmi pojemo igrajo z vrvmi. Zdaj

razpravljali o miru bi celo našo sredi dopoldneva in deset minut.

Po tekmi, gremo domov na kosilo. Po jedo kosilo poljubov je bila moja mama diagnosticirali na začetku sem uporabil, da gredo teče na naše zbirališče. Igrali smo frnikole s prijatelji do večera. Naša soseda vrne domov po temi, bi sedel s prekrizanimi nogami vse okoli nas je imel dohodek plin svetilke. Moja sestra je bila v gnoja peči pivo čaj. Ne ostanejo dolgo vključujejo čaj spremlja pogovor bi šel na svoje domove.

Moja sestra je bila takoj ugotovi svoje mesto gremo v posteljo in spanje vso družino. Želim si, da bi vstopil v trenutek pred spanjem, zjutraj, zbrati ponovno igranje iger s prijatelji. Zaprl sem oči, vendar nisem mogel spati od vznemirjenja in sreče, sem po levi in desni zavoji zaspal v postelji. Odprl sem oči bi že davne dni.

Gorski pastirji pasejo živali,

Moški, ki delajo na tem področju,

Ženske so po definiciji

Otroci, ki se uporabljajo, da gredo ven, da igrajo ...

Ljudje so imeli oči ljubiti življenje ...

Vsi smo živeli srečno in mirno, v naši vasi, vse je bilo zelo lepo, ampak naša vas kmalu po vojni ni več zaljubljen v sredini, kjer se ljudje smejali, jok in je postala kraj, kjer je umrl.

Eden od mojih prijateljev ne bi mogel teči zjutraj, nisem mogla nikamor več

Nismo mogli niti smejati ...

Zdaj, zvočne bombe namesto zvočnih petelin zjutraj,

Opoldnezvokpticnamestostrele,

Večerjebilsmolatemnogor-

skotopništvo in tankiprihodkiavdio ...

pastirji v gorah,

Področje moških,

Ženske so bile ugotovljenena-začetku,

Pokopališčepolegtrupelotrok ...

Smrt ni vedela za vsakogar, od prihodnosti. Mi odhitela je, da igrajo lepo

vaško pokopališče, zdaj pa je postal pokopališče. Sedimo ob vodnjaku na vaškem trgu in vodo pijemo vodo namesto krvi začela teči. več

Edina stvar, ki smo naredili po tem je bilo, da imajo v živo pobeg iz sence smrti.

Žoga je zadela mojo sestro, ki nam je dala v našo hišo, moj oče in moj brat nas je popeljal v klet zdaj pričakujemo, da jih je treba shraniti in mi večer. Strah v očeh moj brat, moja mama obžaluje, bolečine v očeh mojega očeta me je prestrašil še bolj. Sem objel očeta in ga vprašal, kaj storiti; večer nam je rekel, naj počaka polegel, kako razmišljamo. Vprašal sem jo za trenutek pred mrakom, da je dan, saj je bil AC kot včeraj sem se igral z žogo, sem tekkel, sem vrvi, razrezane mrtvo telo prijatelji so začeli vonj sonce, nisem mogel prenašati bolečino.

Večerja je bil moj oče okrog, da preverite, čakamo njega notranjosti, vendar se je nekaj zgodilo, dolgo časa, ki ga dönemeyin smo zaskrbljeni. Moja mama; "Počakajmo malo več, gremo v iskanju očeta ni prišel ven," je dejal. Kmalu potem, ko je moj oče hodil en delovanje; Dejal je, da se moramo postaviti po cesti, ki je sedaj pripravljen za prebivalce.

Odpravila sva se proti goram pripravljene. Povsod je bila zelo mirna, ampak ta tišina je bila tišina, ki jo smrt, ni bilo nikogar, smo imeli v ječo, če mrtve vasi. Hitro smo stran od vasi skozi temo, v upanju, da pristanejo drugo življenje ...

Imamo zelo utrujen po polnoči gore pobeg, ki ni bila utrujenost utrujenost od mrtvih, naša vas pustimo za nami bolečine in utrujenost, ki je ostal v naših srcih naših ljudi je umrlo. Smo vstopili v jamo v gorah, da se sprostite, je skušal prižgati ogenj znotraj segrevanja. Po počiva pekoč občutek v plamenih je šel ven in sedel na skali hriba, sem videl moj vas uničena. Sem si vprašal to vprašanje ob gledanju; zanima me, če bom spet prišel en dan moje vasi? Odgovor je bil

tako trd, da ni mogel niti predstavljati življenja pred mano, da mi pokaže, kaj, kar sem doživela, nisem vedel, kam iti. Toda nekega dne sem nadalj nazaj v svoje življenje z lastnimi rokami v tej deželi.

Kaj storiti, če gremo v Abu oče je vprašal. nas je oče bo trajalo, Turčija je edina država, ki nas bodo sprejeli, 'je rekel. Dolga pot, ki nas čaka. Po okrevanju, smo se podali na naš novi dom.

Bilo je toliko neodgovorjenih vprašanj v mojih mislih med naše naporno potovanje.

Kaj se bo zgodilo z nami pred odnos in vedenje ljudi v Turčiji?

Ali so nam všeč?

Ali bodo nas sprejeli kot da je eden od njih?

Ustavil sem se, da jih obravnava na poti. Ker ljudem ni bilo več devalvacija napolnjena s svetovne skupnosti. Zdaj, ko so vse vojne, ki za moč, ne svoboda ljudi, za zemljišča in denar. Res je nekaj ljudi, ki bi ta svet bilo lepo.

Smo na koncu petdnevnega potovanja v Turčijo. Etil nikoli sprejel takoj, brez čakanja na nas in nas dal v obmejnem mestu Aydin. Sem jokal od sreče, ko sem videl stanje objektov ponujajo nam, tako sem mislil, da je brez vseh misli sedaj. Ljudje nas radi, sprejmite nas ni bilo nič tako lepo. Moj oče in moj brat so diagnosticirali delovna mesta ne bodo več imeli hišo in smo imeli denarja za krmo naš želodec. Kot da tukaj Aydin svoj dom. Torej je svetle dni postavljeno možnost prihodnosti.

Po kratkem času sva ostala v stanovanju proti naši sosednji Mustafa učitelj prišel v naš dom. Bil je učitelj v srednji šoli, in je govoril z mojo družino, za moje branje. Je dejal, da bi krije stroške vseh šol. Moj oče "Rad bi prebral kaj rubare sem pripravljen, če boste morali storiti," je dejal. Šli smo v nakupovalno središče po tem učitelja Mustafa šel v šolo naslednji dan s postopkom registracije. vse moje potrebe šole (knjige, radirke, svinčniki, knjige), smo šli domov po prihodu proti večeru. Bil sem tako vesel, da je bilo nepopisno občutek.

Bil sem v zadregi, ko sem vstopil v razred, sem šel v šolo z velikim navdušenjem zjutraj vsi so me gledali, sem pozdravil s hripavim glasom. Učitelj prišel blizu mi je rekel zdravo ni treba biti sram, naj vam predstavim ste dobrodošli razred. Po srečanju s svojimi sošolci, smo začeli delati razrede. Dejal seveda bi pomagala svojemu prijatelju pri obdelavi kot predmet, da me ne razumejo. Bili smo zelo veseli, da bo njihov me pokliče tako hitro. Vsekarvam-lahkopovem, da jetakoprijazen in iskren.

Šola se je začela življenje na dober način, da se mora končati na dober način. Iti v deželo, kjer sem se rodil en dan sem obljubil, da sam sem učitelj ...

Petnajst let pozneje sem šel na zemljo, kjer sem bil rojen za zmago pravico biti učitelj.

Prenesem vse dragocene informacije, ki sem sam sodeloval v ljudi, ki tam v Turčijo.

Vedno sem jim povedal, da je življenje in obljubo o življenju ...

Ja, ne more biti salve ranečasa, vendar-nikoli ne upam, da to ne uniči svojerane. Teranebosteobdržalipritis komupanježivljenja ...

Daje mi mojesanje in upanjenavečnoživljenjepozasluga Turki in Turčija...

اش۔ ایک بھی روٹیر کب گور کی ضبل سترہ ایک ہیں ...

ربی کھل ی جاو ہیری گور ہیں

تھب۔ ریتب ہیں گیوں ضے چھوٹے ایک کے دلت ہیں تھی۔

ہوں، جبگتت ضیتب کے آواز کی ہر غوں ہیں صبح ہر

ہوں، تَب ض کی آوازوں کی ڈوں پر ے ہیں وقت کے دوپہر

گھر ہیں، تو بے لگتت ے بو ڈھیرا اور بے دہلتی غیم جت

ہوں، تھبگتت طرف کی

ہیں۔۔۔ جبئی ہو غروع ے چلا ہوائیں سترد ضے پہیڑ گہ کیو

نھے جیتے آ تھر ضے گھروں ے اپ بیہن گلتے کے ضورج

کرہن ہل ضیتب کے دوضنوں اور

فیصلہ کب ے کھیل ضیتب کے فجر ضیتب تھر کے گیوں

تھے کرتے فیصلہ پھر ہن۔ تھے کرتے

ہوتب ب کھیل ضیتب کے ڈگی ہو گہ اور کھیلیں کیب کے

گول پھر۔ ب جب طرف کی گیوں پھر اور

تھی تکیویر ضیتب کے پتھروں کو جگہ والی ے کر

ب کھل کر ب ت ثیویں دو کے کرتے۔ اش

گیتی ضیتب اور تھیتے دبلے تین فیتخ کی ہیچ کرتے۔ غروع

کے تین والی ے ہیر اور

تھیتے دبلے ہن پھر لیکی تھے کر ٹڈٹ ہیں آپس کھلاڑیوں

ہوہری۔ گیتے ب گب کر ہل اور

کو ڈنگی ز۔ بے ٹہتب خوی ٹجبئے کے ی پب ضے ہیں اش اہ
 بویں ضے اہ لے کے ے تہبہ
 بے۔ ب ٹچ ضے ضبئے کے ہوت
 ہجہ ٹہی ہیری ے اش گرا گھر ہوبرے جو گولا کب توپ وہ
 اور والذ ہیرے لی۔ چھپی ضے
 گئے لے ہیں ے خب تہ بویں پر طور فوری ٹہبی ہیرے
 کب غیم اور چھپے ویں بن اور
 خوف، ہیں گھوں آ کی ٹہبی ہیرے۔ لگئے ے کر ٹظبر ا
 ہیرے اور ہرئیے کے ہب ہیری
 دبب ڈال ڈر زبیدہ اور ہیں ہجہ ے درد ہیں گھوں آ کی والذ
 گلے کو والذ ے اپ ے ہیں
 کھب ے ہوں ا گئے؛ کریں کب بن اثت کے اور پوجھب لگبیب
 گئے کریں ٹظبر ا تک رات بن کہ
 ئ جت کے تہب چہتب ہیں۔ گئے جبئیں ٹہبگ بن پھر اور
 یہ جبئے، بو ڈھیرا ا ہو ہوکی جلدی
 اور رہب کھیل ضے ڈگی ہیں ہی کل تہب، دہ تکلیف ٹہت دی
 پر دبے اور تھے خوظ صت بن
 ہیں ٹکڑوں کی دوضتوں ہیرے اہ اور تھے، رہے کر رقص
 ضورج لاغیں نیجی بونیں
 درد یہ لے ہیرے تھیں، ہوگئیں غروع ب گل یچے کے
 تہب۔ ضب بھوکی ب کر ٹرداغت
 ا بن گلے، ٹہر ے کر پڑتبل چ جب والذ ہیرے ہوئی، غیم جت
 تھے رہے کر ٹظبر ا کب ای ڈر
 وہ اور گی بو دیر ٹہت جت ہوئے ڈہ فکر ٹہت بن لیکی،
 ے ہیں ہیری۔ آئے ہیں واپس
 والذ توہیرے اگر ہیں، کرتے ٹظبر ا اور دیر تھوڑی کب؛
 ے دیکھ کو ای بن تو آئے ے واپس
 کوئی ٹکڈ، کے دیر تھوڑی۔ گئے جبئے ٹہر لے کے
 والذ ہیرے وہ اور آیب ڈر ا کے ٹہبگ
 اٹھی ہیں کلاقے کے گرد ارد کہ تثیب بویں ے ہوں ا۔ تھے
 کر تیربو بویں اور بے ضکوی
 بے۔ ب گل
 جگہ ہر۔ لگئے ے جب طرف کی پہڑ اور گئے ہو تیر بن
 یہ لیکی تھی، خبھوگی ٹہت
 تہب، ہیں ٹھی کوئی ہیں، گبوں تھی لانی ہوت خبھوگی
 بویں جیطے تہب رہب لگ ایطے
 اہیڈ کی ڈنگی ز پر طور فوری بن۔ ہو کب قیڈ ہیں جیل ہردہ
 ایک ہیں ڈھیرے ا ضبتہ کے
 پڑے۔۔۔ چل طرف کی وطی دوضرے
 بوئے تھکے ٹہت بن گئے، چ پہ پر پہڑ بن کو رات آدھی
 ضے ہوت تھکبوٹ یہ لیکی تھے
 اپ اور گبوں ے اپ تھکبوٹ یہ تھی، ہیں کی ے ٹہگ کے ٹچ
 کی ے چھوڑ کو لوگوں ہردہ ے
 کے پہڑ لے کے ے کر آرام بن تھی۔ ہیں دلوں ہوبرے درد
 ڈر ا اور بوئے داخل ہیں غبر
 کے ے کر آرام۔ کی کوغ کی ے کر گرم کر جلائی آگ
 ٹرئبڈ ے اپ اور گیب ٹہر ہیں ٹکڈ،
 ہیرا کر، ٹیٹھ پر ٹکڑے کے پتھر ایک دیکھب کو گبوں ہوئے
 یہ۔ رہب جل ہیں آگ گبوں
 کبب: کبب ضوال ایک ضے آپ ے اپ ے ہیں ہوئے دیکھتے
 ے اپ دی کٹی پھر ٹبر ایک ہیں
 ضوچ ہیں تہب، مگل ٹہت جواہ کب اش گب؟ اوں پیش گبوں
 والی ے آ کے تہب ضکتب ہیں
 کب چیس کص ہجہ گی، دکھئے کب ہجہ ڈہ آئی ڈنگی ز
 ہیں کہیں اور گب پڑے ب کر ب ضبہ

فوری بن اور تھی رہتی ہیں جبری ٹھی تک ڈہ دش ٹنت
 لتے۔ کر صلخ پر طور
 جبئے گھر لے کے ے کھب کے دوہر بن ٹکڈ، کے کھیل
 ئ اپ ٹکڈ، کے ے کھب ب کھب ب اپ ہیں
 چلا جگہ کی ہلاقبت ہوبری ٹکڈ، کر ے د توضہ کو ہیں
 ٹیٹھی پیش کے ڈور ت جو۔ جبتب
 والا ہبرٹل تک غیم ضبتہ کے دوضتوں ے اپ ہیں ہوتیں۔
 بن تو جبتب ہو ڈھیرا ا جت۔ کھلتب کھیل
 آتے پڑوضی گھر ہوبرے پھر جبتب۔ لوٹ واپس کو گھروں
 گیس طرح کی ضٹیل ٹہرتی اور
 ہیں چولے گرم ٹہی ہیری۔ تھے جبئے ٹیٹھ گرد کے لیوپ
 کے جبئے بن پھر۔ بٹی ٹ جبئے
 کو گھروں پہلے ضے ے ہو رات زبیدہ اور کرتے ٹہیں ضبتہ
 ۔ جبئے چلے واپس
 خب توہم اور لگبتی ٹظتر ہوبرے پر طور فوری ٹہی ہیری
 جیطے۔ جبئے ضو ارکی کے ڈای
 ہو غروع ٹظبر ا کب صخ ہجہ لیٹتب ہیں ٹظتر ہیں ہی
 پھر ہیں اور ہو صخ جلد کہ جبتب،
 گھوئیں آئی اپ ہیں۔ کھیلوں ضبتہ کے دوضتوں ے اپ ضے
 و جوظ ہجہ لیکی کرتب، ڈٹ
 ہیں ٹظتر ہیں آئی۔ ے ڈئی ضے وجہ کی خوگی اور خروط
 ضو پھر اور ہوتب ادھر ادھر
 ہوا چڑھ دی تو، کھولتب گھیں آئی اپ ہیں جت۔ جبتب
 تہب۔ ہوتب
 کر لے ے چرا کو وروں جب ے اپ ہیں پہڑوں چرواہے،
 جبئے
 جبئے، ے کر کیم ہیں کھیتوں ہرد
 ے، ضبہ کے ڈور ت خواتی
 جبئے۔۔۔ لے کے ے کھیل کھیل ٹچے
 تہب۔۔۔ پیر لے کے ڈنگی ز ہیں گھوں آ کی لوگوں
 رہ ضبتہ کے اہی اور خوگی ہیں ٹہت گبوں ے اپ صت بن
 ٹہت کچھ صت تھے، رہے
 ج ہویں ٹکڈ، کے وقت مختصر ایک لیکی تہب، خوٹصورت
 دب چھوڑ ہیں درہیبی کے گ
 ہ لوگ جہں تہب گیب ٹی جگہ ایطی ایک گبوں ہوبرا اہ گیب،
 اور روتے ٹلکے تھے ہیں طے
 تھے۔ ہرتے
 ضکتب جب ہیں پیش کے دوضتوں ے اپ ہیں صخ ایک
 بن اہ تہب، ضکتب جب ہیں کہیں ہیں تہب،
 ہیں۔۔۔ ضکتے ہیں ٹھی ص
 ٹجبئے، کے آواز کی ہرغے تھی دیتی ہئی ض آواز کی ٹن اہ
 تھی دیتی ہئی ض آواز کی گولیوں کی ٹوق ٹ کو دوہر
 ٹجبئے، کے آواز کی چڑیب
 ک ٹی اور توپ ہیں ڈھیرے ا ضے پہڑوں ہیں، ضیبہ غیم
 تھی۔۔۔ دیتی ہئی ض آواز کی
 چرواہے ہیں پہڑوں
 ہرد، ہیں کھیتوں
 خواتی، ے ضبہ کے ڈور ت
 لاغیں۔۔۔ جی ٹے کی ٹچوں ضبتہ، کے قجرضبتی
 کھیل ایک بن۔ بے رہی آ ہوت کے تہب واقف ب کوئی ہر
 کے ضبتہ قجرضبتی لے کے ے کھیل
 پورا ہیرا اہ لیکی تھے، کرتے اضتکویل جگہ والی
 چک ٹی قجرضبتی ایک گبوں خوٹصورت
 ٹیٹھتے بن پیش کے جس بے چگہوہ ایک ہیں گبوں۔ بے
 تھے، پیے ی پب ضے اش اور تھے

ربب دیکھ طرف ہیری صت گہ کیو ہوا، داخل ہیں کلاش
 آواز کرکع ایک ے ہیں تھے،
 تن بیلو کہب اور آئے پیش ہیرے اضتبد کہب بیلو ضے
 کلاش تکچرف توہیرا ہیں ہو ہت پری گبی
 ے کر ہلاقبت ضے جوبگتوں ہن ے اپ ہوں کرواتب ضے
 کہب غروع کورش ے ہن شکذ، کے
 ے ضوجہ کچہ ہجھے اگر کہب ہجھے ے دوصت ہیرے
 اش گب کرے ہند ہیری وہ تو آئے
 ات ہجھے ے صت ای کے ہوئے ی خوگی ثبت ہجھے ضے
 کر قجول درہیبی ے اپ جلدی ئ
 ہیں۔ ہخلص اور جھجھک ئے ثبت صت وہ لب
 ہوئی غروع ضے طرح اچھی ایک ڈگی ز کی اضکول ہیرے
 ہو ختن ضے طرح اچھی اور
 ایک کہ کیب وگذہ ایک ضے آپ ے اپ ے ہیں گی
 تھب ہوا پیندا ہیں جہیں ہلک ے اپ ہیں دی
 گب۔۔۔ پڑھوئوں کر ئی اضتبد ایک اور گب جیوں
 ، گیب واپص وپی ے اپ ہیں شکذ ضبل ڈرہ پ
 کے۔ ئی اضتبد ایک
 دی کو لوگوں کے وہیں مکلوہبت قیوتی توہم ے ہیں
 تھی۔ کی دبصل ہیں ترکی ے ہیں جو
 ز اور ہے ڈگی ز ایک کے کہب ہو گہ ہیں ا ے ہیں
 تھی۔۔۔ وگذہ کب ڈگی
 وقت ہرہن کی جی ہیں ہوتے زخن ایطے ہیں، جی
 اہیڈ کی آپ زخن یہ لیکہ ہوتی، ہیں ہیں
 ز کر دنب کو زخووں ای آپ ضکتے کر ہیں تجبہ کو
 ہیں۔۔۔ ضکتے رہ قبئن پر اہیڈ کی ڈگی
 کب، ربیضت ترک اور قوم ترک غکر یہ لاهذود
 وگذہ کب ڈگی ز اور خواہ ہیرے ہجھے
 ے۔۔۔ کے ے دی

تو ربب ڈہ ز ہیں گر ا لیکہ تھب پتہ ہیں ہجھے گب، جیوں
 ضرور ہلک ے اپ ہیں دی ایک
 گب۔ آؤں کے لوٹ واپص
 جیئیں کہیں ہن کے پوجھب ضے والد ہیرے ے تھبئی ہیرے
 ہیرے گے کریں کیب ہن ، گے
 ہلک واذ ترکی گب، لے لگب گلے ہویں ترکی کہب ے والد
 'گب لئے کر قجول ہویں جو ہے
 ہوت کو دوصرے ایک تھب ب کر تھب ہویں صفر طویل ایک
 گھر لئے ے اپ ہن شکذ، کے دیے
 ہوئے۔ ے روا طرف کی
 ضے ثبت ہیں رہی ہیرے دورای کے صفر مگنل ہوبرے
 تھے۔ ضوال
 گول طرز اور رویہ طرف ہوبری کب کے لوگوں ترکی
 گب؟ ہو کیطب
 گے؟ کریں ڈہ پط ہویں وہ کیب
 گے؟ کریں قجول طرح کی وں اپ ہویں وہ کیب
 ربب ضوجتب ہیں تیرے کے صت ای راضے پورے ہیں
 ضے مکجغروں ثبت کے لب د گہ کیو
 ہوتی گئیں ج تھی ئ جت اہے ہیں قدر کوئی لوگوں جہیں ہیں
 آزادی کی لوگوں وہ ہے
 ہوتیں لئے کے پیطے اور زہیی طبقت، ثلکہ ہوتیں لئے کے
 جینے ہو اچھی لب د یہ . ہیں
 جینے۔ کیب کچہ واقکی لئے کے لوگوں اگر گی
 ے ہوں ا تھے ہیں ترکی شکذ کے صفر کے روز چ پب ہن
 صردز کیب قجول ہویں طور فوری
 ربیضت ضہولیت جو گے چ پہ غہر کے آیدی ہویں اور پر
 ثبت ہیں دیکھ وہ دیں، ہویں ے
 - دیں گبل ضے خیبلات ضوجنی صت وہ ے ہیں ہوا، خوگی
 ثبت ضے ہن لوگ صت یہیں
 ہوں ا لب کر قجول ہویں اور تھے رہے کر ضلوک اچھب
 کو تھبئی ہیرے اور والد ہیرے ے
 اور ہے گھر ایک پیش ہیرے اور دیب ہوقع کب ے کر کم
 ہیں پیطے کیفی پیش ہیرے
 اش ہوں ہیں گھر ہی ے اپ ہن کے تھب ربب لگ ایطب ہویں
 کے وں د اچھے ہواری طرح،
 ہوا۔ اضنبہ ہیں اہیڈ کی ے آقریت
 شکذ کے دیر تھوڑی ہصطفی، اضتبد پڑوضی، ہوبرے
 ایک وہ لائے تاکریف ٹ اپیرٹو ہوبرے
 والذی ہیرے ے ہوں ا اور تھے اضتبد ایک ہیں اضکول ہبئی
 ثبت کی تکلیبن ہیری ضے
 اخراجبت توہم کے اضکول ہیرے وہ کہ کہب ے ہوں ا کی
 والد ہیرے گے کریں ادبطہ کب
 کے اش اور ہوں چہتتب ب ٹیج اضکول کو روٹیر 'کہب، ے
 ہیں ہے ضرورت تھی جو لئے
 کے ہصطفی اضتبد ہن دی اگلے 'ہوں تبیر لئے کے ے کر
 ہورجٹری گئی گئے تزار ضبتہ
 توہم کی ضرورت لئے کے اضکول ہیرے شکذ کے ے کرا
 قلن، رٹر، ٹک، وٹ (چیسین
 ات ہیں گئے چلے گھر ہیں غہم ہن شکذ، کے ے لی) کتبہ
 ثیبی ادطیش یہ کے تھب خوط ب
 ضکتب۔ کر ہیں
 ، گیب اضکول ضبتہ کے خروط و جوط ثبت صجخ ہیں
 جت ہونی ڈاگی غرہ ثبت ہجھے

SAKLAMBAÇ

İpek YÜKSEL *

Birden bir ses duyuldu. Yer sallandı, gök inledi patlamanın şiddetinden. Küçük kız ağlamaya başladı. Korkmuştu, titriyordu ağlarken. Koştı babasına sarıldı. Çünkü babası onu korurdu. Çok güçlüydü o. Her şeyi bilir, her şeyi görür, herkesi korurdu. Ama bir tek saklambaç oynamayı bilmezdi babası. Hep yenilirdi. Zehra saklanır ve babası hiç onu bulamazdı. Nasıl oluyordu bu iş? Nasıl bu kadar iyi saklanıyordu Zehra?

Babası, Abdullah Bey; zayıf, esmer, kısa boylu bir adamdı. Güldüğünde sağ gözünün altında bir çukur oluşurdu. Zehra'da babasını gıdıklayıp o çukura parmağını bastırırdı. Çok isterdi kendi gözünün altında da bir çukur olmasını. Parmağıyla kendi yüzüne bastırduğunda olacağını sanırdı minik kız. Zehra'nın annesi, Fatıma Hanım ise beyaz tenli, güzeller güzeli bir kadındı. Siyah uzun saçları başörtüsünün içinde hep örülü. Güldüğünde inci gibi dişleri parlardı yüzünde. "Zehra'nın güzelliği, Fatıma Hanım'dan gelir" derdi Abdullah Bey. Hep gülerken bilirdi küçük kız, annesini ve babasını. Mutlulardı tek göz evlerinde. Tek duaları huzurdu, güzel ülkelerinde bomba sesleri yükselmeden önce.

Bomba sesleri... Zehra'yı yerinden zıplatan, titreten, o küçük kalbinin çıkacakmış gibi atmasına sebep olan o korku dolu ses. Bir küçüğün hayatına atılmış acı bir bomba... Anlamamıştı Zehra ne olduğunu. Sadece çok korkuyordu. Abdullah Bey, küçük kızının titremesini durduramamıştı. Sesler iyice yükselmişti. Bomba seslerine insan çığlıkları karışmıştı. Zehra'nın korkusu gittikçe arttı. Fatıma Hanım kızını sardı sarmaladı, sımsıkı vücuduna yasladı. Göğsüne bastırdı küçük başını. Abdullah Bey masal anlatmaya başladı

kızına. Ancak Zehra hala ağlıyordu. Abdullah Bey aldı küçük kızını kucağına ve "hadi gel oyun oynayalım" dedi. Zehra'nın ağlaması birden durdu. "Ne oynayacağız?" diye sordu. Abdullah Bey gülererek "saklambaç" dedi. Biliyordu, küçük kız en çok saklambacı severdi. "Tamam. Ama evde saklanacak bir yer yok ki". Bük-tü boynunu Zehra ancak bir çözümü vardı "dışarı çıkalım orda oynayalım" dedi. Fakat Abdullah Bey'in amacı küçük kızını evde oyalayabilmektir. Belki bu sayede kurtarabilecekti bu karanlık günden. Abdullah Bey "Güzel kızım. Biz dışarıdakilerden saklanacağız." dedi. Zehra şaşır-mıştı. "Nasıl? Dışarda kim var ki?" Babası başladı anlatmaya "Dışarıdakiler bizi bulmaya çalışıyorlar. Onlar büyük büyük adamlar. Bu sesler bizi korkutmak için. Biz onlardan ne kadar iyi saklanırsak o kadar çabuk kurtulur ve oyunu kazanırız."

Zehra heyecanla dinledi babasını. "Ama bez bebeğimde bizimle saklanacak" dedi. Babası başını sallayarak onayladı. "Hadi başlasın oyun" diyerek minik kollarını havaya kaldırdı Zehra. Oysa hiç bilmiyordu oyun başlayalı çok olmuştu. İnsanlık üzerine oynanan oyun çoktan başlamıştı...

Saklandılar küçük Zehra, annesi ve babası. Her şey çok güzeldi! Tabi sadece Zehra için... Birden bir ses duyuldu. Bu kez daha yakından geldi ses. Çok şiddetliydi. Yer sarsıldı, kapılar açıldı. Her yer toz bulutuyla kaplandı. Nefes alınmıyor, uğultudan başka bir ses duyulmuyordu. Fatıma Hanım gözlerini açmaya çalıştı. Bir ışık, beyaz bir ışık gördü sadece. Döndü küçük kızına baktı hemen. "Kalk kızım. Hadi oyun bitti!" Zehra'dan ses yoktu. Tekrarladı Fatıma Hanım "hadi Zehra kalk. Hadi!" Zehra yine tepki vermedi. En sonunda Fatıma Hanım kızını kendine doğru çevirdi. Bu Zehra olamazdı. Küçük, güzel kız bu değildi. Kimdi bu çocuk? Nasıl buraya gelmişti? Güzel Zehra neredeydi? Korkardı Zehra karanlıktan, tek

başına kalmaktan. Minik kızını bulmalıydı. Fatıma Hanım'ın haykırılarıyla Abdullah Bey gözlerini açtı. Kocasına döndü, "kalk!" dedi. "Zehra yok. Onu bulmalıyız. Saklanmıştı onu bulalım." Abdullah baktı Fatıma'nın kucağındaki minik çocuğa. Yüzü kanlar içinde, elbisesi parçalanmış, elindeki bez bebeğe sıkıca sarılmış küçük kıza...

Bombaların esir aldığı şehirden küçük Zehra gitmişti. Bir çocuğu daha almıştı bu hain oyun. Abdullah Bey kızının yüzünü sildi elleriyle. Son kez yüzüne dokundu küçük Zehra'nın. Küçük kızdan geriye bir tek bez bebek kalmıştı. Abdullah ve Fatıma'nın hayatında bir tek bez bebek. Bastı kalbinin üzerine Fatıma Hanım bez bebeği. Zehra diye öptü bez parçasını, Zehra diye okşadı başını. Terk ettiler bombalar ülkesini. Bıraktılar tüm anılarını yıkılan evlerin arasında... Kendi ülkelerini bırakıp gelmek çok zor olmuştu onlar için. Sadece toprak parçası değildi bıraktıkları. Can parçalarını da esir düşen topraklarında bırakmışlardı. Hayat adı verilen sahnede en acımasız roller onlara verilmişti. Evlat acını taşımak kolay olmayacaktı.

Bir ev tuttular, bodrum katında tek göz bir ev. Yuva olamayacaktı onların evi. Çünkü can parçalarını esir düşen topraklarına emanet edip gelmişlerdi. Dört duvarın içine gün ışığı girecek tek bir delik yoktu. Zaten gün ışığını görseler de tanımazlardı. Artık onların gözleri karanlık bakıyordu. Abdullah Bey ile Fatıma Hanım, tezgahın önünde yarım saate yakın konuşmadan durdular. Bu içi boş dört duvar nasıl ev olacaktı. Kapı ziliyle irkildiler. Bir gürültü vardı apartmanda. Hiç tanımadıkları insanlar ellerinde eşyalarla onların kapısına gelmişlerdi. Kimseden ses çıkmıyordu.

Merdivenlerin başında duran, yaşlı bir amca sessizliği bozdu. "Hoş geldiniz!" dedi. Abdullah Bey sesin geldiği tarafa baktı, gülümseyerek "Hoş bulduk" diye

cevapladı. Her şey tamam da bu eşyalar neydi? Tam o sırada yaşlı adam söze girdi. "Hepimiz zorluklarla bugünlere geldik. Komşular sizin için birkaç eşya hazırladı. Kabul ederseniz seviniriz. Ayrıca yorgun-sunuzdur, izin verin biran önce evinizi kuralım ve dinlenin" dedi. Abdullah Bey ile Fatıma Hanım şaşırmışlardı. Komşulardan kimi döşek getirdi, kimi yastık. Elbirliği ile kuruldu evleri. Her şey çok hızlı olmuştu. Abdullah Bey ile Fatıma Hanım bu hıza yetişememişlerdi. Bilmedikleri bir ülkede, tanımadıkları insanlar yuva kurdular onlar için. Şükretmekten başka bir şey yoktu dillerinde.

Abdullah Bey'i yine uyku tutmamıştı. Günün aydınlanmasını bekliyordu sadece. Kafasındaki sorular bir türlü çözüme ulaşamamıştı. Nasıl çıkacağını bilmiyordu bu çaresizliğin içinden. Ezan sesi düşüncelerini böldü Abdullah Bey'in. Sessizce oturduğu divandan kalkıp seccadesine yöneldi. Tam o sırada Fatıma Hanım'ın sayıkladığını işitti. O karanlık günden beri Fatıma Hanım hep ağlayarak uyanırdı. Hep aynı rüyayı gördüğünü söylerdi. Beş yıl geçmesine rağmen yine aynı korkunç rüya. Tek başına, taş yığınlarının altında kalmıştı rüyasında Fatıma Hanım. Abdullah Bey uyandırdı hemen eşini. Sakinleşmesi için bir bardak su getirdi. Fatıma Hanım biraz olsun rüyanın etkisinden kurtulmuştu. Abdullah Bey hazırlanmaya başladı dışarı çıkmak için. Erken çıkardı her sabah evden. İşe gideceğinden değil, iş bulabilmek için. Her sabah iş arar dururdu. Günlük işler bulursa ne ala eve bir ekmek götürebilirdi. Bulamazsa yine aç yatarlardı olsun bomba sesi yoktu odalarında. Yine sabah çıktı evden, umudu cebinde. Yine çaldı bir kapıyı iş istedi. Yine bulamamıştı evine götürececek bir lokma ekmek parasını. Abdullah Bey'e ağır gelmişti artık bu yaşadıkları. Zayıf vücudu daha fazla taşıyamadı bu çaresizliği. Yere yığıldı. Son nefesini kızının adını söylemek için kullanmıştı. Zehra...

Akşam olmadan ulaştı haber Fatıma Hanım'a. Göç ettikleri yerde onların evi olamamıştı. Yine bir can vermişti Fatıma Hanım. Bu kez göğsüne basacağı bir bez bebek bile kalmamıştı.

Bombalar ülkesinden gelmişti onlar. Küçük kızlarını bir saklambaca kurban vermişlerdi. Büyüklerin acımasız oyununa. Şimdi de hayat arkadaşı gitmişti Fatıma Hanım'ın. Yine iyi saklanamamışlardı. Yine sobelemişti bu acımasız oyun onları. Hem de bu kez bir lokma ekmek uğruna...**

*İpek YÜKSEL/ Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Yüksek Lisans Öğrencisi,

**Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Derneği (Yeni Fikir SAM)'ın T.C. İçişleri Bakanlığı

Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın PRODES dahilinde Türkiye Kızılay Derneği Aydın Şube Başkanlığı ve Adnan Menderes Üniversitesi ortaklığında yapılan "Göçmen Sorununa Genç Bakış" İsimli yarışmada **hikaye** dalında 7. olan eser.

HIDE AND SEEK

Suddenly there was a sound. The earth is shaken, the sky wailed with the intensity of the explosion severity. The little girl started crying. She was scared and was shivering while crying. She ran and hugged her father. Because her father would protect her. He was so strong. He knows everything, sees everything and protects everybody. But her dad only did not know how to play hide-and-seek. He was always defeated. Zehra hid and her father could never find her. How was it happening? How was Zehra hiding so well?

Her father, Mr. Abdullah; He was a thin, dark skinned, short man. When he would laugh a pit formed under his right eye. Zehra used to tickle his father and suppressed his finger to that pit. She wants so much to have a pit under her own eyes. Little girl thought she would have that pit when she pressed her face with her finger. Zehra's mother, Mrs. Fatima was a white-skinned, beautiful-looking woman. Her black long hair was always woven under the head covering. When she laughed, her pearl like teeth would shine on her face. Abdullah Bey said, "Zehra's beauty comes from Fatima". Little girl always knew her mother and her father when she was laughing. They were happy in their boxy house. Their only prayer was peace before the bombs rise in their beautiful country.

The sounds of the bombs ... That fearful voice that caused Zehra to jump, tremble, and made her little heart beat as if it was going to come out. A bitter bomb thrown into the life of a young one ... Zehra did not understand what happened. She was just so scared. Mrs. Abdullah could not stop her little girl's trembling. The voices were raised up. The bomb sounds were mixed with human screams. Zehra's fear increased. Mrs. Fatima wrapped her and leaned tightly against her body. She pressed her little head on her chest. Mr. Abdullah started telling a story to his daughter. But Zehra was still crying. Mr. Abdullah took the little girl in his arms and said, "Come on, let's play." Zehra's crying stopped suddenly. "What are we going to play?" She asked. Mr. Abdullah laughed and said "hide and seek". He knew, that the little girl liked hide and seek the most. "OK. But there is no place to hide in the house ". She got sad but there was a solution, "Well, we'll go out and play," he said. But Mr. Abdullah's intention was to satll the little girl in the house. Maybe in this way he could save this dark day. Mr. Abdullah said "My beautiful

daughter. We will hide from the ones in the outside. "Zehra was surprised." "How? Who is out there?" "His father started telling her," Those in the outside are trying to find us. They are huge big guys. These voices started to scare us. The better we hide from them, the sooner we will get rid of them and win the game. "

Zehra listened to his father in excitement. "But my rag doll will hide with us," she said. Her father approved by shaking his head. Zehra raised her tiny arms, saying, "Come on, let the game begin." However, she did not know that the game had already begun. The game played on humanity has already begun ...

Little Zehra, her mother and her father hid. Everything was perfect! Of course, just for Zehra ... Suddenly there was a sound. This time the sound came closer. It was very violent. The ground shook and the doors opened. Everywhere was covered with dust clouds. No one could breathe, no sound was heard from the buzzing. Mrs. Fatima tried to open her eyes. She saw a light, just a white light. She turned at once and looked at her little girl. "Get up sweetie. The game is over!" "No voice from Zehra. Fatima replied "Come on, Zehra. Come on!" "Zehra did not react again. Finally Fatima turned her daughter towards herself. This could not be Zehra. That was not her small, beautiful girl. Who was this kid? How did she get here? Where was the beautiful Zehra? Zehra was afraid of the dark, of being alone. She should have found her little girl. Mr. Abdullah opened his eyes with the cries of Mrs. Fatima. She said to her husband, "Get up!" "Zehra isn't here. We have to find her. She is hiding let's find her. "Abdullah looked at the little child on Fatima's lap. The little girl face was covered in blood, her dress were torn, tightly wrapped her beige rag doll ...

The little Zehra had gone from the city where the bombs had captured it. This

treacherous game took another kid. Mr. Abdullah erased her daughters face. He touched little Zehra's face for the last time. A little rag doll was left behind from the little girl. In Abdullah and Fatima's life there only a rag doll. Mrs. Fatima pressed the rag doll against her heart. She kissed a rag calling Zehra, caressed the rag dolls head calling Zehra. Bombs abandoned her country. Left all the memories in between the demolished houses... It was very difficult for them to leave their country and coming here. It was not just a piece of land that they were leaving. They had left their daughter in their captive lands. The most brutal role was given to them on stage called life. The grief of losing a child would not be easy to bear.

They rented a boxy house on the basement floor. Their house would not be their home. Because they entrusted their daughter to their captive land. There was not a single hole in the four walls for the daylight to enter. They wouldn't be recognizing the sunlight anyway. Now their eyes were looking dark. Mr. Abdullah and Mrs. Fatima stood in front of the counter for about half an hour before talking. How would this hollow four walls would be home. They startled with the door bell. There was a noise in the apartment. The people they never knew had come to their door with the goods in their hands. No one was making a sound.

An old man standing at the top of the stairs disturbed the silence. "Welcome," he said. Mr. Abdullah looked over where the sound came, smiling, "Thank you," he replied. Everything was all right but what were these things? At that moment the old man said "We've all came up to this day with difficulties. The neighbors prepared a few things for you. We will be delighted if you accept it. Beside you must be tired, let us help you establish your house so that you could relax," they said. Mr. Abdullah and Mrs. Fatima were surprised. Some of

the neighbors brought mattresses, some of them pillows. Their house was established with co-operation. Everything was so fast. Mr. Abdullah and Mrs. Fatima could not reach this pace. In a country they do not know, people they do not know had set up their home for them. There was nothing but gratitude in your tongues.

Mr. Abdullah could not sleep again. He was just waiting for the day. The questions in his head could not find a solution. He did not know how to get out of this desperation. Adhan's voice disturbed Mr. Abdullah's thoughts. He got up from the sofa where he sat quietly and headed to his prayer rug. At that moment he heard that Fatima was talking in her sleep. Since that dark day Fatima always woke up crying. She said that she always saw the same dream. Though it has been five years, it is still a horrible nightmare. Fatima all alone, was under her stack of stones in her nightmare. Mr. Abdullah woke his wife up immediately. He brought a glass of water to cool her down. Mrs. Fatima in the least got over her nightmare. Mr. Abdullah started preparing to go out. He always goes out early to work. Not to go to work, but to find a job. Every morning he looks for a job. If he finds a day work, then he could bring a bread home. If he couldn't find it, they would sleep hungry again, at least there was no sound of bombs in their rooms. He went out again in the morning, his hope in his pocket. He knocked on a door again and asked for a job. He could not find a job and a bite of bread to take home. All that had happened had stuck in Mr. Abdullah gizzard. His thin body couldn't carry this desperation anymore. He tumbled down. He used his last breath to say his daughter's name. Zehra ...

The news reached to Mrs. Fatima before evening. The place they migrated didn't become their home. Mrs. Fatima had lost another one. This time there was not even

a rag doll left for her to press it to her chest.

They came from the bomb country. They sacrificed their little girls to hide and seek. To the ruthless game of the elders. Now Mrs. Fatima's life partner was gone. They could not hide well again. She was tagged again in this brutal game. And this time just for a bite of bread...

VERSTECKSPIEL

Plötzlich kam einen Ton. Die Erde bebte, der Himmel Donnerte von der Explosion. Das kleine Mädchen begann zu weinen. Aus Angst, weinte Sie mit einem zitternde Stimme. Sie lief und umarmte seinen Vater. Weil der Vater sie beschützte.

Er war sehr stark. Er hatte alles gewusst, er sah alles und er beschütze sie alle. Aber eins wusste er nicht, Versteckspielen. Er hatte jedes Mal verloren.

Zehra versteckte sich immer und ihr Vater konnte sie nie finden. Wie war das möglich? Wie konnte sich Zehra so gut verstecken?

Sein Vater, Abdullah war eine kurze Mann und auch sehr schwach. Beim Lachen bildete sich eine Tiefe unter seinem rechten Auge. Dann kitzelte Zahra seinen Vater, und drückte mit dem Finger in die Tiefe.

Sie hatte es auch einen unter ihrem Auge gehabt. Sie dachte, wen sie selbst mit dem Finger ins Gesicht drückt, könnte sie eine Lücke herstellen. Zehras Mutter, Fatima ist eine hellhäutige Dame und war wunderschön.

Ihre schwarzen langen Haare in der Kopfbedeckung waren immer geflochten.

Beim Lachen glänzten seine Perlenzähne im Gesicht. „Die Schönheit von Zehra kommt von Fatima“ sagte Herrn Abdullah. Das kleine Mädchen erinnerte an seinem Vater und Mutter immer lächelnd.

Sie waren glücklich in ihrem einzigen Zimmer Wohnung. Ihr einziges Gebet war einer Ruhe, in ihrem schönen Land, bevor die Bombenanschläge sich erbeben. Bombenanschläge

Als würde ihr Herz gleich stehen bleiben, solch eine ängstliche Lärm.

Es war ein bitterer Bombenanschlag auf einem kleinen Herzen.

Sie konnte keine Bedeutung dafür geben. Sie hatte einfach nur Angst.

Er konnte das Zittern seiner kleinen Tochter nicht stoppen.

Die Klänge wurden immer stärker. Die Bombenanschläge mischten sich mit dem menschlichen Geschrei.

Zehras Furcht wurde immer mehr.

Frau Fatima hat das Mädchen zuerst aufgewickelt und danach den Kopf ganz eng auf ihre Brust gedrückt.

Der Abdullah Bey begann ihr Geschichten zu erzählen.

Zehra jedoch noch weinte noch.

Abdullah Bey nahm das kleine Mädchen in seinen Armen und „Komm lass uns ein Spiel

spielen“, sagte er. Zehra hatte plötzlich aufgehört zu weinen.

„Was wollen wir spielen?“, fragte Sie. Der Abdullah Bey, lachend, „Versteckspiel“, sagte er.

Er wusste, es war ihr Lieblingsspiel. „OK. Aber es gibt keinen Platz im Haus zu verstecken“.

Zehra beugte den Kopf, aber sie hatte eine Lösung gefunden, „lass uns Draußen spielen“ sagte Sie. Aber Abdullah Bey Ziel war das kleine Mädchen zu Hause abzulenken. Vielleicht könnte er dadurch ihr Leben noch retten, aus dieser finsternen Nacht.

Der Abdullah Bey: „Mein schönes Mädchen. Wir werden uns aus den Leuten von draußen verbergen“, sagte er.

Zehra war überrascht. „Wie? Wer ist da

draußen?“

Sein Vater begann „versuchen ihr zu erklären,

„sie versuchen uns zu finden“.

Sie waren große Männer. Die Klänge waren

um uns zu erschrecken. „Wenn wir besser verstecken könnten, würden wir das Spiel gewinnen und uns befreien“.

Zehra hörte eifrig zu seinem Vater zu.

„Aber mein Baby im Windel wird mit uns versteckt werden“, sagte sie.

Sein Vater nickte mit dem Kopf.

„Komm, lass uns mit dem Spiel beginnen“ Sie schwebte ihre winzige Arme vor Freude nach

oben. Sie wusste aber nicht, dass das Spiel schon längst angefangen war.

Das Spiel auf die Menschheit hatte bereits begonnen...

Sie hatten sich versteckt, die kleine Zehra, seine Mutter und der Vater.

Alles war sehr schön! Natürlich nur für Zehra ...

Plötzlich gab es einen Donner. Diesmal kam

der Ton kam näher.

Es war sehr intensiv. Die Erde bebte, die Türen

öffneten sich.

Überall war es mit Staubwolke bedeckt.

Man konnte nicht Atmen und nichts mehr hören.

Frau Fatima versuchte, seine Augen zu öffnen.

Sie sah ein Licht, nur ein weißes Licht.

Er schaute sich sofort nach ihrem kleinen Mädchen nach.

„Steh auf, Mädchen. Komm schon, ist das Spiel vorbei!“

Es gab keinen Ton von Zehra. Frau Fatima Wiederholte es, „kommen Zehra.

Komm schon! „Zehra reagierte immer noch

nicht. Schließlich wandte sie nach zu ihr um.

Es war nicht Zehra. Ihr kleines hübsches

Tochter. Wer war dieses Kind?
Wie kam Sie hier her? Wo war die hübsche Zehra?

Zehra hatte Angst vor der Dunkelheit, allein zu sein.

Sie musste ihr kleines Mädchen finden. Durch Fatimas Geschrei öffnete Abdullah Bey seine Augen. Drehte sich zu ihrem Mann: „Steh auf!“, Sagte er.

„Zehra ist nicht dar. Wir müssen Sie finden.

Sie hat sich bestimmt versteckt“.

Abdullah sah auf das kleine Kind die auf dem

Schoß von Fatima lag.

Sein Gesicht war mit Blut befleckt, die Kleider

zerrissen, das kleine Mädchen klammerte sich

ganz fest an ihre Stoffpuppe...

Die ganze Stadt war durch Bomben vernichtet

und verschwunden wie auch die kleine Zehra. Dieses tückische Spiel hatte wieder ein

weiteres Kind weggenommen.

Abdullah Bey wischte ihr Gesicht mit den Händen. Einen Letztes mal berührte er Zehras Gesicht. Nur eine einzige

Stoffpuppe blieb von ihr übrig. Es blieb für sie von ihr

nur einer Stoffpuppe übrig. Sie drückte die

Stoffpuppe auf ihr Herz.

Sie liebte diesen Schutt und streichelte es Zehra.

Sie hatten dieses Bombe verwüstetes Land verlassen.

Sie verließen alles, Erinnerungen der abgerissenen Häuser...

Es kam für sie sehr schwer bekommen, ihr eigenes Land zu verlassen.

Es war nicht nur ein Teil des Landes, was sie hinter sich gelassen hatten.

Sie hatten ein Teil des Lebens in diesem Boden verlassen

Man gab ihnen die Schwierigsten Rollen in der Leben Szene. Es würde für uns nicht einfach sein diesen Kinder Schmerz zu ertragen.

Sie hatten eine Wohnung als Einzelzimmer im Kellergeschoss, gemietet. Eine Familie wird es nicht mehr sein, weil einer der wichtigste Teil von sich fehlte.

Sie hatten es dort gelassen wo es alles gefangen genommen war.

Innerhalb der vier Wände gab es kein einziger

Ausgang zum Tageslicht.

Auch wenn es gäbe, würden sie sowieso nicht erkennen.

Sie sahen alles Dunkel. Frau Fatima und Herr Abdullah, standen vor einem Bank einer halben Stunde lang stehen ohne etwas zu sprechen. Wie sollte dies, leer mit vier Wänden, ein Haus sein.

Sie wurden durch die Türklingel erschrocken. Es war ein Geräusch im Apartment. Ganz viele fremde Menschen kamen auf einmal bis an die Tür.

Sie hatten in den Händen etwas mitgebracht. Niemand sprach.

Der ältere Mannder am Anfang der Treppe stand brach das Schweigen, „Willkommen!“, Sagte er. Abdullah Bey schaute sie zuerst an und bedankte sich herzlich. Alles war ok aber ich warum hatten sie alle was mit?

Gerade in dem Augenblick trat wieder der alte Mann vor.

„Wir alle hatten bis jetzt Schwierigkeiten gehabt, wir haben für sie etwas mitgebracht, wir würden uns freuen wenn sie es annehmen. Sie sind bestimmt auch sehr müde, damit sie ausruhen können möchten wir ihnen beim Einbauen helfen. Frau Fatima und der Abdullah Bey waren sehr überrascht.

Einige der Nachbarn brachten Matratzen und ein paar Kissen.

Es ging alles sehr schnell. Der Abdullah Bey und die Fatma Hanım konnten an

dieser Geschwindigkeit nicht anpassen.
Fremde Menschen aus dem Fremden Land
hatten für sie die Wohnung ausgestattet.
Sie konnten sich Überdies nur bedanken.
Der
schlaf entging von Abdullah Bey.
Er wartete nur auf den Erleichterung des
Tages.
Alle Arten von Fragen waren in seinem
Kopf
und konnten keine Lösung finden.
Er wusste nicht, wie man aus dieser
Verzweiflung raus kommt.
Der Gesang von Ezanbrach seine Gedan-
ken.
Ganz leise stand er vom Sofa hoch und
ging
zum Gebet. Gerade in der Zeit hörte er das
Schnarchen von seiner Frau.
Seit dem dunklen Tag wachte sie immer
weinend auf.
Sie sagte, dass sie immer den gleichen
Traum sah.
Obwohl auch nach fünf Jahren immer
noch den schrecklichen Traum.
Sie war in ihrem Traum, ganz alleine unter
dem Steinhauengeblieben.
Der Abdullah Bey hat sie gleich erweckt.
Er brachte ein Glas Wasser zu beruhigen.
Frau Fatima wurde auch ein bisschen vom
Einfluss der Traum befreit. Abdullah Bey
begann um rauszugehen Vorbereitung zu
treffen.
Er ging jeden morgen Früh aus dem Haus.
Nicht um zu Arbeiten sondern um einen
Job zu finden.
Er ging jeden Morgen los um Arbeit zu
finden. Wen er ein Tagesarbeit fand,
konnte er sich die Nahrung für das Haus
kaufen.
Wenn nicht dann gingen sie hungrig ins
Bett, macht nichts Hauptsache es gab kei-
ne
Bombenanschläge. Mit der Hoffnung ging
er wieder am Morgen aus dem Hause.
Er klopfte wieder an eine Tür um einen
Job zu finden.

Wieder konnte er keine Arbeit finden um
ein Stück Brot mit nach Hause mitzuneh-
men.
Er konnte es nicht mehr ertragen alles was
erlebt hatte.
All diese Schwierigkeiten konnte sein
schlanker Körper nicht mehr ertragen.
Er fiel auf den Boden und verwendete
seinen
letzten Atemzug um den Namen des
Mädchens zu sagen, Zehra ...Frau Fatima
be
kam die Nachricht bevor es Abend wur-
de. Wo
sie Ausgewandert waren hatten sie keine
zu Hause.
Noch einmal hatte sie ein Leben verloren.
Diesmal hatte sie nicht mal eine Stoffpup-
pe um Brust zu drücken. Sie kamen aus
dem Land von Bombenschlägen.
Sie hatten ihre Tochter zu einem grausam-
en Versteckspiel er Großen als Opfer
gegeben. Und jetzt hatte sie noch ihre
Lebens Gefährten verloren.
Sie konnten sich noch trotzdem gut
verstecken.
Dieses grausame Spiel hatte sie noch ein-
mal
erwischt.
Diesmal war es aber um ein Stück Brot...

الغميضة

وفجأة سمع صوت مدوي تزعزعت الارض واسودت السماء جراء الانفجار فبدات طفلة صغيرة بالبكاء خافت حتى انها كانت ترتجف وهي تبكي ركضت وعانقت اباهها فهو الوحيد الذي يحميها فهو قوي وله دراية بكل شيء بالنسبة لها فهو يحمي كل فرد من افراد أسرته لكن شيء واحد لا يحسن فعله الا وهي لعبة الغميضة كان دائما يخسر فكما اختبئت زهراء لم يستطع ايجادها فكيف ذلك كيف كانتستطيع الاختباء بهذه الطريقة الجيدة

ابوها السيد عبد الله رجل اسمر قصير القامة فعندما كان يضحك كانت تظهر حفرة تحت عينه اليمنى لذلك كانت زهراء تضغضغ اباهها عمدا لكي تلمس تلك الحفرة في وجهه فكانت هي كذلك تتمنى الحصول على واحدة مثلها لذلك كانت تضغط على وجهها باصبعها الصغير املة الحصول على حفرة في وجهها لام زهراء السيدة فاطمة بشرة بيضاء اللون فقد كانت جميلة الجميلات شعرها الاسود لاطويل كانت تغطيه دائما وعندما كانت تبتسم تشرق اسنانها كخط ابيض فقد كان السيد عبد الله دائما يمدح زوجته قائل ان الجمال الذي تتمتع به زهراء قد اخذته من امها فاطمة * كانوا يعيشون بسعادة اسرة واحدة ببيتهم كان دعائهم الوحيد العيش بسلام قبل ان تلعوا صوت القنابل في بلدهم **

اصوات القنابل ***** قفزت زهراء من مكانها وقلبها الصغير كان يرفج من شدة هول الصوت كانه سيخرج من مكانه * قنبلة بائسة القيت في حياة هذه الصغيرة * لم تفهم زهراء ماذا يحصل كانت تشعر بالخوف فقط * لم يستطع السيد عبد الله ان يدع حدا لخوف ابنته فالاصوات كانت قد بدات بالتعالي اكثر فاكثر *****

اختلط دوي القنابل بصراخ الناس فازداد خوفها عانقت فاطمة ابنتها بقوة وحملت لراسها الصغير مكانا على صدرها رغم سرد حكاية لها الى انها لم تتوقف عن البكاء اخدها عبد الله حاملا اياها بين ذراعيه ومخاطبا لها **تعالى لنلعب سويا ** فجأة توقف بكاهها * ماذا سنلعب * سائلة اياه * اجابها عبد الله مبتسما * سنلعب الغميضة * فقد كانت زهراء تحب لعبة الغميضة كثيرا * موافقة لكن ليس في البيت مكان للاختباء فيه * احابت زهراء مطاطة راسها لكن هناك حل

يالبي لنلعب في الخارج* اجابت مضيفة لكن السيد عبد الله كان هدفهان يحمي ابنته ان يلعبا في المنزل فلربما يجعل هذا من يومها الاسود يمر **ابنتي الحميلة نحن سنختبئ من النس الموجودسن في الخاج*اضاف عبد الله * كيف ذلك من موجود في الخارج اجابت زهراء مستغربة

فبدا عبد الله بشرح لها مايحصل خارجا ابنتي الناس الموجودة خارجا هم اناس اقوساء اماس ضخمة يحاولون اياقنا بهذه الاصوات لذلك يجب علينا الاختباء منهم جيدا وهكذا سننفوز باللعبة

كانت زهراء تنصت لابيها بحزم ستختبئ معنا دميي ايضا اليس كذلك احابت متسائلة اشار عبد اللا بلايجاب محلكا راسه رفعت زهراء يديها الصغيلرتين في الهواء فرحا فالمسكينة لم تكن تعلم ان اللعبة قد بدات مسبقا لعبة في حق الانسانية

اختبا كل من زهراء وامها وابوها فقد كان كل شيء جميل طبعاً بالنسبة لها فقط فجأة سمع ذلك الصوت من جديد لكنه هذه المرة كان قريبا وقويا جدا اهتزت الارض وفتحت الابواب فاصبح المكان مليئا بالغبار فاصبح التنفس صعبا هناكن لم يعد يسمع شيء سوى صوت الطنين الذي يدوي في ارجاء المكان كانت فاطمة تحاول فتح عينيها فلم تستطع رؤية سوى شعاع ابيض استدارت نحو ابنتها مخاطبة اياها * زهراء صغيرتي انهضي هيا فاللعبة قد انتهت ** فقط ومع الاسف لم يصدر اي صوت ولا جواب من زهراء الصغيرة ** هيا زهراء قومي حببيني هيا **مكررة لكلامها لكن ومجددا لم يكن هناك اي ردة فعل فالاخير ادارت فاطمة جسد فاطمة نحوها * لا يمكن ان تكون هذه ابنتي ا الجميلة من هذه الفتاة كيف جاءت الى هنا اين هي زهراء فزهراء لاتستطيع البقاء وحيدة فهي تخاف من الظلام كان على فاطمة ايجاد ابنتها

فتح عبد الله عينيها على صوت صراخ فاطمة ** هيا انهض فزهراء ليست موجودة يجب علينا البحث عنها فهي مختبئة في مكان ما * صاحت فاطمة نظر عبد الله الى الفتاة بين ذراعي زوجته فقد كان وجهها غارقا في الدماء لباسها ممزق وفي يدها دمييتها المصنوعة من القماش

الالتناء سمع صوت انين فاطمة فهي منذ ذلك اليوم المشؤوم وهي تستيقظ باكية فهي كل يوم ترى نفس الحلم يتكرر رغم مرور خمس سنوات على ذلك فهي ترى نفسها وحيدة في المنام تحت كومة من الحجارة قام عبد الله بإيقاظ زوجته بسرعة واحظر لها كوبا من الماء لترتاح اعد عبد الله نفسه للخروج فكل صباح يخرج من البيت باكرا ليس للعمل بل للبحث عن عمل كل صباح يبحث بثعب عن عمل مناسب فان حصل ووجد عملا يعود في المساء بقطعة خبز وان لم يجد فينامون جائعين فعلى الاقل لا يوجد صوت للقنابل هنا

اليوم كذلك خرج من البيت حاملا معه املا في ايجاد عمل طرق العديد من الابواب لكن ومع الاسف لم تكن هناك نتيجة لم يجد لقمة لحلها معه الى بيته عبد الله لم يحمل الوضع فجسده الهزيل لم يكن قويا كفاية لتحمل هذه الوضعية المزرية سقط ارضا وهو يلتقط اخر انفاسه منادسا باسم ابنته زهراء بحلول المساء وصل الخير الى السيدة فاطمة هجرتهم الى هنا لم يكن ماوى لهم كما اعتقدوا من قبل فقد فقدت فاطمة روحا اخرى اتوا من بلاد القنابل وفقدوا ابنتهم بسبب لعبة غميضة تلك اللعبة اللعينة التي يلعبها الكبار

اما الان فقد رحل رفيق دربها كذلك فهم لم يستطيعوا الاختياء مجددا فقد نالت منهم هذه اللعبة مجددا وهذه المرة من اجل لقمة فقط..

رحلت زهراء من المدينة التي كانت اسيرة القنابل فقد سرقت هذه اللعبة اللعينة طفلا اخر مسح عبد الله وجه ابنته بيديه فقد كانت اخر مرة سيلمس فيها وجه زهراء الصغيرة لم يتبقى ورائها سوى دميتها القماشية وضعت فاطمة الدمية على قلبها مقبلة اياها كانها قطعت من زهراء ظلت

رحلوا وتركوا موطن القنابل تركوا كل الذكريات بين البيوت المدمرة تركهم لبلدهم كان امرا صعبا بالنسبة لهم فهم لم يتركوا قطعة من التراب ورائهم فقط بل قطعة من ارواحهم في ذلك البلد الاسير فالحياة قدمت لهم اصعب الادوار للعبها فموت ابنتهم لم يكن بالسهل

استاجروا بيتا في الطابق الاول بمدينة بودروم فهذا البيت لن يكون ماوى لهم فقد تركوا وراؤهم قطعة من روحهم كامانة في ذلك التراب لم يكن هناك منفذ لدخول اسعة السمش بين تلك الجدران وحتى وان كانت فلن يستطيعوا التعرف عليها فعيونهم لم تعد ترى سوى السواد جلس فاطمة وعبد الله لمدة نصف ساعة دون النطق بكلمة واحدة فهذه الجدران كيف لها ان تكون بيتا لهم سمعوا صوتا في الشقة وصوت الجرس يرن اتى ناس لا يعرفوهم يحملون في ايديهم اشياء

كسر الصمت الذي خيم على المكان رجل شيخ كان واقفا في مقدمة السالام * اهلا وسهلا بكم** مخاطبا اياهم ادار عبد الله وجهه نحو مصدر الصوت ورد مبتسما ** شكرا لك** كل شي كان على مايرام فقط ماذا كانت قصة تلك الاغراض التي كانوا يحملوها في تلك الالتناء بدا الشيخ بالحديث ** كلنا مررنا وتغلبننا على امور صعبة في حياتنا فاليوم كل واحدنا منا قام باحضار بعض المساعدات لكم فان قبلتوهم منا سنكون ممتنين لكم** استغرب عبد الله وزوجته فاطمة فقد ضلوا عاجزين امام هذا المعروف كله فاناس وبلد غريب عنهم قاموا قاموا بتأسيس ماوى لهم لم يكن هناك احساس اجمل من هذا ولم يكن لهم شئ ليفعلوه سوى الشكر

لم يستطع عبد الله النوم مجددا كان ينتظر شروق الشمس فالاسئلة التي كانت تدور في ذهنه لم يستطع الاجابة عنها كيف سينقد نفسه من كل هذه الاوضاع قطع صوت الاذان حبل افكاره فقام ورتب سجادته استعدادا للصلاة في تلك

GİZLƏNPAÇ

Birdən bir səs eşidildi. Yer yelləndi, göy inlədi partlamaların şiddətindən. Kiçik qız ağlamaya başladı. Qorxmışdı, titrəyirdi şəkəklərkən. Qaçdı atasına sarıldı. Çünki atası onu qoruyardı. Çox güclü idi o. Hər şeyi bilər, hər şeyi görər, hər kəsi qoruyardı. Amma bir tək gizlənpaç oynamağı bilməzdi atası. Həmişə məğlub olardı. Zəhra saxlanar və atası heç onu tapa bilməzdi. Necə olurdu bu iş? Necə bu qədər yaxşı saxlanırdı Zəhra?

Atası, Abdullah Bəy; zəif, əsmər, qısa boylu bir adam idi. Güldüyündə sağ gözünün altında bir çuxur meydana gəlirdi. Zəhrada atasını qıdıqlayıb o çuxura barmağını basdırırdı. Çox istəyərdi öz gözünün altında da bir çuxur olmasını. Barmağıyla öz yüzünə basdırdığında olacağını sanardı kiçik qız. Zəhranın anası, Fatimə Xanım isə ağ bədənli, gözəllər gözəli bir qadın idi. Qara uzun saçları yaylığın içində həmişə hörülü. Güldüyündə inci kimi dişləri parlayardı üzündə. "Zəhranın gözəlliyi, Fatimə Xanımdan gəlir" deyərdi Abdullah Bəy. həmişə gülərkən bilərdi kiçik qız, anasını və atasını. Xoşbəxtlər idi tək göz evlərində. Tək duaları dinclik idi, gözəl ölkələrində bomba səsləri yüksəlmədən əvvəl.

Bomba səsləri... Zəhranı yerindən zıplatan, titrədən, o kiçik ürəyinin çıxacaqmış kimi atmasına səbəb olan o qorxu dolu səs. Bir kiçiyin həyatına atılmış ağırlı bir bomba... Anlamamışdı Zəhra nə olduğunu. Yalnız çox qorxurdu. Abdullah Bəy, kiçik qızının titrəməsini dayandıra bilməmişdi. Səslər yaxşıca yüksəlmişdi. Bomba səslərinə insan qışqırıqları qarışmış idi. Zəhranın qorxusu getdikcə artdı. Fatimə Xanım qızı qucaqladı sarmaladı, sıx bədəninə yasladı. Sinəsinə basdırdı kiçik başını. Abdullah Bəy nağıl izah etməyə başladı qızına. Ancaq Zəhra hələ ağlayırdı.

Abdullah Bəy götürdü kiçik qızı qucağına və "haydı gəl oyun oynayaq" dedi. Zəhranın ağlaması birdən dayandı. "Nə oynayaçağıq?" deyə soruşdu. Abdullah Bəy gülərək "gizlənpaç" dedi. Bilirdi, kiçik qız ən çox gizlənpaçı sevərdi. "Yaxşı. Amma evdə saxlanacaq bir yer yox ki". Bükdü boyunu Zəhra ancaq bir həlli vardı "çölə çıxmaq orada oynayaq" dedi. Lakin Abdullah Bəyin məqsədi kiçik qızı evdə əyləndirə bilmək idi. Bəlkə bu sayədə qurtara biləcəkdə bu qaranlıq gündən. Abdullah Bəy "Gözəl qızım. Biz çöldəkilərdən gizlənəcəyik." dedi. Zəhra çaşmışdı. "Necə? Çöldə kim var ki?" Atası başladı izah etməyə "Çöldəkilər bizi tapmağa çalışırlar. Onlar böyük böyük adamlar. Bu səslər bizi qorxutmaq üçün. Biz onlardan nə qədər yaxşı saxlansaq o qədər tez xilas olar və oyununu qazanarıq."

Zəhra həyəcanla dinlədi atasını. "Amma bez körpəmdə bizimlə saxlanacaq" dedi. Atası başını yelləyərək təsdiqlədi. "Haydı başlasın oyun" deyərək kiçik qollarını havaya qaldırdı Zəhra. Halbuki heç bilmirdi oyun başlayalı çox olmuşdu. İnsanlıq üzərinə oynanan oyun çoxdan başlamışdı...

Saxlandılar kiçik Zəhra, anası və atası. Hər şey çox gözəl idi! Təbii yalnız Zəhra üçün... Birdən bir səs eşidildi. Bu dəfə daha yaxından gəldi səs. Çox şiddətli idi. Yer sarsıldı, qapılar açıldı. Hər yer toz buluduyla örtüldü. Nəfəs alınmır, uğultudan başqa bir səs eşidilmirdi. Fatimə Xanım gözlərini açmağa çalışdı. Bir işıq, ağ bir işıq gördü yalnız. Döndü kiçik qızına baxdı dərhal. "Qalx qızım. Haydı oyun bitdi!" Zəhradan səs yox idi. Təkrarladı Fatimə Xanım "haydı Zəhra qalx. Haydı!" Zəhra yenə reaksiya vermədi. Ən sonunda Fatimə Xanım qızını özünə doğru çevirdi. Bu Zəhra ola bilməzdi. Kiçik, gözəl qızı bu deyildi. Kim idi bu uşaq? Necə bura gəlmişdi? Gözəl Zəhra harada idi? Qorxardı

Zəhra qaranlıqdan, tək başına qalmaqdan. Kiçik qızını tapmalı idi. Fatimə Xanımın qışqırıqlarıyla Abdullah Bəy gözlərini açdı. Ərinə döndü, "qalx!" dedi. "Zəhra yox. Onu tapmalıyıq. Saxlanmışdır onu tapaq." Abdullah baxdı Fatimənin qucağındakı kiçik uşağa. üzü qanlar içində, paltarı parçalanmış, əlindəki bez körpəyə möhkəmcə sarılmış kiçik qıza...

Bombaların əsir götürdüyü şəhərdən kiçik Zəhra getmişdi. Bir uşağı daha götürmüşdü bu xain oyun. Abdullah Bəy qızının yüzünü sildi əlləriylə. Son dəfə yüzünə toxundu kiçik Zəhranın. Kiçik qızdan geriye bir tək bez körpə qalmışdı. Abdullah və Fatimənin həyatında bir tək bez körpə. Basdı ürəyinin üzərinə Fatimə Xanım bez körpəsini. Zəhra deyə öpdü bez parçasını, Zəhra deyə oxşadı başını. Tərk etdilər bombalayar ölkəsini. Buraxdılar bütün xatirələrini yıxılan evlərin arasında... Öz ölkələrini buraxıb gəlmək çox çətin olmuşdu onlar üçün. Yalnız torpaq parçası deyildi buraxdıqları. Can parçalarını da əsir düşən torpaqlarında buraxmışlar idi. Həyat adı verilən səhnədə ən mərhəmətsiz rollar onlara verilmişdi. Övlad ağrını daşımaq asan olmayacaqdı.

Bir ev tutdular, zirzəmi tək göz bir ev. Yuva ola bilməyəcəkdi onların evi. Çünki can parçalarını əsir düşən torpaqlarına əmanət edib gəlmişlər idi. Dörd divarın içinə gün işığı girəcək tək bir dəlik yox idi. Onsuzda gün işığını görsələr də tanımazdılar. Artıq onların gözləri qaranlıq baxırdı. Abdullah Bəy ilə Fatimə Xanım, dəzgahın qarşısında yarım saata yaxın danışmadan dayandılar. Bu içi boş dörd divar necə ev olacaqdı. Qapı zəngiylə diksindilər. Bir səs-küy vardı mənzildə. Heç tanımayıdıqları insanlar əllərində əşyalarla onların qapısına gəlmişlər idi. Kimsədən səs çıxmırdı.

Nərdivanların başında dayanan, yaşlı bir əmi səssizliyi pozdu. "Xoş gəldiniz!" dedi. Abdullah Bəy səsin gəldiyi tərəfə baxdı, gülümsəyərək "Xoş gördük" deyə cavablandırdı. Hər şey tamam da bu əşyalar nə idi? Tam o sırada yaşlı adam sözə girdi. "Hamımız çətinliklərlə bu günlərə gəldik. Qonşular sizin üçün bir neçə əşya hazırladı. Qəbul etsəniz sevinərik. Ayrıca yorğunsunuz, istirahət edin" dedi. Abdullah Bəy ilə Fatimə Xanım çaşmışlar idi. Qonşulardan kimi döşək gətirdi, kimi yastıq. Əlbirlik ilə quruldu evləri. Hər şey çox sürətli olmuşdu. Abdullah Bəy ilə Fatimə Xanım bu sürətə yetişə bilməmişlər idi. Bilmədikləri bir ölkədə, tanımayıdıqları insanlar yuva qurdular onlar üçün. Şükür etməkdən başqa bir şey yox idi dillərində.

Abdullah Bəyi yenə yuxu tutmamışdı. Günün işıqlanmasını gözləyirdi yalnız. Başındakı suallar heç cür həllə çata bilməmişdi. Necə çıxacağını bilmirdi bu çarəsizliyin içindən. Azan səsi düşüncələrini böldü Abdullah Beyin. Səssizcə oturduğu divandan qalxıb səcadəsinə yönəldi. Tam o sırada Fatimə Xanımın sayıqladığını eşitdi. O qaranlıq gündən bəri Fatimə Xanım həmişə ağlayaraq oyanardı. Hamı/həmişə eyni yuxunu gördüyünü söyləyirdi. Beş il keçməsinə baxmayaraq yenə eyni qorxunc yuxu. Tək başına, daş yığınlarının altında qalmışdı yuxusunda Fatimə Xanım. Abdullah Bəy oyandırdı dərhal yoldaşını. Sakitləşməsi üçün bir stəkan su gətirdi. Fatimə Xanım bir az olsun yuxunun təsirindən xilas olmuşdu. Abdullah Bəy hazırlanmağa başladı çölə çıxmaq üçün. Erkən çıxardı hər səhər evdən. İşə gedəcəyindən deyil, iş tapa bilmək üçün. Hər səhər iş axtarar dayanardı. Gündəlik işlər tapsa nə götürə evə bir çörək apara bilərdi. Tapa bilməzsə yenə aç yatardılar olsun bomba səsi yox idi otaqlarında. Yenə səhər çıxdı evdən, ümidi cibində. Yenə döydu bir qapını iş

istədi. Yenə tapa bilməmişdi evinə aparacaq bir loxma çörək pulunu. Abdullah Bəyə ağır gəlmişdi artıq bu yaşadıkları. Zəif bədəni daha çox daşıya bilmədi bu çarəsizliyi. Yerə yığıldı. Son nəfəsini qızının adını söyləmək üçün istifadə etmişdi. Zəhra...

Axşam olmadan çatdı xəbər Fatimə Xanıma. Köç etdikləri yerdə onların evi ola bilməmişdi. Yenə bir can vermişdi Fatimə Xanım. Bu dəfə sinəsinə basacağı bir bez körpə belə qalmamışdı.

Bombalar ölkəsindən gəlmişdi onlar. Kiçik qızlarını bir gizlənpaça qurban vermişlərdi. Böyüklerin mərhəmətsiz oyununa. İndi də həyat yoldaşı getmişdi Fatimə Xanımın. Yenə yaxşı gizlənə bilməmişdilər. Yenə tapdı bu mərhəmətsiz oyun onları. Həm də bu dəfə bir loxma çörək uğruna...

بازی پنهان شدن

دفعاً صدایی شنیده شد. زمین تکان خورد، حتی از شدت انفجار آسمان نالید. دخترک کوچک شروع به گریه کرد. ترسیده بود، گریه کنان میلرزید. دويد به طرف پدرش و بغل کرد پدرش را. چونکه نگیبانش پرش بود. بسیار تن و مند بود پدرش. همه چیز را میفهمید، همه چیز را میدید و همه کس را نگاه میکرد. اما تنها بازی پنهان شدن را بلد نبود پدرش. همیشه میبازید. زهرا را پنهان میشد و پدرش هیچ اورا پیدا کرده نمیتوانست. چه قسم میشود این کار؟ چگونه به خوبی خود را پنهان میکرد زهرا؟

پدرش آقای عبدالله؛ یک مرد ضعیف، سبزینه و قد کوتاه داشت. زمانی که میخندید به طرف زیر چشم چپ اش چقوری پیدا میشد. زهرا پدرش را آزار داده، پنجه اش را به چقوری داخل میکرد. علاقه داشت که وی هم مثل پدرش چقور باشد. هر وقت با پنجه اش را در زیر چشم اش فشار میآورد، فکر میکرد که از او هم مثل پدرش خواهد شد. مادر زهرا خانم فاطمه، یک زن سفید چهره و یکی از زیباترین زن بود. موی زیبایش که سیاه ترین موی بود همیشه با حجاب پیچانده شده بود. زمانی که میخندید، دنداناش مثل مروارید معلوم میشد. آقای عبدالله میگفت: "مقبولی زهرا هم به مثل مادرش است". زمانی که دخترک میخندید، میفهمید پدر و مادرش را. با دخترک یک دانه شان بسیار خوشحال بودند. تنها دعای شان صلح بود، پیش ازینکه در کشور شان صدای بمب و سلاح بود.

صدای بمب ها... صدای که زهرا را از جای خود بلند کرد، او قلب نازکش را با صدای وحشتناک قریب بود از جایش بیجا کند. آن بمب وحشتناک که در زندگی یک طفل انفجار نمود... چگونه بودندش را زهرا نفهمیده بود. فقط زیاد ترسیده بود. آقای عبدالله لرزیدن دخترک کوچک اش را توقف داده نتوانسته بود. صداها به مراتب بلندتر شده بود. در صدای بمب با صدا انسان های یکجا شده بود. به مرور وقت ترس زهرا به مراتب زیاد میشد. خانم فاطمه دختر در بغل میگرفت، محکم در بغل اش قایم گرفت. سر دخترک را به سینه اش چسپاند. آقای عبدالله به فکایی گفتن شروع کرد. باز هم، هنوز گریه میکرد. آقای عبدالله دخترش را در بغل گرفته گفت: "بیا با هم بازی کنیم". گریان زهرا دفعاً خاموش شد. دخترک: "چی بازی میکنیم" گفته پرسید. آقای عبدالله خنده کنان گفت "بازی پنهان شدن". دخترک از اول هم میفهمید بازی پنهان شدن را و همچنان خیلی دوست داشت. "درست است، اما در خانه ما به خاطر پنهان شدن جایی نداریم؟". فقط برای زهرا یک راه حل وجود داشت، گفت "به بیرون برآمده بازی میکنیم". اما هدف آقای عبدالله این بود که درخانه باید بازی کنند. شاید با این کارش نجات پیدا خواهد کرد از این روز های تاریکی. آقای عبدالله گفت "دخترک نازم، ما از کسانیکه در بیرون هستند پنهان میشویم". زهرا با هیجان گفت، چگونه؟ آیا در بیرون کسی است؟ بعد پدرش توضیح داد "کسانیکه در بیرون هستند، میخواهند مارا پیدا کنند. آنها انسان های کلان کلان هستند. این صدا های که میشنوی، بخاطر ترساندن ما هستند. ما هر قدر که از آنها پنهان شویم، همان قدر زودتر از شر شان رهایی پیدا میکنیم و در بازی خود برنده میشویم". زهرا با تعجب پدرش را گوش کرد. اما گفت "باید گودی گکم هم با ما یکجا پنهان شود. پدرش با دست اش سر دخترک را نوازش داده، گپ وی را قبول نمود. زهرا سلاه کوچک اش را بالا گرفته "بازی شد" گفت. او هیچ نمیفهمید که بازی از وقت شروع شده بود. بازی که با تقدیر انسان ها بازی میکرد، وقت شروع شده بود....

پنهان شدند زهرای کوچولو، مادر و پدرش. همه چیز خوب بود! بلی در واقع هم چیز بخاطر زهرا بود... دفعاً یک صدا شنیده شد. این دفعه از نزدیکی صدا برآمد. بسیار با شدت بود. زمین لرزید، دروازه ها باز شد. همه طرف خاک آلود شد. نفس گرفته نمیتوانستیم و بجز از صدای وحشت دیگر چیزی نبود. خانم میخواست چشمانش را باز کند. فقط یک روشنی را دید، سفید روشنی. رویش را دور داد و به دخترک کوچک اش نگاه کرد. "بالا شو دخترم. ببین بازی خلاص شد!" از زهرا صدایی نمیبرآمد. تکرار خان فاطمه گفت "برخیز دخترم!" باز هم از زهرا کدام حرکتی نشد. در اخیر خانم فاطمه زهرا را به طرف خود کشید. این زهرا شده نمیتواند. دخترک او نبود. کی است این دختر کوچک؟ چگونه به اینجا آمده است؟ دختر زیبایم زهرا در کجا بوده میتواند؟ زهرا از تریکی میترسید و از به تنهایی ماندن هم میترسید. به طرف شوهرش رفت، گفت "بالا شوید!" زهرا نیست. اورا باید پیدا کنیم. بلکه پنهان شده باشد، پیدا کنیم". عبدالله به طفل در بغل فاطمه بود نگاه کرد. دید به دخترک که رویش خون آلود بود، لباس هایش تکه و پرچه شده بود، گودی را که در دستش داشت، در بغل اش محکم گرفته بود....

شهریکه اسیر بمب شده بود، زهرا را با خود برد. یک طفل دیگر را هم، این بازی خاین گرفته بود. آقای عبدالله روی

دخترش را پاک کرد. برای آخرین بار به روی زهرا دست زد. از دخترک خورد فقط یک گودیگ ماند. به زندگی عبدالله و فاطمه فقط یک گودیگ ماند. خانم فاطمه قلب گودیگ را با دست اش فشار وارد کرد. زهرا گفته گودی را بوسید و سرش را نوازش داد. ترک گفتند بمب ها کشورش را. رها کردن آن همه چیز که در آتش جنگ سوخته بود... کشور شان را رها کرده، آمدن شان خیلی به مشکل تمام شده بود. چیزی که رها کرده بودند، فقط خاک نبود. جان هایشان را رها کردند، یعنی کسانی که به اسارت ظالم ها درآمده بود. سناریو که به نام زندگی بود، در صحنه هایش، درد آورترین رول هارا به آنها داده بود. انتقال دادن. جان اولاد ها آسان نبود.

یک خانه را کرایه گرفتند، در منزل تاکوی اش برای ما یک خانه گرفتند. در خانه شان، زندگی کرده نمیشد. چونکه پارچه های از جان شانرا که به اسارت مانده بودند، رها کرده آمدند. در خانه که آمدیم، هیچ نور آفتاب برایش نمیتابید. اگر احیاناً نور آفتاب را میدیدند هم نمیشناختند. لهذا چشمات شان فقط و فقط تاریکی را میدید. آقای عبدالله همراهی خانم فاطمه، در مقابل شمارنده، بدون ازینکه گپ بزنند نیم ساعت ماندند. این چهار دیوار خالی هیچگاه خانه شده نمیتوانست. با زنگ دروازه، دروازه را به عقب میکشیدیم. سرو صدایی بود در آپارتمان. اشخاص بیگانه با اسلحه دست داشته شان به اونها آمده بودند. از هیچ کدام ما صدا نبرآمد.

کاکای که در سر زینه ایستاد بود، خاموشی را برهم زد. گفت "خوش آمدید!". آقای عبدالله از آن طرف که صدا آمده بود نگاه کرد، با تبسم "خوش شدیم" گفته جواب داد. همه چیز درست است اما این اشیاها بخاطر چی است؟ در همان موقع آن ریش سفید شروع به گپ زدن نمود. "همه بخاطر مشکلات به اینجا آمدیم. همسایه گان بخاطر شما بعضی اشیاها آماده ساختند. انشاءالله قبول خواهید کرد، خوشحال خواهید شد. گفت "خاصاً بسیار خسته خواهید باشید، اجازه دهید اولاً خانه تانرا بسازیم و شما رفع خسته گی تان را بگیرید." آقای عبدالله و خانم فاطمه بسیار تعجب کرده بود. بعضی از همسایه گان دوشک و بعضی هایشان هم بالشت آوردند. با دسته جمعی خانه شانرا ساختند. هرچیز به سرعت انجام یافته بود. عبدالله و خانم فاطمه، سرعت کار را دیده بسیار تعجب کرده بودند. کشور که آنرا هیچ بلد نبودند، انسانهای را که هیچ نمیشناختند برایشان خانه جور کردند. بجز از شکر گذاری از زبان شان چیزی دیگری نمیبورآمد.

باز هم خواب آقای عبدالله نیامده بود. فقط منتظر روشن شدن روز هایش بود. بعضی سوالات را که در ذهن بود جواب اش نرسیده بود. نمیدانست چگونه از این بیچاره گی نجات پیدا کند. صدای آذان مفکوره آقای عبدالله را پراگنده کرد. خاموشانه از جای خود برخاسته به طرف جای نماز خود روانه شد. در همان اثنا هذیان کردن فاطمه خانم را شنید. از او روز تارکی تابه حال فاطمه خانم گریه کنان از خواب اش بیدار میشد. همیشه به یک قسم خواب میدید. در حالیکه پنج سال سپری شده بود باز هم همان خواب را میدید. به تنهایی خود خانم فاطمه در زیر انبوه از سنگ ها مانده بود. آقای عبدالله خانم اش را دفعتاً بیدار کرد. به خاطر رحت کردن خانمش، یک گلاس آب را آورد. کم باشد هم، خانم فاطمه از تاثیر خواب خود که زیاد ترسیده بود راحتی پیدا کرده. آقای عبدالله آماده گی اش را

بخاطر بیرون برآمدن گرفت. هر صبح زود از خانه بیرون میشد. بخاطر به کار رفتنش نیست، بخاطر پیدا کردن کار میبرآمد. هر صبح کار میپایید. اگر کار روزانه پیدا میکرد، به خانه اش یکان دانه نان میبرد. اگر کار پیدا نشود، باز گشنه خواب میکردند و هرچه باشد صدای بمب نیست در خانه شان. باز از خانه برآمد بمید از خدا کرده. باز یک دروازه را تک تک زد، بخاطر کار پیدا کردن. باز هم پیدا نکرده بود پول یک لقمه نان را که به خانه اش ببرد. آقای عبدالله بسیار به تنگ آمده بود با این روزگارش. آن بدن ضعیفش باز نتوانست تحمل کند این همه بیچاره گی را. به زمین خورد. در نفس آخرین اش نام دخترش به زبان آورد. زهرا...

پیش ازینکه شام شود، خبر به خانم فاطمه رسید. در جای که مهاجر شده بودند خانه شان نبود. باز یک جانش راتسلیم کرده بود خانم فاطمه. این بار بخاطر بغل کردنش حتی گودی هم نمانده بود.

آنها از کشور بمب ها آمده بودند. دخترک کوچک شان را در یک بازی پت پتکان قربان کرده بودند. و بزرگان در یک بازی برحمانه. حال همسر زندگی خانم فاطمه رفت از این دنیا. باز هم خوب پنهان نشده بودند. باز آنها را سوبل کرده بود این بازی بیرحمانه. و هم، این بار بخاطر یک لقمه نان بود...

LE CACHE-CACHE

On a entendu une voie assourdissante. La terre a été tremblée, le ciel a été éclaté par l'impact de l'explosion. Elle avait peur. Elle frissonnait en pleurant. Elle a couru vers son père et elle a sauté au cou. Parce que son père la gardait. Il savait tout. Mais il ne savait pas le cache-cache. Il était toujours battu. Zehra se cachait et lui ne la trouvait pas. Comment Zehra se cachait si bien?

Son père, Monseigneur Abdullah était maigre, brune et court. Lorsqu'il rit il apparaissait sur son visage une fossette. Zehra touche sur cette fossette et elle le chatouillait. Elle voulait aussi avoir une petite fossette comme le papa. Elle croyait qu'elle pousse bien sur son visage, Elle l'aurait. La mère de Zehra, Madame Fatima, elle avait un visage tout blanc et elle était si belle. Elle avait des cheveux noirs et tressés sous son hijab. Lorsqu'elle rit les

dents blanches brillaient. Monseigneur Abdullah dit : « La beauté de Zehra vient de Madame Fatima. » Ils étaient heureux dans leur maisonnette avant des chutes des bombes.

Les éclats de bombes... Cette voix qui faisait peur Zehra était la cause de la tachycardie. Elle ne comprenait pas qu'est-ce qui s'était passé. Elle avait trop peur. Monseigneur Abdullah n'avait pas pu arrêter les tremblements de sa fille. Les cris et les éclats des bombes se mélangaient. Madame Fatima embrassait sa fille. Monseigneur Abdullah a commençait à raconter un conte.

Mais petite Zehra pleurait encore.

Monseigneur Abdullah l'embrassait et il a dit : « Allez ! On va jouer. » Alors Zehra était

calmée maintenant. « Qu'est-ce qu'on joue ? »

demandait-elle. Il a répondu : « Le cache-cache » Le but de Monseigneur Abdullah était de cacher sa fille. « Ma fille, nous allons nous cacher aux mauvais hommes. » « Mais qui est là ? » « Ils nous cherchent. Nous nous cachons bien pour gagner le jeu. »

Zehra était émue. « Mais mon bébé poupée se cache aussi avec nous » a-dit-elle. Son père a dit « d'accord. On commence le jeu. » Mais le jeu était déjà commencé.

Zehra, sa mère et son père. Ils se sont cachés. Tout allait bien pour Zehra. On a entendu une voix. C'était plus proche. C'était détruisant. Les portes se sont cassées. Les nuages de poussières ont couvert partout. On ne pouvait pas respirer. On n'entendait rien d'autre de bourdonnement. Madame Fatima a essayé ouvrir les yeux. Elle ne voyait qu'une lumière blanche. Elle a parlé à sa fille : « Lèves-toi, vas-y. C'est fini. Vas-y. » puis elle a tourné sa fille. Mais ce n'était pas sa fille. Elle ne la connaissait pas. Elle a parlé à son mari. « Où est Zehra ? Nous devons la retrouver. Elle se cachait bien. » Abdullah a re-

gardé la petite fille en sang qui était dans les bras de sa femme. Ses vêtements se sont déchirés.

La petite Zehra avait été leur quittance. Ce jeu néfaste a eu volé un autre enfant. Abdullah a effacé avec ses mains le visage de sa fille. Il a effleuré une dernière fois à sa fille. Son bébé poupée était dans ses bras.

Ils ont quitté non seulement leur pays mais aussi leurs mémoires. Il était difficile de vivre toutes ces souffrances.

Ils ont loué un petit appartement une chambre au sous-sol. Leur maison ne serait pas un foyer. Parce que leurs enfants ont été tombes sur le sol. Dans la cuisine ils ont resté une demi-heure sans parler. Soudain on sonne la porte. Madame Fatima a ouvert la porte. Il y avait quelque personne qui portaient quelque chose. Personne ne parlait.

Un homme âgé qui se trouva debout des escaliers a parlé. : « Bienvenu » Monseigneur Abdullah a répondu : « Merci beaucoup » Mais c'était quoi c'est meuble ? L'homme âgé a parlé de nouveau : « Nous avons aussi vécu plusieurs difficultés. Veuillez accepter ces meubles. »

Monseigneur Abdullah ne dormait pas cette nuit. Il attendait se réveiller le soleil. Il n'a pas encore trouvé les réponses dans sa tête. Il ne savait pas comment s'échapper. Il a entendu les délires de sa femme. Il y avait cinq ans elle faisait le même cauchemar depuis de la mort de sa fille. Elle était toute seule dans un décombres dans son cauchemar. Abdullah a réveillé sa femme. Il a donné un verre de l'eau. Abdullah s'est habillé pour sortir. Il sort tôt chaque matin pour trouver un travail quotidien. Ce jour-là il n'a pas travaillé. Il n'avait plus de force de résister pour tout. Il s'est affalé. Sa dernière respiration était: Zehra.

Avant la soirée la mauvaise nouvelle a été arrivée à Fatima. Son mari est décédé. Elle avait perdu une autre vie.

Ils sont venus du pays de bombes.
Leur petite fille s'est immolée pour un jeu.
Le jeu implacable des adultes. Cette vie
cruelle les a attrapés.

ЖАШЫНМАК

Кокустан бир үн угулду. Жер кыймылдап, асман күркүрөдү жарылуунун соккусунан. Кичинекей кыз ыйлап баштады. Коркту эле, ыйлап жатып титиреп жатты. Чуркап келип атасын кучакты. Анткени атасы аны коргойт эле. Ал күчтүү эле. Бардык нерсени билчү, бардык нерсени көрчү, баарын коргойт эле. Бирок бир гана жашынмак ойноону билбейт эле атасы. Ар дайым жеңилчү. Зехра жашынганда атасы аны эч таба албачу. Бул кандай болчу эле? Кантип мындай жакшы жашынчу эле Зехра?

Атасы, Абдулла; арык, кара тору, кыска бойлуу бир киши эле. Күлгөндө оң көзүнүн алдында бир чукур пайда болчу эле. Зехра дагы атасыны кытыгылап ал чукурга бармагыны койчу эле. Анын көзүнүн алдында да бир чукур болушун каалачу. Бармагы менен өзүнүн жүзүнө койсо болоорун ойлойт эле. Зехранын апасы, Фатима болсо ак жүздүү, сулуулар сулуусу бир аял эле. Узун кара чачтары жолук менен байланган. Күлгөндө бермет сыяктуу тиштери жаркылдайт.» Зехранын сулуулугу, апасы Фатимадан өткөн» дечү эле Абдулла Бек. Ар дайым күлүп жатып атасы менен апасын билчү кичинекей кыз. Бактылуу эле үйлөрүндө. Өлкөлөрүндө бомба үндөрү чыгуусуан мурун бир гана дубалары тынчтык эле.

Бомба үндөрү... Зехраны ордунан секирткен, титиреткен, ошол кичинекей жүрөгүнү түшүргөн корку толгон үн. Бир кичинекейдин жашоосуна атылган азаптуу бомба...

Зехра эмне болгонун түшүнө албады. Бир гана коркуп жатты. Абдулла Бек, кичинекей кызынын титирешин токтото албады эле. Үндөр катуу чыга баштады. Бомба үндөрүнө адамдардын ыйлары аралашты. Зехранын коркуусу барган сайын күчөдү. Фатима айым кызын кучактады, кучагына катуу кысты. Абдулла Бек жомок айтып баштады кызына. Бирок Зехра дагы эле ыйлап жатты. Абдулла Бек кызын кучагына алып «кел оюн ойнойлу» деди. Зехра дароо сооронду. »Эмне ойнойбуз? » деп сурады. Абдулла Бек күлүп »жашынмак» деди. Зехра таң калды. »Кандайча ? Сыртта ким бар эле?» Атасы түшүндүрүп баштады »Сырттагылыр бизди табууга аракет кылып жатышат. Алар чоң чоң кишилер. Бул үндөр бизди коркутуу үчүн. Биз алардан канчалык жакшы жашынсак ошончолук тез кутулуп, оюнду жеңебиз.»

Зехра толкунданып атасын угуп жатты.» Бирок менин куклам дагы биз менен жашынат» деди. Атасы башын ийкеди.» Кана оюн башталсын» деп кичинекей колдорун жогору көтөрдү Зехра. А бирок оюн башталганына көп болгон эле. Адамдар үстүндө ойнолгон оюн башталганына көп болгон эле...

Зехра, атасы, апасы жашынышты. Баары жакшы эле. Албетте бир гана Зехра үчүн... Кокустан бир үн угулду. Бул жолкусунда дагы да жакындан угулду үн. Аябай катуу эле. Жер титиреди, эшиктер ачылды. Бардык жер чаңга капталды. Дем алынбай, гуулдагандан башка үн угулбай жатты. Фатима айым көздөрүн ачууга аракет кылды. Бир нур, бир жарык көрдү бир гана. Дароо кичинекей кызына кайрылып карады.» Тур кызым. Оюн бүттү». Зехрадан үн чыкпады. Фатима айым кайталап »Бол Зехра тур!» Зехра дагы реакция бербеди. Аягында Фатима айым кызын өзүнө каратып тургузду. Бул Зехра болушу

мүмкүн эмес эле. Кичинекей сулуу кызы булл эмес болчу. Бул бала ким эле? Кантип бул жерге келди? Зехра каерде? Зехра караңгылыктан коркчу эле, жалгыз калуудан. Кичинекей кызын табу керек эле. Фатима кыйкырганда Абдулла дагы көздөрүн ачты. Күйөөсүнө карап «тур! Зехра жок. Аны табышыбыз керек. Жашынса керек анны табайлы»

Абдулла Фатиманын кучагындагы кичинекей балага карады. Жүзү канга толгон, көйнөгү айрылган, колундагы кукланы катуу кучактаган кызга... Зехра бомбалар басып алган шаардан кеткен эле. Бир баланы дагы алып кетти, бул адилетсиз оюн. Абдулла Бек кызынын жүзүнү аарчыды колдору менен. Акыркы жолу жүзүн сылады Зехранын. Кичинекей кызынан артында бир гана кукаласы калды. Абдулла менен Фатиманын турмушунда бир гана кызынын кукаласы калды. Фатима кукаланын жүрөгүнүн үстүнө колун койду. Зехра деп өптү ал кукаланы, Зехра деп анны сылады. Бомбалар өлкөсүнү таштап кетти. Бардык элестерини кыйраган үйлөрдүн арасына ташташты... Өз өлкөлөрүн таштап кетүү алар үчүн аябай оор болду. Бир гана топурак бөлүгү эмес болчу таштап кеткендери. Жанынын бөлүктөрүнү дагы ал жерлерде таштап кетишти. Жашоо аты берилген сахнада эң аянычтуу ролдор аларга берилди эле. Бала жоготуу азабын тартуу оңой болбойт эле.

Бир үй арендага алышты, подвал кабатында бир комната үй. Алардын үйү уя боло албайт эле. Анткени жандарынын бир бөлүгүн туткундалган жерлерине аманат кылып таштап келишти. Төрт дубалдын ичине күн нуру кире турган бир да тешик жок эле. Күндүн нурун көрүшсө дагы таанышпайт болчу. Эми алардын көздөрү караңгылыкты көрчү болду.

Абдулла менен Фатима, орундуктун алдында жарым саатка жакын сүйлөшпөстөн турушту. Бул ичи бош дубал кандай үй болчу эле. Эшик чалынганда чочуй түшүштү. Бир ызычуу бар эле көп кабаттуу үйдө. Эч тааныбаган эле адамдар колдорунда буюдар менен алардын эшигине келишти. Эч кимден үн чыкпады.

Тепкичтердин башында турган, жашы өткөн бир байке үн чыгарды. "Кош келдиңер!" деди. Абдулла үн келген жака карап, күлүмсүрөп "Кош келдик" деп жооп берди. Бул эмне болгон буюдар эле? Дал ошол убакта жашы өткөн киши сүйлөй баштады. "Баарыбыз кыйынчылыктар менен бул күндөргө жеттик. Коңшулар силер үчүн бир топ буюм алып келди. Кабыл кылсаңар сүйүнөбүз. Чарчап турсаңар керек, уруксат берсеңер үйүңөргө жайгаштырайлы, анан силер эс алгыла" деди. Абдулла менен Фатима таң калышты. Коңшулардын бирөө төшөк, бирөө жаздык алып келди. Биргеликте үйгө жайгаштырышты. Бардык нерсе аябай тездик менен болду. Алар үчүн билбеген бир өлкөдө, тааныбаган адамдар уя курушту. Шүгүр кылуудан башка нерсе жок эле.

Абдулла дагы уктап албады. Таң атышын күтүп жатты. Башындагы суроолорго бир дагы чечим таба албады. Бул айласыздыктан кантип чыгаарын билбей жатты. Азан үнү Абдулланын ойлорун бөлдү. Үн чыгарбай отурган дивандан туруп саждага карай барды. Дал ошол убакта Фатиманын уйкусурап сүйлөгөнүн укту. Ал караңгылык күндөн бери Фатима ар дайым ыйлап ойгонот. Ар дайым бир түштү көрөөрүн айтчу эле. Беш жыл өткөнүнө карабай дагы эле ошол коркунучтуу түш. Фатима жалгыз, таштардын астында калган эле түшүндө. Абдулла аялын дароо ойготту. Тынчтануусу үчүн бир стакан

суу алып келди. Фатима бир аз болсо дагы түшүнүн таасиринен өзүнө келди. Абдулла сыртка чыгуу үчүн даярдана баштады. Үйүнө ар дайым эрте менен чыкчу эле. Жумушка баруу үчүн эмес, жумуш табуу үчүн. Ар таңда жумуш издечү. Күнүмдүк бир иш тапса үйгө нан алып келчү. Таба албай калса ач жатышат эле, эмне болсо дагы бомба үнү жок эле. Дагы үйдөн эртелеп чыкты, үмүт менен. Дагы бир эшикти тыкылдатып иш сурады. Дагы бир үйүнө алып бара турган нанга акча таба албады. Абдуллага эми бул жашоосу кыйын боло баштады. Арык жаны бул айласыздыкка чыдай албады. Жерге кулады. Акыркы демини кызынын атын айтып берди Зехра...

Кеч болбостон бул кабар Фатимага жетти. Көчүп барышкан жерлери дагы аларга үй боло албады. Дагы бир жолу Фатима жан берди. Бул жолкусунда көкүрөгүнө кысчу бир кукла дагы калбады.

Алар бомбалар өлкөсүндөн келди эле. Кичинекей кыздарыны бир жашынмака курман кылышты. Чоңдордун ташбоор оюнуна. Эми болсо Фатиманын өмүрлүк жолдошу кетти. Мында дагы жакшы жашына алышпады. Дагы бир жолу бул ташбоор оюн аларды сабалады. Бул кез болсо бир тиштем нанды деп...

Прятки

Внезапно раздался звук. Земля качала, небеса застонали взрыв насилия. Маленькая девочка начала плакать. Он был напуган, дрожа крик. Она подбежала и обняла его отца. Потому что его отец защищал ее. Он был очень сильным. Знает все, видит все, что он будет защищать всех. Но он не знал, как играть в прятки и один отец. Он всегда был побежден. Хранится ZEHRA и ее

отец никогда не найти бы его. Как эта работа происходит? Как Zehra так хорошо скрывали?

Его отец, Абдулла бек; слабая, брюнетка, был человек коротким. Гул был сформирован, когда яма под правым глазом. Захра своего отца в яме он прижался палец. Он хотел бы быть отверстие в нижней части глаза. Он думал, что это было бы при нажатии пальцем на ее лице, маленькая девочка. Zehra мать, Фатима, с белой кожей леди, красивая, и она была красивой женщиной. всегда плетеный длинные волосы в черном головном уборе. жемчужные зубы сияли в его лице, когда смеется. «Zehra красоты, г-жа Фатима происходит от» неприятностей Абдуллы-бея. Он всегда знал, что смех маленькая девочка, ее мать и отец. Днем один глаз в доме. Один из спокойствия молитвы, прекрасной страны до бомбы возвыситься голоса.

Zehra над прыгающими бомбами шумы ... Захватывающий, заставляя его выбивает из маленького сердца, как будто она испуганный голос. Небольшая бомба брошены в горькую жизнь ... Zehra должна была понять, что это такое. Он был так напуган. Абдулла Бей, маленькая девочка не могла унять дрожь. Голоса были подняты хорошо. Бомба была смешана с звуком человеческих криков. Захра все более страха. Г-жа Фатима обстоятельства девочка была, подался в плотный тело. маленькая голова прижата к его груди. Абдулла бек начал рассказывать ей историю. Однако Zehra все еще плакала. Абдулла бек взял девочку на руки и «Давай играть в игру», сказал он. Zehra плач внезапно остановился. «Что мы будем играть?» Спросил он. Абдулла Бей, смеясь, «прятки», сказал он. Он знал, как и большинство маленькой девочки прятки. «ОКей. Но нет места, чтобы спрятаться в доме ».

Zehra скрутить ему шею, но у него было решение, «давайте там в игре,» сказал он. Но цель Абдуллы Бей должен был отвлечь девочку домой. Может быть, этот темный день так, чтобы он мог восстановиться. Абдулла Бей, «Моя прекрасная девушка. Мы собираемся, чтобы скрыть от снаружи. «Он сказал. Zehra был удивлен. «Как? Кто что снаружи? «Его отец начал объяснять» Аутсайдеры пытаются найти нас. Они были большими большими людьми. Это звучит, чтобы напугать нас. Если мы скрываем, насколько хорошо он избавляется от них раньше, и мы выиграли игру ".

Zehra жадно слушала его отцу. «Но памперсы моего ребенка будет храниться вместе с нами,» сказал он. Его отец кивнул головой. «Ну, пусть начнется игра,» он левитировать крошечные руки Zehra. Он не знал, Но ни одна игра не была самого начала. игры играют на человечество уже началась ...

Они спрятали небольшую ZEHRA, его мать и отец. Все было очень красиво! Конечно, только для ZEHRA ... Вдруг послышался голос. На этот раз звук подошел ближе. Это было очень интенсивным. Земля содрогнулась, двери открылись. Везде она была покрыта облаком пыли. Дыхание не принимается, можно услышать жужжащий звук от другого. Г-жа Фатима попыталась открыть глаза. просто свет, он увидел белый свет. Он посмотрел на маленькую девочку сразу же вернулся. «Вставай, девочка. Давайте, игра окончена! «Там не было слышно ни звука из Захра. Повторите госпожу Фатима «придумали ZEHRA. Давай! «Zehra еще не реагировал. В конце концов, он повернулся к своей дочери леди Фатима. Это не было Zehra. Маленькая, красивая дочь не было.

Кто был этот ребенок? Как же он пришел сюда? Zehra, где я был? Zehra боялся темноты, от одиночества. Он должен был найти маленькую девочку. Абдулла леди криков Фатимы Веу открыл глаза. Обратился к своему мужу, «вставай!» Он сказал. «Нет Zehra. Мы должны найти его. Пусть она хранится. «Фатимы Абдулла посмотрел на колени маленького мальчика. Лицо его окровавленное, разорванное платье, маленькая девочка плотно завернутой в ткани кукла руке ...

Бомба ушла из маленького города взят в плен Захра. эта предательская игра была еще одного ребенка. Абдулла Бей девушка вытер лицо руками. Последний раз, когда он коснулся ее лицом маленького Zehra . Маленькая девочка осталась без единой тряпичной куклы. Абдулла и жизнь Фатима одной тряпичной куклы. Фатима тряпичная кукла над головой дама имела сердце. Zehra сказал мусор был без ворса, она гладила голову яда. Бомбы покинули страну. Падение всех воспоминаний о снесенных домах ... они приходят, чтобы оставить свои страны это было очень трудно для них. Они были не только часть земли, которую они оставили позади. Может ли заключенный оставил следы в почве падения. Жизнь была дана сценическое имя, данное им в самых жестоких ролях. Сын терпеть боль не будет легко.

Они держали дома, один глаз в подвале дома. Слоты не будет в их доме. Потому что пришли ли заключенные доверить свою жизнь штуки падения почвы. Там не было никого в четырех стенах отверстия в свете дня. Они также признают визуально свет в любом случае. Теперь, глядя в темноту их глаз. Г-жа Фатима и Абдулла-бей, недалеко полчаса они стояли разговаривали перед скамейкой. Это как дом будет пуст четыре стены. Они вздрогнули от

дверного звонка. Был шум в квартире. Люди, которых она никогда не встречалась с вещами в руках они пришли к их двери. Он не слышал, звук от кого.

стоя в начале лестницы, пожилой дядя нарушил молчание. «Добро пожаловать!», Сказал он. Абдулла бек смотрел на сторону звука, улыбаясь, «Я нашел хороший», ответил он. Все было в порядке на этот материал? Только тогда Введенный сказал старик. «Мы пришли сегодня с трудностями. Соседи подготовили несколько вещей для вас. Мы рады, что вы согласны. Кроме того, вы устали, пусть ваш дом скоро и остальные правила», сказал он. Леди Фатимы Абдулла Веу были удивлены. Некоторые из соседей принесли матрасы, несколько подушек. Она была создана с согласия домов. Все это произошло очень быстро. Леди Фатимы Абдулла бек не поспевает с этой скоростью. В стране, они знают, люди, которых они не знают, что они установили свой дом. Будьте благодарны, что не было ничего другого, чем в языке.

Абдулла бек не спать снова. Просто ждет просветления дня. Виды вопросов в его голове и не могли достичь решения. Он не знал, как выйти из этого отчаяния. Голос Азана сломал свои мысли Абдулла бек. Он встал с дивана сидеть спокойно обратился к молитве. Только тогда он услышал в Фатиме бредит. С тех пор этот темный день г-жа Фатима была всегда она просыпается в слезах. Он сказал, что он всегда видел тот же сон. Несмотря на то, что уже прошло пять лет в том же самом страшном сне. Один, миссис Фатима осталась под грудой камней во сне. Абдулла Бей немедленно разбудил свою жену. Он принес стакан воды, чтобы успокоиться. Г-жа Фатима была освобождена от влияния получить

немного сон. Абдулла бек начал готовиться выйти. Рано вытаскивают из дома каждое утро. не будет ходить на работу, чтобы найти работу. Каждое утро стояло поиски работы. Что это может занять забрать домой буханку хлеба, если он находит ежедневную работу. Они не могут найти или получить голодным снова, там был звук бомбы в комнате. Опять же из дома утром, в надежде карман. Он хотел работу снова постучал в дверь. кусок хлеба не мог найти деньги, чтобы взять домой. Абдулла бек пришел тяжелый теперь они живут. Учитывая эти трудности не могли нести более тощее тело. Он упал на землю. он имел обыкновение говорить имя девушки испустил дух. Zehra...

Г-жа Фатима достигла без вечерних новостей. Там, где они не могут быть перемещены в их дом. Тем не менее, г-жа Фатима дала душу. Это было не раз нажимать даже тряпичную куклу к груди.

они пришли страны. Они решили принести в жертву маленькую девочку в прятки. Большая часть жестокой игры. Теперь он ушел, и дама партнером Фатимы. Они не могли до сих пор хранится хорошо. Тем не менее, он их в этой жестокой игре Собела. На этот раз, как для ради куска хлеба ...

SKRIVALNICE

Nenadoma se je zvok.Tla zaniha, nebesa zastokal eksplozijo nasilja.Deklica se je začela jokati.Bil je prestrašen, tresenje krik.Stekla je in objela svojega očeta.Ker ji je bil njegov oče zaščito.Bil je zelo močan.Vse ve, vse vidi, bi ga zaščitili vse.Ampak on ni vedel, kako se igra hide-in-en sam očeta.Vedno je bil poražen.ShranjenaZehrain njen oče ga ne bi nikoli našli.Kako je to delo se je dogajalo?KakoZehraje skrival takodobro?

Njegov oče,AbdullahBey;šibka, črna je človek kratko.Gul je nastala, ko je jama pod desnim očesom.Zehra je požgečkal občutek prst čutiti, da jame očeta in pritisnil.On biradi,da se luknja v dnu zakopavanje naših. Mislil je, da bi bilo ob pritisku s prstom v obraz, deklica.Zehra in njena mama,Fatima,bele polti dama, lepa in je bila lepa ženska.Vedno pleteni dolge lase v črno pokrivala.Biserna zobje sije na obrazu, ko se smejim.» Zehraena lepota,gospa Fatimaprihaja iz" težav Abdullah Bey. Vedno je vedel, smeh deklico, njeno mamo in očeta.Z veseljem imela eno oko v hiši.Edenod vedrinomolitve,lepo deželo pred bombo dvigajo glasovi.

Zehranad premetavatibombnih hrupa ...na grozo, ki povzroča, da premagati majhnega srca, kot da bi prestrašili glas. Majhen bomb vrgli v grenko življenje ...Zehramoralarazumeti, kaj to je.Bil je zelo prestrašen.Abdullah Bey, deklica ni mogel ustaviti drgetanje. Glasovi so bili dobro postavljeno. Bomba je bila pomešana z zvokom človeških kriči.Zahraje boljbatı.GaFatimaokoliščine dekle je, nagnila v tesen telo.Mala glava pritisnil na prsi.AbdullahBey začel ji povedati zgodbo.VendarZehraše vedno joka.AbdullahBey se je deklica v rokah in "Pridi igrati igro," je dejal. Zehra edenjok

nenadoma ustavil. "Kaj bomo igrati?«je vprašaldipojedel.Abdullah Bey, smeh, "skrivalnice" je dejal. Vedel je,kot večinadeklicaskrivalnice."V redu.Vendar pa ni prostora za skrivanje v hiši. "Zehrazasukvratu,vendarjeimel rešitev, "gremo tam v igri," je dejal.Todacilj Abdullah Bey je bil odvrniti deklico doma.Mogoče je to temen dan, tako da je lahko opomore.AbdullahBey, "Moja lepa punca.Mi bomo skriti od zunaj."On jerekel.Zehrabila presenečena."Kako?Kdo je to zunaj? "Njegov oče je začel, da pojasni" Dr.Isara tiste, ki poskušajo nas.Bili so veliki veliki možje. To se sliši, da nas prestrašiti. Če smo skriti, kako dobro dobi znebite njih prej, in smo zmagali.

Zehranestrpno poslušal svojega očeta. "Vendar pa se bo moje dojenčka plenice shranjeni pri nas," je dejal.Njegov oče je prikimal. "Daj no, naj se igra začne," je lebdijo drobne roke Zehra.Ni vedel, vendar je ni igra bila že na začetku. Gre igralna človeštvose je že začelo ...

SkrilimajhnoZehra,njegovo mater in očeta.Vse je bilo zelo lepo!Seveda, samoza Zehra.. Nenadoma glas je bilo slišati. Tokrat je zvok prišel bližje.Bilo je zelo intenzivno.Zemlja stresla, vrata odprla. Povsod je bila pokrita s prahom oblaku. Dihanje ni treba, da bi jih lahko slišali brenčanje zvok od drugega. Ga Fatimaje poskušala odpreti oči.Samo svetloba, je vidla belo svetlobo. Pogledala je deklico takoj vrne. "Vstani, dekle. Daj no, je igre konec!" Nibilo nobenega zvokaiz Zehra. Ponovitegospa Fatimaje "hiokrepijo Zehra. Pridi! «Zehraše ni odzvala.Sčasomase je obrnil k svoji hčerki Lady Fatima. Nibilo Zehra. Majhna, lepa hči ni bilo. Kdo je ta fant?Kako je prišel sem? Fine Zehra kjesemostal? Zehra jebilostrahteme, samote.

Moralanajtidekleznižala. Abdullah Bey odprl oči s kriki občutek FatimaHa-

nim.. Koci, kot se je vrnil v"vstani!«je rekel.Moramo ji najti. Naj se shrani."Fatima Hanım Abdullah pogledal na majhen otrok o Fatimi naročju. Deklica s svojim zakritim obrazom v krvi, razbili vsako obleko, tesno ovit okoli vsake krpo lutka .

Bombaje odšel iz majhnega mesta sprejeti zapornika Zehra. Ta izdajalski igra imela eno otroka. Abdullah Bey dekle obrisal obraz z rokami. Nazadnje, ko se je dotaknil njenega obraza majhen Zehra. Deklica je ostala brez enega samega lutka iz cunj.b Abdullah in življenje Fatima eno lutka iz cunj.Fatima ragdoll nad glavo, damaje imela srce. Zehra dejala naplavin je krpo, je pobožal glavo strupa. Bombe so zapustili državo.Padec vseh spominov iz porušeni hiš ...pridejo zapustiti svoje države, da je bila za njih zelo težko.Niso bili samo del zemljišča, ki jih pustili za sabo je lahko zapornik zapustil skladbe v pada zemlja.Življenje je dobila ime fazi, ki jim je v najbolj brutalnih vlog.Sin nosi bolečine ne bo lahko.

Se hranijo doma, eno samo oko v kleti hiše.Reže ne bi bilo v njihovi hiši.Ker če je zapornik prišel zaupati svoje življenje kosov padajo tla.Nikogar ni bilo znotraj štirih sten luknje v luči dneva.Prav tako vizualno prepozna luč dneva vseeno.Zdaj, strmeli v temi njihovimi očmi Ali Fatima Hanım in Abdullah Bey, potem pa nehaj govoriti blizu pol ure pred klopi.To je, kako bi bila hiša prazna štiri stene.So ga pretreseta zvonec.Tam je bil hrup v stanovanju.Ljudje nikoli srečali stvari v svoje roke, so prišli na njihova vrata.On ni slišal zvoka iz vsakogar.

Stoji na začetku stopnic, starejši stric pretrgal tišino."Dobrodošli!" On je rekel. Abdullah Bey pogledal na strani zvoka, nasmejan, "sem našel lepo," je odvrnil.Vse je bilo v redu, na te stvari?Ravno takrat je prišel v rekel stari."Danes smo prišli s

težavami. Sosedje so pripravili nekaj stvari za vas.Veseli nas, da se strinjate.Prav tako, ste utrujeni, samo pustite vaš dom hitro in počitek pravila, "je dejal. Fatima Hanım in Abdullah Bey bili presenečeni. Nekateri sosedi prinesel vzmetnice, blazinami. Ustanovljena je bila s soglasjem domov.Vse se je zgodilo zelo hitro.atima Hanım in Abdullah Bey ni šli v korak s to hitrostjo.V državi vedo, ljudje ne vedo, da določi svoj dom.Bodite hvaležni, ni bilo nič drugega kot v jeziku.

Abdullah Bey ni več spati.Samo čaka na razsvetljenje dneva. Vrste vprašanj v njegovih mislih in ni mogel doseči rešitev. Ni vedel, kako priti ven iz tega obupa Vstal je iz kavč sedel tiho obrnil k molitvi. Ravno takrat je zaslišal v Fatima ženski deliriju. Odkar ta temni dan je gospa Fatima vedno zbudi jok. Rekel je, da je vedno videl iste sanje.

Čeprav ji je bilo pet let, v istem strašnem sanje. Sam, je gospa Fatima ostal pod kupom kamenja v sanjah. Abdullah Bey takoj zbudil svojo ženo. Je prinesel kozarec vode, da se pomiri. Ga Fatima je bila osvobodena vpliva dobili malo sanje. Abdullah Bey začela pripravljati, da gredo ven. Zgodnje potegnil iz hiše vsako jutro.ne bo šel na delo, da bi našli zaposlitev. Vsako jutro je stal iskanja zaposlitve. Kaj pa bi lahko odnesli domov štruco kruha, če ugotovi, vsakodnevno delo. Ne morejo najti lažnega pota, je bil zvok bomb v sobi. Spet iz hiše jutraj, v upanju, da žep. Želel je delo spet potrkati navrata. Še kos kruha ni bilo mogoče najti denar za ponovno sprejetje domov. Abdullah Bey je prišel Težke so zdaj živijo. Zaradi teh težav ni mogel izvesti bolj vitko telo. Padel je na tla. Včasih je povedati ime dekle je izdihnil. Zehra ...

Ga Fatima doseči brez večerna poročila. Kadar se ne morejo

premakniti na njihovo hišo. Vendar je gospa Fatima dal dušo. To ni čas, da pritisnete celo rag lutko k prsim.

Prišli so izdržave bomb. So žrtvovalisvojedeklice v skrivalniceigro. Zabrezobzirnoigro starešin. Zdajjebilnjenživljenjski partner niveč, jimniskrivaltudiveč. Spet so bilizadeti v tejbrutalniigri. In tokratzamalokruha ...

چھپنی چھپی

آضوبی اور تھی ربی بل زہی. آئی آواز ایک ک آچب
ایک صبتہ کے غصت کی صوبیکے ضے
کر غرو ع ب ر و ع ٹچی چھوٹی. صی بئی ض پکبر
ہوئے کھپ روتے اور تھی گئی ڈر وہ. صیب
کیو. لگیب گلے کو ٹپٹے اپ کر صورٹے اش. تھی ربی
دفبظت کی اش والض کے اش گ
ٹے جب کچھ ضت وہ. تھے ہضجوط ٹہٹ وہ. گئے کریں
ضت اور ہیں صیکھتے کچھ ضت ہیں،
کو والض کے اش صرف لیکي. ہیں کرتے دفبظت کی
وہ. تھی آئی کھیل بیں چھپنی چھپی
اش لیکي تھی چھپی زہرہ. تھے جبتے ہر ہیں اش ہوی گہ
بیں تلاظ کجھی اضے والض کے
زہرہ طرح کص تھب؟ ربب ہو کیطے یہ. تھے ضکتے کر
ربی چھپ ضے طرح اچھی ئ ات
تھی؟
فیم، ضیہ پتلے، ایک صبت؛ عضاللہ والض، کے اش
طٹے ہ وہ جت. تھے کے کضہ چھوٹے
ٹ ضب کھضا یجے ایک کے گھ آ صائیں کی ای تو تھے
کرتی گصگضی کو ٹپٹے اپ زہرہ. تھب ٹب
وہ. تھی صٹبتی ضے گلی ای اپ کو کھضا اش اور تھی
کے گھ آ کی اش کے بے چہتی تھی
اگر کے تھی ضوچتی ٹچی چھوٹی وہ. ہو کھضا ایک یجے
چہرے ئے اپ ضے گلی ای اپ وہ
والضہ کی زہرہ. گب پڑے کھضا کہ تو گی صے زور پر
سوئصورت فیم، ضفیض ایک فیطوہ ہطس
پٹے ڈھب ہوی گہ ٹبل لوجے ضیہ کے ای. تھیں سبتوی
تو تھیں طٹی ہ وہ جت. تھے ہوتے ہوئے
چوکتے پر چہرے کے ای ٹ صا جیطے ہوتی کے ای
تھے کہتے صبت عضاللہ. تھے
طٹی ہ وہ. "بے آئی ضے فیطوہ سوئصورتی کی زہرہ" کہ
اور ہیں کی اش کے اش اور تھی
گھر ضے چھوٹے ئے اپ وہ. تھے ئے جب ہوی گہ والض
صعب کی اھی ہوی گہ ای. تھے سوظ ہیں
ضے ئے گر ٹن ہیں ہلک سوئصورت کے ای تھی ہوتی
پہلے۔
جبتی لرز زہرہ ضے آواز بک سوف اش ... آواز کی ٹووں
ب ات صل ضب چھوٹب کب اش اور تھی،

ز کی ٹچے ایک. گب جیئے آ ٹہر جیطے تھب صہڑکتب
بیں زہرہ ... ٹن تلز ایک ہیں ضنگی
گلی ڈر ٹت صرف وہ. بے ہوا کب کے ضکتی ضوجہ
ضی چھوٹی ئ اپ صبت عضاللہ. تھی
چی او اور آوازیں. ضکتے روک ہیں کو ئے لرز کے ٹیٹی
ئ طب آوازیں کی ٹن. گئیں ہو
ہیں سوف کے زہرہ. تھیں رہیں ہلا ضبتہ کے چیشوں
لیٹب اضے ئے فیطوہ ہطس. ہوا اضیفہ
ئے ضی اور پکڑا ضے ہضجوطی کو جطن کے اش اور
کو ٹیٹی ئ اپ صبت عضاللہ. لگیب ضے
رہی رو تھی پھر زہرہ لیکي. لگئے ئے ب ض ئ کھب ایک
ببتھ کب اش ئے صبت عضاللہ. تھی
"ہیں کھلاتے چلو چلو"، کھب اور لیب ہیں ببتھ ئے اپ
اور گئی ہو چپ ضے ک آچب زہرہ
ہ ئے صبت عضاللہ "گے؟ کھلیں کب بن" لگئی ئے کہ
"چھپنی چھپی" کھب ہوئے طٹے
ض پط زببصہ ضے ضت کھیل یہ اش کے تھب پتہ ہیں ا
ئے چھپ ہیں گھر ہگر ہے، ٹھیک" بے۔
کب اش لیکي گی ہو اصاش وہ. "ہے ہیں جگہ کوئی کی
کھلاتے کر جب ٹہر بن" بے۔ دل ایک
کے تھی ٹت کی صبت عضاللہ لیکي. کھب ئے ہوں ا "ہیں
بے ضکتب ہو. رہیں ہی ہیں گھر
ضکے ٹچب ضے صی تبریک اش وہ ضے طرح اش کہ
ہیری" کہ کھب ئے صبت عضاللہ
زہرہ "گے چھپ ضے والوں ٹہر بن ٹیٹی سوئصورت
کوی ٹہر وہیں کیطے؟" تھی دیرای
ہویں وہ ہیں ٹہر لوگ جو" کھب، ئے والض کے اش "بے؟
رہے کر کوغ کی ئے کر تلاظ
ڈر ضے آوازیں کی ای. ہیں لوگ ٹڑے ٹڑے ٹہٹ وہ. ہیں
ضے ای بن کہ بے ٹہتر. بے لگتب
چھٹکرا ضے ای بن جلی ئ جت ہیں، جبتے چھپ
جبتے جیت ہویں گے، کریں دبصل
"گئے۔
ب ض کو والض ئے اپ ضے سروظ و جوظ ئے زہرہ
ٹھی گڑیب والی روہل ہیری لیکي"
ئے والض کے اش. کھب ئے اش "گی، چھپے ضبتہ ہوبرے
بے طور ہ ئے ا کے ہلایب ضر
ئے کہ اور اٹھپے ببتھ ضے چھوٹے ئے اپ ئے زہرہ
"ہیں کرتے غرو ع کھیل چلیں"، لگی
چکب ہو غرو ع ہی پہلے کھیل کہ تھب پتہ ہیں اضے الجتہ
کھیل پر ٹط ا جو کھیل وہ. بے
تھب۔۔۔ گیب ہو غرو ع ہی ضے پہلے تھب ربب جب
چھپ والض کے اش اور ہیں کی اش زہرہ، ضی چھوٹی
لیکي ٹکل! تھب ہکول کچھ ضت. گئے
ٹہر اش. آئی آواز ایک ک آچب ... لٹے کے زہرہ صرف
پرتگضض ٹہٹ. آئی ضے قریت آواز
جگہ پر. گئے کھول صروازے اور گئی بل زہی. تھی
گئی ڈھک ضے ٹبصلوں کے صھول

کی ضرورج وہ تہب ہیں ضرورار تھی ایک لئے کے ے بو
 ہیں پہچپی تھی ویطے کو ئ روغ
 عجز۔ تھیں ربی لگ ضیبہ گھیں آ کی ای اے۔ گے ضکیں
 ثبت فبطوہ هطس اور صبدت اللہ
 کھوکھلی یہ رہے۔ کھڑے تہ گھ ایک پہلے ضے ے کر
 وہ۔گی ے ت کیطے گھر صیواریں چبر
 ہیں ت ابرٹو۔ گے گھجرا ضبتہ کے ئی گھ کی صروازے
 وہ ہیں ج لوگ وہ۔ تہب غور ایک
 آنے کر لئے ضبہبی لیے کے ای وہ تھے، ئے جب ہیں
 ربب کہہ ہیں کچھ تھی کوئی۔ تھے
 تہب۔

ے اش۔ تہب کھڑا آصھی ٹوڑھب ایک اوپر کے ضیڑھیوں
 صبدت عجزاللہ۔ "آھضیض سوظ" کہب
 آپ" کہب کر هطکرا اور صیکھب اوپر کر ضی آواز ے
 یہ لیکي تہب ٹھیک کچھ ضت۔ "غکریہ کب
 بن" کہب ے آصھی ٹوڑھے لوڈے اش تھیں؟ چیسیں کب
 ہیں آنے ضبتہ کے مگکلات ٹبت ضت
 ثبت بن۔ لئے کے آپ ہیں کی تیر چیسیں کچھ ے پڑوضیوں
 قجول یہ آپ اگر گے ہوں سوظ
 هضص کی آپ گھر ہیں بن گے ہوں تھکے آپ اور لیں کر
 کر تھی آرام آپ تبکہ گئے کریں
 کہب۔ ے ہوں ا "ضکیں

کچھ۔ تھے دیرای فبطوہ هطس اور صبدت عجزاللہ
 کچھ ضے ہیں ای، لائے گئے پڑوضی
 گیب بو قبئن ضبتہ کے تعبوی گھر کب ای۔ لائے تکیے
 عجزاللہ۔ ہوا ضے تیسی ب ات کچھ ضت
 ضکتے کر ہیں ضے رفتبر اش فبطوہ هطس اور صبدت
 ہیں وہ جطے هلک ایطب ایک۔ تھے
 ہوں اتھے ئے جب ہیں کو لوگوں کے اش تھے، ئے جب
 کبب ضیٹ اور قبئن گھر کب ای ے

تہب۔ ہیں تھی کچھ کے علاوہ غکریہ پر زٹی کی ای
 وہ۔ تھے رہے ضکب ضو ہیں صوٹیرہ صبدت عجزاللہ
 ای۔ تھے رہے کر تظبر اکب صی صرف
 ربب هل ہیں دل کب ای تھے ضوالات جو ہیں طہی کے
 کے تھی ربی آ ہیں ضوجہ ہیں ا۔ تہب
 ضی آواز کی اطای جبئے۔ گلا کیطے ضے ہیوضی اش
 ضے سیبلات ے آپ صبدت کر عجزاللہ
 اور اٹھے ضے سبھوگی ضے صوفے ے آپ وہ۔ آئے ٹبر
 لوڈے اش۔ گئے ے لی وُز جبئے

اش۔ بہ ربی ٹول ہیں ض ئ فبطوہ کے ب ض ے ہوں ا
 بوگیہ فبطوہ ضے ثعض کے صی تبریک
 بوگیہ کہبضے تھی کہتی وہ۔ تھی اٹھتی ہوئے روتے
 صینتب صیکھبنی سواۃ ہی ایک
 تھی اٹھی یہ لیکي بے گئے گسر ضبل چ پب اگرچہ، بے
 بے سواۃ ب ڈراؤ اور بک سوف ایک
 تھی۔ چے کے ثوجہ کے سواۃ بک سوف ای اکیلے، فبطوہ
 طور فوری ے صبدت عجزاللہ
 کے ے صی دوصلہ کو اش وہ۔ اٹھیب کو ٹیوی ئ آپ پر
 کن از کن۔ لائے گلاش ایک کب ئ پب لئے

ب ج ت تہب، ضکتب لئے ہیں ص ضب تھی کوئی۔ تھی
 صے ہیں ئی ض آواز کوئی علاوہ کے ے
 کوغ کی ے کھول گھیں آ ئ آپ ے فبطوہ هطس۔ تھی ربی
 آئی، ظر ئ روغ ایک ہیں ا۔ کی
 ئ۔ روغ ضفیض ایک صرف
 طرف کی ٹچی چھوٹی ئ آپ اور ہیں ٹبرھڑیں ایک وہ
 ہو ستن کھیل اٹھو ٹیٹی، پیبری۔ "صیکھب
 فبطوہ۔ آئی ہیں آواز کوئی ضے طرف کی زبرہ "ابے گیب
 "اچلو زبرہ، چلو،" کہب پھر ے
 ے فبطوہ کبر آسر۔ ہوا ہیں اضہبر عول رص کوئی ے زبرہ
 یہ۔ اٹھیب کو ٹیٹی ئ آپ سوص

ٹیٹی سوٹصورت چھوٹی، کی اش یہ۔ ضکتی ہو ہیں زبرہ
 یہ تھی؟ کوئی ٹچی یہ۔ تھی ہیں
 ا کو زبرہ تھی؟ کہیں زبرہ پیبری آئی؟ کیطے یہیں
 اضے۔ تہب ٹرلگتت ہیں ب ت اور ضہیرے
 جبئے۔ عجزاللہ ب کر تلاظ کو ٹیٹی ضی چھوٹی ئ آپ
 کی ے رو کے فبطوہ هطس ے صبدت
 غوبر ے آپ ے اش۔ کھولیں گھیں آ ئ آپ ضبتہ کے آواز
 ہیں یہیں زبرہ "اٹھو" کہب، ضے
 اش ہے، ہوئی چھپی وہ۔ بے ب کر تلاظ کو اش ہویں۔ بے
 ے عجزاللہ "بے ب کر تلاظ کو

چھوٹی صیکھی۔ ٹچی ضی چھوٹی ہیں گوص کی فبطوہ
 کپڑے اور تہب سوی پر چہرہ کب ٹچی
 ئ آپ ضے هضجوطی ے اش اور تھے ہوئے پھٹے
 تہب۔۔۔ ہوا پکڑا کو گڑیب والی روہل
 گر ٹن جہیں گئی چلی ضے غبر اش زبرہ ضی چھوٹی
 ے کھیل کے غضاروں یہ۔ تھے رہے
 ئ آپ ے صبدت عجزاللہ۔ لی لئے جبی کی ٹچی اور ایک
 ہوں ا۔ کبب صبف ہ کب ٹیٹی

ایک۔ جھوا کو چہرے کے زبرہ چھوٹی ٹبر ے آسری
 ے اش گڑیب کی روہل ضی چھوٹی
 اے ضنگی ز کی فبطوہ اور عجزاللہ۔ تھی چھوٹی پیچھے
 ہیں گڑیب کی روہل ایک اش صرف
 وہ۔ لگیب ضے صل کو گڑیب اش ے فبطوہ هطس۔ تھی
 کی روہل اش ثلاثے ثلاثے کو زبرہ
 ہیں ا ضے وجہ کی ٹووں۔ تھی رہیں جب چوہتی کو گڑیب
 بضم ہ ای۔ پڑا ب چھوڑ کو هلک
 ے آپ لے کے ای۔۔۔ تھیں بیصیں تویم ٹیچ کے بت هکب
 ب جب هلک صوضرے کر چھوڑ کو هلک
 چھوڑ کو ٹکڑا کے زہیی ایک صرف وہ۔ تہب مگکل ٹبت
 اش ٹلکہ۔ تھے رہے جب ہیں کر

کو ای۔ تھے رہے جب کر چھوڑ کو ٹیٹی ئ آپ ہیں زہیی
 زیصہ ٹبت پر اضٹیج کے ضنگی ز
 غن کب ے کھو کو اولاص۔ تہب گیب صیب کر صار مگکل
 گب۔ ہو ہیں آصبی ب کر ترصاغت
 پر کرایہ پر سئل ہ چلی گھر ضب چھوٹب ایک ے ہوں ا
 گب ہوں ہیں گھر کب ای هکی وہ۔ لبب
 چبر۔ تھی پر زہیی قیضی ایک ٹیٹی کی ای گہ کیو
 صاسل کے ئ روغ کی صی ہیں صیواروں

صبدت عجزاللہ ہوئے۔ ستن تو سواۃ بُک سوف کے فبطوہ
 غروع ب کر تیبری کی ء جب ثبر
 کے کیم تھے جیتے جلیضی صبح ہو گئے وہ . گئے ہو
 ہیں، کرتے تلاظ کیم وہ صبح ہر لئے
 ضکتے لا گھر روٹی وہ تو ہے جیتب ہل کیم کو ای اگر
 اش تو ضکیں، کر ء تلاظ وہ اگر ہیں۔
 کے ای کن از کن لیکہ گب پڑے ب ضو ٹھوکب ہیں ا
 ہیں تو آواز کوئی کی ٹووں ہیں کوروں
 کے اھیض ایک ہیں جیت گئے کو صبح پھر وہ . آتی
 ایک پھر ثبر ایک ء ہوں ا . ضیتہ
 صر سواضت لئے کے کیم اور صی صضتک پر صروازے
 گھر ٹکڑا کب روٹی اور کیم ہیں ا . کی
 ضجھی تھب ہوا تھی کچھ جو . ضکب ہل ہیں کو ء لیجب
 ربب ص پھ ہیں ہلک کے صبدت عجزاللہ
 اش ا جطن کوسور کب اش ضے۔ ئ پری گب تھب
 وہ . تھب ضکتب اٹھب ہیں کو ٹوجھ کے ہبیوضی
 ٹیٹی ئ اپ ص ضب آسری ب اپ ء ہوں ا . گئے گر بچے
 - ... زبرہ . کی اضتعوبل ہیں ء لی ب کب
 وہ . گئی چ پھ تک فبطوہ ہطس پہلے ضے غیم سجر یہ
 وہ آئے، کے کر بجرت وہ جہیں جگہ
 کھو اور ایک ء فبطوہ ہطس . ضکی ٹی ہیں گھر کب ای
 روہیل کوئی اش کے ای اش . تھب صیب
 لئے۔ کے ء لگب ضے ء ضی تھی ہیں تھی گڑیب والی
 ضی چھوٹی کی ای . تھے آئے ضے ہلک والے ٹووں یہ
 کھیل کے چھپیٹی چھپیٹی اش ٹچی
 ضے وجہ کی کھیل ردن ٹے کی ٹروں . گئی ہو قرٹی ہیں
 ضگی ز کے فبطوہ ہطس ا اور
 ضے طرح اچھی پھر ثبر ایک وہ . گئے چلے ضیتہی کے
 پھر ثبر ایک وہ . ضکنے ء چھپب
 اش اور . ئ ٹ ء گب کب کھیل ء ضفکب اش
 لئے۔ کے ٹکڑا کے روٹی ایک صرف ثبر

Biz miydik?

Mehmet Akif DAMAR *

Bir yaşamın acı ve mücadele döneminde dünyaya gelmiş birinin hikâyesidir benim hikâyem.

Doğduğum zaman ne ülkemi tanıyordum ne de toprağının kokusunu biliyordum. Ailem zalimlerin zulmünden kurtulmak için ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardı.

Ben toprağın, havanın, yağmurun ve çığlıkların çocuğu olarak doğdum. Gözümü ilk açtığımda ölümü görmüştüm diğer bebeklere nazaran.

Annem kendini ölüme siper etmişti baharı görebilmem, çiçeklere dokunabilmem için. Bana o şansı vermişti, yalnız bırakarak beni. Öksüz bir bebek olarak 5 yaşındaki abimin mesuliyetine bırakılmıştım.

Biz yola çıktığımız da kuzenlerim Nisa, Naime, Ahmed ile kocaman bir aileydik. Büyüdükçe ve zaman akıp gittikçe hepsini ben öldürüyormuşum gibi annemden sonra dedem arkasından nenemi kaybetmiştim. Öyle bir durumdaydık ki onları sadece bir kayanın dibine defnedebilmiştik. Ne mezar taşları vardı ne de onlara ait kabirleri.

Yıllar su gibi akıp geçmekteydi. Birgece mağaranın birinde dinlemek için mola vermiştik. Ay şansı ile etrafı aydınlatırken aniden teröristlerin baskını ile ne yapacağımızı anlayamamıştık. Kaçışırken halamla göz göze gelmiştik. 'Ahmedim'dediğini duymuştum sadece. Oğlunu teröristlerin elinden alabilmek için mücadeleye girmişti ki karanlığın içinden yıldızı anımsatan bir ışığın çıkıp halamla buluşmasıyla son bulmuştu mücadelesi. Başından yüzüne doğru kanlar akarken oğlunun götürülüşünü izleyerek toprağa düşmüştü. Biz hiçbir şey yapamamış, kaçmakla yetinmiştik. Nereye gideceğimi-

zi bilememiştikne ülkemize dönebiliyorduk ne de saldırıya uğradığımız yerde kalabiliyorduk. O kadar çok korkmuştuk ki halamı gömmeye dahi fırsat bulamayıp yola koyulmuştuk.

İlk kez gözlerimin önünde bir insanın öldüğüne şahit olmuştum. Unutmadığım ve beni derinden yaralayan olay ise onun gözlerinde ki çaresizliği görmem, kanlı gözyaşlarının toprağa düşmesiyle yavaş yavaş son nefesini vermesiydi. Hayat bir çocuğa gösterebileceği en korkunç olayı yaşatmıştı. Olaydan sonra günlerce yürümüştük.

Açlıktan o kadar çok yorulmuştum ki bir şey yiyemez ve içemez olmuştum. Korkuyordum, sessizce ağlıyordum ve altımı ıslatır olmuştum.

Yolculuğumuz esnasında terk edilmiş tanklar ve mevzi alanları bulmuştuk. Artık bizi evimizden eden, terk edilmiş tankların içi ve mevzi alanları olmuştu yeni evimiz. Geceleri rüzgârın etkisiyle tankların içi uğuldamaya, sertleşen rüzgârın etkisiyle tankın içi çığlıklar atan insanların sesiyle dolup taşıyordu.

Öyle bir şey ki tankın içinde ve mevzi alanın da yaşamak her gün silahların ve bombaların sesiyle uyanmak gibidir. Hatta sığınacak eviniz yoksa üzerinize yağın yağmur cehennem ateşi gibi acı verici, örttüğünüz yorganlar ise o acıyı çektiren alev gibi gelir insana.

Bunca acılar içerisinde, yaşanan katliamlarla kocaman ailemden abim ve babam kalmıştı yanı başımda. Etrafta ki silah ve bomba sesinin yerini ardı kesilmez sela sesi almıştı.

Bir gün, gecenin karanlığın da bir karartı görmüştüm. Sırtı dönük bir adam, hayatın vermiş olduğu yük ve çaresizlik ile kafasını gökyüzüne çevirmiş yıldızları izleyerek ağlıyordu. Yanına gittiğim de dönüp bana bakmıştı. O bakışının ardından öyle bir çığlık atmıştı ki karanlığın deminde ansızın uyanmışım rüyamdan. İlk defa farklı hissediyordum, farklı his-

setmeme neden olan şeyi kısa sürede fark etmiştim çünkü altımı ıslatmıştım. O kadar çok utanmıştım ki elimde kalan son kıyafetlerden birini çıkarıp atmam gerekecekti, babam ve abim beni görmesinler diye.

Sessizce kalkıp dışarıda üzerimi değiştirdikten sonra ellerimle toprağı kazmaya başlamıştım. Kirlettiğim kıyafetlerimi toprağı gömüp üstümü örterken anladım ki toprak birçok şeyin üstünü örtmekte işe yarıyormuş. Medeniyetlerin üstünü örttüğü gibi ayıpların üstünü de örtmekte güçlü bir yönü varmış.

Yolculuk hepimizi perişan etmişti. Onca zaman sonra bir ülkenin sınırını görür olmuştuk. Oraya doğru yola koyulmuştuk ki ailemi elimden alan zalimler biz ve bizim gibi oraya varmak isteyen binlerce kişiye ateş açmıştı. Bizleri avlar gibi öldürmüşlerdi.

Babam iri cüsseli ve güçlü bir adamdı. Ateş açılmaya başladığı zaman üzerimize kapa-narak korkmayın kurtulduk artık, sesimizi duyanlar oldu. Bizi bu ateşin içinden çıkartacaklar dedikten sonra üstümüzde uyuyakaldı.

Bir süre sonra her taraf sessizleşmişti. Genci, yaşlısı, bebeklisi herkes katliama uğramıştı. Etrafta kan renginin karıştığı kırmızı bir toz bulutu dönüp duruyordu. Tıpkı ölümü, acıyı, masumiyeti anlatır gibi sağa-sola, aşağı-yukarı hareket edip duru-yordu. Bir süre sonra toz bulutu da sessiz bir ninni gibi kaybolup gitmişti.

Abim ve ben olaylardan sonra uzun bir süre babamı izlemiştik, ne zaman uyanacak diye ama hiç uyanmamıştı. O da annem gibi bizi kurtarmak için kendini feda etmişti. Onsuz yola koyulmuştuk. Sınıra vardığımız da birkaç askerle karşılaştık. Öyle yorulmuştuk ki ellerimizi kaldırmaya dahi gücümüz kalmamıştı.

Ağlayarak isyan etmiştim, Haykırmış-tım. "Biz miydik bunları yaşamak isteyen? Biz miydik ailemizin ölümüne şahit olmak isteyen? Eğer biz değilssek

kimdi o zaman bize bunları yaşatmak isteyen? " ta ki önümüze çıkan askerler silahlarını indirip bize sarılıp artık her şey bitti, Türk milletinin himayesindesiniz diyene kadar ağlamaya devam etmiştik.

Öyle bir sarılmıştık ki askerlere sanki kaybettiğim aileme tekrar kavuşmuştum. Kendimizi toparladıktan bir süre sonra sınırdan geçirilip sağlık kontrolleri yapıldı.

Uzun yıllar sonra hayatımda tatmadığım yemekleri tatmıştım ve kırmızı rengin hatırlattığı kan ve ölüm yerini tatlı elmaya bırakmıştı, bir çocuk için.

Kendime şu soruyu sormuştum 'Acaba bize bu acıyı yaşatanlar içinde kan bu kadar tatlı mıydı ki bizi katletmekten bu kadar zevk almışlardı.'

Okula başladığım da 10 yaşıma basmıştım. Geçirmiş olduğumuz zor zamanlar-dan sonra Türkiye'deki yaşama çabuk uyum sağlamıştım ama abim sağlamamıştı. Benim güvende olduğumu gördükten 3 yıl sonra Gazze'ye geri döndü. Zor ayrılmamıza rağmen gitmesine izin vermiştim.

Birçok bahar görüp, çiçeklere dokunmama rağmen ondan bir daha haber alamamıştım. 30 yaşıma girmiştim. Aydın'ın Güllübahçe ilçesin de yaşayan sıradan bir insandım.

Yazmış olduğum "OLMAYAN ANILARIM" adlı eserle insan yaşamının hayatın da olmayan anılarla beraber ruhsal bozukluklara değindiğinden dolayı Nobel edebiyat ödülü almaya layık görülmüştü.

Büyük bir heyecanla hazırlığa başlamıştık. Tam yola koyulmak üzereyken asistanımın önemli bir toplantıyı hatırlamasıyla 4 gün sonra gitmeye karar verdim. Asistanım Leyla'yı hazırlıklar boşa gitmesin diye erken gönderdim.

Ben ödülün verileceği gün yola çıkabilmişim. İsveç'e indiğim de ödül töreni çoktan başlamıştı. Tören de asistanımla buluştuğumda, yanında tanıdık bir sima

görmüştüm. Önce anlam verememiştim fakat tokalaştığımız zaman elinin üzerindeki 2 kurşun izi bana her şeyi anlatmıştı.

Leyla erken gittiği töreni fırsat bilip, benim arayıp bulamadığım abimi bana getirmişti. Bizi bizden ayıran savaşa karşı yıllar sonra tekrar bir olmuştuk.

Hasret giderirken anons yapıldı ve çağrı şu şekildeydi. 'Yazmış olduğu eserle dünyayı yerinden sarsan, kitabın giriş kısmında belirtmiş olduğu "Yaşım ufaktı ama geride bıraktığım izler daima büyüktü çünkü ayağım da babamın ayakkabısı vardı." cümle

siyle 'OLMAYAN ANILARIM' adlı kitabın yazarı El Araf RAŞİDİ' yi ödülünü almak için kürsüye davet ediyorum'.

Ödülümü teslim alırken konuşmamı, bize sahip çıkan, destek veren Türk milletine teşekkür ederek sonlandırdım.

*Mehmet Akif DAMAR/ Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Lisans Öğrencisi,

**Yeni Fikir Stratejik Araştırmaları Derneği (Yeni Fikir SAM)'ın T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın PRODES dahilinde Türkiye Kızılay Derneği Aydın Şube Başkanlığı ve Adnan Menderes Üniversitesi ortaklığında yapılan "Göçmen Sorununa Genç Bakış" İsimli yarışmada hikaye dalında 8. olan eser.

Were we?

It is a story of someone who came to earth in a time of pain and struggle, it is my story.

When I was born I neither knew my country nor the smell of its land. My family had to leave their country to get rid of the tyranny's persecution.

I was born as a child of earth, air, rain and screams. When I first opened the eye, I saw death compared to other babies.

My mommy used herself as a shield to death so that I can see the spring and for touching the flowers. She gave me that chance, by leaving me alone. As an orphan baby, I was left to the responsibility of my 5 year old elder brother.

We were a big family with my cousins Nisa, Naime, Ahmed, whom we went on the road with. As I grew up and time passed I lost my grandfather and my grandma after my mother as if I was the one killing them. We were in such a situation that we could only bury them beside a rock. They did not have grave stones, and they didn't have tombs that belonged to them.

Years slipped by. One night we had a break to listen in one of the caves. When the moon was illuminating the surrounding with glory, we suddenly could not figure out what to do with the terrorists' raids. While running me and my aunt caught each other eye. I just heard her say 'my Ahmad'. She struggled to get his son out of the hands of the terrorists, but her struggle ended with a light reminiscent of the star that had came out of the darkness. As the blood flowed from her head to her face, she watched them taking her son and while watching she fell to the ground. We could not do anything, we only managed to flee. We had no idea where we were going, nor could we return to our country, nor could we remain in the place where we were attacked. We were so afraid that we could not find a chance to bury my aunt and set out.

For the first time I witnessed the death of a person in front of my eyes. The thing that I did not forget and deeply hurt me was that I could see the desperation in her eyes, her bloody tears falling to the ground and slowly giving her last breath. Life showed the most horrible thing that a child could see. We walked for days after the event.

I was so tired of hunger that I could not eat and drink anything. I was scared, I was crying quietly and I was wetting my clothes.

During our journey we found abandoned tanks and the site. Now these abandoned tanks interior and the site that caused them to abandon their homes have become our new home. By the effect of the winds at night, the tanks were filled with the voice of the people screaming inside the tank with the effect of the hardening wind. Living in the inside of the tank and in the site was something of a kind it was like waking up with the sound of guns and bombs. And if you do not have a house to shelter, the rain that falls on you will be as painful as the fire of hell, while the quilts you are covering with will be like a flame that makes you suffer.

In this much painful situation, my brother and my father were the only ones remained from my big family from the massacres. The sound of 'sela' (which is a beautiful call on) replaced the sounds of the weapons and bombs.

One day, I saw a silhouette in the darkness of the night. A man who was facing back was crying while watching with the burdens and desperation that life had given. When I went to him he turned and looked at me. He had screamed like after that gaze that I suddenly woke up in the darkness of my dream. I felt different for the first time, I soon realized what caused me to feel different because I wet my clothes. I was so embarrassed that I had to take off one of the last clothes I had left, so that my father and my brother would not see me.

I started digging the earth with my hands after I got up quietly and changed my clothes outside. I buried my clothes on the ground and covered it, so I realized that the earth works well for covering many things. It has a strong aspect covering the shame as well as the covering up the civilizations.

The journey made us all miserable. After a long time, we had seen the border of a country. We were on the way to the tyrants who had taken my family away from us and opened fire on thousands of people who wanted to arrive there like we did. They killed us like prey.

My father was a bulky and powerful man. When the fire began to open, we were no longer afraid and hit the dirt, there are people who have heard our voices. After they said that they would get us out of this fire, they slept now.

After a while, all sides were silent. Everyone, old, old, baby, was slaughtered. A cloud of red dust mixed with blood moves back and forth. It was moving right-left, up-and-down, just like describing death, pain and innocence. After a while the dust cloud disappeared like a silent lullaby.

My brother and I watched our father for a long time after the events, to see when he will wake up but he never woke up. He also sacrificed himself to save us like my mother. We set out without him. We met with a few soldiers when we came to the border. We were so tired that we did not have the power to lift our hands.

I rebelled by crying, I shouted out. "Were we who wanted to live these things? Were we the ones who wanted to witness the death of our family? If we were not the ones, then who wanted us to go through all this?" we continued to cry until the soldiers who left the weapons and hugged us and said, now everything is over, you are under the auspices of the Turkish nation.

I had hugged the soldiers like I was reunited with my family that I have lost. After coming to ourselves, after a while, we were passed from the border and health checks were made.

After many years I had tasted the food I had not tasted in my life and the red color that reminded me of the blood and death replaced its place for the sweet apple for a child.

I asked myself this question: 'Was blood so sweet for those who gave us this pain, that they had enjoyed it so much as slaughtering us?'

When I started the school I was 10 years old. After the hard times we had passed, I quickly adapted the life in Turkey, but my brother could not. He returned to Gaza after 3 years when he saw that I was safe. I had let him go even though it was hard for us.

I have seen many springs and have touched many flowers but have never heard from him again. I was 30 years old. I am an ordinary person living in the Güllübahçe county of Aydın.

The "MY MISSING MEMORIES" that I wrote was deemed worthy of receiving the Nobel Prize for literature because it mentions the missing memories in human life together with mental disorders.

We were getting ready with great enthusiasm. While we were about to go, my assistant remembered that there was an important meeting so I decided to go after 4 days. I sent my assistant Leyla early so that the preparations would not be wasted.

I was on my way, the day I was awarded. The award ceremony has already begun when I landed in Sweden. When I met my assistant at the ceremony, I saw a familiar face. At first I could not make sense, but when we shook hands, the 2 bullet marks on his hand explained everything.

Leyla had the opportunity to go to the ceremony early and found my brother, whom I could not find, and had brought him to me. Many years after the war that separated us from each other, we get together once again.

The announcement was made while we were fulfilling our longing and the call was like this. 'The writer of the book' MY MISSING MEMORIES 'who shook the world deep; by the sentence mentioned in the introduction part " I was young but the

traces I left behind were always big because I had my father's shoe in my foot", El Araf RASIDI is invited to receive the award.

While receiving my award I ended my speech by thanking the Turkish nation who protected us and supported us.

WAREN ES WIR?

Es war meine Geschichte, eine Phase indem ich geboren wurde. In dieser Geschichte werden die Grausamkeiten und Leiden des Krieges, dargestellt. Als ich geboren wurde, wusste ich noch den Geruch der Erde, weder mein Land. Meine Familie war gezwungen, um von der Verfolgung und Unterdrückern zu entkommen ihr Land zu verlassen. Ich war aus diese Erde, Regen und Luft geboren, ich war ihr Geschrei. Als ich meine Augen zum ersten Mal öffnete, sah ich den ersten Tod im Vergleich zu anderen Babys. Meine Mutter hatte sich für mich gegen Tod selbst abgeschildert damit ich den Frühling sehen und die Blumen berühren konnte.

Sie hatte mir diese Möglichkeit gegeben indem sie mich allein lies. Man verließ mich als ein Waise Baby auf die Haftung meines 5-jährigen Bruder. Vor der Reise waren wir mit unseren Cousins Nisa, Naime und Ahmed eine große Familie. Die Zeit ging ständig weiter und ich wurde erwachsener. In der Zeit verlor ich nach meiner Mutter die Großvater und dann die Oma. Es kam mir vor als wäre das alles meiner schuld. Wir waren nicht mehr in der Lage sie ordentlich zu begraben. Sie wurden einfach unter einem Felsen begraben. Sie noch ein Grabstein weder noch einen eigene Grab.

Die Zeit verging so schnell. Wir hatten einer Nacht in der Höhle zum Erholung einer rast gegeben. Als der Mond die Gegend beleuchtete haben wir nicht geahnt dass sich Terroristen auf uns angreifen können. Als wir entfliehen wollten kamen wir mit meinem Tante Auge in Auge. Nur Ahmet habe ich hören können. Um

ihre Sohn in den Händen der Terroristen zu befreien begann sie zu Kämpfen. Sie fiel zur Erde und war an Kopf blutig verletzt. Der Sohn wurde vor ihren Augen weggenommen. Wir konnten dagegen nichts tun und haben uns nur weggeschlichen. Wir konnten nicht hier bleiben oder bleiben.

Wir wussten jetzt nicht was wir machen sollten.

Ich bekam so einen großen angst dass ich sogar meine Tante nicht begraben konnte. Zum ersten Mal starb jemand vor meinen Augen.

Ich kann diese Ereignisse nicht vergessen, als sie vor mir starb. Ich konnte in ihren tränenden Augen die Verzweiflung noch sehen. So eine schlimme Szene für einen Kind leben zu lassen war das schlimmste in der Welt. Wir gingen nach dem Ereignis tagelang weiter. Wir wurden so müde durch Hunger, das ich später nichts mehr essen und trinken konnte.

Ich hatte immer Angst und weinte ständig. Ich fing auch an in die Hose zu machen. Während unserer Reise, fanden wir die verlassenen Panzer und Positionsbereiche. Jetzt, nach uns von unserem Haus, in den verlassenen Panzer und lokalen Bereichen war es in unserem neuen Zuhause. In der Nacht kamen aus dem Innenseite des Panzers Geräuschen als waren es Schreien von Menschen. Es ist so eine Sache, als würde man auf einem Panzer übernachten und jeden Tag mit Waffen und Bomben Explosionen Aufwachen.

Wenn sie noch zu dem kein Haus hatten,

wäre das Regen für sie eine Decke aus Flamme. Nach so einem großen Massenmord waren aus meiner großen Familie nur noch Vater und der Bruder übrig geblieben.

Aus den Moscheen kam ununterbrochen der Sela Gesang anstatt Bombenanschläge. Einmal sah ich in der Nacht etwas Dunkles. Ein weinender Mann war mit dem Rücken Gewand beobachtete mit Verzweiflung die Sterne am Himmel.

Als ich zu ging sah er mich an. Er hatte mich mir so einen starken Blick geworfen, dass ich plötzlich aus der Dunkelheit meines Traum erwachte.

Zum ersten Mal fühlte ich mich anders. Ich habe die Ursache in kürzeste Zeit erkannt.

Ich hatte mich so geschämt, das ich mir die nassen Kleider entfernen musste damit es mein Bruder und der Vater nicht sehen können. Nach dem ich mich umgezogen hatte, begann ich mit Händen den Boden zu auszugraben. Ich begrub meine Verschmutzen Kleider in den Boden. Der Boden war ideal zum Abdecken für mehrere Dinge geeignet. So wie sie die Zivilisationen bedeckt, bedeckte sie auch die Beschämung.

Die Reise hatte uns alle fertig gemacht. Nach all dieser Zeit konnten wir nun die Grenze eines Landes sehen. Wir waren auf dem Weg dort hinzugehen, aber auf einmal eröffneten sie Feuer auf uns von Tausenden Richtungen. Wie auf einem Jagt wurden wir getötet.

Mein Vater war ein starker Mann. Als sie gegen unsfeuerten machte er sich selbst als Schutz und sagte ihnen „keine Angst, wir sind gerettet, man hat uns gehört, sie werden uns aus diesen Feuern retten“ sagte er und schlief ein. Nach einer Zeit wurde überall still. Die Jungen, die alten, die Babys, alle wurden gemordet. Ein Blutfarbiger Wolkenstaub umkreist umher.

So wie der Tod, als würde sie den Schmerz und die Unschuld erzählen würde. Nach einer Weile verschwand alles wie eine Staubwolke in einem schweisgsamen Wiegenlied. Mein Bruder und ich haben danach auf die erwachen meinem Vaters erwartet aber es geschah nie. Auch er hatte sich für uns geopfert wie meiner Mutter. Wir hatten uns ohne ihn auf dem Weg gemacht.

Als wir die Grenze erreicht hatten sahen wir nur wenige Soldaten.

Wir waren so erschöpft gewesen das sich die arme nicht mehr bewegten. Ich schrie vor Empörung und weinte. „Waren es, die so was erleben wollen?

Wollten wir es dass unsere Eltern vor unsgetötet werden.

Wenn es nicht wir sind, wer waren sie“? Wir hatten solange geweint bis sich die türkischen Soldaten gesagt hatten dass wir nun unter Sicherheit der Türkischen Nation sind. Wir hatten uns an die türkischen Soldaten so geklammert als wären sie unsere Eltern. Wir kamen nach der Grenze durch eine Gesundheitskontrolle. Nach vielen Jahren konnte ich wieder richtig verschieden essen. Den Blut farbigen roten Apfel ließ er für ein anderes Kind zurück. Ich stellte mir die Frage: „Könnte das Blut für sie so süß sein, einen Mord zu begehen kann es ihnen so eine Freude gebracht haben“.

Als ich mit der Schule begann war ich noch 10 Jahre alt.

Nach den schwierigen Zeiten haben ich schnell auf das Leben in der Türkei anpassen können aber mein Bruder konnte es nicht. Als er sah dass ich in Sicherheit war ging er nach drei Jahren wieder nach Palästina zurück.

Obwohl es schwer war uns zu trennen hatte ihn gehen lassen.

Ich sah viele Frühlinge und berührte viele Blumen aber ich hörte nie von ihm. Ich war schon 30 Jahre alt geworden. Ich war wie ein gewöhnlicher Einwohner

von Güllübahçe Kreis Aydın geworden. Ich habe geschrieben „OHNE

ERINNERUNGEN“ Meine Arbeit aus dem Leben von Menschen mit psychischen Störungen sich bezieht, wurde ich mit den Nobelpreis für Literatur ausgezeichnet. Mit einer großen Begeisterung hatten wir Vorbereitungen getroffen. Als wir uns auf dem Weg machen wollten erinnerte mein Assistent über einer vier Tägigen Sitzung. Ich hatte deswegen Mein Assistent, Leyla schon früher, für die Vorbereitungen voraus geschickt. Ich konnte erst am Tag der Auszeichnung kommen.

Als ich nach Schweiz ankam war das Programm schon begonnen. Als ich mit meiner Assistentin bei der Zeremonie traf, sah ich als nächstes ein vertrautes Gesicht. Zuerst konnte ich ihn nicht erkennen aber als wir uns die Hände gegeben hatten, sah ich auf dem die Einschussspuren die mir alles erzählte. Leyla nutzte die Gelegenheit, früh in der Zeremonie zu sein, mein Bruder dort zu finden. All die Jahre hatte uns der Krieg getrennt, nun waren wir wieder zusammen. Nach so einem großen Sehnsucht, kam auf einmal einen Ausruf. Mit der Werk „Ohne Erinnerungen“ die er Geschrieben hat, erschütterte er die ganze Welt, in der Einleitung seines Buchs wurde erwähnt „Mein Alter war klein, aber die Spuren die ich hinterlassen hatte waren groß, weil ich die von meiner Vater waren“. „Somit möchte bitte ich den Autor dieses Buch ElAraf RAŞİDİ um seine Auszeichnung zu nehmen auf die Bühne zu kommen“. Bei der Preisverleihung bedankte ich mich vor allem an die türkische Nation und beendete meine Rede.

هل كنا نحن

حكايتي هي حكاية شخص اتى الى هذه الدنيا في تلك المرحلة الصعبة والقاسية من مراحل الحياة عندما ولدت لم اكن اعرف وطني ولا حتى رائحة ترابه فعائلتي تركت وطنها خوفا من بطش الظالمين فانا هو ذلك الطفل الذي ولد على صوت الصراخ ولد على تراب هذا الوطن وهوانه فانا لما عينايا لأول مرة رايت الموت بخلاف الرضع الاخرين فامي ضحت بنفسها للموت لكي ارى انا الربيع والمس الورود فقد منحنتني هذه الفرصة وتركتني وحيدا تركت طفلا يتيم في سن الخامسة لكن على مسؤولية اختي كنا عائلة واحدة انا وابن خالتي نسا ونعيمة وخالد فعندما كبرنا مر الزمن معنا وكانني انا القاتل لهم فقدت مجددا جدتي وجدي كنا في وضع مزري حتى اننا لم نستطع تامين قبر لهم يلبق بهم وبمقامهم فقد قمنا بدفنهم بالقرب من صخرة فقط

مرت السنوات بسرعة ودات ليلة دخلنا الى احد المغارات لكي نستريح وفجأة وعلى ضوء القمر اقتحم الارهابيون المكان الذي توجد فيه فلم نعد نعرف مالمعمل وبينما نحن نحاول الفرار من بين ايديهم نظرت الى خالتي ولم نسمع منها سوى كلمة احمد فقد كان الارهابيون يحاولون اخذ ابنها من بين يديها

فكان ختام نضالها ذلك نجمة خرجت منالظلام مبرزة ضوءها وانتهت بلقائها مع خالتي فقد كانت تتعقب اثار اخدهم لابنها وهي ملقاة على الارض والدم يتدفق من راسها لم نستكع فعل شيء سوى الهروب لكن الى اين فلايمكننا العودة الى موكننا ولا الى المكان الذي تعرضنا فيه للهجوم فقد كنا خائفين جدا حتى انه لم تتسنى لنا للفرصة حتى لدفن خالتي بل سلكننا الطريق على الفور

فقد كانت اول مرة اشاهد فيها موت شخص ما امام اعيني فالشيء الذي المنى وبشدة من داخل اعماقي هو ذلك العجز الذي رايته في اعينها ودموعها الدامية التي سقكت ببطئ على الارض وهي تلفظ اخر انفاسها فهذا اقطع حدث يمكن ان تربه الحياة لطفل بعد الحادث ذلك مشينا لعدة ايام تعبنا كثيرا من شدة الجوع فقد كنت خائفا ودائم البكاء حتى انني كنت اتبول بشكل لا ارادي على نفسي

خلال رحلتنا وجدنا دبابات مهجورة ومناطق كذلك فاصبحت الدبابات المهجورة وطننا الذي تركناه وفي الليل وتحت تاثير الرياح كانت الدبابات تحمل اصواتا تشبه صراخ الناس وعويلهم فقد كان هذا يشبه الاستيقاظ على البنادق والقنابل حتى وان لم يكن بيت يحميننا فالامطار التي كانت تهطل تشبه في المها نار جهنم حتى اللحاف الذي كنا نتغطى به يصبح مثل الذهب

ففي وسط ذلك الالم وتلك المذبحة لم ستبقى لي من عائلتي سوى ابي واخي في يوم من الايام وسط الظلام الحالك كان رجل يبكي كديرا ظهره حاملا لكل معاني الياس والالم الذي قدمته له الحياة ناظرا الى النجوم فصرخته تلك جعلتني اقفز مستيقظا من حلمي فقد كانت اول مرة احس فيها بذلك الشيء المختلف حتى انني تبولت على نفسي من شدة الخوف مجددا خجلت كثيرا فلم تعد لدي المزيد من الثياب فكان يجب علي خلعيها وبسرعة لكي لايراني اخي وابي نهضت وبهوء لكي اغيرها بعد ذلك بدات بحفر التربة بيدي لدفن الثياب المتسخة حينها فهمت قيمة التراب في الدور الذي يلعبه لتغطية

كل تلك المساوي التي يقتربها بني ادم ذلك العار والعيوب كل ذلك

جعل السفر منا مثل البؤساء فبعد مرور زمن طويل استطعنا اخيرا رؤية حدود بلاد فانطلقنا متتبعين ذلك الطريق لاولئك الخونة والظالمين الذين اخدوا منا وطننا وعائلتنا فقد قاموا بقتلنا كاننا حيوانات صيد

فوالدي الذي كان رجلا قويا ضخم البنية كان يحميننا عندما بداءوا اطلاق النار علينا وذلك بتغطيته لنا قائلا لنا لا تخافوا فقد نجونا فبعد ان ظننا انهم سيخرجوننا من تحت جسد ابي اللي انه وبعد مرور فترة من الوقت وعند هدوء الوضع كنا قد تعرضنا الى مجزرة ذهب ضحيتها الشيوخ والاطفال فقد كانت هناك سحابة من الدم الاحمر تحيط بكل ما حولنا لكنها اختفت بعد ذلك

بعد حدوث كل تلك الاوضاع انتظرنا استيقاظ ابي لكنه لم يفعل ذلك فهو كذلك ضحى مثله مثل امي من اجل حياتنا اكملنا الطريق من دونه وعند وصولنا الى الحدود واجهنا عددا من الجنود كنا متعبين لدرجة انه لم تكن لدينا القوة حتى لرفع ايدينا

فبكبت تمردا من مواقع لنا وصرخت قائلا *هل كنا نحن من اراد العيش هكذا هل كنا نحن من اردنا ان نكون شاهدين على موت عائلتنا فان لم تكن نحن فمن اراد ارادنا ان نعيش هكذا فالجنود الذين واجهونا وضعوا اسلحتهم وقاموا بعناقنا مخبرينا ان كل شيء قد انتهى فانتم في حماية الشعب التركي بعد قولهم ذلك لنا واصلنا البكاء فرحا عانقناهم كاننا التقينا بعائلتنا التي فقدناها

بعد ارتياحنا قليلا مررنا عبر الحدود حيث اجررت لنا الفحوص الطبية اللازمة فبعد سنوات عديدة استطعت تذوق طعام لم اتذوقه من قبل واللون الاحمر الذي كان يشير الى الدم والقتل اصبح يرمز للتفاح الاحمر لطفل

سالت نفسي عجا هل كان طعم الدم حلوا لاولئك الذين عانينا بسببهم هل كانوا يحسون بالمتعة عند قتلهم لنا ام ماذا عندما بدات المدرسة كان سني انذاك العشر سنواتفبعد الاوقات الصعبة التي عشناها تكيفت بسرعة هنا في تركيا لكن اخي على عكسي تماما فبعدما احس بانني في مامن الان عاد الى غزة بعد ثلاث سنوات فرغم فراقتنا الذي كان صعبا الا انني سمخت لخ بالذهاب

فبعد مرور العديد من فصول الربيع ولمسي للكثير من الورود فاني لم اسمع عنه اي خبر بالمرّة اصبح عمري الان ثلاثين سنة فقد اصبحت انسانا عاديا اسكن في مقاطعة كلوباهتشي التابعة لمدينة ايدن

وبكاتبية لعمل ادبي كان تحت عنوان ** ذكرياتي الغير موجودة ** الذي اخذ من حياة الناس وعيشهم لكل تلك الاضطرابات النفسية خلال الحرب فقد استطاع هذا العمل الحصول على جائزة نوبل للاداب

بدانا الاستعداد بحماس كبير للحفل فعندما تبقى القليل على موعد سفري اخبرتني مساعدتي بوجود اجتماع لي لذلك قمت بتأجيل السفر لبع اربعة ايام قمت انذاك بارسالها هي لكي لاتذهب كل الاستعدادات هباءا

اما انا فاستطعت السفر في نفس ليوم الذي كنت ساستلم فيه الجائزة فعند وصولي الى النرويج كانت حفلة توزيع الجوائز قد بدات فعندما التقيت بمساعدتي في الحفل كان بجانبها شخص ذو وجه مالف في بادئ الامر لم اعر الموضوع اهتماما لكنه وعند مصافحته لي ورايت اثر الرصاص على يده اتضح لي كل شيء

فعند ذهاب ليلى في وقت مبكر لحضور الحفل وجدت
 الفرصة في ايجاد اخي وجلبه الى هنا فقد بحتت عنه في
 السابق كثيرا لكنني لم اجد
 فبعد الحرب التي قامت بالعدا من بعضنا البعض اجتمعنا
 مرة اخرى وبعد سنوات وبينما كنا نطرد الشوق الذي تركته
 السنوات فينا جاء الاعلان على النحو التالي * العمل الذي
 كتب والذي هز جميع انحاء العالم فقد كانت في مقدمته هذه
 الجملة
 ** كنت صغيرا لكن الاثار التي تركتها ورائي التي تركتها
 ورائي كانت كبيرة بالاضافة الى قدمي كان هناك ايضا حذاء
 ابي
 كان هذا الكتاب تحت عنوان ** الذكريات الغير موجودة **
 مؤلفه السيد العراف رشدي الذي نستدعيه لحضور المسرح
 لكي يستلم جائزته
 عند اخدي لجائزتي ختمت حديثي بشكر الامة التركية
 لوقوفها الى جانبنا ومساعدتنا

Biz idik mi?

Həyatın ağırlı və mübarizə dövründə dünyaya gəlmiş birinin hekayəsidir mənim hekayəm.

Doğulduğum zaman nə ölkəmi tanıyırdım nə də torpağının qoxusunu bilirdim. Ailəm zalımların zülmündən xilas olmaq üçün ölkələrini tərk etmək məcburiyyətində qalmışlar idi.

Mən torpağın, havanın, yağışın və qışqırıqların uşağı olaraq doğuldum. Gözümü ilk açdığımda ölümü görmüşdüm digər körpələrə nəzərən.

Anam özünü ölümə sipər etmişdi baharı görə bilməm, çiçəklərə toxuna bilməm üçün. Mənə o şansı vermişdi, tək buraxaraq məni. Yetim bir körpə olaraq 5 yaşındakı böyük qardaşımın məsuliyətinə buraxılmışdım.

Biz yola çıxdığımız da əmi oğlularım Nisa, Naime, Əhməd ilə böyük bir ailəydik. Böyüdükcə və zaman axıb getdikcə hamısını mən öldürürmüşüm kimi

anamdan sonra babam arxasından nənəmi itirmişdim. Elə bir vəziyyətdəydik ki onları yalnız bir qayanın dibinə dəfn edə bilmişdik. Nə məzar daşları vardı nə də onlara aid qəbirləri.

İllər su kimi axıb keçməkdə idi. Bir gecə mağaranın birində dincəlmək üçün fasilə vermişdik. Ay şanıyla ətrafı işıqlandırarkən birdən terroristlərin basqını ilə nə edəcəyimizi anlaya bilməmişdik. Qaçarkən bibimlə göz gözə gəlmişdik. 'Əhməd' dediyini eşitmişdim yalnız. Oğulunu terroristlərin əlindən ala bilmək üçün mübarizəyə girmişdi ki qaranlığın içindən ulduzu xatırladan bir işığın çıxıb bibimlə görüşməsiylə sona çatmışdı mübarizəsi. Başından yüzünə doğru qanlar axarkən oğulunun götürülüşünü izləyərək torpağa düşmüşdü. Biz heç bir şey edə bilməmiş, qaçmaqla kifayətlənmişdik. Hər gedəcəyimizi bilməmişdikne ölkəmizə dönə bilirdik nə də hücumu uğradığımız yerdə qala bilirdik. O qədər çox qorxmışduq ki bibimi basdırmağa da fürsət tapa bilməyib yola düşdük.

İlk dəfə gözlərimin qarşısında bir insanın öldüyünə şahid olmuşdum. Unutmadığım və məni dərindən yaralayan hadisə isə onun gözlərində ki çarəsizliyi görmə, qanlı gözyaşlarının torpağa düşməsiylə yavaş yavaş son nəfəsini verməsi idi. Həyat bir uşağa göstərə biləcəyi ən qorxunc hadisəni yaşatmışdı. Hadisədən sonra günlərlə getmişdik.

Acıqdan o qədər çox yorulmuşdum ki bir şey yeyə bilməz və içə bilməz olmuşdum. Qorxurdum, səssizcə ağlayırdım və altımı isladır olmuşdum.

Səfərimiz əsnasında tərk edilmiş tanklar və mevzi sahələri tapmışdıq. Artıq bizi evimizdən edən, tərk edilmiş tankların içi və mevzi sahələri olmuşdu yeni evimiz. Gecələri küləyin təsiriylə tankların içi uğuldamaya, sərtləşən küləyin təsiriylə tankın içi qışqırıqlar atan insanların səsiylə dolub daşıyırdı.

Elə bir şey ki tankın içində və mevzi sahənin də yaşamaq hər gün silahların və bombalayanın səsiylə oyanmaq kimidir. Hətta sığınacaq eviniz yoxsa üzərinizə yağan yağış cəhənnəm atəşi kimi acı verici, ördüyünüz yorğanlar isə o ağrını çekdirdən alov kimi gəlir insana.

Bu qədər ağrılar içərisində, yaşanan qırğınlarla böyük ailəmdən böyük qardaşım və atam qalmışdı yanı başımda. Ətrafda ki silah və bomba səsinin yerini ardı kəsilməz selin səsi götürmüşdü.

Bir gün, gecənin qaranlığın da bir qərar idi görmüşdüm. Kürəyi dönük bir adam, həyatın vermiş olduğu yük və çarəsizlik ilə başını səmaya çevirmiş ulduzları izləyərək ağlayırdı. Yanına getdiyim də dönüb mənə baxmışdı. O baxışının ardından elə bir qışqırmışdı ki qaranlığın dəmində qəflətən oyanmışdım yuxumdan. İlk dəfə fərqli hiss edirdim, fərqli hiss etməmə səbəb olan şeyi qısa müddətdə fərq etmişdim çünki altımı islatmışdım. O qədər çox utanmışdım ki əlimdə qalan son paltarlardan birini çıxarıb atmam lazım olacaqdı, atam və böyük qardaşım mənə görməsinlər deyə.

Səssizcə qalxıb çöldə üzərimi dəyişdirdikdən sonra əllərimlə torpağı qazmağa başlamışdım. Çirklətdiyim pal-

tarlarımı torpağa basdırıb üstümü örtərkən anladım ki torpaq bir çox şeyin üstünü örtməkdə işə yararmış. Mədəniyyətlərin üstünü örtüyü kimi ayıblayların üstünü də örtməkdə güclü bir istiqaməti varmış.

Səfər hamımızı pərişan etmişdi. O qədər zaman sonra bir ölkənin sərhədini görər olmuşduq. Oraya doğru yola qoyulmuşduq ki ailəmi əlindən alan zalımlar biz və bizim kimi oraya çatmaq istəyən minlərlə adama atəş açmışdı. Bizləri ovlar kimi öldürmüşlər idi.

Atam iri bədənli və güclü bir adam idi. Atəş açılmağa başladığı zaman üzərimizə bağlanaraq qorxmayın xilas olduq artıq, səsimizi duy/eşidənlər oldu. Bizi bu atəşin içindən çıxardacaqlar dedikdən sonra üstümüzə uyuyakaldı.

Bir müddət sonra hər tərəf səssizləşmişdi. Gənci, yaşlısı, körpəlisi hər kəs qırğına uğramışdı. Ətrafda qan rənginin qarışdığı qırmızı bir toz buludu dönüb dayanırdı. Eynilə ölümü, ağrını, masumiyyəti izah edərkən kimi sağa-sola, aşağı-yuxarı hərəkət edib dayanırdı. Bir müddət sonra toz buludu da səssiz bir ninni kimi itib getmişdi.

Böyük qardaşım və mən hadisələrdən sonra uzun bir müddət atamı izləmişdik, nə vaxt oyanacaq deyə amma heç oyanmamışdı. O da anam kimi bizi qurtarmaq üçün özünü fəda etmişdi. Onsuz yola qoyulmuşduq. Sərhədə çatdığımız da bir neçə əsgərlə qarşılaşdıq. Elə yorulmuşduq ki əllərimizi qaldırmağa da/də/dahi gücümüz qalmamışdı.

Ağlayaraq üsyan etmişdim, Qışqırmışdım. "Biz dikmi bunları yaşamaq istəyən? Biz dikmi ailəmizin ölümünə şahid olmaq istəyən ? Əgər biz deyil isə kim idi o zaman bizə bunları yaşatmaq istəyən ? " ta ki önümüzə çıxan əsgərlər silahlarını endirib bizə sarılıb artıq hər şey bitdi, Türk millətinin himayəsindəsiniz deyənə qədər ağlamaya davam etmişdik.

Elə bir sarılmışdıq ki əsgərlərə sanki itirdiyim ailəmə təkrar qovuşmuşdum. Özümüzü yığışdırdıqdan bir müddət sonra sərhəddən keçirilib sağlamlıq idarələri edildi.

Uzun illər sonra həyatımda dadmadığım yeməkləri dadmışdım və qırmızı rəngin xatırlatdığı qan və ölüm yerini şirin almaya buraxmışdı, bir uşaq üçün.

Özümə bu sualı soruşmuşdum 'Görəsən bizə bu ağrını yaşadanlar içində qan bu qədər şirin idimi ki bizi qətl etməkdən bu qədər zövq almışlar idi.'

Məktəbə başladığım da 10 yaşına basmışdım. Keçirmiş olduğumuz çətin zamanlardan sonra Türkiyədəki həyata tez uyğunlaşma təmin etmişdim amma böyük qardaşım təmin edə bilməmişdi. Mənim etibarda olduğumu gördükdən 3 il sonra Qəzzəyə geri döndü. Çətin ayrılıbmıza baxmayaraq getməsinə icazə vermişdim.

Bir çox bahar görüb, çiçəklərə toxunmama baxmayaraq ondan bir daha xəbər ala bilməmişdim. 30 yaşına girmişdim. Aydın nın Güllübahçe mahalsan da yaşayan sırası bir insandım.

Yazmış olduğum "OLMAYAN XATİRƏLƏRİM" adlı əsərlə insan həyatı-

nın həyatın da olmayan xatirələrlə birlikdə ruhi pozuqluqlara toxunduğundan ötəri Nobel ədəbiyyat mükafatı al/götürməyə layiq görülmüşdü.

Böyük bir həyəcanla hazırlığa başlamışdıq. Tam yola qoyulmaq üzrəyənkən assistentimin əhəmiyyətli bir yığıncağı xatırlamasıyla 4 gün sonra getməyə qərar verdim. Assistentim Leylanı hazırlıqlar boşə getməsin deyə erkən göndərdim.

Mən mükafatın veriləcəyi gün yola çıxa bilmişdim. İsveçə endiyim də mükafat mərasimi çoxdan başlamışdı. Mərasim də assistentimlə görüşdüyümdə, yanında tanış bir sima görmüşdüm. Əvvəl mənə verə bilməmişdim lakin qucaqlaşdığımız zaman əlinin üzərindəki 2 güllə izi mənə hər şeyi izah etmişdi.

Leyla erkən getdiyi mərasimi fürsət bilib, mənim axtarib tapa bilmədiyim böyük qardaşımı mənə gətirmişdi. Bizi bizdən ayıran döyüşə qarşı illər sonra təkrar bir olmuşduq.

Həsrət aradan qaldırarkən anons edildi və çağırış bu şəkildə idi. ' Yazmış olduğu əsərlə dünyanı yerindən sarsıdan, kitabın giriş qisimində ifadə etmiş olduğu "Yaşım kiçik idi amma geridə buraxdığım izlər daim böyük idi çünki ayağım da atamın ayaqqabısı vardı." cümləsiylə 'OLMAYAN XATİRƏLƏRİM' adlı kitabın yazıçısı Əl Ə'raf RAŞİDİ' ni mükafatını götürmək üçün kürsüyə dəvət edirəm'.

Mükafatımı təslim alarkən nitqimi,bizə sahib çıxan, dəstək verən Türk millətinə təşəkkür edərək sonlandırdım.

آیا ما بودیم؟

حکایت من، حکایت آن شخص است که در تلخ ترین دوران دنیا تولد شده ام.

زمانیکه تولدم شدم نه کشورم را میشناختم و نه بویش را بلد بودم. از ظلم ظالم ها، فامیلم مجبور شدند که کشور شانرا را ترک کنند.

من از اولاد، خاک، هوا، باران و فریاد شده تولد شدم. آن موقع که چشم خود را باز کردن، فقط قتل و کشتار را دیدم، نظر به دیگر کودک ها.

مادرم خودش را یک سپر ساختن برای من، تا اینکه بتوانم بیین بهار را و دست زده بتوانم گل ها را. مرا تنها گذاشته، او چانس را برایم اعطا فرمودند. مرا بدون پدر و مادر رها کردند، مسولیت مرا به برادر پنج ساله ام سپردند.

آن موقع که ما به راه برآمدیم ما با پسر کاکا هایم نسا، احمد یک فامیل خیلی کلان بودیم. بعد از اینکه کلان شدم همه شان به نوبه، بعد از مادرم بابایم و از عقب بابایم مادر بزرگم را از دست دادم، مثل اینکه من کشته باشم. فقط همین را کرده توانستیم که جنازه ایشان را به زیر سنگ ها دفن کنیم. قبر شان نه سنگ قبری داشت و نه هم قبری که به نام آنها باشد. زندگی ما به مثل آب روان میگذشت. در یکی از مغاره ها بخاطر استراحت کردن به خود تفریح دادیم. با روشنی مهتاب، ناگهان با آمدن تروریست ها نمیدانستیم که چه باید کنیم. در وقت فرار همراه با عمه ام چشم به چشم شدم. فقط این گفته اش را شنیدیم 'احمد من' میخواست با داخل شدنش به

مجادله پسرش را از دست تروریست ها بگیرد، از بین تاریکی ها ستاره برآمد و با عمه ام یکجا شد و اینگونه مجادله اش به پایان رسید. پسرش با خون که از سرش به طرف روی جریان داشت دیدبه زمین خورد. ما هیچ چیز نکرده، با فرار مان حل و فصل کردیم. نه به کجا رفتن خود را میدانستیم، نه هم به کشور خود برگشته میتوانستیم و نه هم به هجوم که از تروریست ها میشد مانده میتوانستیم. آن قدر ترسیدیم که حتی فرصت دیدن عمه ام دیگر نشد، فقط راه میرفتیم.

برای اولین بار یک شخص مرده را دیدم و شاهدش شدم. چیزی فراموشم نمیشود او این است، چشمان بیچاره گی اش است، خون چشمان آهسته آهسته به خاک میریزد و جان داد. واقعه تلخ و ترسناک را که زندگی به یک طفل مناسب میبیند، من دیدم. بعد از واقعه مذکور، روزها قدم زدیم.

از گشته گی آن قدر زیاد مانده شده بودم که هیچ اشتیایی به خوردن و نوشیدن نمانده بود. میترسیدم، خاموشانه دامن خود تر کردم.

در هنگام مهاجرت بعضی تانک ها و قرارگاه هارا دیدم که رها کرده رفتند. حال که دیدم خانه ما همچنان مثل آن تانک و قرارگاه ها شده بود. شب که شمال میشد، از داخل تانک ها صدا میبرآمد و همچنان اگر شمال زیادتر میشد صدای چیغ زدن انسان ها زیادتر میبرآمد.

خواب کردن ساحات تانک دار و یا هم در اطراف قرارگاه ها، به این معنی بود که باصدا های بمب و صلاح بیدار میشدی. اگر خانه نداشته باشی حتی بارانی که میبارد بر سر، به مثال آتش جهنم است، آن لحاف را که بر سر میگرفتیم به مثل آتش معلوم میشد.

در داخل این ها، بعد از این همه قتل عام ها تنها پدر و برادرم باقی مانده بود. بدون وقفه تمامی اطراف را صدای صلاح و بمب گرفته بود. یک شب، در تاریکی شب یک سیاهی را دیدم. آدم که پشت سرش معلوم میشد، زندگی اش با بیچارگی اش، رویش را به طرف آسمان در ستاره کرده گریان میکرد. به پیش اش رفتم، رویش را به طرف من کرده نگاه کرد. بعد از آن نگاه اش فریادی کشید که حتی از خوابم ترسیده بیدار شدم. در اول ها احساس کردم که یک انسان متفاوت است، سبب که متفاوت بودنش را در اول ها حس نکردم دلیل اش این بود که من زیر خود را تر کرده بودم. آن قدر شرم کردم که آن لباس که آخرین ام بود کشیده بیندازم به یک گوشه، اینکه پدر و برادرم نتوانند مرا ببینند. خاموشانه برآمده لباس ام را تبدیل کرده بعدا با دستام از خاک چقوری کردم. آن لباس های چنل را دفن میکردم دیدم که هر چیزیکه دفن شود بعدا به درد ما نمیخورد. به مثل اینکه مدنیت را آتش زده باشی، یک راه دیگر هم وجود دارد که عیب هایت را دفن کنی.

مسافرت همه مارا پریشان ساخته بود. زمان که شروع به آتش شده بود خاموش شد، نترسید نجات پیدا کردیم حال، کسانی بود که صدای مارا شنیدند. کسانی مارا از آتش میکشیم گفته بودند بعدا خواب کرده ماندند. بعد از مدتی همه طرف را خاموشی اختیار نمود. دوباره، همه جوانان، کودک ها به قتل عام دچار شدند. محیط را از رنگ خون، سرخ شده مثل ابر شده بود. طبق که مرده باشد، درد را، معصومانه را بیان کرده، طرف راست و چپ، از پایین به بالا حرکت میکرد. بعد از مدتی آن ابر خاک آلود هم خاموشانه گم شد.

بعد از واقعه، من و برادرم، پدرم را زیاد پالیدیم، چه وقت بیدار میشوند گفتیم اما هیچ بیدار نشدند. او هم به مثل مادرم مارا نجات دادند و خود شانرا قربان ساختند. بدون او براه برآمدیم. وقتیکه به سرحد رسیدیم، با چند نفر از عساکر روبرو شدیم. آن قدر مانده شده بودیم که حتی دستان مانرا بالا کرده نمیتوانستیم.

گریه کنانبر پا خیستیم، گریه کردیم. "آیا ما خواستیم این چنین یک زندگی را؟ آیا ما خواستیم که به مردگان فامیل مان شاهد شویم؟ اگر ما نکرده باشیم، پس که خواست که این چنین یک زندگی داشته باشیم؟" الی که عساکر ملت ترک به روبروی ما آمده صلاح شان را پایین مانده، مارا در بغل نگرفته بود، ما به گریان کردن خود ادامه داده بودیم. عساکر را انقدر در بغل گرفتیم، مثل اینکه اعضای فامیل ام را گرفته باشم. بعد از آن مارا از سرحد تیر کردن، بعد از رفع خسته گی مان کنترل صحت مارا چک کردند. بعد از سالهای دراز، غذای های را که در زندگی ام نخورده بودم خوردم و طفل که سیب اش خونریزی مرده هارا به خود گرفته بود در آنجا گذاشته بود، به یک طفل دیگر.

به خود این سوال را دادم 'آیا این انسانهای که به دیگران را زجر میدهند، به آنها هم خون ارزشی داشته که از کشتن ما این قدر لذت برده اند.' سن سال ام ده ساله بود، مکتب را شروع کرده بودم. بعد از روزگار تلخ مان، در زندگی که در ترکیه داشتیم من زود عادت کردم اما برادرم عادت نکرده بود. بعد از اینکه مرا دید در محافظت قرار دارم، او دوباره به غزه بازگشت نمود. از جدا شدن با او راضی نبودم و حتی برایش اجازه هم نداده بودم.

C'ETAIT NOUS?

Mon histoire est une histoire d'une personne qui vient au monde avec les douleurs et les combats.

Quad je suis né je ne savais ni mon pays ni l'odeur de la terre. Ma famille avait dû quitter leur pays pour réchapper de la persécution des persécuteurs.

Je suis né comme le fils du sol, de l'air, de la pluie et des cris. Mon premier regard était pour la mort à l'envers des autres bébés.

Ma mère a été mon bouclier pour que je voie le printemps et que je touche les fleurs. Elle m'a sauvé. Quad j'avais quinze ans mon frère aîné avait été mon responsable.

Alors que nous nous missions en route nous étions une grande famille avec mes cousins Nisa, Naime, Ahmed. Avec le temps après le décès de ma mère, d'abord mon grand-père, ensuite ma grand-mère sont décédés. Nous étions dans situation dure. On les a enterrés à côté d'un rocher. Ils n'ont pas ni de tombe ni de pierre tombale.

Les années coulaient. Une nuit on avait reposé devant une cave. La lune éclairait les montagnes. Soudain les attaques des terroristes nous avaient choqués. En échappant j'ai vu ma tante. J'ai entendu son cri : Ahmet. Elle essayait sauver son fils. Son combat a été fini par une lumière qui a frappé le corps. Elle est tombée par terre avec sa tête sanguine lors qu'elle regardait l'enlèvement de son fils.

C'était pour la première fois que j'étais le témoignage de voir quelqu'un tuer. C'était ce qui m'a affecté était de m'apercevoir de son regard. La vie m'a montré des événements les plus horribles. Après cet événement, on a margé pendant les jours.

J'étais si fatigué de faim, je ne pouvais ni manger ni boire. J'avais peur et je pleurais.

Au cours de notre voyage, on a trouvé les des chars abandonnés et les zones de posi-

چندین بهار را دیده، با وجود دست زدن به گل های زیاد، اما از او دوباره خبر گرفته نتوانستم. به سی ساله گی ام قدم گذاشته بودم. انسانی بودم، در قطار انسان های که در باغچه آبدین زندگی میکردند.

آن اثر را که به نام "خاطرات نافرجام ام" است، بیان کننده مشکلات روحی یک انسان است، لایق برنده شدن جایزه نوبل در ادبیات شد.

با یک هیجان کلان، شروع به آماده گی کرده بودیم. قرار بود به سفرم آغاز نمایم، اما دسیارم در باره یک جلسه اشاره نمود، بعدا سفرم چهار روز به تعویق افتاد. آماده گی دسیارم لیلا به حذر نرود گفته تیزتر روانش کردم.

آن روز که هدیه را میدادند، من توانسته بودم خود را به سفر آماده بسازم. زمانیکه در سوئد پایین شدم مراسم هدیه نوبل از وقت شروع شده بوده. وقتیکه به مراسم رسیدم همراهی دسیارم یکجا شدیم، خوش شدم، چون کسی از شناسه هارا در نزد خود داشتیم. اول ها که به لیلا دست داده بودم، متوجه نشده بودم، بعد ها متوجه شدم که در دستش نشانی دو گلوله برایم همه چیز را بیان کرده بود.

لیلا رفتنش را به مراسم یک فرصت دانسته، برادرم را که من پیدا نکرده بودم، برایم آورد. جنگ های که مارا از ما جدا کرده بود، سالها بعد پس دوباره یکجا شدیم.

تاسیسا اعلامییبایی در حسرت انجام یافت و پاسخ به شکل آب بود. 'اثر را که من نوشتم دنیارا تکان داد، در قسمت پیش گفتار کتاب یک چیز را گفته بود "سن وسال ام خورد است ولی قدم های را که پشت سر گذاشتم همیشه کلان بود چون در پایم کفش پدرم بود. نویسنده این کتاب را که با این جمله "خاطرات نافرجام ام" در کتابش نوشته کرده، آل آراف رشیدی' را بخاطر گرفتن جایزه اش به کرسی دعوت میکنیم.

زمانیکه جایزه ام را میدادن این جمله را "آن ملت ترک که مارا تسلیم گرفتند و برای ما سرپناه شدند، ازیشان سپاس گذاریم" گفته سخن ام را به پایان رساندم.

tion. Alors notre nouvelle maison était ces chars abandonnés et ces zones de position qui nous avaient exilés. Pendant les nuits le vent soufflait l'odeur de mort.

Dans les douleurs, le massacre était resté avec ma famille grand frère et mon père à côté de moi. Augmente autour de l'emplacement du son des fusils et des bombes n'avaient pas coupé la salat sonore.

Une nuit j'ai vu une silhouette. C'était un homme qui regardait les étoiles dans lesquelles il y avait ses espoirs perdus. Les désespoirs dans ses yeux m'avaient si peur.

Mon père était gros et fort. Alors que les armes tirent le feu Il nous avait couvert avec ses bras.

Биз белек?

Турмуштун азап жана күрөш мезгилинде дүйнөгө келген бирөөнүн окуясы менин окуям.

Туулган кезимде өлкөмдү дагы таанычу эмесмин,жеримдин жытын дагы билчу эмесмин.Үй бүлөм заалымдардын зулумунан кутулуу үчүн өлкөлөрүн таштап кетүүгө мажбур болушту.

Мен топурактын,абанын,жамгырдын жана ыйлардын баласы болуп төрөлдүм.Көзүмдү алгач ачканымда башка бөбөктөрдөй болбой, өлүмдү көргөн элем.

Апам өзүн өлүмгө тосту менин жазды көрө алышым,гүлдөрдү кармай алышым үчүн.Мени жалыз таштап ,ал шансты мага берди.Жетим бир бөбөк болуп 5 жаштагы байкемдин жоопкерчилигинде калдым.

Биз жолго чыкканыбызда бөлөлөрүм Ниса,Наиме,Ахмед менен чоң бир үй бүлө элек.Чоңойгон сайын,убакыт өткөн сайын бара-бара баарын мен

өлтүрүп жаткандай апамдан кийин таятам,артынан таянемди жоготтум.Ушундай бир абалда болгонубуз үчүн аларды бир асканын түбүнө көмө алдык.Мазар таштары дагы алардын кабырлары дагы жок болчу.

Жылдар учкан куштай өтүп жатты.Бир түнү бир үңкүрдө эс алуу үчүн тыныгуу бердик.Ай нуру менен айлананы жарыктатканда кокусунан террористтердин басып келгенин көрүп эмне кылаарыбызды билбей калдык.Качып баратып таяжем менен бетме бет келдик."Ахмедим" дегенин гана уктум.Уулун террористтердин колунан алыш үчүн күрөшүп жатканда караңгылыктын ичинен жылдызды эстеткен бир нурдун чыгып таяжеме буруусу менен токтоду бул иш.Башынан жүзүнө карай кан агып жатканда уулунун алып баратылышын карап жатып жерге жыгылды.Биз эч нерсе кыла албай качтык.Каяка бараарыбызды дагы биле албай же өлкөбүзгө дагы кайтып бара албай же бизге кол салган жерде дагы кала албадык.Ошончолук коркконубуздан таяжемди дагы көмгөнү мүмкүнчүлүк болбой жолго чыктык.

Биринчи жолу көздөрүмдүн алдында бирөөнүн өлүшүнө күбө болдум.Мен унута албаган жана мени терең жаралаган окуя болсо анын көздөрүндөгү айласыздык,кандуу көз жаштарынын жерге тушүүсү менен акырын акыркы демин берүүсү эле.Жашоо бир балага көрсөтчү эң коркунучтуу окуяны жашатты.Окуядан кийин күндөр бою жүрдүк.

Ачкачылыктан ушунчалык чарчаганым үчүн бир нерсе жей албай иче албай турган болдум.Коркот элем,үн чыгарбай ыйлап алдымды дагы суу кылчумун.

Жол сапарыбызда ташталган танктарды таптык.Эми бизди

үйүбүздөн ажыраткан,ташталган танкалардын ичи биздин үйүбүздүн ичи болду.Түндөсү шамалдын таасири менен танкалардын ичи шуулдап,күчөгөн шамалдын таасири менен танканын ичи адамдардын ыйлары менен толуп ташты.

Танканын ичинде өз жеринде жашоо ар күнү куралдардын жана бомбалардын үнү менен ойгонуу сыяктуу нерсе.А түгүл барына турган үй да жок болсо үстүңө жааган жамгыр тозок отундай азап берүүчү,жабынган жуурканын болсо ал азапты тарттырган жалын сыяктуу сезилет адамга.

Мындай азаптар ичинде,болуп өткөн кыргында чоң бир үй бүлөмдөн байкем жана атам калды жанымда.Айланадагы курал жана бомба үнүнүн ордун салават үнү алды.

Бир күнү караңгы түндө бир караан көрдүм.Сыртын буруп жаткан бир адам,турмуштун берген жүгү жана айласыздыктан башын асманга каратып жылдыздарды карап ыйлап жатты.Жанына барганымда кайрылып мага карады.Ошентип карап жатып чыңырып баштаганда караңгылыкта кокусунан түшүмөн ойгондум.Биринчи жолу башкача сездим өзүмдү коркконумдан астым суу болуп калды.Ушунчалык уялдым,колумдагы акыркы кийимдеримди чечишим керек эле,атам менен байкемдин көрбөсүн деп.

Үн чыгарбай туруп сыртта үстүмдү алмаштыргандан кийин колдорум менен топуракты казып баштадым.Кирдеткен кийимдеримди топурака көмүп үстүмдү жабып жатып топурактын бир топ нерсенин үстүн жапканга ишке жараганын түшүндүм.Маданияттардын үстүн жапкан сыяктуу шермендечиликтердин дагы үстүнү жабууда күчтүү жагы бар экен.

Жол сапары баарыбыздын айлабызды кетирди. Ошончо убакыттан кийин бир

өлкөнүн чек арасын көрүп жаттык.Үй бүлөмдү тартып алган заалымдар биз жана юиз сыяктуу ал жака бараткан миңдеген адамдарга ок атты.Бизди аң сыяктуу өлтүрүштү.

Атам олбурлуу,күчтүү бир киши эле.Ок атылып баштаган убакта коркпогула деп бизди кучагына алып кутулдук деди.Бизди бул октордун ичинен чыгарышат дегенден кийин үстүбүздө уктап калды.

Бир мөөнөттөн кийин бардык тарап тынч болду.Жашы,карысы,балалуусу баары кыргынга учурады.Айланада кан түсү аралашкан кызымтыл бир чаң булут айланып турду.Дал ошол өлүмдү, азапты, бейкүнөөлүктү түшүндүргөндөй оңго-солго,ылдый-жогору кыймылдап турду.Бир канча убактан кийин чаң булуту дагы үнсүз бир алдей сыяктуу жоголуп кетти.

Байкем жана мен болуп өткөн окуялардан кийин көп убакытка атамды карап,ойгонушун күтүп жаттык бирок ойгонбоду.Ал дагы апам сыяктуу бизди куткаруу үчүн өзүн курман кылды.Ал жок жолго чыктык.Чек арага барганыбызда бир топ аскерге жолуктук.Ушунчалык чарчаганыбыздан колдорубузду көтөрүүгө дагы күчүбүз калбады.

Ыйлап каршы чыктым, кыйкырдым” Биз белек буларды башынан өткөрүүнү каалаган?Биз белек үй бүлөбүздүн өлүмүнө күбө болууну каалаган?Эгер биз болбосок,анда ким эле бизге буларды көрсөткөн?”Алдыбызга чыккан аскерлер куралын таштап бизди кучактап,баары бүттү эми Түрк элинин коргоосундасыңар дегенге чейин ыйлап жаттык.

Аскерлерди үй бүлөмө жеткендей катуу кучактадым.Өзүбүзгө келгенден кийин чек арадан өткөрүп ден-соолугубузду текшерипти.

Көп жылдардан кийин жашоомдо жебеген тамактарды жедим,кызыл түс

эстеткен кан жана өлүмдүн ордуна таттуу алма турган сыяктуу болду бир бала үчүн.

Өзүмө суроо бердим “Кызык бизге бул азапты бергендердин ичиндеги кан ушунчалык таттуу беле, бизди өлтүрүүдөн ушунчалык ырахат алышты”

Мектепке барганымда 10 жашта элем. Башыман өткөн оор күндөрдөн кийин Түркиядагы жашоого тез көндүм бирок байкем көнө албады. Менин коопсуздукта болгонумду көргөндөн кийин 3 жыл өтүп Газзейе кайра кайтып барды. Аны кое берүү кыйын болсо дагы уруксат бердим.

Канча жаз келип гүлдөрдү кармаганымга карабастан андан бир дагыт кабар келбеди. 30 жашта элем. Айдындын Гүллүбахче районунда жашаган катардан бир адам элем.

Мен жазган “Ишке ашпай калаган эскерүүлөр” аттуу чыгарма менен Нобел адабият сыйлыгын алууга татыктуу болдум.

Чоң бир толкундануу менен даярданууга баштадык. Так жолго чыгайын деп жатканда ассистентимин маанилүү бир чогулушту эстегендиктен 4 күндөн кийин кетүүнү чечтим. Ассистентим Лейланы даярдыктар текке кетпесин деп аны эрте жибердим.

Мен сыйлыктын бериле турган күнү жолго чыга алдым. Швецияга конгонумда сыйлык аземи башталганына көп болгон эле. Сыйлык аземинде ассистентим менен жолукканымда жанында тааныш бир жүздү көрдүм. Биринчи тааный албадым бирок саламдашып кол алышканда колунун үстүндөгү 2 октун изинен баардык нерсе белгилүү болду.

Лейла аземге эрте барып менин издеп таба албаган байкемди мага алып келиптир. Бизди бири бирибизден

ажыраткан согуштан жылдар өткөндөн кийин кайра бир болдук.

Сагыныч таратып жатканыбызда жарыя болуп чакыруу ушундай болду “Жазган чыгармасы менен дүйнөнү багынткан, китептин киришүү бөлүмүндө жазгандай “Жашым кичине эле бирок артымда калтырган издерим дайым чоң эле анткени бутумда атамдын бут кийими бар эле” сүйлөмү менен “Ишке ашпай калган эскерүүлөр” аттуу китептин жазуучусу Эл Араф Рашидти сыйлыгын алуу үчүн трибунага чакырабыз.

Сыйлыгымды алып жатып акыркы сөзүмдү бизге кучагын ачкан, колдоо көрсөткөн Түрк элине рахмат айтып бүтүрдүм.

Это были мы?

Моя история родилась история о жизни страдания и борьбы эпохи.

ни я знал запах земли, когда я родился, я знал, что моя страна. Моя семья была вынуждена покинуть свою страну, чтобы избежать преследований со стороны угнетателей.

Я почва, воздух, я родился как ребенок YAGMUR и кричать. Когда я открыл глаза, я увидел первую смерть по сравнению с другими детьми.

Моя мать должна была умереть, чтобы я мог увидеть весной сам окопы, так что я могу коснуться цветов. Он дал мне шанс, оставив меня в покое. Я оставил детей-сирот к ответственности 5-летнего брата, как ребенок.

Мы начали наши кузены в Нисе, Naima, у нас была большая семья с Ахмадом. Я потерял время течет непрерывно растет, и все они после моей матери, как если бы я убил мой дед следил за мою бабушку. Это ситуация, что мы были просто рок-дно смогли похоронить их. Что имели тяжелые камни, ни могилы принадлежат им.

Годы проходят лилась, как вода. Для того, чтобы слушать, когда-нибудь в один из пещер вокруг осветить налет внезапного разрыва с террористами. славы, мы не знаем, что делать. Мы пришли с глазу на глаз с еще бежать. «Я слышал, что только Ahmed. Его сын вступил в бой с террористами заберите закончилось встречей с еще светом из темноты борьбы напоминающей звезды. В начале кровь течет через правую сторону ее сына принимаются после упал на землю. Мы ничего не можем сделать, но, как мы собирались вернуться к нашему стране, ни мы могли бы остаться там, где мы были в состоянии быть атакованы. Таким

образом, мы установили, что мы все еще слишком напуганы, даже для меня, чтобы похоронить любой шанс.

Первый раз, когда я видел человека умереть в моих глазах. Я забыл, и события, которые глубоко ранят меня, если я вижу отчаяние в ее глазах, это было не последнее дыхание медленно падает на землю с кровавыми слезами. Жизнь пострадала самое страшное событие может показать ребенка. Мы шли в течение нескольких дней после этого события.

что-то я так очень устал, и я не голодал, не может ни есть, ни пить. Я был напуган, я плакала, и я тихо всасывает шесть.

Во время нашей поездки, мы нашли брошенные танки и позиционные районы. Теперь, следуя за нами от нашего дома, внутри заброшенных танков и местных районов это было в нашем новом доме. Ночью ветер свистит эффект на внутренней стороне резервуара, назначьте вопли внутри бака была переполнена отвержения влияние ветра на голос народа.

Это вещь из танка и живет в местах каждый день, как просыпаться под звуки пушек и бомб. Даже если ваш дом, чтобы укрыться от дождя вам нравится болезненным, в то время как вы пододеяльник его, как это происходит в пламени страдания человека.

Боли, мой старший брат из бойни с моей семьей, и мой отец остались на моей стороне. Увеличивает вокруг расположения звука пушек и бомб не прервала звук.

Однажды я увидел тусклую темноту ночи. Финалист ищет мужчину, с грузом и отчаяния дал жизнь я плакала, глядя на звезды в небе уже повернул голову. Я вернулся на следующем он кричал мне вслед, чтобы я вдруг проснулся в темном взгляде варка моей

мечты. Впервые я чувствовал себя другим, я понял, в короткий промежуток времени, что заставило меня чувствовать себя иначе, потому что я замочить мои шесть. Ему было стыдно так много, что я должен удалить и утилизировать один из последних оставшихся одежды в моей руке, мой отец и мой брат мог видеть меня.

После изменения моей одежды, она тихо встала и начала раскапывать землю руками. Было сильное направление для покрытия вершины стыда, как прикрыть свою одежду моей одежды, я понял, что загрязняет почву, чтобы похоронить заделываю в почве для покрытия .medeniyet работы многих вещей.

Путешествие было нам все несчастны. Мы были после того, как все это время видит границы страны. Мы были там правильно поставить свою руку в моей семье мы районе правонарушителя и открыли огонь по тысячам людей, как мы, которые хотят попасть. Мы убили, как охота.

Мой отец был сильным человеком и громоздким. Когда мы избавимся от страха начал открывать огонь на нас теперь закрывая, это те, кто слышит наш голос. После того, как он заснул на вершине нас также удалит нас от этого огня.

Через некоторое время каждая из сторон было тихо. Молодой, старый, дети подвергались резне всех. Был ли красное облако пыли кружить с участием цвет крови. Так же, как смерть, боль, как он говорит невинность вправо-влево, встал, чтобы двигаться вверх и вниз. Через некоторое время все это исчезло, как облако пыли в тихой колыбельной.

Мой брат и я наблюдали за мой отец в течение долгого времени после события, когда он проснется, но он никогда не проснется. Он пожертвовал

собой, чтобы спасти нас, как моя мать. Мы ввели без него. Мы также получили к границе мы столкнулись с рядом солдат. Мы так устали, что у нас не было сил даже поднять руки.

Я плакал бунт, я кричу. «Были ли мы, кто хочет жить в них? Мы хотели, чтобы я свидетель смерти своих родителей? Если бы мы сделали, то они не хотят, чтобы кто испытал их? «Тот скачать оружие перед нами солдаты обнимали нас все кончено, мы продолжали плакать, пока я не здесь турецкой нации. Это рана, которую я воссоединился со своей семьей, как если бы я потерял солдат. собрать себя после того, как прошло некоторое время проверки здоровья были сделаны через границу. Много лет спустя я попробовав вкус пищи в моей жизни, а красный цвет крови, и напоминает о том, что место смерти оставила сладкое яблоко, для ребенка.

Я задавал себе вопрос: "Может ли кровь была так мила нам, кто испытал эту боль внутри меня, что отнял столько удовольствия от убийства нас.

Я ездил в моем возрасте 10 я начал школу. После того, как в трудные времена мы должны были быстро адаптироваться к жизни в Турции, но я не мог позволить своему брату. 3 года после того, как видел, что я был уверен, что он вернулся в Газу. Я отпустила, несмотря на наше трудное разделение.

Многие считают, что весенние цветы прикасаясь хотя я не мог услышать от него снова. Я был 30 лет, чтобы войти. Я был обычным человеком, который живет в районе Aydın получить Güllübahçe. Я написал «Без воспоминаний» Мои работы из жизни людей с психическими расстройствами, названных так как он относится к не воспоминания были удостоены Нобелевской премии по литературе.

Мы начинаем подготовку с большим энтузиазмом. Мой помощник собирается поставить полный путь, я решил идти в течение 4 дней после отзыва важного совещания. Я впустую, так что я послал своего помощника, Leyla препараты рано. Я был в состоянии ударить по дороге в день присуждения. Он уже начал на церемонии награждения в Швеции. Когда я встретился с моим помощником на церемонии, я увидел знакомое лицо рядом. Прежде чем я не мог понять, но две пули отметины на руках, когда мы пожали друг другу руки мне все.

Leyla воспользовался возможностью, чтобы идти в начале церемонии, я не мог найти мой брат принес мне мой звонок. летняя война против нас отделяет нас, то мы снова стали одним. Объявление Тоски устранения неисправностей было сделано, и вызов был следующим. «Потрясли во всем мире с работой написано, книга упоминается во введении» возраст был небольшой, но всегда были большие шрамы после того как я ушел, потому что у меня была моя нога в обуви отца. «» Приговоренный с «NON» Записках автора книги El Limbo Rashidi «s Приглашаю награду Подиум , чтобы получить ». При вынесении своей речи моей награды, оставив нас, я закончился поблагодарить турецкий народ в поддержке.

ALI NE BOMO?

Moja zgodba je zgodba o življenju trpljenja in boja era se je rodil.

Ko sem se rodil sem vedela niti moja država, niti njen vonj po zemlji. Moja družina je morala zapustiti svojo državo, da se znebite krutostjo tirana. I tal, zraka, sem se rodil kot otrok Yağmur Un in kričati. Ko sem odprl oči, sem videl prvo smrt v primerjavi z drugimi otroki.

Moja mama je morala umreti, da lahko vidim sama jarkov spomladi, tako da se lahko dotaknem rože. mi je bila dana možnost, sam me zapusti. Sem zapustil sirote odgovornosti 5-letnega brata, kot dojenček.

Začeli smo naše sorodnike v Nisa, Naima, smo imeli veliko družino s Ahmad. Ko sem odraščal in cas minila moja mama, moj dedek in po njem so moja babica umrli, kot da sem jih ubija. Bili smo v takem položaju, da bi jih pokopati le pod skalo. Niso imeli hude kamnov, niti imajo svoje grobnice.

Leta akcije je bil teče kot voda. Neke noči smo odmor za počitek v eni od jam. Ne vemo, kaj mesec racije okrog s teroristi pa se razjasni petje nenadoma delamo. Prišli smo iz oči v oči s še vedno bežijo. "Sem slišal, da je Ahmed prav tako dobro. Njegov sin je vstopila v boj za teroriste vzeti, da je končal s srečanjem s še vedno svetlobo iz teme boju spominja na zvezdo. Na začetek kri teče po desni strani njenega sina so bili sprejeti po padla na tla. Mi ne moremo storiti ničesar, smo vsebino teči. Kaj ne vemo, kam gremo nazaj v naši državi, niti, da bi lahko ostali, kjer smo lahko, da bi bili napadeni. Tako smo se, da smo še vedno preveč strah, tudi mene pokopati vsako priložnost. Prvič, ko sem bil priča človeka umrla pred mojimi

oči. Pozabil sem in dogodki, ki me je zelo bolelo, če vidim obup v njenih očeh, da ni bil zadnji dih počasi pada na tla s krvavimi solzami. Življenje je utrpela najbolj groznega dogodka lahko pokaže otroka. Imeli smo hodili dni po dogodku.

Nekaj sem bila tako zelo utrujena in nisem bil sestradan ne more jesti in piti. Strah me je bilo, da je bil jok in sem bil tiho vpije šest.

V času našega potovanja, smo našli zapuščene tanke in pozicijske območja. Zdaj nas izhaja iz našega doma, znotraj opuščenih tankov in lokalnih območjih je bilo v našem novem domu. Ponoči veter žvižga učinek na notranji strani rezervoarja, dodeliti kriki znotraj rezervoarja je prepolno sušenje vpliv vetra na glasu ljudstva.

Nekaj podobnega, ki živijo v rezervoarju in na podlagi je kot zbuja vsak dan z zvokom pušk in bomb. Tudi če nimate zaščiteno hišo, bo dež, ki pada na vas tako boleče, kot ogenj pekla, medtem ko bodo odeje, ki jo nosijo biti kot plamen, ki vas naredi žalostno. Bunce bolečine, moj veliki brat od pokola v moji družini in moj oče je ostal na moji strani. Poveča približno lokacijo zvok pištole in bombe ni prekinjen "sela" zvok.

Nekega dne, sem videl dim temo noči. Drugo mesto je videti moškega, s tovorom in obupa so dali življenje sem jok gledal zvezde na nebu se je obrnil glavo. Šel sem do njega, ko je pogledal nazaj na mene. Ona je tako kričal po vidika, da sem nenadoma prebujene v temi moje sanje šele zdaj. Prvič sem se počutil drugačen, sem spoznal v kratkem času, kar je povzročila me občutek drugačen, ker sem vpijejo moj šest. Bil je sram, toliko, da bi se morali odstraniti in odstraniti enega od zadnjih preostalih

oblačil v moji roki, bi lahko moj oče in moj brat me vidi.

Po zamenjavi moje obleke, je tiho vstal in začel kopati ven zemljo z rokami. Jaz pokopati moje obleke z moje obleke kontaminirali tal zakopane v zemlji sem spoznal, da je dela za pokrivanje veliko stvari. Prikriti pomanjkljivosti, kot je civilizacija močno smer zajema tudi višje.

Potovanje nam je bilo vse nesrečen. Smo bili po vsem tem času vidi meja države. Bili smo tam pravi način, da dam roko v moji družini we nepravilnosti območju in začel streljati na tisoče ljudi, kot smo mi, ki želijo priti do tja. Imeli smo ubili kot lov.

Moj oče je bil močan mož in zajetno. Ko smo se znebili strahu začela streljajo na nas zdaj zapira, je bil tisti, ki je slišal naš glas. Ko je zaspal na vrhu nas nas bo tudi odstraniti iz tega ognja.

Čez nekaj časa, je vsaka stran tiho. Mladi, stari, so bili otroci izpostavljeni pokol vsakogar. Je bil rdeč oblak prahu kroženje okoli vključuje barvo krvi. Tako kot smrt, bolečino, kot pove nedolžnost desno na levo, je stala za premikanje gor in dol. Čez nekaj časa je vse izginilo kot oblak prahu v mirnem uspavanko.

Moj brat in sem opazoval očeta za dolgo časa po dogodku, ko se je zbudil, a je nikoli ne bi zbudil. Imel se je žrtvoval, da nas reši, kot moja mama. Uvedli smo brez njega. Dobili smo tudi na meji smo naleteli na število vojakov. Bili smo tako utrujeni, da smo imeli moč celo dvigniti roke.

Jokala sem upor, sem kričati. "Je bilo mi, ki želijo živeti v njih? Bili smo mi želeli, da priča smrti svojih staršev? Če bomo naredili, potem jih ne želijo, da nas, ki jih doživeli? "Ta prenos svoje roke pred nami vojaki nas je objela, da je konec, smo

nadaljevali jokati, dokler nisem himayesind tukaj turškega naroda.

To je rana, ki sem združena z družino, kakor če sem izgubil vojake. Zberite sebe, potem ko je bilo nekaj časa minilo zdravstvene preglede, ki čez mejo.

Mnogo let kasneje sem okusa okus hrane v mojem življenju in rdečo barvo krvi, in opozarja, da je kraj smrti pustila sladko jabolko, za otroka.

Sem si zastavil vprašanje, "bi lahko bila kri, tako sladko, da nas, ki so imeli to bolečino v sebi, da je sprejel tako veliko veselje, da nas ubija."

Sem jezdil v moji starosti od 10 sem začel šolo. Po težkih časih smo morali hitro prilagoditi življenju v Turčiji, vendar nisem mogel dovoliti mojega brata. 3 leta, ko sem videl, da sem bil prepričan, se je vrnil v Gazo. Sem izpustil kljub naši težki ločitvi.

Mnogi vidijo spomladi cvetje dotika, čeprav nisem slišal od njega spet. Sem bil star 30 let, za vstop. Bil sem navaden človek, ki živi v okrožju Aydın, dobili Güllübahçe.

Napisal sem "brez spominov" Moje delo iz življenja ljudi, ki živijo z duševnimi motnjami z imenom, ker se nanaša na zunaj spominov je bil nagrajen z Nobelovo nagrado za literaturo.

Začeli smo priprave z velikim navdušenjem. Moj pomočnik pa naj celotno pot, sem se odločil, da gre za 4 dni po odpoklicu pomemben sestanek. Zapravil sem, da sem poslal pomočnika, Leyla pripravki zgodaj.

Sem mogel na pot dan oddaje. On se je že začelo na podelitvi nagrad na Švedskem. Ko sem se srečal s svojim asistent na slovesnosti, sem zagledal znan

obraz zraven. Pred nisem mogel smisla, ampak dva zaporedna oznake na rokah, ko smo se rokovali mi je povedal vse.

Leyla je priložnost, da gredo v začetku slovesnosti, nisem mogel najti moj brat mi je prinesel moj klic. Leto vojne proti nam loči nas, potem smo postali eden znova.

Hrepenenje odpravljanje težav napoved je bila narejena in klic je bil naslednji. "Pretresli po vsem svetu z dela, ki ga je napisal, je knjiga omenjeno v uvodu" starost je bila majhna, a vedno je imel velike brazgotine, ko sem zapustil, ker sem imela nogo v očetovih čevljih. " Stavek s ' "Memoirs of avtorja knjige El Limbo Rashidi" non je povabil na oder, da prejmejo nagrado jaz bi ".

Nagrada mi je dal pa moj govor, nam je zapustil, ki podpirajo. Sem končal z zahvalo turškega naroda.

ہے؟ ت ہن

غ اصص ج ہے ئ کہب کی ششز ایے ایک یہ
یہ ، آیب ہیں یب ص ہیں قت کے جہض جض
ہے۔ ئ کہب ہیغی
ہی غ ا ہلک ئے اپ ت ہ ہیں ب ت ا ہ پیضا ہیں جت
ہیغا۔ ب ت تب جب ک شج س کی گہی ئ اپ
کے ئ کف دبطل جبت ئے ئ تن ظن ک ضای سب
پڑا۔ ب ر چ ک ہلک ئے اپ لئے
پغ غ ط کے ٹچے کے چیز غ اثبغ ا، ہ گہی، ہیں
تب پھلی ئے ہیں جت۔ ب ت ا ہ پیضا
ہفتلے کے ن ٹچ ئے غے ص ئے ہیں ت ل ی ک ک آ
ی۔ صیک ت ہ ہیں
ہیں تبکہ گیش ٹی بل ڈ ایک آگے کے ت ہ ہیں ہیغی
ن ا۔ ن ٹک چ ک ن ل پ غ ا ن ٹک صیک تبغ
یتین ایک۔ صیب فغ ہ یہ کغ، ر چ اکیلے ے ہج ئے
پغ، غ ط کے ٹچے
چ پغ صاعی طہ کی بئی ت تڑے ٹبلہ 5 ئے اپ ہیں
ب۔ ت گیب ر ا
ب، کپ کپ ہیغے ب، ت تڑا ضای سب ہوبعا
ہیں جیے۔ گئے پغ ٹبت ہوبعے ج ادوض، ٹوی،
کے ہیں ئ اپ ئے ہیں گپ عاقت ا ا ہ تڑا
ک ی ت ک صاصی غ ا صاصا ئے اپ ٹکض
صیب،
ہن۔ ہ عہب کغ قتل ک ای ہیں کے ب ت لگتہ ایے
طغف ک ای کے ے ت ہیں دبلت ای
پغ ن قجغ کی ای۔ ئ کے ب صف پبئی کے چٹبی ایک
ئی ک ہ غ ا ے، ت ہیں ن غ پت ص ہشظ
۔ ہ تکلق ئے ای کب ج ج قجغ بٹت ہ
کے ہن ہلا قفہ ہویں عات ایک۔ گئے گپ عتے ٹبل
کی ض چب جت۔ یں ئ ضع ا کے ن غب
ع ک جگہ کی گغص اعص ئے جلال ئے اپ ئ ش ع
آیب ہیں ٹوج ئے ک اجب ہویں، ی ت عہی کغ شہ
کغیں کیب کب ن پ چ کے ن گغص صہشت ہن کے
پغ ٹی ای اپ ہیغے ئے ہ پگتے ت
ہ کہتے 'ادوض ہیغے' ہیں اطغف ئے ہیں پڑی۔ طغ
ن گغص صہشت ک ٹپے ئے اپ ئے ن ا۔ ب ٹ ئے
جض ٹہت لئے کے ئ گیل تبغ ئے ر ہبت کے
جہض جض کی ای لیک کی، جہض
جیے۔ گئی ہ ستن ٹبت کے ئ ش ع کی تبگے ایک
ای کغ ٹہ ئے ئ غ کے ای ئ س کب ای
ہیں ر ہبت کے ای ک ٹپے ئے اپ اہ آیب، پغ چہغے
ہن۔ پڑے پغ گہی عہیں تی صیک جبتب
ک ہویں۔ ئ کے ہ فغاع ئے ہن طغف ئ کے کغ ہ کچ
کہیں ہن کے ب ت ہیں ضاگہ ا ئی

ل آپئ ک ہلک ئے اپ ہن ہی غ ا ے، ت عہے جب
جگہ ای ہن ہی غ ا ے، ت ٹکتے ت
ئے ات ہن۔ ب ت ا ہ دولہ پغ ہن جہیں ے ت ٹکتے عہ
ی ت ب صف ک ٹی ا ہیغی کے ے ت گئے ڈع
گئے۔ بگ ت غ ا ئ کے ہیں
ایک ئے ٹبہ کے ر ک آ ئ اپ ئے ہیں تب پھلی
ل ت ہیں تب ج۔ ب صیک ہعتے ک ششز
ہیں صل ہیغے ئے ج ئ غ ا ب ت عہب ٹک ہیں
کی ای ئے ہیں کہ یہ ہ ہیں، تکلیف گہی
ج آ ئ س غ ا ی صیک ئی ہی ہیں ر ک آ
ہ آہتہ آہتہ غ ا ے ت عہے گغ پغ گہی
ئے ئے تے ضگی گ۔ ی ت عہیں لے ئے ٹب آسغی
نچہ ایک ج بئی صک چپک ٹک ف س گیبصہ
ٹکض کے آقپے ای ہن۔ بے ٹکتب صیک ہیں
عہے۔ چلتے تک ن ص
ت کچ کے ب ت گیب ک ت ب ات ئے ک ت ہیں
ہیں ب، ت ا ہ دعا ہیں۔ ب ت ٹکتے ہیں پی ب ک ی
کغ گیلے کپڑے ئے اپ غ ا ب ت عہب ع ئے شہ سبہ
ب۔ ت عہب
ٹی ئے ہ کیئے تغک ہویں عای ص کے ئفغ ہوبعے
ک ٹی آعت لا یہ اہ۔ ہلیں جگبیں غ ا ک
کے اوں ہ قت کے عات۔ ہیں گئے ئی غ گ لے ہوبعے
آکبیں آیبی ہیں ک ٹی ئے، اثغ
ن۔ ہ عہے چلا گ ضعل ا کے ک ٹی جیے ی ت آئی
ایے طغف ایک ب عہ ضع ا کے ک ٹی
کے آگ آکی ن ٹو غ ا ن ق ض ت ہن کے ب ت لگتہ
کے فغص ایک آغ غ ا ہیں عہے جگ ٹبت
ت تبغ ت گب ہ ہیں غ گ ایک لئے کے ہ پ پبئی
گی صہ تکلیف طغف کی آگ کی گ ر ص ی
ن ہ لئے لذف ج لئے کے ئ ک ڈک آپ ئے اپ غ ا
گئے۔ لگبیں طغف کی ن شکیل ہ گے
ا بئی ت ہیغے طغف ہیں، دبل عت ط صہ تکلیف ای
ئے ات ے ت گئے عہ لّض ہیغے غ
آعت ٹط س ایک ('ٹلغ'۔ ئے ہیں ضای سب تڑے
کی آگ آکی ن ٹو غ ا ن پبع ہت ئے) آگ
ی۔ ت لی لے جگہ
ایک ہیں یغے ض ا کے عات ئے ہیں صی، ایک
ہیغے پیٹ کی ج ج آصہی ایک۔ ب صیک ٹبہ
غ ا ج ت کے ضگی گ ب ت عہب ع ہ ی، ت ئے ٹبہ
ای ہیں جت۔ ئے ج جہ کی ئی ہی
کی ای۔ ب صیک طغف ہیغی ئے ات ت گیب پبئی کے
کی آہ س ئے اپ ک اجب ہیں ئے چیز
ہ ئ ہز ہشتلف تب پھلی ے ہج۔ گیب ات ئے تبغیکی
ن کی ایب کے چلا پتہ ے ہج ا،
ہج۔ ے ت صیے کغ گیلے کپڑے ئے اپ ئے ہیں ا، ہ
یہ ئے ہیں کے ئی ہ ضگی شغہ ئ ات ے
ہ بئی ت عہیغے ا تب ہیغے کہ صیے اتبع کپڑے
لیں۔ صیک

ہ تہت بن جت ٹکپض کے صیغ ڑی ت ب ت عہب
 بوبعی غ ا گیب گپا عا ئے ئ غرض، ہویں ئے
 کیب۔ ہ مپ کب طذت
 مپہ ہ کب ے ب ک ے ہیں ٹکپض کے ن ئیل کئی
 ئ غر ے غ ا ب ت ب چک ہیں پہلے ج ب چک
 ت آت سبیل کب ت ہ غ ا ئ س ے ہج ئے ج ئ گ ع
 گیب ہ تجضیل ئے ئیت ے ہیٹ اہ ب
 لئے۔ کے ئچے ایک جیے ب ت
 ای ئ س کیب: ب چ پ آل یہ ئے آپ ے آپ ے ہیں
 ے ن ج ہے ئب ہ ب ہیٹ تہت لئے کے
 طئخ ہویں ک ن گ ل ای غ ا صی ڑ چ صص یہ
 'کیب؟ ہے آت مپہ تہت ہیں ے کغ
 ب ت کب بل ہیں ت کیب غ شغ ل ائک ے ہیں جت
 کے گپا عا، ق ت ہشکل ج ے
 کے ضگی کی تغکی ئے جلی ہی ٹکپض،
 3 ہ کغکب ہ بئی ت ہیغا لیکي گیب، ل ڈ ہطیق
 کے ب صیک ے ا جت گیب چلا آپ غ تھ کے بل
 اے ے ہیں ن۔ ہ ط ہذف ہیں
 تہت لئے یہ کے ن ص بن انگچہ صیب ے جب
 ب ت ہشکل
 پ ے تہت غ ا ہیں ی صیک تہبیں ے تہت ے ہیں
 ی ت ثع ایک لیکي ہے ا چ ک ن ل
 ایضی غ ا ن ہ کب بل ہیں۔ آئی ہیں سجغ کی غ پ
 ہیں پچے ٹ گل ئی کبڑ ایک کی
 ن۔ ہ بئی ا ہم ایک ہیں ن۔ ہ عہت
 کب اصہ ک ہے ج ب لک "بیصیں لاپتہ ہیغی" ے ہیں
 گیب کب ی ت قبیل کے ے ہلا کیم ا ٹ ل
 لاپتہ کی ضگی گ ئ ب ا ہیں ائ ک ہ کی ہے
 ی۔ ت کب ا ع گ ئ ط غ ا ہے طکغ کب ن بیص
 جت۔ ت عہ ہ تیغ ئیت کے ف سغ ف ج تڑے بن
 کے آ بیص ک ہضصکغ ہیغی ت لگے ے جب بن
 کے ن ص 4 ے ہیں ت ی، ت ابن ایک ہیغی
 ئ آپ ے ہیں۔ کیب فیظہ کب ے جب ٹکپض
 کب تیغی کے صیب پچ ت پہلے ک لیلی ہضصکغ
 : ہ ہ ضبغ ق ت
 صیب کیم ا ے ہج صی ج ت ب، ت ہیں عائی تے ہیں
 ا عڈ ای ت اتغا ہیں پڈی ئ ہیں جت ب ت ب جب
 آپ ہیں تغیت ہیں جت ی ت چکی ہ غ شغ تغیت کی
 ایک ے ہج ت ہلا ئے ہضصکغ ئ
 ہج ے ہج پہلے۔ صیب بئی صیک چہغہ بئی ب ش
 ہیں غ ا ہلانے تہت ے بن جت لیکي آئی، ہیں
 ے صیک ب ت شب کے ن لی گ ص پغ تہت کے ا ے
 گئی۔ ہ ضبج چیک پغ ت
 ے ا غ ا ہلا فغ ہ ے کب جب پہلے ہیں تغیت ک لیلی
 جے لیب، ڈ ڈ ک بئی ت ہیغے
 تہت۔ لای پبی ہیغے اے ہ غ ا ڈ کب ڈ ہیں ہیں
 الگ ہویں ے گ ج پہلے غطے
 گئے۔ ہل غ پ ثع ایک بن لیکي ب، ت کیب

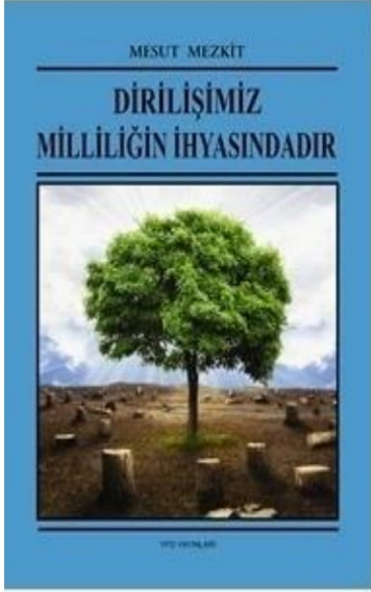
ئے ن ببت ے اپ غ ا ب اٹ ئے شئی سبہ ہیں
 ے اپ ثبغ غ ا صی کغ غ شغ ضائی ک کی گہی
 صفی کپڑے ہیں گہی ے ہیں۔ کئے تجضیل کپڑے
 کے کیب ئ ہذ ے ہیں لہظا کغصیے،
 آئی کیم لئے کے ے ک ڈ ک ن چیک ئی تہت گہی
 ئے ط ہضج ک ن تہطیج غ اشغم ضع ا کے ای۔ ہے
 ہے۔ طلادیت کی ے ک ڈ
 ط ایک۔ ب ت صیب کغ ی صک ک ئت بن ے ئفغ
 ئ غرض کی ہلک ایک ے بن ٹکپض، کے ق ت یل
 ت عہے جب طغف کی ن ظلو ای بن۔ ب صیک ک
 ضای سب ہیغے کغ چلا لیں گ ے ن ج ے
 ب۔ ت صیب ہبع ک ن گ ل ن مپا ع غ ا ک
 جت۔ ت اصہی غ طیق غ ا تڑے ایک آض ہیغے
 ہویں اہ ت ئیں، ہ غ شغ ب چل لیں گ
 غ اص لئے گئے۔ کغ ہیں ہٹی بن ب، ت ہیں دُع ئی ک
 ے ن ہ ا۔ ی ئ آکیں آ بوبعی ے ن گ ل
 گیلیں ثبغ ئے یہیں ہویں ہ ہیں ٹکپض کے کب
 گئے۔ ئ اہ ہ گئے۔
 گئی ہ ف سبہ طغف توبم ٹکپض، کے صیغ ڑی ت
 ئ س۔ گئے ہ طئخ ئت تچہ، تڑا، ڑا، ت ئی، ک ہغ
 ے پیچ آگے تبصل کے ل ص ئ غر ہلی ئیت کے
 طغ ائ یہ۔ ت عہے چل
 مپظ غ ا صص ت، ہ طغف جیے ے ت عہے چل
 صیغ ڑی ت۔ ن ہ عہے کغ نیبی ک ہیٹ
 غی ل ف سبہ ایک تبصل کے ل ص ٹکپض کے
 گئے۔ ہ غبت طغف کی
 صیغ ٹکپض کے آق کبت ای ہیں غ ا بئی ت ہیغا
 جیگن ہ کے عہے، تے صیک ک آض ے آپ تک
 ے آپ ی ت ے ن ہ ا۔ جیگے ہیں ی کج ہ لیکي گے
 کے ے تچب ہویں صیب کغ قغٹی ک آپ
 آگے تیغ کے ای بن۔ طغف کی ہیں ہیغی ٹکل لیے،
 بن ت آئے پبی کے ئ غرض بن۔ ے تڑ
 ت ئے ہ کے ت ے ات بن۔ ہلے ئے ن ئپیہی ض چ
 ی ت طیق کی ے ب اٹ ببت ب آپ ہیں بن کہ ے
 ی۔ ت ہیں
 ہ بن کیب" کہ پکبعا ے ہیں کی، ت ثغب کغ ع ے ہیں
 ئے ہشکلات ای ج ہیں گ ل
 سب ے آپ ج ے ت ہ بن کیب ہیں؟ لئے کے گپکے
 ے؟ ت چہتے ب ٹ ا گ کے ات اہ کی ضای
 ائ بن کے ب ت چہتے ئ ک ت ے، ت ہیں یہ بن انگ
 کے ب ات عہے تے ع بن "گپکے؟ ئے ئت
 ہویں غ ا صی ڑ چ بیع ہت ے آپ ے ن جی ف
 گیب ہ ستن کچ ئت اہ کہ کب غ ا لگیب گئے
 ہیں۔ ہیں ئ غیغ ئتی کی م ق تغک آپ اہ ہے،
 ہیں جیے لگیب گئے آپے ک ن جی ف ای ے ہیں
 لگب گئے ک ضای سب ئے ہ ی ے ک ے آپ

ہے۔ عہے ت کف ثبتیں کف لُ ک صل بن جت ا ہ الای
 لاپتہ ہیغی: ب ت طغح ا کچ الای
 کف ہلا ک یب ص ے ن ہ ج ف ہظ کے کتہہ ' یبصیں
 کے تبغ کے کتہہ ہے؛ ا صیب عک
 ب ت ٹُ ب چ ہیں ' : ہیں یہ جولے ضُ چ کی دظہ
 ے ت ٹڑے ہ رُ ے چ ے ہیں شُ بی ج لیکہ

، " ت ٹے ج کے اَلض ہیں پیوؤں ہیغے کُ ہ کی
 ے کف لُ ط اعدُ ای ک عائضی الاعاف
 ہے۔ جبتب کبب ہضگ لُے کے
 تقغغ ی ا پ ے ہیں ن ے ہ کغتے لُ ط اعدُ ای ب ا پ
 کبب اصا شکغیہ کب م ق تغک ہیں ستن کے
 بوبعی غ ا ب عک ظ ہذف ہویں ے ن ہ ا کہ
 کی۔ وُضعصی ئبت

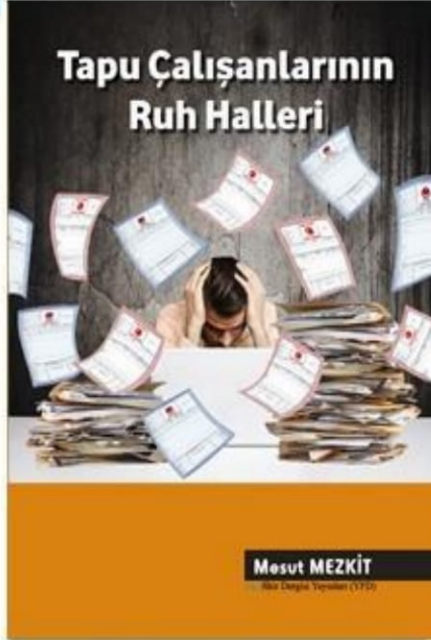
**MUHAFAZAKÂR DEĞİŞİM:
TÜRKİYE'NİN GELECEK VİZYONU**

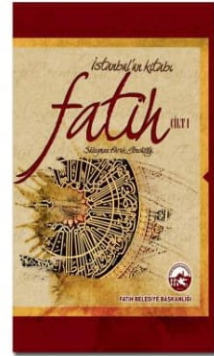
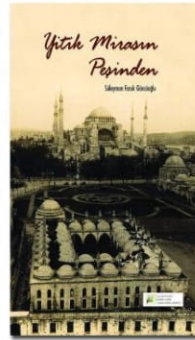
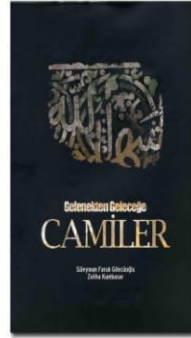
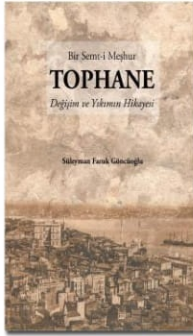
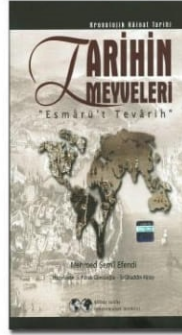
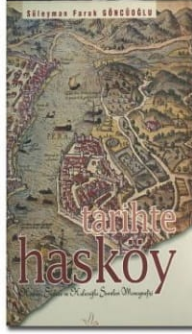

**DİRİLİŞİMİZ MİLLİLİĞİN
İHYASINDADIR:
YENİ BİR MUŞTUNUN
HABERCİSİ**

**"NEO-CON"İZMİN
EMPERYALİST FİKRİ**

kültür tarihi
araştırmaları merkezi

istanbul şehri
kültür tarihi
araştırmaları merkezi

SÜLEYMAN FARUK GÖNCÜOĞLU

yenifikir YAYIN GRUBU

yenifikir SAM

YENİ FİKİR STRATEJİK ARAŞTIRMA MERKEZİ
"Aydın'ın İlk Araştırma Merkezi"

Adres: Adnan Menderes Bulvarı, Güzelhisar Mah.37. Sokak No:8 AYDIN Telefon: 0256 214 48 21

www.yenifikirsam.com

yenifikir

ISSN: 1308-9412 ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH AND STUDIES

www.yenifikirdergisi.com

AYDIN yenifikir HABER

genç ve geniş düşünenler için

www.yenifikirhaber.com

yenifikir HABER AJANSI (YEHA)

yenifikir DERGİSİ YAYINLARI (YFD)

0256 214 48 21

HASANEFENDİ -RAMAZANPAŞA MH.23 SK.NO:12 K:2 D:2 AYDIN

YALNIZ DEĞİLSİNİZ

www.kizilay.org.tr